

Bél Mátyás

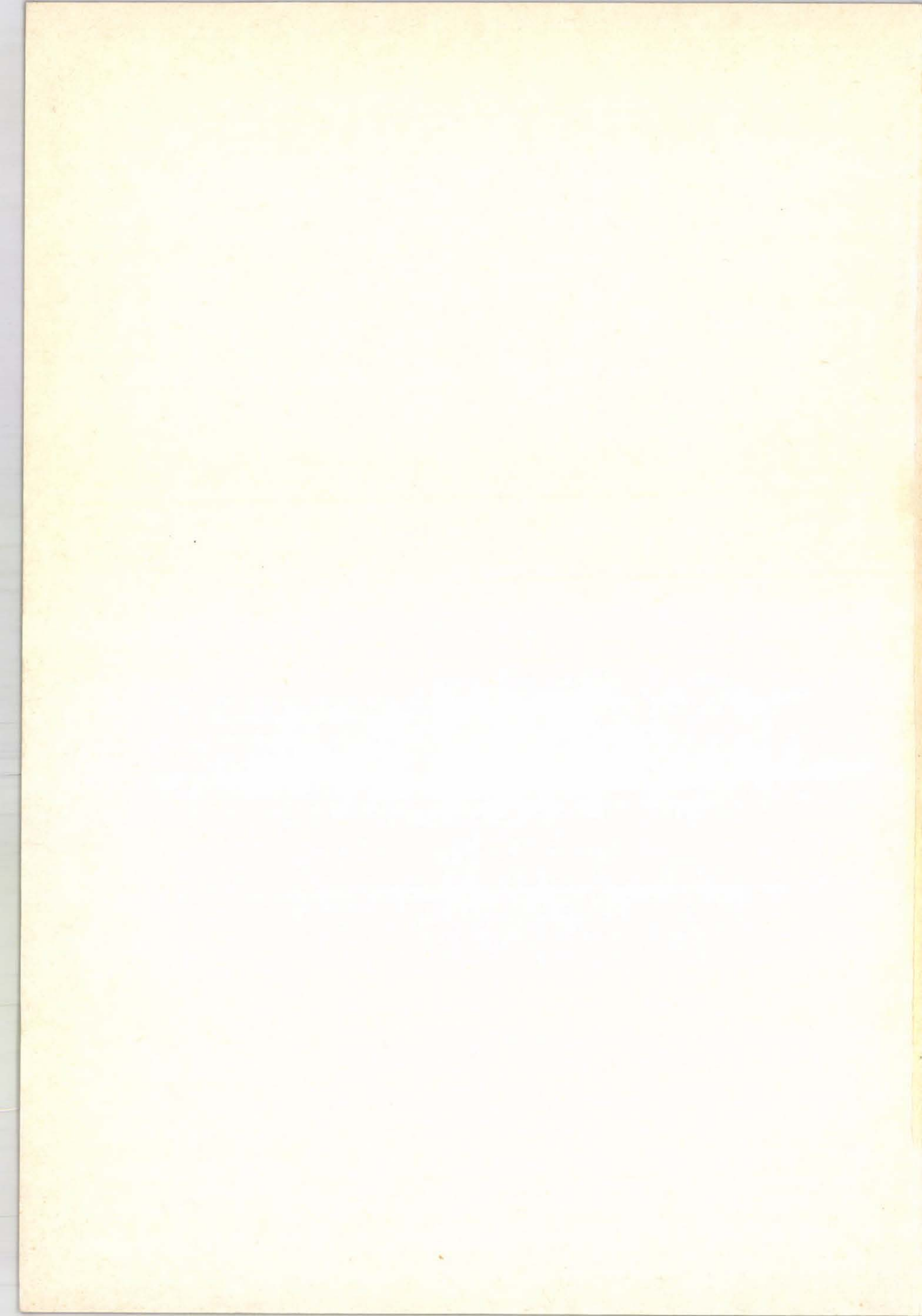
BUDA VÁROS LEÍRÁSA 1.

A kezdetektől Mohácsig

FŐVÁROSI SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR

BUDAPEST, 1987

FEJEZETEK BUDAPEST MÚLTJÁBÓL 2.

MATTHIAE BELII,
NOTITIA
HUNGARIAE
NOVAE

GEOGRAPHICO HISTORICA.

PARTIS PRIMAE
CIS-DANUBIANAE,
TOMVS TERTIVS.

BÉL MÁTYÁS
AZ ÚJKORI
MAGYARORSZÁG
TÖRTÉNELMI-FÖLDRAJZI
ISMERTETÉSE

AZ ELSŐ,
DUNÁN INNENI RÉSZ
3. KÖTETE

NOTITIA
HUNGARIAE

NOVAE
HISTORICO GEOGRAPHICA,
DIVISA IN PARTES QVATVOR,

QVAVRM

PRIMA, HVNGARIAM CIS-DANVBIANAM; ALTERA, TRANS-
DANVBIANAM; TERTIA, CIS-TIBISCANAM; QVARTA, TRANS-TIBISCANAM:

Vniuersim XLVIII. Comitatus Designatam,

EX PROMIT.

*Regionis Situs, Terminos, Montes, Campos, Fluiuos, Lacus,
Thermas, Caeli Solique ingenium, Naturae munera & prodigia; Incolas va-
riarum Gentium, atque harum mores; Prouinciarum Magistratus; Illustres Familias;
Vrbes, Arces, Oppida, & Vicos propemodum omnes; Singulorum praeterea, Ortus &
Incrementa, Belli Pacisque Conuersiones, & praesentem Habitus;*

Fide optima, Adcuratione summa,

EXPLICAT.

OPVS, HVCVSQVE DESIDERATVM, ET IN COMMVNE VTILE.

SACRATISSIMIS AVSPICIIS

CAROLI VI. CAESARIS,
ET REGIS INDVLGENTISSIMI,

ELABORAVIT

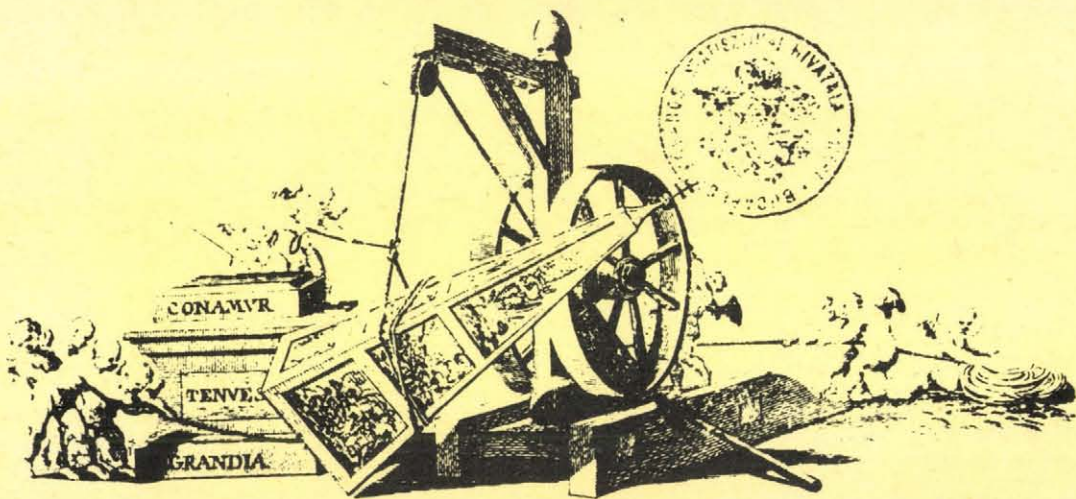
MATTHIAS BEL.

ACCEDVNT

SAMVELIS MIKOVINII

Mappæ, singulorum Comitatum, Methodo Astronomico-Geometrica concinnatæ.

TOMVS TERTIVS.

VIENNAE AVSTRIAE, Impensis PAVLLI STRAVBII Bibliopolaë.

Typis IOHANNIS PETRI VAN GHELEN, Typographi Caesarei.

ANNO MDCCXXXVII.

AZ ÚJKORI MAGYARORSZÁG TÖRTÉNELMI-FÖLDRAJZI ISMERTETÉSE

NÉGY RÉSZRE OSZTVA:

AZ ELSŐ A DUNÁN INNENI, A MÁSODIK A DUNÁN TÚLI,
A HARMADIK A TISZÁN INNENI,
A NEGYEDIK A TISZÁN TÚLI MAGYARORSZÁGOT,
MELY ÖSSZESEN 48 MEGYÉT FOGLAL MAGÁBA,
MUTATJA BE.

*A táj fekvését, határait, hegyeit, mezőit, folyóit, tavait, hévizeit,
éghajlatát s talaját, természeti adományait s furcsaságait,
a különféle nemzetiségű lakosokat, s azok szokásait,
a megyék tisztségviselőit, a jelesebb családokat, csaknem az összes várost,
várat, mezővárost és falut,
továbbá egyen–egyenként azok keletkezését
és fejlődését, háborúban s békében történt változásait,
jelen állapotát*

IGEN NAGY HŰSÉGGEL ÉS ALAPOSSÁGGAL
FEJTI KI.

E MINDEDDIG VÁRVA VÁRT ÉS KÖZHASZNÚ MŰVET

VI. KÁROLY CSÁSZÁR

S IGEN KEGYES KIRÁLY

legszentebb védnöksége alatt
készítette

BÉL MÁTYÁS

Mellékletként

MIKOVINYI SÁMUELNEK

az egyes vármegyékről csillagászati–mérési módszerrel szerkesztett térképei

III. KÖTET

BÉCS, PAUL STRAUB KÖNYVKERESKEDŐ KÖLTSÉGÉN,
JOHANN PETER VAN GHELEN NYOMDÁSZ BETŰIVEL,
1737-BEN.

Fordította:

Déri Balázs

A fordítást nyelvi, történeti és stílári
szempontból az eredetivel egybevetette

Soós István

Sorozatszerkesztő:

Faragó Tamás

Szerkesztő:

Csomor Tibor

Borító és kötéster,
műszaki szerkesztő:

Pusztai Ervin

ISBN 963 581 131 4

Felelős kiadó a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár főigazgatója
Készült a FSZEK sokszorosítójában
Felelős vezető: Horváth Ferencné
Táskaszám: 87/281 Terjedelem: 22,25 A/5 iv Példányszám: 1000

PALLADA QVOD MARTI CORVINVS IVNXIT AMICAM,
FIT BELLI ET PACIS LAVDIBVS IPSE DEVS.

que promontorium *EVGENIANVM*, referimus, vtraque, peculiari *Sectione*, infra daturi.

SECTIO I.

DE

B V D A

*Libera Regiaque Vrbe & Metropoli
Hungariæ.*

BVDAM descripturis, danda est opera, vt *Veterem* illam, a *Noua*, sollicita cura, discernamus. quod neglexerunt hucusque, prisca non minus, quam recentes scriptores. Nos, ad eum modum partiemur commentaria, vt, primo quidem, *BVDAM Veterem*, ab vltimis retro originibus, vsque ad nostram ætatem; deinde *BVDAM Nouam*, pro temporum habitu, & varietate conuersionum, quas subiit, describamus. Habebimus vero: *Periodum Budæ Nouæ: Hungaricam; Barbaricam; ac denique Austriacam.* quibus capitibus, omne id, quod est dignum memoratu, expromi posse, confidimus.

CAPVT PRIMVM.

DE

Vetere Buda.

S Y N O P S I S.

BVDA Vetus, olim Romanorum habuit coloniam: an fuerit Aquincum: designationis difficultas, Cellarii iudicio: Lazii coniectatio: excutitur: Marfiglii rude-

ra, an sint Aquincum: auctoris sententia. §. I.

Aquinci fata dubia: Sicambria, quando heic posita sit: sit Hunnorum regia:

quo-

I. SZAKASZ

BUDA

szabad királyi város, Magyarország fővárosa

BUDA leírása során ügyelnünk kell arra, hogy Óbudát Új-Budától gondosan megkülönböztessük; ezt mindeközéig elhanyagolták a régi és a mai írók is. Mi oly módon osztjuk föl értekezésünket, hogy előbb ÓBUDÁT írjuk le (a legkorábbi kezdetektől korunkig), majd Új-BUDÁT, hogy ti. milyen időket élt át, s mennyi változáson ment keresztül. Eszerint lesz tehát: *Új-Budának magyar, barbár s végül osztrák* korszaka. Bizton reméljük, hogy e fejezetekben mindazt előadhatjuk, ami említésre méltó.

ELSŐ FEJEZET

Óbuda

TARTALOM

1. § ÓBUDÁN <i>hajdan római colonia volt: vajon Aquincum volt-e? A helymeghatározás nehézségei Cellarius szerint. Megcáfoljuk Lazius föltevését. Vajon a Marsigli említette romok Aquin-</i>	<i>cummal azonosak-e? A szerző véleménye.</i>
2. § <i>Aquincum válságos sorsa. Mikor alapították meg itt Sicambriát? A hunok királyi székhelye lesz.</i>	

I. RÉSZ. A PILISI JÁRÁSRÓL, KÜLÖNÖSEN ÓBUDÁRÓL.

- Hogy kapta a Buda nevet? Bonfini véleménye: megcáfoljuk. Vajon Budától, Attila fivéréétől? A szerző egy kissé kételkedik. Wernher német szónak tartja. Ennek valószínűsége. A szláv Budin névből vezetik le.*
3. § *Honnan ered a német elnevezés? Oláh véleménye: ő a mészégető kemencékről vezeti le. Mások véleménye. A szerző elveti.*
4. § *Buda sora Attila halála után, a testvérháborúban. Teljesen elpusztult. Romokban hevert a garázdálkodó népek okozta károk miatt.*
5. § *Buda neve feledésbe merült. Vajon az avarok a várossal együtt használatba vették-e? A szerző feltételezése. E kor írói előtt ismeretlen Buda neve. Einhard sem nevezi meg. A magyar krónikák azonban az avar háború leírásakor megemlítik. Nagy Károly megostromolja Budát. A város bevétele után kifosztja. A zsákmány nagysága.*
6. § *Cuspinianus elbeszélése ugyanerről a háborúról. A szerző észrevétele. Az Aventinus-hely erre vonatkozólag. Az avarok királyi székhelyét lerombolják.*
7. § *Milyen mértékű volt a város pusztulása? Nagy Károly kegyessége a legyőzöttek iránt. Megépíti Fehér Mária kápolnáját. Hogy helyezi el az avaroktól szerzett hadizsákmányt?*
8. § *Az avarok viselkedése Károly győzelme után. Az idősebb kagán székhelye: a fiatalabbé.*
9. § *Az avar királyi székhely egészen a magyarok bejöveteléig megszűnik létezni. A magyar krónikák üres fecsegése. Liutprand elbeszélése. Hol volt a magyarok királyi székhelye? Noé hegye.*
10. § *Melyik magyar vezér választotta először székhelyéül Budát? Szent István vonzalma a város iránt. Budán volt az első székhelye. Nem fejezi be a székesegyházat. Nem mindig székel Budán.*
11. § *Vajon Abának itt volt-e a palotája? Akkoriban bizonytalanok voltak a királyok székhelyei. Mégis, a királyok sokra becsülték Budát. IV. Béla igen kedvelte a várost. Ki hozta be a Domonkos-rendet Budára? Kiknek adták át Fehér Mária kápolnáját?*
12. § *Inchofer szavaival írjuk le Buda fekvését s régi voltát. Marsigli leírása Sicambriáról. Nevét azonban nem ismeri.*
13. § *A szerző fejtegetése Sicambria romjairól.*
14. § *A Lazius által megfigyelt feliratok. Római sírok. Sírfelirataik. Isis szobra.*
15. § *A mezőváros jelenlegi állapota. A tatárok és a törökök földül-*

quomodo ei nomen Budæ inditum? Bonfinii sententia: refellitur: an a Buda, Attilæ fratre: subdubitat auctor: Wernherus vocem esse vult Germanicam: rei verisimilitudo: ex Slauica adpellatione Budin adfirmata. §. II.

Vocabulum germanicum, unde ortum: Olahi opinio: id a furnis calcis deducens: aliorum sententia: reiicitur ab auctore. §. III.

Budæ fata, post mortem Attilæ: fraterno bello: detrita est penitus: iacuit in ruderibus, ob iniurias grassantium populorum. §. IV.

Budæ nomen obliteratum: an cum urbe recoluerint Auares: auctoris coniectura: ignoratur ab eius ætatis scriptoribus, Budæ vocabulum: neque nominatum Eginhardo: habent id Annales Hungarici, in belli Auarici historia: Budam, Carolus M. obsidet: expugnatam diripit: prædæ magnitudo. §. V.

Cuspiniani, de eodem bello narratio: auctoris animaduersio: Auentini, in eius sententiam, locus: Auarum regia deleta. §. VI.

Quanta hæc urbis clades fuerit? Caroli M. in victos pietas: Albæ Mariæ sacellum condit: manubias de Auaribus partas: quomodo collocarit? §. VII.

Auarum, post eam victoriam Caroli, ingenium: sedes Chagani senioris: item iunioris. §. VIII.

Cessat Auarum regia, usque ad Hungarorum aduentum: nuge annalium Hungarorum: Luitprandi narratio: regia Hungarorum ubi? mons Noæ. §. IX.

Quis e ducibus Hungaria, Budæ sedem primus posuerit? S. Stephani, erga oppidum propensio: prima eius Budæ sedes: adem sacram haud perficit: non semper resedit Budæ. §. X.

Anne Aba heic habuerit regiam: incerta tunc regum sedes: fuit tamen in pretio apud reges Buda: Bela IV. in primis adamauerat urbem: Dominicanorum ordo, a quo Budam inductus: Albæ Mariæ sacellum, a quibus infessum. §. XI.

Budæ situs & antiquitas, Inchoferi verbis describuntur: Masiglii Sicambriæ descriptio: ignorato eius nomine. §. XII.

Auctoris, de Sicambriæ ruderibus, commentatio. §. XIII.

Inscriptiones, a Lazio hic obseruata: tumbæ Romana: earum epitaphia: statua Ifidis. §. XIV.

Hodiernus oppidi habitus: desolatur a Tartaris & Turcis:

a nostris item sapius : fit,
indulgente Leopoldo M. gen-

tis Zichiorum heredum :
incola qui? §. XV.

§. I.

Buda ve-
tam, olim
Romanor-
um habuit
coloniam :

an fuerit
Aquin-
cum :

designatio-
nis difficil-
tas Cellarii
iudicio :

Lazii con-
iectatio ex-
cutitur :

Nte, quam Pannoniis potirentur Hunni, & horum successores, Abares, atque Hungari, Romanorum heic stetit coloniam, multi coniectant : neque id sine ratione idonea, quando ita suadet opinari, & situs mira opportunitas, & barbarici soli, obiectus, noxius futurus Romanis, nisi præmunitam castris habuissent, vtramque Danubii ripam. Aquincum, seu Acincum (a.) Græce *Ακιννον*, esse volunt plerique, qui in hoc studii genere, elaborauerunt quidpiam. Et meminere sane Aquinci, Ptolemæus, Antoninus, & libri notitiarum, dignitatumque. Sed vbi id collocandum? hoc vero opus, hic labor est. Diffidit, etiam solertissimo cuique vestigatori, CHRISTOPHORVS CELLARIVS (b.); Fallunt, inquit, numeri diuersorum itinerum, quod per ripam, in Galliam fert, & quod Acinco est Saluam; nec Tabulæ loca, Aquincum, vtrinque excipientia satis nota sunt, ut ita certa sedes non possit definiri. LAZIVS, vti est audax extra modum coniectator, in Csepel insula, sedem ei tribuit, hoc est, infra Budam, vno alteroue milliari. Induxit eum in hanc opinionem, AMMIANI MARCELLINI, locus, de Acinco, prorsus insignis, quem, quod aliam etiam ob causam, nostrum facere volumus, iam recitabimus. Ita vero ille, (c.) in rebus VALENTINIANI: Præmisso Merobaude, cum militari perditum manu, quam regebat, ad vastandos cremandosque barbaricos pagos, comite adiuncto Sebastiano, VALENTINIANVS, (Carnunto) ACINCVM prope castra commouit; nauigiisque, ad repentinum casum coniunctis, & contabulato, celeri studio, ponte, per partem aliam, transiit in Quados. Et post recitatam Quadorum cladem: rediit, inquit, cum incolumibus cunctis, quos duxerat secum; itidemque apud Acincum moratus, auctumno precipiti, per tractus, conglaciari frigoribus adsuetos, commoda querebat hiberna. Audiamus iam, quid hinc exsculpat LAZIVS: Ex quibus adparet, ait ille (d.), profectum contabulato ponte, ex Aquinco, ut insularem urbem fuisse adpareat. Itane vero, insulanam urbem semper esse oportet, si obiectus amnis, traiciendus est? Poterat extra insulam, in Danubii ripa, Acincum, vbi diuerterat VALENTINIANVS, sedisse.

a.) Ita scribunt, Antonius, Notitiarum auctor, & Ammianus.

b.) Notitia Orbis Antiqui Lib. II. Cap. VIII. de Pannonia Interiori, p. 559.

c.) Lib. XXX. Cap. V. non, vti erronee est, apud CELLARIVM l. cit. Cap. XX.

que enim ultra X. capita liber complectitur amplius. p. 462. editionis IACOBI GRONOVII, Lugd. Batav. 1693. fol.

d.) Reipubl. Romanæ, Lib. XII. Sect. II. Cap. X. p. 1120.

ják. A mieink is többször elpusztították. Nagy Lipót adomá-

nyaképpen a Zichy-család birtoka lett. Lakosai.

I. §

Mielőtt a *hunok*, majd ezek utódai, az *avarok* és a *magyarok* birtokukba vették volna Alsó- és Felső-Pannóniát, sok szerző föltevése szerint Óbudán római colonia állott: s nem is olyan alaptalan ez a föltevés, mivel e mellett szól mind fekvésének csodálatosan kedvező volta, mind pedig az, hogy a barbár földdel szemben fekszik; igen veszélyes lehetett volna a *rómaiaknak*, ha a Duna mindkét partján erődítésekkel nem védik meg. Akik ezzel a témával valamelyest foglalkoztak, általában *Aquincumra* másképpen *Acincumra* (a.), görögül *Ακονίγκον*-ra gondolnak: s valóban, Ptolemaeus, Antonius és a följegyzések s méltóságok könyvei említik is Aquincumot. De hogy hol kell elhelyezni? „Ez bizony fáradságos feladat.”^[1] Éppen ez a nehézség. Még a leghozzáértőbb kutatókban is kételkedik CHRISTOPHORUS CELLARIUS (b.). Így ír: „A különböző utak (ti. amely a parton Galliába vezet, és amely Aquincumtól Salva felé megy) adatai tévesek, és a Tabulában feltüntetett helyek, melyekhez Aquincumot viszonyítják, nem elég ismertek ahhoz, hogy biztosan meg lehetne határozni a város földrajzi helyzetét.” LAZIUS, aki szerfölött merész a következtetésekben, a *Csepel* szigetén helyezi el, azaz *Buda* alatt egy vagy két mérföldre. Erre a véleményre egy *Aquincumra* vonatkozólag igen fontos AMMIANUS MARCELLINUS-hely alapján jutott; mivel más okból is föl akartuk használni, rögtön idézzük is ezt a helyet. Így ír (c.) VALENTIANUSSAL kapcsolatban: „Miután Sebastianus kíséretében előreküldte Merobaudest, hogy a vezetése alatt álló gyalogoscsapattal dülje föl s égesse föl a barbár falvakat, VALENTIANUS sietve útnak indította (Carnuntumból) ACINUM felé a tábornok: a sebtében összekapcsolt hajókra gyors munkával deszkapallókat fektetett, és e hajóhídon a másik részen átkelt a kvádokhoz.” Majd, miután előadja a kvádok vereségét, így ír: „A magával vitt katonákat mind sértetlenül vezette vissza: egy ideig szintén Acincumnál időzött, majd mivel már az ősz vége felé járt, s e vidéken kemény hideg szokott lenni, megfelelő téli tábornok keresett”. S most figyeljük meg, mit sűt ki ebből LAZIUS: „Ebből világos”, írja (d.), „hogy egy pallóhídon indult el Aquincumból, úgy hogy kitűnik: a város szigeten feküdt”. Dehát szükségképpen szigeten fekszik egy város, ha egy vele szemben levő folyón kell átkelni? A szigeten kívül, a Duna partján is feküdtetett *Acincum*, ahol VALENTIANUS megszállt.

Óbudán hajdan római colonia volt:

vajon Aquincum volt-e?

A helymeghatározás nehézségei Cellarius szerint.

Megcáfoljuk Lazius föltevését.

[¹] Vergilius, Aeneis, VI.129. Lakatos István fordítása.]

a.) Így írja Antonius, a Notitia szerzője és Ammianus.

b.) Az ókori világ ismertetése, II. könyv, VIII. fejezet (Alsó-Pannónia), 559.1.

c.) XXX. könyv, V. fejezet, s nem pedig (mint CELLARIUSNÁL, i.h., hibásan áll) a XX. fejezet: a XXX. könyv ugyanis csak 10 fejezetet tartalmaz: 462.1. IACOBUS GRONOVIVUS kiadásában, Leyden 1693. fólió.

d.) A római köztársaság, XII. könyv, II. szakasz, X. fejezet, 1120.1.

I. RÉSZ. A PILISI JÁRÁSRÓL, KÜLÖNÖSEN ÓBUDARÓL.

Vajon a Marsigli említette romok Aquincummal azonosak-e?

Mindazonáltal bevallom, erősen *Lazius* következtetése mellett szól az a MAR-SIGLI-hely, melyet kevéssel ezelőtt *Harasztinak*, e gazdag falunak az említésekor már idéztünk. Marsigli ugyanis egy másik, a Duna túlsó partján lévő romot azonosítja *Trans-Acincummal*. Én bizony egyáltalán nem hinném, hogy a rómaiak egy az átkelésre annyira alkalmatlan helyen, mint amilyen a *Csepel*-sziget fekvése, helyezték volna el limes-erődítményüket. Ők ugyanis előnyben részesítették az olyan partvidékeket, melyek könnyen hozzáférhetőek és átkelőhelyek kiépítésére alkalmasak voltak, hogy így az ellenséget biztonságosabban megakadályozhassák a folyón való átkelésben. S nem látom, hogy *Marsigli* miért ebben a néhány jelentéktelen sánymaradványban gyanítja *Aquincumot* és *Trans-Aquincumot*, mikor biztosabban (s a rómaiak nagyságának csorbítása nélkül) járhatunk el, ha ezt a dicsőséget egy ma is lakott helynek tulajdonítjuk. A római tartományok jegyzéke mindenesetre *Aquincumba* helyezi a *II. segédlegiót*, továbbá a *segédőrcsapatokat* a *legió-praefectussal* együtt. Nincs más hátra tehát, mint hogy arra a véleményre jussunk: a római korban Óbudát illették az *Aquincum* névvel. S ez nem csupán az én véleményem: régi nézete ez a tudósoknak, mint ahogy ORTELIUSNÁL és CELLARIUSNÁL, az ókori földrajz legjelesebb szakértőinél látjuk is. Így ír az előbbi: „SIMLERUS azt írja, hogy (*Aquincum*) Buda, melyet Ofennak is mondanak”. És CELLARIUS: „Vannak, akik Budát vagy Offent Acincumnak értelmezik: a folyón túl, szemben lévő Pestet pedig *Trans-acincumnak*”. Mindezt azonban nem tukmáljuk rá másokra, és készséggel elfogadjuk, ha valaki bizonyosabbat tud mondani.

A szerző véleménye.

II. §

Aquincum váltságos sorsa.

Amennyire nehéz a város régi nevét kinyomozni, úgy semmivel nem könnyebb a most következők vizsgálata. A rómaiakat sokféle vad nép váltotta föl Pannoniában. Milyen volt tehát akkoriban *Aquincum* – ha úgy tetszik – avagy *Buda* – ahogy manapság nevezzük – kinézete? Milyen volt a sorsa? A barbárok minden biztonnyal elfoglalták a települést vagy talán el is pusztították, de nem tudjuk, hogy a sokféle vándorló nép közül az egyik vagy a másik vagy esetleg egy teljesen ismeretlen tette-e. Igazuk lehet azoknak, akik szerint *Aquincum* pusztulása után itt alapították meg *Sicambiát*; ennek a jelentős fordulatnak a korát azonban nem tudják meghatározni. Mi azon a véleményen vagyunk, hogy akkor történhetett, mikor a folyón túli vidéket barbár népek tartották uralmuk alatt s kényük-kedvükre bántak a pannóniaiakkal, – legalábbis *Valentinianus* halála után, mivel épp most említettük, hogy élete vége felé még állt *Aquincum*. Hacsak nem azt gondoljuk, hogy *Aquincum* lejjebb volt, ott, ahol ma *Új-Buda* található, míg föltebb, ahol *Óbuda* van, feküdt *Sicambria*. Majd pedig a Duna mindkét oldalán a *hunok* uralkodtak, miután a *gótokat* legyőzték Pannoniában, a *jazigokat*, a *kvádokat* és a *markomannokat* pedig szövetségesükké fogadták, miután azok megadták magukat. Senki sem tagadhatja, hogy ekkor a győztesek *Aquincumot* (ha még valami állt belőle) vagy *Sicambiát* is elfoglalták. *Sicambria* – mint ahogy a magyar történelem leírói egyértelműen tanúsítják – a hunok

Mikor alapították meg itt Sicambiát?

A hunok királyi székhelye lesz.

e.) A Földrajzi szótárban, az *Aquincum* szónál.

se. Fateor interim, multum coniectationi huic *Laziana* velificari, *MARSIGLII* cum locum, quem ad *Haraszti*, opimi vici, mentionem, paullo ante exhibuimus; hic quidem *Trans-Aquincum*, aduerso autem Danubii margine, rudus quoddam aliud, designantis. Equidem haud crediderim, importuno adeo loco, impeditoque ad traiciendum, qualis est *Csepelia* insulæ situs, Romanos, præsidia limitanea, collocauisse: amabant illi ripas insidere, quæ & apertæ ex se erant, & traiectui commodæ, vt hostem, eo validius arcerent transitu. Neque video, cur tenuia, qualiumcunque aggerum, vestigia, malit in *Aquinci* & *Trans-Aquinci* suspicionem vocare *Marsiglius*, cum ea gloria, cultis hodieque locis, tutius queat adtribui, & sine iactura Romanæ magnitudinis. *Aquincum* certe, *legionem secundam adiutricem*, *auxilia præterea vigilum*, cum *legionis præfecto*, codex præfecturarum Romanarum, adscribit. Ergo, superest, vt arbitremur, Romanorum ætate, *Aquinci* nomine, veterem *Budam*, fuisse cultam. Neque mea hæc solius existimatio est; vetus doctorum fuit opinio; vti apud *ORTELIVM*, & *CELLARIVM*, viros, geographiæ veteris consultissimos, videre est. *Budam*, inquit ille (e.) *quam Offen dicunt, esse dicit SIMLERVS*. Atque *CELLARIVS*: *Sunt, qui Budam, siue Offen, Acincum interpretentur; trans flumen, quod oppositum est Pestum, Transacincum*. Sed hæc nemini obtrudimus, prompti atque alacres accepturi, docentes certiora.

Marsiglii
rudera, an
sint Aquin-
cum?

authoris
sententia.

S. II.

Quemadmodum vero, difficile est, vetus vrbis nomen indagare; ita, nihilo expeditiora sunt, quæ iam venient examinanda. Excepere *Romanos* in Pannonia, gentes, vti variæ, ita feroces. Quæ vero tunc *Aquinci*, si nomen placet, siue *Buda*, quemadmodum vocamus hodie, facies? quæ fata? Incessam fuisse coloniam, si non deletam, a barbaris, oportet; sed, in tanta immigrantium diuersitate, ab his, an illis, iuxta cum ignarissimis, nouimus. Qui post deletum *Aquincum*, *Sicambriam*, heic loci positam credunt; dicunt ii quidem aliquid; sed nequeunt tamen, tantæ conuersionis ætatem, designare. Nos, in ea sumus opinione, tunc id accidisse, cum gentes barbaræ, aduersa amnis regione, rerum potiebantur, insultabantque Pannoniis: saltem, post *Valentiniani* fata. cuius extrema ætate, stetit *Aquincum*, nunc dictum a nobis est. Nisi velis opinari, *Aquincum*, inferius, vbi nunc *Buda Noua* est; superius, vbi *Vetus*, *Sicambriam* sedisse. Post *Gothos*, in Pannonia debellatos, *Iazyges* autem, *Quados*, & *Marcomannos*, in fidem, quin & societatem acceptos, vtraque Danubii ripa, late dominabantur *Hunni*. Tunc, & *Aquincum*, si quod supererat; siue *Sicambriam*, occupatam a rerum dominis fuisse, inficiabitur nemo. *Sicambria* certe, vti in confesso est, apud rerum Hungaricarum scriptores, regia Hun-

Aquinci
fata dubia:

Sicambria,
quando
heic posita
sit?

fit Hunno-
rum regia:

Hunorum fuit. Sed, quomodo quæso, vetera ea nomina oblitterata, atque nouum istud *Buda* inuectum? Nescio, an fidem mereatur BONFINIVS (f.): *Hic*, inquit, *BVDA noua*, & *BVDA vetus*, utraque *Danubii lambitur undis*: a Budinis, vetustissimis Scytharum populis, qui cum ATTILA, Hunorum rege, in Pannonias, descenderunt, adpellata. Quæ de situ vrbs vtriusque scribit, recte se habent: ambigo, an etiam, quæ de *Budinis*, qui nomen vrbi communicarint. Sciunt omnino docti, fuisse *Budinos* Scythiæ populos. De his, ne PLINIVM (g.) & MELAM (h.) fatigemus, HERODOTVS (i.) cum eos fecerit a Gelonis: *Budini*, inquit, *utpote indigena*, *tum pastores sunt, tum soli eius regionis, pediculos edunt*. Et paullo ante: *Budini*, *ingens natio, ac numerosa, vehementer casis oculis, ac rufa*. At, quis eos quæso, in exercitu ATTILAE censuit? quis docuit, si maxime castra sunt sequuti, vrbes ponere, & ex se denominare, *Nomadum* ritu viuentes? Ergo, aliunde hoc, quidquid est nominis, arcessendum. quod ne BONFINIVS quidem facere dubitauit; sed profecto, sui oblitus. Nimirum, annales Hungaricos sequutus, *Budam* ait, *Attilæ fratrem*, Sicambriam, quam absente, per extera bella, rege, instaurabat, ex suo nomine, sic adpellauisse, eaque re, eadem sibi accelerauisse. *Budam*, inquit (k.), *fratrem, cui gubernationem Scythiæ, adificandamque urbem, in Danubii ripa, Sicambriæque ruinis, Budam deinde dictam, delegarat, dolo captum, interfecit*. Et post pauca. *Quum ex Gallia Attila, Sicambriam rediisset, fratremque inuenisset, Sicambriam, quam muro cinxerat, non Attilæ, sed suo nomine, contra mandata, Budam nominasse, eum, dolo captum, propria manu, præ nimia ira, obtruncavisse*, Vngarorum annales, prodiderunt. Hæc ille, ex THÚRÓCZIO (l.) hauit, & in maius (m.) exaggerauit. Detraherem, narratiunculæ fidem, nisi peruulgatior esset, quam ut possit vocari in dubium. Equidem, quid cum vrbs, seu conditore, seu nomine, agamus, vix reperio: ut laudem omnino LADISLAVM THÚRÓCZIVM, nuperum scriptorem, qui hanc controuersiam, suam facere noluit. Quippe, molestus est labor, nominum reddere etymon, quæ sæpe, aut casus inuenit, aut, sine vlla ratione, vulgus imposuit. GEORGIUS WERNHERVS (n.) ad Germanos refert, vocis originem, tametsi, ob annalium fidem, timidius: *nisi*, inquit, *auctoritate Chronicorum nostrorum, magno consensu urbem Budam, a rege Buda, Attilæ fratre conditam, & nominatam esse tradentium, impedirer, ego, si qua alia coniectura, de eius nominis ratione faciunda esset, ob insignem calidarum, eo loco, celebri-*

quomodo
ei nomen
Buda in-
ditum?

Bonfinii
sententia:

refellitur:

an a Buda
Attilæ fra-
tre?

subdubi-
sat auctor:

Wernhe-
rus, vocem
esse vult
Germani-
cam:

f.) Decade I. Lib. I. p. 24.

g.) Lib. IV. Cap. XII.

h.) Lib. I. Cap. XIX. §. 135. p. 109. editionis *Abrab. Gronouii* Lugd. Bat. A. MDCCXXII. fol. oct.

i.) Lib. IV. Cap. CVIII. & CIX. p. 256. editionis *Iac. Gronouii* Lugduni Batav. A. MDCCXV. fol.

k.) Decade I. Lib. III. p. 53, 3.

l.) *Chronicorum Hungarorum*, Parte I. Cap. XIV. p. 16.

m.) Lege inibi, fictam ex ingenio, adtributamque ATTILAE, orationem.

n.) *De Admirandis Hungaria Aquæ*, p. 597, 20. in collectione *Script. Hung.*

királyi székhelye volt. De hát, kérдем én, hogy mentek feledésbe azok a régebbi nevek, s hogy hozták be ezt az újabb, *Buda* nevet? Nem tudom, hitelt érdemel-e BONFINI (f.): „Mind Új-BUDÁT, mind pedig ÓBUDÁT a Duna hullámai mossák: a budinusokról, a réges-régi szkíta népről nevezték el, akik ATTILÁVAL, a hunok királyával együtt jöttek Pannoniába”. Amit a két város fekvéséről ír, helytálló, abban viszont kételkedem, hogy a *budinusok* adták volna a nevet a városnak. Minden hozzáértő tudja, hogy a *budinusok* szkíta nép voltak. Idézhetnénk velük kapcsolatban PLINIUST (g.) és MELÁT (h.) is: HERODOTUS (i.) elkülöníti őket a gelonusoktól: „A *budinusok*”, írja, „bennszülöttek; részben pásztorok, részben pedig a földben található tetveket eszik”. S valamivel föltebb: „A *budinusok* hatalmas és nagy létszámú nép, szemük szürkéskek, hajuk vörös.” De hát, kérдем én, ki sorozta be őket ATTILA seregébe? Ki tanította meg őket arra, hogy városokat alapítsanak s azokat magukról nevezzék el, mikor *nomád* életmódot folytattak, s legfeljebb csak sátrakat vertek? Tehát bármi is legyen ez a név, máshonnan kell származtatni. Voltaképpen BONFINI is ezt tette, de bizonyára elfeledkezett a saját állításairól. Ti. a magyar történeti műveket követve elmondja, hogy *Buda*, *Attila* fivére, mikor amaz a külszói háború miatt távol volt, fölépítette és a maga nevével nevezte el Sicambriát, s ezáltal a vesztébe rohant. „*Budát*”, írja, (k.), „*fivérével, akire Szkítia kormányzását s a Duna partján, Sicambria romjain a később Budának nevezett város építését bízta rá, csellel elfogta és megölte.*” S kevéssel később: „A magyar krónikák elmondják, hogy mikor Attila visszatért Galliából Sicambriába, s megtudta, hogy fivére Sicambriát, melyet fallal vett körül, nem Attiláról, hanem a parancs ellenére a saját nevével, Budának nevezte el, csellel elfogta, és rettentő haragjában saját kezével gyilkolta meg.” Mindezt THURÓCZIBÓL (l.) merítette és kibővítette (m.). Vitatnám e kis elbeszélés hitelét, ha nem lenne sokkal elterjedtebb, hogy sem kétségbe lehetne vonni. Nemigen tudom, mit is kezdjünk a város alapítójával vagy nevével; csak dicsérni tudom THURÓCZI LÁSZLÓT, a közelmúlt íróját, aki ezt a vitás kérdést nem akarta a magáévá tenni. Mert bizony igen fáradságos dolog megadni a nevek etymonját, hiszen a nevek gyakran véletlenszerűek, vagy minden alap nélkül, a nép találja ki őket. GEORG WERNHER (n.) a németekre vezeti vissza a szó eredetét, bár a történeti munkák hitele miatt kissé bátortalanabban: „*Ha*”, írja, „*krónikásaik tekintélye nem akadályozna meg, (akik egyhangúlag azt hagyományozták ránk, hogy Buda városát Buda király, Attila fivére alapította és nevezte el), ha valami más föltevést lehetne megkockáztatni e név értelméről, arra gyanakodnám, hogy*

Hogy kapta a Buda nevet?

Bonfini véleménye;

megcáfoljuk.

Vajon Budától, Attila fivéréből?

A szerző egy kissé kételkedik.

Wernher német szónak tartja.

f.) I. decas, I. könyv, 24.l.

g.) IV. könyv, XII. fejezet.

h.) I. könyv, XIX. fejezet, 135., 109.l. *Abraham Gronovius* kiadásában: Leyden, 1722. nyolcadrét.

i.) IV. könyv, CVIII. és CIX. fejezet, 256.l. *Iacobus Gronovius* kiadásában: Leyden 1715. fólió.

k.) I. Decas, III. könyv, 53.l. 3.

l.) *A magyarok krónikája*, I. rész, XIV. fejezet, 16.l.

m.) Olvasd el ugyanitt az ATTILÁNAK tulajdonított költött beszédet.

n.) *Magyarország csodálatos vízei*, 597.l. 20, a Magyar történetírók c. sorozatban.

I. RÉSZ. A PILISI JÁRÁSRÓL, KÜLÖNÖSEN ÓBUDÁRÓL.

Ennek való-
színősége.

A szláv Budin
névből vezetik
le.

mivel ezen a helyen igen sok bővizű melegforrás található, a németek hajdan BADÁNAK nevezték el, a magyarok pedig (egy betű kicserélésével) BUDÁNAK mondták. Semmi kétség ugyanis, hogy mielőtt a hunok ide bevándoroltak volna, németek avagy teutonok birtokolták Alsó-Pannóniának ezeket a helyeit. Nagyon hasonlít ez a változtatás arra, ahogy a magyarok Veszprémnek nevezték el, ami a németeknek Weissprun, azaz 'fehér forrás' volt; ez a forrás adta ugyanis a helynek a nevét, s a püspöki székhelyül szolgáló vár alatt manapság is mutogatják." Szívesen követném WERNHER véleményét, ha engem ugyanazon tisztelet nem tartana vissza ettől. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a hévizekben bővelkedő helyeket *Badnak* mondják (s talán a régi nyelvjárásban *Budnak*, mint ahogy a köznép ma is *Bodnak* ejti): sok város és falu neve származik e szóból. Úgy vélem, ugyanebből a forrásból eredhet a város szláv neve is. Ők ugyanis *Budinnak* hívják a *vuda* (vagy ahogy ma ejtik: *voda* azaz 'víz') szóból; ebből jön a *Vudin*, s a németeket követve egy betű megváltoztatásával a *Budin*. Ezt az etymont megerősíteni látszik a szlávok szokása, akik a víz mellé települt városokat ilyen névvel szokták hívni. Azt hisszük, a mi következtetésünk mellett szól a szerbiai *Vidin* város neve is, hacsak ismét a *vidinus* népet – a tudósok szerint (o.) a *budinusok* leszármazottait – nem vetik ellene, és nem tulajdonítják nekik *Vidin* elnevezését éppúgy, mint *Budinét*. Ám ugyanazon nehézségekkel kerülnek szembe, melyeket fentebb említettünk. Ráadásul ha ATTILA seregében harcoltak volna is a *budinusok* vagy *vidinusok*, nem valószínű, hogy olyannyira megerősödtek volna, hogy városokat tudtak volna fölépíteni s azokat magukról nevezték volna el. GALEOTTO MARZIO (p.) – hogy ezt se hallgassuk el –, teljesen más és szokatlan utat jár a név eredetétében. „Buda”, írja, „hegyen épült város, mellette folyik el a Duna. Honnan vette a nevét, nem tudjuk biztosan: vagy az ókori Budaliától, vagy attól a szent férfü-től, akit Buddhának neveztek, nem mintha a város alapítója ő lett volna, hanem mert olyan kiváló volt, hogy az ő nevét adták neki. Buddha Jeromos tanúsága szerint India bölcseinél, akiket önsanyargató brahminoknak neveznek, tanaik feje volt. Azt hűrelik róla ők maguk, hogy egy szűz szülte az oldalából. Mármost hogy ez a születés igaz-e, vagy sem, nem tartom lényegesnek. De az bizonyos, hogy Buddhának hívták azt a bölcs férfü-t, aki az indusok vallási tanát összeállította. Ezt azért mondom, mert Magyarországon többnyire megőrizték a hasonlóságot a kiváló emberek neveivel. Például Sirmium város Sirmusszal, a triballusok ókori királyának nevével hangzik egybe, és hogy ne soroljam fel valamennyit: Strigonium (q.) máshol is akad, nemcsak Magyarországon, meg Pestum is, hiszen Paestumról szól ilyenképpen Vergilius verse:

Láttam a paestumi kertbe' virulni a rózsát.

Ez a Paestum itáliai. A magyar Pest a Duna partján fekszik,

o.) L. a tudós férfiak jegyzeteit AMMIANUS MARCELLINUS, XXI. könyv, II. fejezetéhez (a 476. l. közepén), ahol hajlanak a *Budenis* helyett a *Vidinos* olvasatra.

p.) MÁTYÁS király kiváló, bölcs, tréfás mondásairól és tetteiről, XXXI. fejezet, 387. l.

q.) Helyesebb lett volna Nyitrát említenie, amelyet – ha a nevet nézed – *Palesztinában, Egyiptomban* és az *indusoknál* is megtalálhatod. Mi köze azonban ezeknek a magyarországi városhoz?

lebritatem, & copiam, pro eo, quod Germanis quondam fuerit BADA, unius littera inuersione, BVDA ab Hungaris dictam esse suspicarer. Nam ea, secundorum Pannoniorum loca, antequam huc Hunni immigrarent, Germanos, seu Teutones tenuisse, minime ambiguum est. Nec ita multum dissimili mutatione, vocarunt Hungari Wesprimium, quod Germanis fuit Weissprun, hoc est, fons albus, qui loco nomen dedit, & etiamnum ibi sub arce, quae sedes est episcopi, ostenditur. Pedibus, in WERN-
rel veriff-
militudo:
 HERI hanc sententiam irem, nisi me, eadem verecundia retentaret: cum palam sit, loca thermis scatentia, Bad, & forte prisca dialecto, Bud, atque hodie a vulgo, Bod, dici: vnde, vrbibus & vicis, enata sunt nomina. Ex eodem hoc fonte, manasse reor, Slauicum quoque vr-
ex Slauica
adpellatione
Budini ad-
firmata:
 bis nomen. Budin illis vocatur, a Wuda, vel quemadmodum pronunciant hodie, Woda, id est, aqua, vnde Wudin, & Germanorum imitatione, conuerso elemento, Buain. Confirmari posse credo etymum, Slauorum consuetudine, qui oppida, aquis adsita, eo nomine solebant vocitare. Widin Seruix, pro nostra hac coniectura militare credimus. Nisi sit, qui nobis Widinos populos, Budinorum, vti existimant docti, (o.) propazines, obiecent iterum, iisque Widini non minus, quam Budini, denominationem, adtribuunt. Sed, iisdem se inducet difficultatibus, quas supra memorauimus. Adde, si maxime ATTILAE militassent Budini, seu Widini, non tamen est vero simile, tantum eos valuisse, vt excitare vrbes, & ex se potuissent denominare. GALEOTVS MARTIVS (p.), ne id quoque sciamus, aliam prorsus atque insolentem, deriuandi nominis, viam iniit. BVDA, inquit, vrbs in monte sita, qui Danubio alluitur, nomen vnde traxerit, incertum putatur; vel ab antiqua Budalia, vel ab illo viro diuino, qui Buda dictus est. non quod ille condiderit; sed, quod illius viri nomen, ob excellentiam imposuerint. Fuit autem Buda, vt testatur Hieronymus, princeps doctrine apud Sophistas Indiae, quos, Gymnobrachmonas vocitant. quem virgo quaedam, vt ipsi tradunt, e latere suo genuerat: sed haec genitura, vera falsane sit, non in magno pono discrimine. Illud tamen certissimum est, Budam nomen esse viri sapientissimi, qui Indorum dogma composuit. Hoc volui dixisse, quia Hungaria, nominum egregiorum habet plerumque similitudinem. Nam Syrmicum oppidum, cum Syrmo, Triballorum rege, antiquissimo, imaginem denominationis retinet. Et ne particulatim omnia prosequar: Strigonium (q.) alibi, quam in Hungaria reperitur. Et Pestum: cum de Pesto carmen Virgilianum canat sic:

Vidi Pestano gaudere rosaria cultu.

Nam hoc Italicum est; sed Hungaricum Pestum, in ripa Danubii situm,
 ex

- o.) Vide eruditorum virorum notas, ad AMMIANI MARCELLINI, Lib. xxxi. Cap. ii. p. m. 476. a. b. vbi pro Budenis, malunt Vidinos legere.
 p.) De egregie, sapienter, iocose, dictis ac

- factis Regis MATTHIAE, Cap. xxxi. p. 387.
 q.) Nitriam potius nominasset, quam si ad nomen spectes, in Palaestina, Aegypto & apud Indos, reperias. Quid vero inde ad Hungariae hanc urbem:

ex opposito Budam respicit. reliqua. Nolim ad Indos euagari, ut inde arcessam, nomen urbis. Credo enim, de *Buda*, sapiente illo viro, ne somniauisset quidem, *Bude* conditores. Nempe, extorsit *Galeoto*, hanc coniectationem, non tam verisimilitudo, quæ nulla est; quam assentandi, MATTHIAE, & post hunc, IOHANNI notho, indecens studium. *Budalia* (r.) vero, seu, uti mauult scribere ORTELIVS, *Bubalia*, vicus, vel oppidum, agri Sirmiensis, patria DECI Imperatoris (s.), nihil cum *Buda* nostra, in primis, si *Bubalianam* legas, a qua, *Pannonia Bubalia* nomen tulit, habet commune.

§. III.

Vocabulum
Germani-
cum, unde
ortum?

Oláhi opi-
nio: id a
furnis cal-
cariis, de-
ducentis:

aliorum
sententia

Iam expeditum me, ex his coniecturarum laqueis, putaram; cum Germanica urbis adpellatio, reuellit aurem. *Offen* eam vocant, aut elemento simplici, *Ofen*. A furnis, seu fornacibus, calci exurendæ, factis, vocabulum repetunt, homines etiam doctissimi. Primus, quod sciam, eius denominationis, auctor, NICOLAVS OLÁHVVS (t.) fuit. *Buda*, inquit, *interfecto*, iubet edicto Attila, ut eam quisque arcem, ex Attilæ nomine adpellet, *Budæ memoria abolita*. Id tamen, ut varia sunt hominum ingenia, ad prohibitas res, magis tendentium, non fuit a plerisque obseruatum. Hungari eam arcem, & urbem etiam, in presentia, *Budam*, Teutones vero, nunc *Ezelburg* (u.) id est, arcem Attilæ, nunc a furnis calcis, quæ olim ex lapidibus illic coquebatur, *Offen* vocant. Qua ex re, satis constat, Alemannos, veluti iure belli, ab Hungaris quæsitos, ea quoque tempestate, Attilæ fuisse dicto audientiores. Libuit, integrum locum exhibere, ut notionis vtrius rationes constent. Ac relatum omnino accepimus, obseruare ciues, dum iaciendis ædium fundamentis, aut cauandis cellis, altius terram refodiunt, fornacum istiusmodi vestigia. Hæc, denominationi, velificari quodammodo poterunt. Sunt, quibus peculiaris prorsus, de hoc nomine, opinio insedit. Dabimus eam, verbis LAVRENTII STOCKERI (v.) medici *Budensum*, dum viueret, laudatissimi. De nominis, inquit, origine, nonnulla, inter chronographos, oritur disceptatio. quorum aliqui Germanicum etymon, id est, *Offen*, teste ORTELIO rediuuio (x.) deriuare volunt, a fornacibus calcis, quondam, hic loci frequentibus. Aliter sentit Salomon Schweiger, in itinerrario, qui a rege Ova, tempore Henrici III. Hungariam regnante, hanc urbem *OFEN*, vel potius *OVEN*, dictam fuisse perhibet. Id si est, recentius multo nomen urbis fuerit, quam id vulgo credunt. Sed, nescio,

an

r.) ADI CELLARTI Notitiam Orbis Antiqui, Lib. II. Cap. VIII. p. 561. seqq.

s.) EVTROIPIVS, Lib. IX. Cap. IV. p. 229. edit. CELLARII.

t.) IN ATTILA, Cap. XII. p. 880. in *Bonfinii* appendicibus.

u.) Hungaris *Attila*, fuit *Etele*, vnde Germanicum *Ezel*.

v.) THERMOGRAPHIAE BVDENSIS, Cap. VII. §. 1. p. 44. Prodiit liber, lectu dignissimus, *Angusta Vindelicorum*, Anno MDCCXXI. forma *quadripars*.

x.) Parte II. p. 124. b.

és szemből néz át Budára.^[2] stb. Nem akarnék az indusokig elkóborolni, hogy onnan eredeztessem a város nevét. Azt hiszem ugyanis, hogy *Buddháról*, ama bölcs férfőről még csak nem álmodtak *Buda* alapítói. Természetesen erre az erőltetett következtetésre nem annyira a dolog valószínű volta miatt jutott *Galeotto* – mert hisz nem az –, mint inkább azért, mert szinte illetlenül hízelegni igyekezett MÁTYÁSNAK, majd utána a fattyú JÁNOSNAK. A szerémségi *Budalia* (r.) vagy ahogy ORTELIUS szívesebben írja: *Bubalia* falunak vagy városnak, DECIUS császár szülőföldjének viszont semmi köze a mi *Budánkhoz*, különösen ha *Bubaliát* olvasol, ahonnan *Pannonia Bubalia* vette a nevét.

III. §

Már azt gondoltam, hogy kivergődtem a föltevések hálójából, amikor újra eszembe jutott a város német elnevezése. *Offennak* mondják, vagy egy f-fel *Ofennak*. A legjobb tudósok is a mészégető kemencékről eredeztetik a szót. Tudomásom szerint OLÁH MIKLÓS (t.) volt ennek az eredeztetésnek a szerzője. „*Buda meggyilkolása után*”, írja, „*Attila parancsba adja, hogy azt a várat mindenki Attila nevééről nevezze, és Budát töröljék ki az emlékezetükből. A parancsot azonban a legtöbben nem tartották be, hiszen amilyen az ember, inkább hajlik a tiltott dolgokra. A magyarok a várat és a várost is jelenleg Budának hívják, a németek viszont hol Ezelburgnak (u.) (azaz Attila várának), hol pedig a hajdan itt működő mészégető kemencékről Offennak nevezik. Ebből eléggé nyilvánvaló, hogy a németek, akiket a magyarok háborúban tettek alattvalóikká, abban az időben is jobban hallgattak Attila szavára.*” Jónak láttuk, hogy a helyet teljes egészében közöljük, hogy mindkét jelentés indokai világosak legyenek. S valóban tudomásunkra is jutott, hogy a polgárok meg is figyeltek ilyesféle kemencemaradványokat, mikor a házak alapjának vagy pincéknek az ásásakor mélyebbre hatolnak. Mindez valamelyest emez elnevezés mellett szól. Vannak, akiknek egészen sajátos a nézetük e nevet illetően. STOCKER LŐRINC (v.), a jóhírű budai orvos szavait idézzük: „*A név eredete*”, írja, „*vita tárgya a történetírók között. Néhányan ORTELIUS fölélesztésével (x.) a német „Offen” etymonból származtatják, azaz a hajdanában ezen a helyen gyakori mészégető kemencékből. Másképp tartja Salomon Schweiger, aki amellet kardoskodik útleírásában, hogy a III. Henrik idejében Magyarországon uralkodó Ova királyról nevezték el a várost OFENNAK vagy inkább OVENNAK.*” Ha ez így van, sokkal újabb keletű a város neve, mint azt általánosan hiszik. Nem tudom viszont, hogy

Honnan ered a német elnevezés?

Oláh véleménye: ő a mészégető kemencékről vezeti le.

Mások véleménye.

[2] Kardos László fordítása.

r.) Lásd CELLARIUS Az ókori világ ismertetése c. művét, II. könyv, VIII. fejezet, 561. skk. 1.
s.) EUTROPIUS, IX. könyv, IV. fejezet, 229.l., CELLARIUS kiadásában.
t.) Az ATTILA c. mű XII. fejezetében, 880.l. (Bonfini függelékében).
u.) A magyarok az *Attila* szót *Etelének* ejtették, innen a német *Etsel*.
v.) A BUDAI HÉVIZEK LEÍRÁSA, VII. fejezet, 1., 44.l. Ez a könyv, melyet igen érdemes elolvasni, *Augsburgban*, 1721-ben négyrét fólió alakban jelent meg.
x.) II. rész, 124.l. b.

I. RÉSZ. A PILISI JÁRÁSRÓL, KÜLÖNÖSEN ÓBUDÁRÓL.

A szerző elveti Schweigernek ez a nem tudom honnét merített föltevése helytálló-e, hiszen nyilvánvaló, hogy *Ovo* avagy *Aba* királynak (mert e magyarok így nevezik), nem volt olyan tekintélye se a *magyar*, se a *németek előtt*, hogy ezt a mindkettőnek gyűlöletes nevet egy már azelőtt is igen híres városra akarták volna ráruházni. De elég is ennyi ebben a vitás dologban, amely nem is érinti a lényegét.

IV. 5

*Buda sorsa
Attila halála
után
a testvérháború-
ban.*

Mármost térjünk rá magára a városra. Nem könnyű megállapítani, hogy ATTILA halála és fiainak az uralomért vívott harca után hogyan is álltak *Buda* dolgai. Ha hitelt adunk a *krónikáknak*; mikor a *hunok* a testvérháborúban elemésztették egymást, azt kell hinnünk, *Buda* is elpusztult, – ha egyáltalán még létezett. Nincs itt mód arra, hogy a *Csaba* és *Aladár* közti viszály (*y.*) okait taglaljuk. Elég megemlítenünk a csatát, hogy megalapozzuk föltevésünket. „*Az uralomvágytól föltüzelve*”, írja OLÁH (*z.*), „*mindkét királyfi arra törekedett, hogy magának megszerezze a hun birodalmat. Mindkét részről nagy hadsereget gyűjtenek össze, és Sicambria mezején tábort ütnek. Miután összeütköztek, akkora öldöklést visznek végbe, hogy – mint mondják – a Duna vize Sicambriától Potentiana városáig vértől piroslott. Tizenöt napig tartott a harc, s csak akkor fejeződött be, mikor a külországi katonák nagy részét legyilkolták a hunok. Aladár is elesett ebben a csatában. Csaba győzött ugyan, de a veronai Detre cselszövése őt is legyőzte.*” stb. Ha az elbeszélés igaz, iszonyú volt a csata, és ez az egyetlen csata szétrombolta a *hunok* roppant magasságokba emelkedett birodalmát. *Sicambria* mezején ment végbe, mint mint azt hallottuk, s *Budát* meg sem említik ennél a nevezetes fordulatonál, – hacsak *Sicambria* nevét akkoriban többre nem tartották *Budánál*. Azt a következtetést azonban könnyen levonhatod, hogy nem maradt meg sértetlenül – akár *Budának*, akár *Sicambriának* hívjuk, sőt, amint az rendszerint megesik a városokkal, ahol csata zajlik le, hol a *hunok*, hol a *németek* fosztották ki, gyújtották föl, s végül rombadőlhetett. Véleményünk szerint ez lehetett a város sorsa. A rákövetkező időkben az egész *Pannoniát* széltében-hosszában elcsúfította a népek egymást öldöklő sok harca és a különböző népek benyomulása. Nem volt szerencsésebb *Buda* sem: romokban hevert. Kézenfekvő gondolni arra ugyanis, hogy a *gótok*, az a nép, mely még a *hun* névvel szemben is ellenséges volt, nem gondolt a város helyreállítására. A *rúgok* és a *herulok* pedig, akik 473 után Felső-Pannoniából ide, Alsó-Pannoniába törtek be, nem a városalapításokkal, mint inkább az ellenségek távoltartásával törődtek. A *rúgok* után következő *langobardok* alatt sem voltak békésebb viszonyok a *Duna* partján.

*Teljesen el-
pusztult.*

*Romokban hevert
a garázdálkodó
népek okozta
károk miatt.*

y.) Erről beszámol THURÓCZI: A magyarok krónikája, I. rész, XXIII. fejezet, 27. skk.1. Őt követi BONFINI, I. decas, VII. könyv, a 106.l.alján skk.

z.) Az ATTILÁBAN, XVII. fejezet.

an constare sibi queat, hæc *Schweigeri*, vndecunque hausta, coniectatio: cum palam sit, non ea fuisse auctoritate *Ovonem*, seu *Abam*, (nam ita nostri vocant) siue apud *Hungaros*, siue apud *Germanos*, vt voluissent nomen eius, oppido exosum vtrisque, vrbi, iam ante celeberrimæ, communicare. Sed hæc sufficiant, in re dubia, neque altinente ad summam rei.

relicitur ab
audore.

§. I V.

AD urbem ipsam veniamus. *ATTILA* fatis functo, & digladiantibus pro dominatu, filiis, quomodo se *Budæ* res habuerint, non est impeditum definire. Si *annalium* fidem sequamur, cum se mutuo bello *Hunni* deleuere, *Budam* quoque, si quæ exstabat, deletam fuisse, credamus oportet. Non est huius loci, dissidii (7.) causas, inter *Chábam*, & *Aladarium*, fratres, excutere; prælium commemorasse suffecerit, vt coniecturæ nostræ, fidem adstruamus. *Duo regii iuuenes*, inquit *OLÁHVVS* (z.) *dominandi libidine perciti, quisque imperium Hunnicum, pro se occupare studebat. Comparato igitur utrinque magno exercitu, in campum Sicambrium, castra posuere. ubi acie collata, tanta commissa est cades, vt Danubii aqua, a Sicambria, ad Potentianam usque urbem, mixta sanguine, defluxisse tradatur. Durauit hæc pugna, ad quintum decimum diem: nec finis eius ante fuit, quam maior pars externorum militum, ab Hunnis trucidata fuerit. Aladaricus in pralio cecidit. Victor primum Chaba, postremo, Detrici Veronensis arte victus.* reliqua. *Atror*, si rite se habet narratio, prælium, & quod vnum, prouectas, in immensum, res Hunnorum, penitus conuulsit. In *Sicambrie* campis, commissum fuisse audimus, nulla *Budæ*, ad tam memorabilem conuersionem, mentione; nisi *Sicambrie* nomen, quam *Budæ*, nobilius tunc fuerit habitum. Possis tamen ex facili colligere, non perstitisse intemperatam, siue *Budam* voces, siue *Sicambriam*: quin immo, ab *Hunnis* partim, partim a *Germanis*, vti fere accidit vrbibus, quæ sunt in campo Martio, expilatam, ignique exustam, in rudus abiisse. Hanc vrbis fortunam, tunc fuisse opinamur. Quæ consequuta sunt tempora, mutuis populorum cladibus, variarumque gentium impressionibus, passim, tota *Pannonia*, foedabantur. Nihilo ergo felicior *Buda*, sepulta, suis ipsius ruderibus, iacuit. Nam, *Gothos* quidem, infensum, vel vocabulo *Hunnorum* genus, de instauranda vrbe, haud cogitauisse, pronum est creditu. *Rugii* autem, & *Heruli*, qui post annum *CCCC-LXXIII.* ex superiore *Pannonia*, in inferiorem hanc, procurrerunt, non tam, ponendarum vrbium cura tangebantur, quam arcendorum hostium. Neque sub *Longobardis*, qui *Rugis* successerunt, res, tota hac *Danubii* ripa, pacatiora fuere.

fraterno
bello:

deserta est
penitus:

iacuit in
rueribus,
ob iniurias
grassan-
tium popu-
lorum:

TOM. III.

Y

§. V.

7. Retulit eas *THVRÓCIVS*, Chron. Hung. P. I. | FINIVS, Dec. I. Lib. VII. p. 106. sine seqq.
Cap. XXIII. p. 27. seqq. Et ex eo *BON.* | z.) In *ATTILA*, Cap. XVII.

§. V.

Buda no-
men obli-
tatum:

an cum ur-
be recolue-
rit Aua-
res:

auctoris
coniectura:

ignoratur,
ab eius a-
tis Scripto-
ribus, Buda
vocabu-
lum:

neque no-
minatim
Eginhar-
do:

habent id
annales
Hungarici,
in belli
Auarici hi-
storia:

EXoleuerat, nomen *Buda*, forte & vestigium, dum *Auari*, Hunnicum genus, occuparunt denuo Pannonias. Reges hi, CHAGANOS (a.) adpellabant; non tam gentilitio, quam dignitatis nomine. Multa iis, cum oriente hinc, illinc cum occidente, contentio; sedes, media *Pannonia* fuit. Nitebantur mihi persuadere, gnari harum conuersionum homines, regiam eorum *Budam* fuisse: verum, timidius adhibui fidem, quando apud auctores, qui *Auarum* res, in litteras retulerunt, nusquam *Buda* nomen reperio. Id certum est, necesse habuisse, eo loco, cum praesidiis insidere, qui, & tutus esset domi, & opportunus, siue ad propulsandos, siue ad inuadendos, hos, illosue hostes; obseruandum praeterea *Danubium*, ne hinc quoque, trepidi quidpiam immineret; maxime, quod hi, quos *Istro* praeficiebant *Romani*, non desinebant negotium facessere, *Slauis*, sociis primum, postea tributariis *Auarum*. Cui instituto, fateamur oportet, locum *Buda* opportuniorem, deligi haud potuisse; quod, & montibus hinc ambiretur, succingeretur illinc amne valido; & procursum, in *Moesium*, *Illyricum*, & *Noricum* haberet, paribus fere interuallis, definitum. Suspicio tamen, ignoratum, ea tempestate fuisse, *Bude* vocabulum: quippe, cum *Hunnis* prioribus oblitteratum penitus. Haec, si certa essent, & extra dubitationis aleam posita, multo nunc *Buda* celebritas, quam *Attila* temporibus, fieret illustrior; non tam rerum gestarum magnitudine, quam diuturnitate. Namque, ab anno DLXIV. vsque ad bellum, a CAROLO M. sibi illatum, abiire anni ducenti, triginta. AVENTINVS (b.) latrones orbis, tercentorum annorum, adpellat *Auares*, exaggerato, vti adparet, annorum numero. Legas, in eius belli historia, apud EGINHARDVM (c.) *regia* mentionem, sed sine nomine. Quot, inquit, *pralia in eo gesta, quantum sanguinis effusum sit, testatur, vacua omni habitatore, Pannonia, & locus, in quo regia Cagani erat, ita desertus, ut ne vestigium quidem in eo, humanae habitationis, adpareat. Tota, in hoc bello, Hunnorum nobilitas periit, tota gloria cecidit, omnis pecunia, & congesti, longo tempore thesauri, direpti sunt.* Non possis dolere satis, quod non expresserit historicus, regiae vocabulum; sed nec AVENTINVS, qui fere exscripsit *Eginhardum*. Auda-cter BONFINIVS (d.) *Sicambriam*, siue *Budam* veterem nominat, & ex

a.) CHAGANORVM nomen, quid significet, & e quo manarit fonte, FRANCISCVS FORIS OTROKOCSI, Originum Hungaricarum Parte I. Cap. v. §. XVII. p. 169. quo Capite, *Abarum* res, elegantia accuratoque compendio, exsequutus est, egregie docuit.

b.) Annalium Boior. Lib. iv. p. 249. seqq. vbi eius belli historiam describit. Edit. Basiliens. A. MDLXXX.

c.) In vita CAROLI M. Scriptor. Historiae Francicae. Tom. II. p. 98. editionis Paris. MDCXXXVI.

d.) Decade I. Lib. IX. p. 141, 29. & ex BONFINIO alii, INCHOFERVS, Annal. Ecclesiast. ad annum DCCCLIII. p. 12. seqq. IOHANNES LVDOVICVS SCHÖNLEBEN, Annalium Carnioliae Parte III. ad eundem annum p. 397. B. certe in eiusdem aetatis scriptoribus ne vpi quidem de *Buda* legas.

V. 5.

Buda neve eltűnt, sőt talán még a város nyoma is, míg végül az *avarok*, egy hun nép foglalta el Pannoniát. Királyaikat KAGÁNOKNAK nevezték (a.), nem annyira nemzetségnévként, mint inkább méltóságnévként. Kelet s nyugat felől is sok küzdelmet kellett vívniuk, székhelyük *Pannonia* középső részén volt. Egyes szakértők, akik ezzel a sok felforduláson átment korral foglalkoznak, igyekeztek meggyőzni, hogy az avarok királyának székhelye *Buda* volt, de csak fenntartással adtam hitelt nekik, mivel az *avarok* dolgait írásba foglaló szerzőknél sohasem bukkantak *Buda* nevére. Annyi bizonyos, hogy az őrséggel együtt olyan helyre volt szükségük a letelepedésre, mely biztonságos otthont nyújtott s alkalmas volt arra, hogy hol ezt, hol azt az ellenséget űzhessék el vagy támadhassák meg. Szemmel kellett tartani továbbá a *Dunát*, nehogy innen is valami veszély leselkedjék rájuk; leginkább mert azok, akiket az *Ister* védelmére állítottak a rómaiak, nem hagytak föl azzal, hogy a *szlávoknak* – az *avarok* korábbi szövetségeseinek, majd adófizetőinek – kellemetlenkedjenek. E célra, valljuk be, nem választhattak volna *Budánál* alkalmasabb helyet, mivel az egyik oldalról hegyek koszorúzzák, a másik oldalon egy nagy folyó veszi körül, s közel azonos távolságra feküdt *Moesiától*, *Illyricumtól* és *Noricumtól*. Mégis, gyanítom, hogy azidőtájt *Buda* neve teljesen ismeretlen volt, mivel az előbbi *hunokkal* együtt tökéletes feledésbe ment. Ha mindez biztos lenne és nincs meg benne a kétség kockázata, *Buda* híre még világosabb lenne, mint *Attila* idejében, – nem is annyira az ekkor történt dolgok nagysága, hanem inkább a hosszú idő miatt, ugyanis 564-től NAGY KÁROLY háborújáig 230 év telt el. AVENTINUS (b.) – szemmeláthatólag eltúlozva a számot – azt írja, hogy az *avarok* a földkerekség rablói voltak 300 éven keresztül. E háború leírása során EINHARD (c.) megemlíti a királyi palotát, de név nélkül „Hogy (ebben a háborúban) hány csatát vívtak, mennyi vér folyt, az tanúsítja, hogy *Pannonia* teljesen kihalt, s az a hely, ahol a kagán palotája állt, olyan elhagyatott lett, hogy emberi lakóhelynek még a nyoma sem látszik benne. A hunok egész nemessége elpusztult ebben a háborúban, dicsőségük teljesen lehanyaglott, minden pénzt és a hosszú idők alatt fölhalmozott kincseket elrabolták tőlük”. Nem tudjuk eléggé fájlni, hogy sem e történetíró nem közölte a királyi székhely nevét, sem AVENTINUS, aki szinte kimásolta Einhardot. BONFINI (d.) merészen *Sicambiát* vagy *Óbudát* nevezi meg, és

Buda neve feledésbe merült

Vajon az avarok a várossal együtt használatba vették-e?

A szerző feltételezései

E kor írói előtt ismeretlen *Buda* neve.

Einhard sem nevezi meg

A magyar krónikák azonban az avar háború leírásakor megemlítik.

- a.) Hogy mit jelent a KAGÁN név, és milyen forrásból ered, nagyszerűen kifejti OTROKOCSI FÓRIS FERENC, A magyarok eredetéről szóló művében, I. rész, V. fejezet, 5 XVII, 169.l.: ebben a fejezetben az *avarok* dolgait választékos nyelvezetű és gondos összefoglalásban mondja el.
- b.) Bajor évkönyvek, IV. könyv, 249.l.skk., ahol e háború történetét leírja. Bazel 1580.
- c.) A NAGY KÁROLY történetében. Francia történetírók II. kötet, 98.l. Párizs 1636.
- d.) I. decas, IX. könyv, 141.l. 29 és BONFINI nyomán mások is: INCHOFER, Egyháztörténeti évkönyv, a 830. évhez, 121.l.skk.: IOHANN LUDWIG SCHÖNLEBEN, Krajna évkönyvei, III. rész, ugyanehhez az évhez, 397.l.B. Mindenesetre e kor írói egy mukkot sem szólnak *Budáról*.

I. RÉSZ. A PILISI JÁRÁSRÓL, KÜLÖNÖSEN ÓBUDÁRÓL.

saját kútfejből merítve terjedelmesen elmeséli a város ostromát és elfoglalását. Ami az egész elbeszélésben nagyon tetszik, az megerősíti föltevésünket. Így aztán az *avarok* – akiket még túl korán nevez itt *magyaroknak* – kettős vereségét elmondta, így ír: „*Útnak indították a tábornok s elérkeztek Óbudához, amit régebben Sicambriának neveztek, s ahol Csaba (helyesebben: a kagán), a magyarok királya székelte; mivel hadvezérei révén súlyos hadat viselt, rendkívüli kincsekkel rendelkezett, melyeket a sok rablásból, fosztogatásból s az ellenségektől zsákmányolt kincsekből halmozott össze; félt a frankok erejétől s KÁROLY szerencsésjétől (mely bölcsességgel párosult), s azt remélte, hogy ebben a jól megerősített városban meg tudja magát védelmezni. Ám a dolog egyáltalán nem a reménye szerint*

Nagy Károly megostromolja Budát.

A város bevétele után kifosztja.

ütött ki.” Leírja azután az igen kemény ostromot, de amelyben KÁROLY csodálatraméltó jóindulata is megnyilvánult, különösen mikor már bevették a várat. „*A város lakói (ti. azokról az avarokról beszél, akik megadták magukat, s az életükért esdekeltek) miután már földadták a reményt, hogy védekezni tudnak, leteszik a fegyvert, s könyörögve kérik, hogy kíméljék meg az ő, a feleségeik és gyermekeik életét. A győzteseket erre szánalom fogta el, s bár a frankok közül a harcok során igen sokan elesetek, mégis készséggel engedtek a könyörgők kérésének. Követelik azonban, hogy adják át nekik a város megerősített helyeit, – majd miután amazok átadták, őrséget raknak beléjük, a kapukhoz és a terekre és sok utcába szabály szerint őrállásokat helyeznek el, nehogy a magyarok részéről valami veszteség érje őket. KÁROLY bevonul a városba és azt követeli, hogy adják át neki a palotát. Csaba király valameddig ellene szegül, végül azonban a jól megerősített és oly sok ellenségtől szerzett régi zsákmányokkal s rablott holmikkal megtöltött várat a palotával együtt átadja. Az arannyal-ezüsttel teletömött kincstárat rögvést kifosztja; a királyt bilincsbe veri, majd mikor az öngyilkos lesz, illő tiszteletadással eltemeti. Mindezt a sok-sok év alatt mindenünnen összehordott aranyat, ezüstöt és szkíta zsákmányt, ami Sicambriában volt, a frankok egyetlen nap alatt elrabolták. A magánemberek vagyonát méltóság szerint sokaknak szétosztották. Az asszonyokat nem becstelenítették meg, senkivel szemben nem alkalmaztak erőszakot, az egész nép életét megkímélték, s adófizetőjükké tették őket.*” Ennyit ír BONFINI.

A zsákmány nagysága.

VI. §

Cuspinianus elbeszélése ugyanerről a háborúról.

A szerző észrevétele.

Másként ír IOHANNES CUSPINIANUS (e.): „*A hun kagán székhelye Ring^[3] volt, tele hatalmas vagyonokkal s kincsekkel, melyeket szomszédjaiktól raboltak el. Mikor KÁROLY elfoglalta Ringet s e földről kiűzte az avarokat, szinte az egész hun nemességet elpusztította, a főlhalmozott kincseket elrabolta. Soha egyetlen más háborúban sem gazdagodtak meg ennyire a frankok s nem szereztek több kincset. Gyanítható, hogy az avarok régi székhelye akkortájt Felső-Pannoniában volt, melyet ma a magyarok Avarnak, mi pedig Altenburgnak azaz 'régi városnak' nevezünk*”. Először is viszont ami a Ringeket illeti, mert több is volt!, ezeket én nem Felső-Pannoniában, hanem Noricumban keresném, amit a bójok az avarokkal megosztva uraltak. Erre a véleményre AVENTINUS alapján jutottam, aki ugyanazt a háborút írta le. *Altenburgot, a Mosoni-síkság*

[3] itt tkp.: „gyepű”.

e.) *A római császárok* (in: NAGY KÁROLY tettei), Bázél, a 219. folio kezdetén, ahol a kagán nevet tévesen ragannak nyomtatták.

ingenio suo, obsessam, captamque urbem, prolixè commemorat. Id, in tota ea narratione perplacet, quod coniecturæ nostræ robur addit: Ita vero, posteaquam geminam *Avarum*, (quos præmature *Hungaros* adpellat) cladem recitasset: *motis*, inquit, *castris*, ad Budam Veterem, quam Sicambriam prius adpellabant, peruentum est, ubi Chaba (rectius Caganus, vel Chaganus) rex Hungarorum residebat. qui, quum per legatos bellum grauißimum gereret, nimia opum exuberantia præpollens, quas ex multis rapinis, ac hostium exuuiis plane congeßerat, reformidatis Gallorum viribus, & CAROLI fortuna, cum sapientia sane coniuncta, in munitissima urbe se tueri posse sperauit. Sed, longe aliter, atque sperarat, res ipsa obtigit. Describit postea obsidionem, acrem oppido, sed coniunctam, cum mirifica CAROLI benignitate, in primis, urbe iam capta. Oppidani, (Auaribus dedititiis deprecantibus) desperata publica propugnatione, arma deponunt, & vita se, cum vxoribus & liberis donari, supplicat. Commiseratio mox, victorem incessit, & quamuis e Gallis, plerique cecidissent, supplicum tamen precibus ultro cessere. Munita urbis loca, sibi dari postulant, qua mox tradita, præsidis complent, ad portas & fora, multaque compita, stationes rite disponunt, ne detrimenti quid ab Hungaris patiantur. CAROLVS urbem ingressus, regiam sibi dedi postulat. Renitente, aliquamdiu Chaba rege, arcem, cum regia, munitissimam, & antiquis tot hostium exuuiis & rapinis, sane completam, deditam tandem, accepit. Aerarium, auro argentoque refertissimum, subinde spoliat; regem, in vincula coniectum, & conscita sibi morte peremptum, honorifice sepeliuit. Quidquid auri, argenti, Scythicæque præda, tot annos undique congesta, Sicambrix inuentum est, una die, a Franco ereptum: priuata opes, multis pro dignitate distributa. Matronarum seruata pudicitia, nulla vis cuiquam illata, populus vita donatus, & stipendiarius effectus. Hæc BONFINIVS.

Budam
Carolus
M. obsidet:
expugna-
tam diripit:

præda ma-
gnitudo.

S. VI.

ALiter IOHANNES CVSPINIANS (e.) Kagani, inquit, & Hunnorum regia, Ringus erat, maximis opibus, ac diuitiis, referta, quibus vicinos spoliarunt. Quam CAROLVS expugnauit, & e terra Auares eiecit, totam pene Hunnorum nobilitatem sustulit, congestos thesauros diripuit. Nec ullo umquam bello, Franci magis ditati, & opibus aucti sunt. Suspiciari libet, sedem Avarum antiquam, tum fuisse, in superiori Pannonia, qua hodie lingua Hungarica, Auar, nostra vero lingua Altenburg, id est, antiqua ciuitas, adpellatur recte. Sed, primo quidem, quod ad Ringos adinet; nam plures erant; non ego hos in Pannonia superiore; sed in Norico quæsiuerim, quod, diuifum cum Bois insidebant Auares. Ita, vt opiner, ab AVENTINO, idem istud bellum describente, inducor. Altenburgum vero, Mosoniensis agri,

Cuspiuiani de eodem bello, narratio:

auctoris animaduersio:

Y 2

e.) De Casaribus Romanis, in Actibus CAROLI M. Edit. Basil. fol. 219. initio: vbi

nomen Kagani, vitiose Ragani, expressum est.

Auentini
in eius seu-
gentiam,
locus:

oppidum, non *Auar*, dicimus Hungarice; sed, *Ó-vár*, voce, ex *Ó*, quod antiquum, seu *vetus*, & *Vár*, quod *arcem* significat, composita; vt notio vocabuli, eadem sit, cum Germanica. Alioquin, ita reor; *Ringos* Auentini, quos & *Landueras* adpellat, munitiones fuisse limitaneas, finibus *Auaricis*, aduersus hostiles impressiones, prætenfas: id quod Germanicum *Landwehre*, hoc est, *regionis defensio*, connotat. Proinde, in inferiore Pannonia *Cagani* regiam stetit oportuit. Sed, descriptos, ab AVENTINO, (f.) *Ringos* vidcamus, vt locum fidemque præstruamus opinioni nostræ: Cum, inquit, *de limitibus, Boiis, & Auariis, non conueniret; & Auari, gens efferatissima, infestissimaque Boiis, templa, oppida, vicos, agros Boiorum, in confiniis crudeliter depopularentur, CAROLVS illis bellum indicit, anno, ab orbe seruato, septingentesimo, super nonagesimum. Ipsos Hunnos, siue Auares, Boiis, cum hi adhuc multos Deos colerent, societate militandi, coniunctos fuisse, & pulsos Romanis, Noricum, inter se diuisisse, supra narrauimus. Porro, Auari, portionem suam, nouem segmentis, & circulis, quos Ringos & Landueras dicimus, tutandi causa, cinxerant. Vides! de Norico sermonem esse, quod partiti inter se fuerunt Auares, cum Bauaris. Ergo, illic Ringos, & Landueras, exstitisse oportuit, non in Pannonia. Pergit AVENTINVS: Distabant autem inter se huiusmodi tutela, circiter millia passuum quadraginta; unaquæque circuitu millia passuum quinquaginta, amplectebantur, & septa erant, aggere militari. Qui murus Vár, ab Auaris (g.) a Teutonibus, Haga, Heccaque vocari solet. Cuius ratio, ita instituta fuit. Crebri stipites, truncique abiegni, querni, fagini, in orbem in terram defixi erant. His item contra iungebantur e regione vicenum pedum interuallo. Id ubi aut salicibus constratum, limoue completum erat, cespitibus integris contegebatur. Latitudo itaque huiusmodi sepimenti, extendebatur viginti pedibus, totidem altitudo eminebat. Obseri solebat utrinque, intus & extus, hoc genus valli, salicibus maioribus, vlmis, albis populis, atque arboribus, quæ putatæ, propagine sartiunt locum senescentium. Tam inexsuperabile munimentum, perangusta, velut a latrocinantibus, adibat via. Inter hosce aggeres, vici ac villa, quantum vox humana hauritur, distabant. Extra vero illa septa, prædia & adificia, ita quoque versus disposita sitaque erant, vt in unoquoque signum tuba datum, in altero audiretur. Proximi inuicem quiritari poterant, ne procul repetendum esset, mutuuum auxilium. In hac tutissima, siue castra, siue latibula adpellari libeat, per trecentos ferme annos, omnium gentium latrones, opes orbis congefferant: ipsi interim intacti omnino, ab exteris populis. Hæc sunt Ringorum, seu Landuerarum, quibus se præmuniuerant Auares, & vestigia, & moles. Ceterum, fatetur EGINHARDVS, qui CAROLO a secretis epistolis fuit, tantum e regia hac auri, argenti, & reliquarum opum*

f.) Annalium Boiorum Lib. iv. p. 333. Edit. Ingolstadt. MDLIV.

g.) Sic legimus, cum FRANCISCO FORIS OTROKOCSI, Orig. Hung. Part. I. Cap. v. p. 233. in nota.

mezővárosát azonban magyarul nem *Avarnak* mondjuk, hanem *Óvárnak*, ami az *Ó* azaz 'ősi' vagy 'rég' és a *vár* jelentésű szavakból összetett szó, úgyhogy jelentése ugyanaz, mint a német szóé. Egyébként szerintem Aventinus *Ringjei*, melyeket *Landwehr* névvel is illet, határerődítmények voltak az *avar* határokon, s az ellenséges betörések ellen emelték őket; a német *Landwehr* szó ugyanis annyit tesz, mint 'a vidék védelme'. Ennélfogva a *kagán* székhelyének Alsó-Pannoniában kellett állnia. Lássuk azonban AVENTINUS leírásában (f.) a *Ringeket*, hogy előkészítsük s megalapozzuk véleményünket: „Mivel a bójok és az avarok nem tudtak megegyezni a határookban”, írja, „az avarok, ez az elvadult és a bójokkal szemben igen ellenséges nép betört a bójok határaiba, s kegyetlenül földülta a templomokat, városokat, falvakat s mezőket, ezért az Üdvözítő születése utáni 790. esztendőben KÁROLY hadat üzent nekik. Főntebb már elmeséltük, hogy a hunok vagy avarok a bójokkal (kik akkor még sok istent imádtak), harci szövetségben álltak, s a rómaiak kiűzése után Noricumot egymás közt felosztották. Továbbá, az avarok a saját részüket védelmül 9 zónával vagy körzettel vették körül, amiket Ringeknek és Landwehreknek mondunk.” Lám, Noricumról van szó, amit az avarok a bajorokkal megosztottak. Tehát a *Ringeknek* és *Landwehreknek* itt, s nem pedig *Pannoniában* kellett állni. Így folytatja AVENTINUS: „Ezek a védőművek kb. 1400 lépés távolságban voltak egymástól, kerületük egyenként 1500 lépés volt, s katonai sánc vette őket körül. A falat az avarok (g.) várnak, a németek Hagának s Heccának szokták mondani. Építésük a következőképpen nézett ki: körben fenyő-, tölgy- és kőrisfacölöpöket és -törzseket állítottak le sűrűn egymás mellé; 20 lépés távolságban ugyanígy egy kört hoztak létre, ezt betakarták fűzfákkal vagy földdel feltöltötték s hatalmas gyeptéglákkal fedték be. Egy ilyen kerítés szélessége mintegy 20 láb volt, s ugyanilyen magasságra is emelkedett. Belülről s kívülről nagy fűz-, szil- és fehér nyírfákkal s olyan fákkal ültették be, melyeket, ha nyesnek, sarjadékaikkal pótolják az elöregedett fák helyét. Ebbe a szinte áthatolhatatlan erődítménybe egy igen-igen keskeny úton lehetett bejutni, – erre volt szüksége ezeknek az útonállóknak. E sáncok között egymástól hallótávolságra falvak s tanyák állottak. E kerítésen kívül a birtokok és épületek úgy helyezkedtek el egymással szemben, hogy ha valamelyikben kürttel jelet adtak, a másokban hallották. A szomszédok így kölcsönösen segítségért fordulhattak egymáshoz, hogy ne távolról kelljen segítséget hívni. Közel 300 éven keresztül az avarok, minden nép rablói, ezekben a biztonságos táborokba, vagy ha úgy tetszik, búvóhelyekre gyűjtötték össze a világ kincsét. Ők közben teljesen védettek maradtak minden támadástól.” Ez a *Ringeknek* vagy *Landwehreknek*, melyekkel az avarok körbevették magukat, felépítése. Egyébként EINHARD, aki KÁROLY titkára volt, bevallja, hogy ebből a királyi székhelyből annyi aranyat, ezüstöt és más

az Aventinus-hely erre vonatkozólag.

f.) Bajor évkönyvek, IV. könyv, 333.l. Ingolstadt 1554.

g.) Így olvassuk OTROKOSCI FÓRIS FERENCNÉL: A magyarok eredete, I. rész, V. fejezet, 233.l. a jegyzetben.

I. RÉSZ. A PILISI JÁRÁSRÓL, KÜLÖNÖSEN ÓBUDARÓL.

Az avarok királyi székhelyét lerombolják.

kincset vittek el, hogy a *frankok*, akiket eddig szegényeknek s nincstelennek tartottak, ezen az egyetlen győzelmen meggazdagodtak. Végül a falakat átluggatták s ledöntötték, s várost pedig teljesen eltörölték a föld színéről, s KÁROLY a nagy sikerekkel elkezdett háborút kerek nyolc éven át jó szerencsével folytatta.

VII. 5

Milyen mértékű volt a város pusztulása?

Nagy Károly kegyessége a legyőzöttek iránt.

Megépíti Fehér Mária kápolnáját.

Hogy helyezte el az avaroktól szerzett hadizsákmányt.

Ilyen volt *Buda* helyzete az *avarok* alatt. Ez volt a város második pusztulása; az előbbinél (ti. a *gótnál*) kegyetlenebb volt, hiszen ezután a városnak a nyoma sem maradt fenn. KÁROLY kegyességének bizonyítéka, amit BONFININ kívül más írók is följegyeztek, hogy ti. a legyőzötteknek szabad választást adott: *akik önként fölveszik a kereszténységet, legyenek szabadok; akik szembeszegülnek, azokat fosszák meg szabadságuktól, s csak pusztá életük hagyassék meg. Sokan azért vetkeztek le ősi babonás hitüket, hogy ne legyenek adófizetők; csak kevés olyan volt, akit a szeretet tüze lelkesített föl.* A várossal együtt romba dőlt *Mars* és *Hercules* szentélye is, és helyükön a város legszélén a hegy alatt az *Istenszülő Szűznek* templomot emeltek, amelyet az idesereglő hívők *Fehér Mária* kápolnájának neveztek el; SCHÖNLEBEN szerint egészen a törökök betöréséig (az első betörés 1526-ra esett) fönnállott; ezt azonban nehéz elhinni, mivel mindenki tudja, hogy 803-tól kezdve nem egy igen vad nép dúlta föl *Pannonia* békéjét hol innen, hol onnan történt vándorlásukkal s az azok nyomában bekövetkező háborúkkal: hol *keresztények* lakták *Pannoniát*, hol ismét *pogányok* csúfították el. Úgy sejttem, az, ami BONFINI korában még megvolt, bizonyára a magyar királyok műve volt, melyet ama régi templom romjain építettek föl. „*Korunkban is*”, írja, „*mindenünnen nagy áhítattal jönnek ide könyörögni a környező népek, és Fehér Mária kápolnájának hívják: ez volt Magyarországon az első keresztény templom, amit még ma is jelez egy kivágott kő.*” Ez volt tehát az a kápolna, melyet a törökök dühe elpusztított. De akárhogy helyezte is el KÁROLY az avaroktól szerzett hadi zsákmányokat, nem lehet elhallgatni, hogy a krónikák megemlítik az itt történt csodálatos eseményeket is. „KÁROLY”, írja SCHÖNLEBEN (h.), „*Felhévízen, királyi székhelyén emelte a Boldogságos Szűz templomát, mely később híres lett csodáiról; gazdag adományokkal látta el, és Leó pápával szenteltette föl, aki abban az évben hozzá utazott. A pápa kíséretében lévő bíborosokon kívül 363 püspök is jelen volt, akikhez még csatlakozott kettő, akik már halottak voltak: Szent Monulphus, és Szent Gundulphus, akiket MAASTTRICHT a.d. MAASBAN temettek el; kijöttek sírjukból, s mindenki látta, hogy LEÓ PÁPÁVAL együtt vonultak be, résztvettek a szentelésen s miután elvégezték kötelességüket, visszatértek sírjukba. Mikor ugyanis Károly azt kívánta, hogy annyi püspök legyen jelen, ahány nap van egy évben, s kettő még hiányzott, a császár kegyes óhaját meghallgatta a kegyes Isten, s azt akarta, hogy ők ketten egészítsék ki a létszámot*

h.) I.h., az 804. esztendőhöz, 397.I.B., ahol jelzi azon szerzőket is, akikből ezt a csodálatos elbeszélést merítette.

opum fuisse egestum, vt, cum antea pauperes, & rerum egeni, haberentur *Franci*, hac vna victoria, opulenti fierent. Pertusis demum deiectisque moenibus, vrbe autem penitus derasa, bellum, quod tantis successibus, exorsus fuerat CAROLVS, toto postea octennio, suis auspiciis, prosequutus est.

Auarum
regia dele-
ta.

§. VII.

AD eum modum, res *Budenses*, sub *Auaribus* se habuere. Altera hæc vrbe clades fuit, eo, priori, *Gothica* illa, atrocior, quod, ne vestigium quidem eius superarit postea. Illud pietatem CAROLI commendat, quod præter BONFINIVM, scriptores quoque alii, adnotauerunt: victis, nimirum, optionem factam: qui CHRISTO nomen, vltro daturi sunt, liberi sunt: qui renuerint, adempta libertate, vita solum donantur. Multi, patria superstitione se exuere, ne vestigiales forent; pauci, caritate succensi. Diruta, cum vrbe sunt, *Martis & Herculis* delubra, quorum loco, in extrema vrbe parte, sub monte, *Deipara Virgini*, templum erectum, quod *Mariae Albæ* sacellum, supplici ritu huc confluentes, adpellauere. Ad Turcarum vsque impressionem, quarum prima, in annum MDXXXVI. incidit, perdurasse ait SCHÖNLEBENIVS. quod difficile est ad credendum; quando constat apud omnes, ab anno octingentesimo tertio, non vna, ferocissimarum gentium, vltro citroque suscepta migratione, & sequutis inde bellis, perturbatam fuisse *Pannoniam*; & nunc a *Christianis* cultam, nunc foedatam iterum ab *ethnicis*. Certe, quod ætate BONFINII, superabat, recens, *Hungariæ* regum opus, in veteris illius vestigio, instauratum fuisse, auguror. Quo, inquit, deuotissime, finitimi vndique, tempestate nostra, populi, supplicatum confluunt, & *Albæ Mariæ* sacellum, primum, *Christianis* in *Hungaria* nominibus dicatum, adpellant: idque lapis adhuc indicat excisus. Istud ergo sacellum fuit, quod Turcarum furore deletum est. Sed, quemadmodum collocarit CAROLVS, Auarum manubias, eo minus silendum est, quod prodigiis, locum inde natum, annales memorent. CAROLVS, inquit SCHÖNLEBEN (h.), *Ecclesiam B. V. miraculis postea celebrem*, *Aquis*, in aula sua, erexit, ac ditauit, eamque consecrari fecit per Leonem Papam, qui hoc anno ad ipsum profectus fuerat. Intersuere consecrationi, præter Cardinales, qui aderant, in comitiua Pontificis, etiam CCCLXIII. episcopi. quibus accesserunt duo, pridem defuncti, S. Monulphus, & S. Gundulphus, tumultati TRAIECTI ad MOSAM: qui de suis tumultis egressi, cum LEONE PAPA, visi sunt ingredi, & dedicationi adsistere, ac peracta functione, reuerti ad sua sepulchra. Cum enim Carolus desideraret, tot presentes episcopos, quot sunt dies in anno, & duo deessent, pio Imperatoris desiderio, adnuens pium Numen, hos duos adesse voluit, qui nume-

Quanta
hac vrbe
clades fue-
rit?

Caroli M.
in victos
pietas:

Albæ Ma-
riæ sacel-
lum condit.

manubias,
de Auari-
bus partas,
quomodo
collocaris.

Y 3

rum

h.) Loco cit. ad A. DCCCIV. p. 397. B. vbi auctores simul indicat, ex quibus

prodigiosam adeo narrationem hauerit.

rum CCCLXV. implerent: ut habet catalogus episcoporum Traiectensium. Hæc ille, ex eius æui scriptoribus, quos iam, tametsi ad manus sint, nolumus sollicitare.

§. VIII.

Auarum,
post eam vi-
storiam Ca-
roli, inge-
nium:

sedes Cha-
gani senio-
ris:

BVda interim, in rudibus iacuit. Sed & *Auares*, spreto, quem eis CAROLVS præfecerat, *Chagano*, (*Theodorus* in sacro fonte dictus) fræna subinde mordebant, dum, semel atque iterum victi, redigerentur in ordinem, cogherenturque, *Chaganum*, primum regem Christianum, venerari. Vbi vero huic sedes? In interiore *Pannonia* fuisse, ex eo conicias, quod *Slavorum* incursionibus fatigatus *Chaganus*, sede sua decedere, & nouas, a *Carolo* impetrare, necessum habuerit. De eo annales: *Chaganus, seu Theodorus, Hunnorum, in Pannonia Princeps, Imperatorem Carolum adiit, questus, de Slavorum, qui Morauiam & Bohemiam incolebant, continuis incursionibus, petiitque sibi locum ad habitandum, cum suis, a Carolo concedi, inter Sabariam, & Carantanum prouti recenset Regino; sed forte melius Adelmus, inter Sabariam & Carnuntum. cuius precibus adnuit Imperator. Sed & Carolum filium, aduersus Bohemos, cum exercitu misit, eosque coercuit, occiso eorum duce, Letzcone. Hæc, ad annum DCCCVIII. INCHOFERVS refert: nos Adelmum sequuti, ad annum DCCCV. Quidquid eius sit, totus iste locus, eo pertinet, vt doceamus, detractum semel, regiæ honorem, dum superabant *Auares*, *BVDAE* restitutum haud fuisse. *Sabaria, & Carnunto*, ea dignitatis facta est accessio. De iis INCHOFERVS (i.): *Optione data, Chaganus, elegit Carnuntum (k.), vt alii corrupte Carnantum, & Sabariam, cum terris interiacentibus. Prior locus, est superioris Pannoniæ, metropolitana ciuitas, & vetus olim Romanorum, florensque colonia, in ea Danubii ripa, que a Norico, hoc est, Cetio monte, in Hungariam extenditur. Quo situ, Vienna Pisonium euntibus, ruina visuntur, amplissimæ ciuitatis, ad stadii pene longitudinem, propagata. ex quibus non longe oppidum D. PETRONELLÆ, a Carolo M. vt fertur, constructum, vestigia quedam exhibet. Sabaria, porro, notissima quoque olim colonia Romanorum, postea tamen, ortu Diui Martini Turonensis, & vt quibusdam placet, pridem antea, martyrio Quirini, nobilior. Hæc igitur loca, cum Chaganus, benigne a CAROLO susceptus, impetrasset, muneribus, vt EGINHARDVS inquit,**

dona-

i.) Annalium Eccles. p. 18. ad An. DCCCVIII.

k.) De CARNVNTI Orthographia, & positione, vide CELLARIVM, *Notitia Orbis Antiqui*, Lib. II. Cap. VIII. p. 551. & 552. Atque vestigium, a MARSIGLIO, expressum, OPERIS DANUBIALIS, Tomo II. p. 2. descriptum, areque expressum, ibidem Tab. I. Fig. II. Rimantibus nobis, exstantissima rudera, tres simul *tumba*, sed sine litteris; &

inuisitate magnitudinis *laterculus*, cum notis LEG. XIII. GEM. occurrit. quem possidemus. Ex tumbis, cineres cadauerum exusterum, & ossa, abstulimus, viro principi, qui museum nostrum, sua presentia honestarat, dono demum data. Solemus enim, animi causa, cum illic facimus iter, scrutari has, magnitudinis Romanæ, non reuendendas reliquias, neque inde digredimur vnquam, nisi doctiores.

365-re. Mindez megtalálható a maasstrichti püspökök jegyzékében.” Ezt írja ő a kor írói nyomán, akiket – bár kezünk ügyében vannak, nem akarunk háborgatni.

VIII. 5

Buda ezalatt romokban hevert. Ám az avarok is, megvetve azt a kagánt, akit KÁROLY tett meg uralkodójuknak, (s aki a szent kereszttségben a Theodorus nevet kapta), időnként harapdálni kezdték zablájukat, míg újra meg újra legyőzték és megszállták őket, s arra kényszerültek, hogy a kagánt, az első keresztény királyt tiszteljék. De hol volt az ő székhelye? Abból következtethetjük, hogy Alsó-Pannoniában volt, hogy a kagán, akit a szlávok állandó betörésekkel zaklattak, arra kényszerült, hogy székhelyét elhagyja és újat kérjen Károlytól. Így írnak erről az évkönyvek: „A kagán, Theodorus, a hunok pannoniai fejedelme Károly császárhoz járult, s a Morva- és Csehországot lakó szlávok állandó betöréseiről panaszkodott: arra kérte a királyt, hogy engedélyezzen neki és övéinek más lakóhelyet Sabaria és Carantanum – mint Regino írja –, vagy mint talán Adelmus helyesebben mondja: – Sabaria és Carnuntum között; kérésének eleget is tett a császár, fiát, Károlyt pedig sereggel küldte a csehek ellen, s vezérüket, Letzont megölve megfékezte őket.” INCHOFER a 808. esztendőre teszi ezt az eseményt, mi pedig, Adelmust követve, a 805. esztendőre. Bárhogy is van, ez az egész hely egyértelműen arra utal, hogy míg az avarok megvoltak, BUDA nem kapta vissza a királyi székhely elvesztett rangját. Sabariának vagy Carnuntumnak jutott ez a megtiszteltetés. INCHOFER ezekről a következőket írja (i.): „A kagán Carnuntumot (k.), vagy ahogy mások helytelenül írják: Carnantumot, és Sabariát választotta a köztük elterülő földekkel. Az előző Felső-Pannonia helytartói székhelye, régi és hajdan virágzó római colonia a Dunának azon a partján, mely Noricumtól azaz a Cetius-hegytől Magyarország felé terül el. Ha Bécsből Pozsony felé megyünk, láthatjuk a helyét: egy közel 1 stádium hosszan elnyúló hatalmas város romjait; mint hírlík, ezekből építette NAGY KÁROLY az innen nem messze fekvő PETRONELL várost, ahol még ma is látható néhány maradvány. Sabaria pedig hajdan igen híres római colonia volt, de később még nevezetesebb lett Tours-i Szent Márton születése, és ahogy egyesek még szívesebben emlékeznek rá: még régebben Quirinus vértanúsága miatt. KÁROLY szívélyesen fogadta a kagánt, s mikor ő eze- ket a helyeket kérte, – mint EINHARD írja, ajándék

Az avarok vi-
selkedése Károly
győzelme után.

Az idősebb ka-
gán székhelye;

i.) Egyházi évkönyvek, 18. l., a 808. évhez.

k.) CARNUNTUM helyesírásáról a földrajz helyzetéről l. CELLARIUS Az ókori világ ismertetése c. művét, II. könyv, VIII. fejezet, 551–552. l. Romjait MARSIGLI írta le a DUNA-LEÍRÁS ELŐFUTÁRA II. kötetének 2. lapján: a róla készült rézkarcot l. ugyanott, I. tábla, II. ábra. Mikor megvizsgáltuk a leginkább kiálló romokat, 3 sírhalmot láttunk (felirat nélkül), és egy szokatlan nagyságú téglát, a LEG.XIII.GEM. ^[4] betűkkel: ez a birtokunkban is van. A sírokból égetett halottak hamvait és csontokat hoztuk el, s végül a múzeumunkat tudományos gyűjteményünkkel jelenlétével megtisztelő fejedelmi férfinak adtuk ajándékba. Csak úgy kedvtelésből kutatni szoktunk, ha épp arrafelé visz az utunk, a rómaiak nagyságának éme nem megvetendő maradványai között, s mindig több tapasztalattal a birtokunkban távozunk innét.

[4] [A XIII. kettős-legio]

I. RÉSZ. A PILISI JÁRÁSRÓL, KÜLÖNÖSEN ÓBUDÁRÓL.

gyanánt meg is kapta és hazatérhetett." Így INCHOFER. Nem volt azonban hosszú az az időszak, míg a *kagán* új székhelyén uralkodhatott, – ha a most említett író követjük, aki az elmesélt dolgot 8-8-ra teszi. „A KAGÁN”, írja, „809-ben visszatért Magyarországra, s csak néhány hónapig, hogy azt ne mondjam, hétig élt még, és SABARIÁBAN jámbor módon elhunyt.” Hosszabb ideig kellett azonban itt székelnie, ha elfogadjuk ADELMUST(l.), aki azt írja, hogy a *kagán* 805-ben kérte Károlytól ezt a székhelyet, különben ugyanis azzal kellene számolnunk, hogy alig 5 évet húzott itt ki. Theodorus után a fiatalabb *kagán* következett – az idősebbnek vagy fia vagy vérrokona –, szintén NAGY KÁROLY pártfogásával, ahogy a *Fuldai* krónikában olvassuk: „Theodorus nem sokkal később elhalálozott, és a császár a *kagán*nak, aki követek útján kérte tőle, azt a régi méltóságot engedélyezte, mely a *kagán*t az ősi hun szokások szerint megillette.” Azt hiszen, megtartotta székhelyéül *Sabariát* is, melyet az idősebb *kagán* hun-avar nyelven – ami valójában a magyar – *Szombathelynek* azaz 'a nyugalom helyének' nevezett el: a magyarok ugyanis *szombat*nak mondják (m.) a 6. napot, ez pedig, a héber שבת szó jelentését véve alapul, 'nyugalmat' jelent, amit úgy kívánt a *kagán* avagy Theodorus. Egyébként a fiatalabb *kagán* is rövid ideig élvezhette székhelyét, hiszen 810-ben eltávozott az élők sorából.

a fiatalabbé.

IX. §

Az avar királyi székhely egészen a magyarok bejöveteleig megűnik létezni.

A magyar krónikák üres fecsegése.

Nem volt ezután már több *hun-avar* király, ezért nem volt többé királyi palotájuk sem: *Buda* minden bizonnyal teljesen eltűnt, míg aztán kb. hetven év múlva visszazerezték ősi székhelyüket a *magyarok*, akiket egyrészt *Leo* keleti, másrészt *Arnulf* nyugati császár hívott; amaz a *bulgárok*, ez a *morvák* ellen. Mindezt nagyon részletesen elmesélik a *magyar* krónikák, de most nem áll módunkban számbavenni őket. Mindenesetre a *magyarok* Pannoniába való harmadik bejöveteleének sem okairól, sem lefolyásáról nem számolnak be. Amit a hét vezérről elmondanak, teljes egészében kétes hitelű. Szükséges volt azonban az utókornak megmutatni, hogy a magyarok nem azért indultak el ősi földjükről, hogy raboljanak, hanem a császárok törvényes zsolddal hitták őket, hogy segítségükre legyenek.

l.) A NAGY KÁROLY tetteiről írott évkönyvekben, melyeket PITHOU adott ki. PETER LAMBECK (A bécsi császári könyvtárról írott értekezések, II. könyv, 348.l.) szintén 805-re teszi, de nála nyilvánvaló tévedéssel *Chaganus* helyett *Capcanus* áll.

m.) Nem tagadjuk, hogy a régi magyarok többnyire *szombaton* tartották a vásárokat. Így tehát a *szombat* szó ugyanazt jelentette nekik, mint a *vásár*, s *Szombathely* mintha csak 'vásárhely' lett volna. Nem mond ellene föltevésünknek az sem, hogy a *szombat* szó eredeti jelentése a 'nyugalom' volt, így a 'vásár' jelentést helytelenül értették rá. Később aztán, hogy a mezőgazdasági munkákat ne hátráltassák, a „Nap napja”-ra tették a kereskedést azok a régi emberek, s e nap maga is a vásárokról kapta a *vasárnap* nevet, ami annyit tesz, mint ha azt mondanád: 'a vásár napja'. A „vásár” szó pedig azt jelenti: 'vas-ár' azaz a 'vas ára' vagy 'vásárlása', mégpedig azt hiszem azért, mert azok a régi magyar vason kívül semmit nem vásároltak: minden más fölszerelést sárból és fából otthon készítettek.

donatus, redire permissus est. Ad hunc modum INCHOFFERVS. Sed, non erat diuturna *Chagano*, noua hæc sedes, si laudatum nunc scriptorem, sequamur, rem, quam narrauimus, ad annum DCCCVIII. referentem. CHAGANVS, inquit, ad annum DCCCIX. in Hungariam reuersus, paucis admodum mensibus, ne dicam septimanis, supervixit, & SABARIAE, diem suum, pie obiit. At enim, diutius eum isthic resedisse, oportuit, si ADELMO (l.) credimus, scribenti, sedes has anno DCCCV. *Chaganum* a Carolo impetrasse. Tunc enim, fere lustrum heic extraxisse, censendus erit. Successit, *Theodoro* huic, *Chaganus* iunior, siue is filius senioris fuerit, siue iunctus sanguine; sed beneficio iterum CAROLI M. uti est in *Fuldensi* chronico: *Theodoro*, inquit, non multo post, morte praevento, *Chagano*, per legatos petenti ab Imperatore, concessus est honor antiquus, quem *Chaganus* apud *Hunnos*, iuxta priscum eorum ritum, habere solebat. Credo, regiam quoque sedem, *Sabariam*, quam *Chaganus* senior, lingua *Hunno-Auarica*, quæ & *Hungarica* est, *Szombath-Hely*, hoc est, quietis locum, adpellauisse. nam *Szombath*, (m.) *Hungaris*, *Sabbathum*; istud autem, ex notione *Hebræa*, שבת, quietem, significat, tantopere a *Chagano*, seu *Theodoro*, exquisitam. Ceterum, breuis, & *Chagano* iuniori, sedis vsura fuit: quippe, anno DCCCX. rebus humanis exempto.

item iunioru.

§. I X.

NVlli postea *Hunno-Auarum* reges, nullaque ideo regia fuit: *Buda* certe exoleuit penitus: dum, post septuaginta, circiter, annos, *Hungari*, partim a *Leone*, *Orientis*; partim ab *Arnulpho*, *occidentis*, *Imperatoribus*; aduersus *Bulgaros* illic; hic, aduersus *Maharenses*, exciti, auitas sedes, suas iterum facerent. Liberaliter, hic *annales Hungarici*, fabulantur. quos iam recognoscere, non est huius loci. Certe, tertii, *Hungarorum*, in *Pannonias* ingressus, neque causas referunt, neque fata. De septem ducibus, nihil narant, quod non sit obnoxium dubitationi. Intererat vero, monstrauisse posteris, non latrocinatum, e sedibus suis, erupisse *Hungaros*; sed, ut auxilio essent, *Imperatoribus*, legitimis stipendiis, arcessitos. Certe,

Cessat Auarum regia, usque ad Hungarorum aduentum:

nuga annalium Hungarico-rum:

l.) In *Annalibus*, de gestis *CAROLI M.* a *PITHOEO* editis. Apud *PETRV M LAMBEVICVM* Lib. II. *Commentar. de Bibl. Cæsar. Vindobon.* p. 348. itidem, res ad annum DCCCV. refertur, diciturque ibi *Chaganus*, *Capcanus*, erronee, uti adparet.

m.) Non diffitemur, in more veterum *Hungarorum* fuisse; ut *nundinas*, diebus *Sabbathi* plerumque concelebrarent. Itaque *Szombath* eis tantundem erat, quod *nundina*. atque *Szombath-Hely*, *nundinarum* locus. Id tamen, nostræ coniecturæ. nihil derogat: cum, quietu quidem notio, in

voce *Sabbathi*, natiua sit; *nundinarum* abusu facta. Deinde, ne agrestes operas remorarentur, mercatus in diem *Solu*, reposuerunt, prisci illi homines. qui & ipse, a *nundinis*, *Vásár-nap*, nomen accepit, quod tantundem significat, ac si dicas, *Nundinarum dies*, quas *Vas-ár*, hoc est, *ferrum pretium*, seu *emtionem*, vocabant: nam *Vas*, ferrum; *ár*, pretium significat. credo, quod primi illi *Hungari*, nihil, præter *ferrum*, emittarint; reliquam supellectilem, domi, ex limo, & materia, fabricantes.

Luitpran-
di narra-
tio :

Certe, quod de *Swatoplugo*, & redempta ab eo, equi, freni, & ephippii, pretio, regione narrant, fabulæ, quam historia, similius est. Aduentus caussas, & successum, LVITPRANDVS (n.) egregie descripsit, quem audiuisse iuuerit: ARNVLPHVS, earum, que sub arcturo sunt, gentium, rex fortissimus, quum ZWENTEBALDVM, Marawanorum ducem, sibi viriliter repugnantem, debellare nequiret; depulsis his, proh dolor, interpositionibus, quas vulgo Clusas, (o.) nominari prædiximus, HUNGARORVM gentem, cupidam, audacem, omnipotentis DEI ignaram, scelerum omnium non insciam, cædis & omnium rapinarum solimmodo audiam, in auxilium conuocat; si tamen auxilium dici potest, quod paullo post, eo moriente, tum genti sue, tum ceteris in meridie, occasuque degentibus nationibus, graue periculum, immo excidium fuit. Quid igitur? ZWENTEBALDVS vincitur, subiugatur, fit tributarius; sed Domino solus. O cæcari ARNVLFI regis, regnandi cupiditatem! o infelicem, amarumque diem! vnius homuncionis deiectionis, fit totius Europe contritio. Quot mulieribus viduitates, patribus orbitates, virginibus corruptiones, sacerdotibus, populisque DEI, captiuitates, Ecclesiis desolationes, terris inhabitatis solitudines, cæca ambitio paras? Deiecto ZWENTEBALDO (p.) Morauorum duce, ARNVLPHVS, pace habita, regno potitur. HUNGARI interim, obseruato exitu, contemplatique regionem cordibus, malum, quod postmodum in propatulo adparuit, machinabantur. Hæc, ad annum DCCCLXXXIX. referri oportere, ex chronicis (q.) constat. quæ, sicuti caussas impressionis Hungarorum, ita successum quoque condocent. Vbi vero tunc regiam constituere Hungari? Extra modum diligens est, in designandis, singulorum ducum (septem enim fuisse (r.) ait) sedibus, THÚRÓCZVS. ARPADO is principatum tribuit, eique montem NOAE, prope *Albam Regalem*, adsignat. Verba chronographi hæc sunt: Dum Capitaneus Arpad, vteretur speciali quadam dignitate in Scythia, & hanc haberet ipsa generatio consuetudinem, Scythicam & probatam: ut vnus, in expeditione gradientibus, debeat anteire, in redeundo vero retrocedere: ipse, pro eo, alios capitaneos fertur præcessisse, eoque, ZWATOPOLVG, ut superius dictum est, debellato, & occiso, ARPAD, cum ceteris Hungaris, castra fixit in monte NOAE, prope *Albam*. Et ille locus est primus, quem ARPAD sibi elegit in Pannonia: vnde & ciuitas ALBA, per S. STEPHANVM, qui de eodem processit, fundata est ibi prope. Videre hinc est, non Budam tunc; sed montem NOAE, sedem, regulo Arpado, præbuisse. quam, an filius suus Zoltan, ibidem habuerit, non habeo dicere. De Toxi, Arpadi, ex Zoltano, nepote, sic arbitror, sinistra Danu-

regia Hun-
garorum
ubi?

monti Nox:

n.) Fuit Ticinensis primum Diaconus, de-
mum Episcopus Cremonensis, floruit-
que A. DCCCXVI.

o.) Est vero Clusa, angustus montium ad-
itus. VOX AELIO SPARTIANO, usurpata.
Vide glossarium DV FRESNE, Tomo II.
p. 705. edit. nuperæ Parisiensis.

p.) ZWENTEBALDVM annales, nostri ZWA-

TOPLVGVM adpellant, quod eodem
redit.

q.) Adde, REGINONEM, ad eundem annum;
OTTONEM FRISINGENSEM, Chron. Lib. VI.
Cap. x. p. m. 114. edit. Basil. 1569.
fol.

r.) Chronicis Hungar. Parte II. Cap. II. seqq.
p. 30.

Természetesen amit *Szvatoplukról* és arról beszélnek, hogy egy ló, egy fék és egy nyereg árán vette meg az országot, inkább csak mese, semmint történeti tény. A magyarok bejövételének okát s következményeit nagyszerűen írja le LIUTPRAND (n.), akit most idézünk is: „Mikor ARNULF, az északi népek legerősebb királya nem tudta leverni Zventibaldot, a morvák fejedelmét, aki derekasan ellenállt néki, és, oh, fájdalom, lerombolta az erődítményeket, melyeket, mint előbb mondtunk, clusa-*knak* neveztek (o.), segítségül hívja a MAGYAROK kapzsi, vakmerő, a Mindenható ISTENT nem ismerő, minden bűnben részes, csupán öldöklésre és mindenféle rablásra éhes népét, – ha ugyan segítségnek lehet nevezni azt, ami nem sokkal később, Arnulf halála után mind saját népére, mind a délen s nyugaton élő többi népre súlyos veszedelmet, sőt pusztulást hozott. Mi is történt? ZVENTIBALDOT legyőzték, leigázták, adófizetővé tették; de nem csak őt. Oh, ARNULF király vak uralomvágya! Oh, te szerencsétlen, keserű nap! Egyetlen emberke leverése – egész Európa elveszejtése! Te vak uralomvágy, ki annyi asszonyt özvegygé teszel, annyi apát fosztasz meg fiától, oly sok szüzet megrontasz, a papokat s az ISTEN népét fogságba veted, kifosztod az egyházakat, a földeket lakatlan pusztasággá változtatod! ZVENTIBALD morva fejedelem legyőzése után (p.) ARNULF békében uralkodott. A MAGYAROK a sikeren föllelkedve és mivel igen megkedvelték a vidéket, mint az hamarosan nyilvánvalóvá vált, gonoszt forraltak.” A krónikák alapján (q.) ezt az eseményt 889-re kell tenni; nem csupán a magyarok betörésének okait, hanem következményeit is megtudjuk belőlük. De hát hol volt ekkortájt a magyarok királyi székhelye? THURÓCZI igen szorgosan meghatározta az egyes vezérek (mint mondja (r.), hét volt), székhelyeit, ÁRPÁD fejedelem székhelyének a Fejérvár melletti NOÉ-hegyet tartja. Idézzük a krónikást: „Mivel pedig Árpád kapitány Szkítiában egy bizonyos különleges tisztséget viselt, és nemzetsége az volt a törvényes és jóváhagyott szittyia szokása, hogy hadjáratra vonulva egynek elől kellett mennie, visszavonulás alkalmával pedig hátramaradnia – ennek következtében Árpád állítólag megelőzte a többi kapitányt a Pannoniába való bevonulásban. ÁRPÁD a többi magyarral legyőzte és megölte SZVATOPLUKOT – mint fentebb mondtunk –, majd tábort ütött a NOÉ hegyén, Fehérvár közelében: ez a hely volt az első, amelyet ÁRPÁD kiválasztott magának, Pannóniában, és ezért alapította ennek közelében FEHÉRVÁR városát SZENT ISTVÁN király, aki téle származott.”^[5] Látható, hogy nem Buda, hanem NOÉ hegye szolgált akkor Árpád fejedelemnek székhelyül, – azt azonban nem tudom megmondani, hogy fiának, Zoltánnak is ugyanott volt-e székhelye. Véleményem szerint Árpád Zoltántól származó unokájának, Taksonynak a Duna bal partján

Liutprand elbeszélése.

Hol volt a magyarok királyi székhelye?

Noé hegye.

n.) Előbb *paviai* diákonus, majd *cremonai* püspök volt, s 846-ig élt.

o.) A *clusa* szó jelentése 'szűk hegyi átjáró, hágó': AELIANUS SPARTIANUS használja, I. DU FRESNE Glossariumát, II. kötet, 705.l., nemrég adták ki Párizsban.

p.) Az évkönyvek ZVENTIBALDNAK, a mieink SZVATOPLUKNAK hívják, ami ugyanarra a szóra megy vissza.

q.) Lásd még REGINÓT ugyanannál az évnél, és FREISINGI OTTÓT, Krónika, VI. könyv, X. fejezet, 114.l. közepe után, Bazel, 1569. fólió.

r.) A magyarok krónikája, II.rész, II.fejezet skk, 30.l.

[⁵] Horváth János fordítása.

I. RÉSZ. A PILISI JÁRÁSRÓL, KÜLÖNÖSEN ÓBUDÁRÓL.

ha nem is állandó szállása, de legalábbis pihenőhelye volt, ott ahol ma is látható *Taksony*, vagy magyarul inkább *Taks-honja*.

X. 5

Melyik magyar vezér választotta először székhelyül Budát?

Szent István vonzalma a város iránt.

Első székhelye Budán volt.

Nem fejezi be a székesegyházat.

Nem mindig székel Budán.

Kicsoda állította tehát helyre a régi helyen *Buda* elhagyott székhelyét? Bizony, nem merném egyértelműen kijelenteni, mivel sehol sem találok írásba foglalva. Arról olvashatunk, hogy a *magyarok* milyen pusztítást vittek végbe Európa-szerte, de hogy mit csináltak otthon, s hogy szervezték meg az államot, arról egy szót se. Egyesek *Gézának* tulajdonítják, mi viszont nem néki; ő ugyanis elsősorban *Esztergomot* tartotta lakóhelyül alkalmasnak. Itt jött a világra 985-ben *Szent István*, itt vette föl a szent kereszténységet is. SZENT ISTVÁNÉ tehát a dicsőség, hogy ezt a közönséges várost megtisztelte azzal, hogy királyi székhellyé tette, – akár a hajdani hírnévre emlékezve, akár valami más okból. Erre a jelentős dologra az a templom adott alkalmat, melyet 1022-ben kezdett építtetni. Többek közt INCHOFER (s.) is megemlékezik a király jámborságáról: „ISTVÁN király”, írja, *hitvesével, Gizellával és Imre fiával együtt ÓBUDÁRA jött. Mikor látták, hogy a hely kellemes, és sok lakosa van, s még nincs temploma, ahol az istentiszteletet végezhetnék, tüstént elhatározták, hogy egy nagyszerű kolostort és egy székesegyházat építenek, s azt dúsgazdag adományokkal látják el, s az apostolfejedelmek: PÉTER és PÁL nevére nevezik el. Görögországból hínak mesterembereket, hogy emlékezetre méltó művet alkossanak, mindenünnen nagy pénzeken szobrászokat és domborműveseket fogadnak föl. A kegyes király eltökélte magában, hogy a római szentiséget, melyet a Vatikánban az apostolfejedelem emlékének szenteltek föl, itt mintegy összefoglalásként kifejezze, s a szent keresztény vallást ezzel a ragyogó, a művészi mestermunka és az ereklyék bőségével földíszített épülettel ajánlja az egész világnak. S hogy jobban pezsegen a munka, hitvesével, aki társa volt a jámborságban, s fiával – aki, ha nem hal oly korán, örököse lett volna, – itt telepedett le.”* Íme, ez az első említése annak, hogy *Buda* királyi székhely lett; addig ugyanis hol *Esztergomban* (t.), hol *Tatán*, hol meg *Pannonhalmán* vagy *Veszprémben* élt a legjobb király. S bár a városnak ez már akkor is díszére szolgált, a hatalmas székesegyházat azonban ISTVÁN életében nem tudták befejezni. Így ír INCHOFER: „*Nem kevés éven át dolgoztak rajta: zászlók, táblaképek s mindenféle igen értékes dísz készült. Mivel ISTEN másként rendelkezett, egyik felajánlástévő sem érte meg, hogy a művön elvégezzék az utolsó símitásokat is; ez a hatalmas építkezés leállt, anélkül hogy a király és a királyné megérte volna a befejezést; míg végül 1085-ben István másodunokája, Szent LÁSZLÓ király bevégezhette.”* Így INCHOFER. TIMONTÓL (u.), tudjuk, hogy ISTVÁNNAK csak ideiglenes székhelye volt Budán: „*Első szent királyunk alapítja*

s.) Egyházi évkönyv, 328.l., ugyanehhez az évhez.

t.) BONFINI (II. decas, VIII. könyv, 3001.30) ESZTERGOMOT a királyok régi palotájának nevezi, mely ezt a nevet IV. BÉLA koráig viselte.

u.) Új történeti áttekintés, I. rész, 7.l.

Danubii ripa, si non perennem sedem, saltem secessum illic habuisse, vbi iam *Taxy*, siue Hungarice magis, *Tox-Honnya*, hoc est, *Toxis habitatio*, visitur hodieque.

§. X.

ECquis igitur, obsoletam *Budæ* sedem, reparauit postliminio? Profecto, adfirmare non ausim, cum nihil reperiam in litteras relatum. Clades, quas tota passim Europa, ediderunt *Hungari*, legas, non quid egerint domi, aut quemadmodum comparatam habuerint rempublicam. *Geyze* id tribuunt aliqui; non item nos. *Strigonium* huic, in primis habitatu visum est commodum. Hic in lucem anno DCCCCLXXXV. editus est, *S. Stephanus*; hic sacro lauacro ablutus. Ergo, *S. STEPHANO* adferenda ea gloria est, qui vulgare oppidum, sede regia, honestarit: siue id demum, recordatione fecit pristinae celebritatis, siue consilio quocunque alio. Occasionem tantæ rei, ædes sacra dedit, anno MXXII. ab eo poni cœpta. Meminit, præter alios, hanc regis pietatem, *INCHOFERVS (s.) STEPHANVS*, inquit, *rex, cum Geyzela coniuge, & Emerico filio, ad BV DAM VETEREM venientes, cum locum amatum, refertumque incolis, animaduertissent, nec tamen esse, ullum templum, in quo sacra peragerentur; illico, magnifice exadificandum, ampleque donandum Cœnobium, cum Basilica, statuerunt; eamque, principibus Apostolorum, PETRO, & PAULO, nuncupandam. Acciti artifices e Gracia, ut opus memorabile facerent, statuarii, ac plastici, undique, magna mercede conducti. Induxerat in animum pius rex, ut Romanam Sanctitatem, principis Apostolorum memoria in Vaticano sacram, hoc, velut compendio, exprimeret, religionemque Catholicam, ea æde, & splendore, fabricæ, & reliquiarum copia, exornatissima, toti orbi commendaret. Ac, ut magis ferueret opus, cum coniuge, pietatis socia, filioque, si superesset, herede, ibidem constiterunt. En! primam sedis regiar, *Budæ* positæ, mentionem! hucusque enim, nunc *Strigonii (t.)*, atque *Tata*; nunc in *S. Monte Pannonio*, aut *Veszprimii*, degebat rex optimus. Atque, vrbi quidem, id tunc decoris accessit; moles autem Basilicæ consummari, a *STEPHANO* viuo, nequiuit. Ita *INCHOFERVS*: *Non paucis annis laboratum: signa, tabule, ac ornamenta, omnis generis, & pretii, parabantur: ultima tamen manus imponenda, morabatur expectationem, ut DEO aliter disponente, neuter voti compos euaserit. Tanta, quippe, moles, vitam regis, ac reginæ, superans, a cœpto destitit; donec tandem, circa annum MLXXXV. a Sanctissimo rege LADISLAO, Stephani pronepote, perfecta est. Ita INCHOFERVS. Temporariam sedem hanc STEPHANO, Budæ fuisse, TIMON (u.) auctor est: S. Protorex condit**

Quis e duobus Hungaria, Budæ sedem primus posuerit?

S. Stephani erga oppidum promissio:

prima eim Budæ sedes:

eadem sacram, hanc perficit:

non semper resedit Budæ.

TOM. III.

Z

Præ-

1.) Annalium Ecclesiastic. p. 328. ad eundem annum.

2.) BONFINIVS, Dec. II. Lib. VIII. p. 300.

30. STRIGONIUM, veterem regum an-

lam, adpellat, quæ id nominis, vsque ad BELAE IV. tempora, tulerit.

4.) Nouæ Synopses Chronologica. P. I. p. 7.

Præposituram Veteris Budæ, DD. Petro & Paulo Apostolis, ibidem, dum opus exsurgeret, habitans. Vtinam nos docuisset, vbi habitavit postea; nam, in rerum Hungaricarum scriptoribus, id non reperio: credo autem, ab his initiis profectum esse, vt sequuti reges, STEPHANI exemplo, lubenter degerent Budæ, figerentque sedem regiam, hi, illis, constantiorem.

§. XI.

Anne Aba hic habuerit regiam?
incerta tunc regum sedes:
fuit tamen in pretio apud reges Buda:
Bela IV. in primis adamauerat urbem:

SI certa esset, Germanici nominis, *Ofen*, seu *Oven*, deriuatio, ab *Ovone*, seu *Aba*, rege *S. Stephani* successore; facile inde confici posset, in primis, in hac vrbe refedisse *Abam*. Sed, re vera, adhuc regibus *Hungariæ*, diuersoriarum sedes erant, haud autem *regia perpetua*. Id vero, inde condiscere est, quod, illic plerumque versabantur, vbi maxima eos negotiorum moles, opperiebatur. Legas enim, *Csanadini ABAM; Szaboltsi, S. LADISLAVM; Orodini, BELAM* cœcum, comitia agitalle (v.). quæ illi profecto, si perpetua sede habitassent, illuc exciuisent, vbi cum *curia* degebant. Interim, id certum est, in pretio reges *Budam* habuisse. quod insigni pietate testatum fecerunt, germani fratres, *GEYZA M. & S. LADISLAVS*. Sub idem enim tempus, cum *Vácziæ*, ædes sacras, atque Episcopen excitant, vt victoriam, de *Salomone* partam, grato, in diuos, animo, recolerent; *Buda* quoque templum *D. Genitrici* condiderunt. Ita *BONFINIVS (x.)*: *Diua quoque virginis ædem, BVDAE fundauerunt, cui Pestana vestigalia & tres, in Simigiensi agro, vicos addixerunt, elaboratissimis aureisque vasis exornatam reddidere.* Parcius postea, scriptores nostri, *Budæ* meminere. Saltem, hicne, vel alibi, refederint, *Colomannus, Stephanus II. & Bela* cæcus, haud referunt. quam quidem annalium negligentiam, merito possis accusare. Sed, neque in diplomatibus, quæ ea ætate reges edidere, locorum, quibus perscripta sint, semper fit mentio: id quod, incuriæ scribarum tribuendum est; saltem seculi ingenio; at quanto historiæ damno, facile existimabunt, quibus, subactus, his istiusmodi studiis, animus est. *GEYZA* demum *secundus*, eduçta dedicataque *B. V. M. æde* sacra, *Budam* excoluisse legitur. *Anno MCLI. rex templum B. V. Budæ veteris, construit*, scribit *TIMON (y.)*. Sed, anne ab inis fundamentis, & opere nouo? Si ausim opinari; *Geyzæ, & Ladislai* ædes fuit, de qua nunc diximus, quam instaurauit forte *GEYZA II.* Pronius ad credendum est, reges, qui postea rerum potiebantur, inualescente, cum ædibus sacris, tum optimatum palatiis *Buda*, isthic sedes, hucusque vagas, prorsus fixisse. De *BELA IV.* id certum est: quippe qui, *Budam* vltra, quam credi possit,

v.) Adde, quæ de *LADISLAO* leguntur, apud *BONFINIVM* Dec. II. Lib. IV. p. 231, 49.

czius Chron. Hung. P. II. Cap. LIII. p. 61, 39.

γ.) Loc. cit. p. 51.

κ.) Dec. II. Lib. IV. p. 220, 10. THVRÓ.

az óbudai Szent Péter és Pál prépostságot, és itt is lakott, míg elkészült.” Bár csak azt is közölte volna, hol lakott később, – mivel a magyar történetíróknál sehol nem találom: azt hiszem azonban, hogy innen ered a szokás, hogy a következő királyok ISTVÁN példája nyomán szívesen időztek Budán, s ezek amazoknál állandóbb királyi székhelyet emeltek.

XI. §

Ha igaz lenne az *Ofen* vagy *Oven* német névnek az *Ovo* vagy *Aba* királytól, *Szt. István* utódjától való származtatása, ebből könnyen következne, hogy *Aba* első sorban e városban székelte. Valójában viszont *Magyarország* királyainak még csak ideiglenes székhelyeik voltak, *állandó palotájuk* nem. Ezt pedig onnan tudhatjuk, hogy leginkább ott tartózkodtak, ahol a legtöbb ügyes-bajos dolog várta őket. Olvashatjuk ugyanis, hogy *ABA Csanádon*, *SZENT LÁSZLÓ Szabolcsban*, vak *BÉLA Aradon* tartott gyűlést (v.), és ezeket oda hívták volna össze, ahol az *udvarral* együtt ők maguk is éltek, ha állandó székhelyen laktak volna. Biztos azonban, hogy a királyok nagyra értékelték *Budát*; *NAGY GÉZA* és *SZENT LÁSZLÓ* királyok is (akik testvérek voltak) jeles kegyességet tanúsítottak iránta. Azzal egy időben ugyanis, hogy *Vácott* székesegyházat és püspökséget alapítottak, hálából a *Salamon* fölött aratott győzelemért, *Budán* is templomot emeltek az *Istenszülő* tiszteletére. *BONFINI* írja (x.): „A Szent Szűznek is templomot alapítottak *BUDÁN*, és átengedték néki a pesti vámot és Somogyban 3 falut, s finommívű aranyedényekkel ékesítették föl.” Később eléggé szűkmarkúan bántak íróink *Buda* említésével, legalábbis nem közlik, hogy itt-e vagy máshol székelte *Kálmán, II. István* és vak *Béla*, és joggal hibáztathatjuk a történetírók eme hanyagságát. De még az e korban kiadott királyi oklevelek sem mindig említik meg, hogy hol írták őket. Ezt az írók gondatlanságának kell tulajdonítanunk, vagy legalábbis a korszellemnek. De hogy a történetírás ezzel mekkora kárt szenvedett, könnyen fölmérhetik, akik ilyesféle stúdiumokra adták a fejüket. Majd csak *második GÉZA* királyról olvassuk, hogy *Budán* lakott a *Boldogságos Szűz Máriának* tiszteletére emelt templom fölszentelése után. „1151-ben a király fölépítette az óbudai Szűz Mária-templomot.” – írja *TIMON* (y.). De hogy ő rakta volna le az alapokat? Ha szabad föltételeznem, talán *Géza* és *László* most említett templomát állította helyre *II. GÉZA*. Hihetőleg a későbbi királyok itt rögzítették az addig folytonosan változó székhelyeket, mikor *Buda*, templomai és a főurak palotái révén, megnövekedett. *IV. BÉLÁRÓL* biztosan tudjuk ezt, hiszen ő *Budát* hihetetlenül

Vajon Abának itt volt-e a palotája?

Akkoriban bizonytalanok voltak a királyok székhelyei.

Mégis, a királyok sokra becsülték Budát.

IV. Béla igen kedvelte a várost.

v.) Vedd még hozzá, amit *BONFININÉL* olvashatunk *LÁSZLÓRÓL* (II. decas, IV. könyv, 231.1.49).

x.) II. decas, IV. könyv, 220.1.10.: *THURÓCZI, A magyarok krónikája*, II.rész, LIII.fejezet, 61.1.39.

y.) I.h., 51.1.

I. RÉSZ. A PILISI JÁRÁSRÓL, KÜLÖNÖSEN ÓBUDÁRÓL.

Ki hozta be a
Domonkos-rendet
Budára?

szerette; a várossal szemben lévő szigeten (z.) szintén sok egyházi és világi épületet emeltek. Nem tudom eldönteni, ő-e vagy atyja, Jeruzsálemi ANDRÁS telepítette Budára a domonkosokat, akik a SZENT MIKLÓS-templomot és a kolostort építették. Kronológiai számítások alapján ANDRÁSNAK kell tulajdonítanunk, mivel 1254-re már úgy megerősödött a kolostor, hogy itt tarthatták a rend gyűlését. Hogy pedig abban az időben Magyarország teljesen kifosztva állt, csak az nem ismeri, aki előtt ismeretlen a tatárdúlás, mely egy évtizeddel azelőtt teljesen tönkretette az országot. Így aztán nehéz lenne BÉLÁRA visszavezetni a domonkosok be-telepítését, hacsak nem azt gondoljuk, hogy az 1240 előtt behozott rend annyira megnövekedett, hogy át tudta vészelni a tatárok pusztításait is. Ezek az istentelen gonosztévők ugyanis tönkretették Óbudát; Új-Buda pedig ismeretlen volt – mint alább olvashatjuk. Nem igazít el SIGISMUNDUS FERRARIUS, a Domonkos-rend történetének leírója sem, akit máshol már dicsérve említettük. „A budai konvent”, írja, „híres volt a rendtartományban a királyi palota és a főiskola miatt. Itt tartották a rend nagykáptalanát 1254-ben HUMBERTUS de Romanis, akkor választott általános rendfőnök helyettes alatt. Még ma is látható a SZENT MIKLÓS-templom – az istentelen törökök lóistállót csináltak belőle, ahogy a városbeliektől hallottam.” Később bővebben kifejti (b.), amit itt a főiskoláról mondott: „A magyarországi rendtartományban Buda királyi városában sokáig virágzott a konventhez csatolt főiskola, ahol a híres rendfőnök, Petrus Niger, A tomisták pajzsa szerzője 1481-ben igazgatóként avagy a főiskola vezetőjeként tevékenykedett. Mikor pedig valamivel később elhelyezték innen, Thomas Vius Caietanus rendfőnök testvér parancsára ugyanide visszahívták.” Ezt találtam a *prédikálórendiek konvertjéről*. A ferences rendnek is volt itt kolostora, de a várost ért pusztítások még a nyomát is régen eltörölték. NAGY KÁROLY főntebb említett *Fehér Mária-templomáról* ezt írta THURÓCZI LÁSZLÓ (c.): „Ugyanezen rendnek (ti. a pálosokról beszélt) másik háza FEHÉR MÁRIÁNÁL (d.) látható. Nincs messze Óbudától, ott, ahol Sicambria romjait mutogatják, közelebb a hegyekhez, de még a síkságon, ahol mint mondják, NAGY KÁROLY 803-ban!! fölépítette Magyarország első templomát az ISTENSZÜLŐNEK. Ezt egészen MÁTYÁS idejéig gondozták bizonyos papok, de mivel a nép várákozásainak nem feleltek meg, sőt nem volt teljesen tiszta az életük (erről panaszkodik az 1479-ben, Keresztelő Szent János ünnepe előtti kedden SIXTUS IV. pápához írott királyi

Kiknek adták át
Fehér Mária ká-
polnáját?

- z.) A krónikák megemlítik, hogy itt húnyt el BÉLA. Lásd THURÓCZI, II. rész, LXXVI. fejezet, 78.l.
- a.) *A prédikálórendiek magyarországi rendtartománya*, IV. rész (egyetlen könyvből áll), II. fejezet, 511–512.l.
- b.) I.h., III. fejezet. 540.l.
- c.) *Nyugat-Magyarország*, 54.l.
- d.) Olvashatjuk, hogy a *templomosok* is letelepedtek: hogy igaz-e? Van miért kételkednem. Egyébként a királyi temetkezések is híressé tették Óbudát. Itt tették sírba ugyanis IV. Béla fiát, ISTVÁNT és *velencei ANDRÁST* is.

possit, adamauerat; insula (z.) simul, vrbi obiacente, omni ædificiorum genere, sacro & profano, perculsa. Animi pendeo, ipse, an pater, ANDREAS Hierosolymitanus, D. Dominici familiam, substructo, D. NICOLAI nomine, templo & cœnobio, Buda collocarit? Si temporum rationes subducas, ANDREAE id tribui, necesse est: quippe, quum anno MCCLIV. ad eum modum inualuerit cœnobium, vt comitia heic ordinis eiusdem, concelebrari potuerint: ea vero tempestate, exinanitam opibus fuisse Hungariam, nemo ignorat, nisi, cui ignota est Tartarorum illa impressio, quæ decennio ante, pessunderat regionem. Vt difficile sit, eius instituti exordia, ad BELAM referre: nisi credas, ante annum, MCCXL. inductos huc Dominicanos ita succreuisse, vt potuerint perdurare, grassantibus per Hungariam Tartaris. Enim vero, pessunderant maleficientissimi latrones, Budam Veterem; noua adhuc incognita. quod infra leges. Neque nos certiora docuit, SIGISMVNDVS FERRARIVS, alibi a nobis laudatus, rerum Ordinis Dominicani, scriptor, Budensis, inquit ille (a.), Conuentus, propter regiam, & Generale studium, celebris huius prouincie conuentus fuit: in quo etiam Comitiam totius ordinis, anno MCCLIV. sub VMBERTO de Romanis, V. Generali Magistro, tunc electo, celebrata sunt. Ecclesia olim, S. NICOLAI nomine, in equorum stabulum ab impiissimis Turcis uersa, adhuc uisitur: vt ab iis, qui in ea vrbe fuerunt, accipi. Quæ heic, de studio generali dixerat, paullo post (b.) fusius explicat: In prouincia Ungaria, Generale studium, Conuentui adiunctum, diu uiguit, in Vrbe Regia Buda, ubi etiam, Vir celebris, M. G. Petrus Niger, clypei Thomistarum auctor, sub annum Christi, MCCCCLXXXI. regentem, siue studii eiusdem caput, agebat. Cum uero, aliquo postea tempore inde fuisset amotum, eodem, M. G. Fr. Thoma Vii Caietani iussu, reuocatum est. Hæc, de Conuentu Ordinis Prædicatorum, reperio. Inerat, & Seraphici Ordinis cœnobium; sed cuius uestigium, tot urbis clades, pridem obliterauerunt. De CAROLI M. Alba Mariæ sacello, quod supra memorauimus, hæc LADISLAVS THURÓCZIVS (c.) in litteras retulit: Altera, eorundem religiosorum (de Paullinis sermonem habuit) domus, ad ALBAM MARIAM (d.) uisebatur. Est locus, haud longe uetere Buda, ea parte, qua Sicambria rudera ostenduntur, propius montes, plano tamen in campo; ubi ades DEI Genetrici, prima omnium in Hungaria, a CARLO M. fertur excitata, anno MCCCIII. Hanc, ad MATTHIÆ usque tempora, sacerdotes quidam procurabant: uerum, cum desiderio populi minus responderent, immo uita haud satis castigata, (queruntur illud littera regia ad SIXTVM IV. anno MCCCCLXXIX. feria II. ante festum Nat.

Dominicanorum
ordo, a quo
Budam in-
dant.

Z 2

S. Io.

z.) Isthic obiisse BELAM, annales memorant. Vide THURÓCZIVM, Parte II. Cap. LXXVI. p. 78.

a.) De Rebus Hungarica Prouincia Ord. Prædic. Parte IV. Lib. vnico, Cap. II. p. 511, 512.

b.) Loco cit. Cap. III. p. 540.

c.) Hungariæ Occident. p. 54.

d.) A Templariis quoque inessam fuisse legas: ex uerone? habeo, cur dubitem. Alioquin, inclaruit Buda uetus, & sepulchris Regum. Isthic enim, STEPHANVS, Belæ IV. filius, ANDREAS item ueteris, tumulati sunt.

S. Iohannis Bapt. exarata) publica pietati, nocumentum grauissimum adferrent; volente Rege, iubente Pontifice, administratione moti sunt, & beneficio; sanctioribus in locum succedentibus ministris. Nihil horum, in annalibus eius ordinis, quos consulimus, reperias. quæ ideo, adscribenda putauimus.

§. XII.

Budæ situs & antiquitas, Inchoferi verbis describuntur:

Nihil postea *Buda* memorabile gestum est, vrbis nomine, iuxta & celebritate, *Budam Nouam*, quam dabimus postea, commigrante. Situm vrbis, & antiquitatem, plures celebrarunt: **INCHOFERVS** (e.) ad hunc modum descripsit: *Est Vetus Buda ciuitas, loco amæno, iuxta Danubium sita, in Diœcesi Veszprimiensi, olim Sicambria dicta, & multis rebus clara. SICAMBRIAM nominatam volunt, a Germanica legione, quam olim ANTONINI, & SEVERI temporibus, ad coercendos barbarorum impetus, illic collocatam volunt. Id ostendit, vetus illa inscriptio, apud APPIANVM, & AMANTIVM: LEGIO SICAMBRO- RVM HIC PRAESIDIO COLLOCATA, CIVITATEM AEDIFICAVERVNT, QVAM EX SVO NOMINE, SICAMBRIAM VOCAVERVNT. Fuit hic lapis effossus, in Veteri Buda, regnante MATTHIA, rege Hungaria, dum fundamenta iacerentur adium regina BEATRICIS. Eadem etiam legio AUXILIATRIX dicebatur, qua SICAMBRIS, remotissimis Germania populis, constabat. Syngambros (f.) legit PTOLEMAEVUS; STRABO, Sugambros; Valentinianus Imperator FRANCOS dixit, hoc est, feroces. qui olim Troiani (g.), postea etiam vocati sunt, ANTENORIDAE. Exstant hodieque, vetustissima vrbis vestigia; sed floruisse, non solum temporibus MATTHIAE, quemadmodum ex modo dictis colligitur; secus enim, neque ad extruendas reginae ades, hic delicias quaesiuisset suas; verum etiam longe ante celebrem fuisse, satis indicat, erectio studii generalis, quod Bonifacius IX. Millesimo trecentesimo, octuagesimo nono, primo pontificatus sui anno, petente Sigismundo rege, concessit. Ad hunc modum INCHOFERVS. Plura de Sicambria, LAZIVS (h.) dabit, quæ iam prolixum est adscribere. Gentem ipsam, post CLVVERVM (i.) & CELLARIVM (k.) accurate designauit, IACOBVS CAROLVS SPENER (l.) vt non sit opus, eam in rem elaborare. Vrbis vestigium, nominis ignarus, MARSIGLIVS (m.) exhibet, explicatque icona, his verbis: *In ripa citeriori, non longe supra Budam recentem,**

Marsiglii, Sicambriae descriptio:

- e.) Annalium Eccles. p. 328. ad annum MXXII.
 f.) Vide ORTELII Thesaurum Geographicum id vocibus, *Sicambri*, & *Sicambria*. Inde enim ista exscripsit Inchoferus.
 g.) OLAHVVS in ATTILA Cap. XIII. initio: *Sicambriam urbem, tradunt scriptores, Gallos, Pannonia, ductu Antenoris Troiani, vastata, in sui nominis memoriam, condidisse, & in multas annos*

- habuisse, quod tamen mox in dubio relinquit.*
 h.) Comment. de Republ. Rom. Lib. XII. Sect. II. Cap. XII. p. 1123.
 i.) Germaniæ Antiquæ Libro III. Cap. IX. p. 31. seqq.
 k.) Notitiæ orbis Antiqui Lib. II. Cap. V. p. 471. seqq.
 l.) In Notitia Germaniæ Antiqua, passim.
 m.) Operis Danubialis, Tom. II. p. 3. Tab. I. Fig. V.

levél) súlyosan ártottak a nép jámborságának; a király akaratából és a pápa parancsára elmozdították őket az szolgálatból és a javadalmakból, s szentebb életű szolgák kerültek a helyükre.” Utánanéztünk a pálos rendtörténetekben, de semmi ilyesmit nem találtunk bennük, – de azért úgy gondoltuk, nem árt megjegyezni.

XII. §

Ezután semmi említésre méltó nem történt Budán, hiszen a város neve és vele a híre is átvándorolt Új-Budára, melyet később fogunk leírni. A város fekvését s régi voltát többen is ismertették. INCHOFER (e.) a következőképpen írja le: „Óbuda városa a veszprémi egyházmegyében, a Duna partján, kellemes helyen fekszik. Hajdan Sicambriának nevezték és sok dologról híres. Állítólag arról a germán legióról nevezték el SICAMBRIÁNAK, melyet hajdan ANTONIUS és SEVERUS idejében helyeztek ide a barbár betörések megfékezésére. Ezt mutatja ama régi felirat APPIANUSNÁL és AMANTIUSNÁL: «A SIGAMBEREK LEGIÓJA, MELYET ITT HELYEZTEK EL ŐRSÉGBEN, VÁROST ÉPITETT ÉS A SAJÁT NEVÉRŐL SICAMBRIÁNAK NEVEZTE EL.» A követ akkor ásták ki Óbudán, MÁTYÁS magyar király uralkodása alatt, mikor BEATRIX királyné palotájának alapját ásták. Ezt a legiót SEGITŐlegiónak is hívták, és a Germánia legtávolabbi részén elő SIGAMBER népből állt. PTOLEMAEUS syngambereket olvas (f.), STRABO sugambereket; Valentianus császár FRANKOKNAK, azaz 'vadak'-nak mondta őket; egykor trójaiak voltak (g.), s később is ANTÉNORIDÁKNAK hívták őket. Ma is megvannak még a város igen régi maradványai. S hogy nem csak MÁTYÁS idejében virágzott, mint ezt az elébb mondottakból alapján föltételezhetnénk, – másként ugyanis nem talált volna gyönyörűséget abban, hogy itt építsen palotát a királynénak –, hanem sokkal régebben is híres volt, eléggé jól jelzi, hogy itt állították föl a főiskolát, melyet – Zsigmond király kérésére 1389-ben, pápasága első évében engedélyezett IX. Bonifác pápa.” Így INCHOFER. LAZIUS többet ad Sicambiáról (h.), de ezt hosszú lenne ideírni. KLUVER (i.) és CELLARIUS (k.) után gondosan írja le magát a népet JAKOB KARL SPENER (l.), úgyhogy nincs szükség ezt a témát taglalni. A város romjait – ugyan a nevét nem ismerve – MARSIGLI (m.) mutatja be és képét a következő szavakkal festi le: „Az innenső parton, nem messze az újabb Budától föntebb

Inchofer szavaival írjuk le Buda fekvését s régi voltát.

Marsigli leírása Sicambiáról.

- e.) Egyházi évkönyv, 328.l., az 1022. esztendőhöz.
 f.) Lásd ORTELIUS Földrajzi szótárát a Sicamberek és a Sicambria szónál. A föntebbieket is innen írta ki Inchofer.
 g.) OLÁH az ATTILA XIII. fejezetének elején: „A történetírók szerint Sicambria városát a gallok alapították saját nevük megörökítésére, miután a trójai Antenor vezetésével földúlták Pannoniát. Sokáig ők is lakták.” Mindezt azonban később kétségbe vonja.
 h.) Értekezések a római államról, XII. könyv, II. szakasz, XIII. fejezet, 1123.l.
 i.) Az ókori Germánia, III. könyv, IX. fejezet, 31. skk.l.
 k.) Az ókori világ ismertetése, II. könyv, V. fejezet, 471. skk.l.
 l.) In: Az ókori Germánia ismertetése, passim.
 m.) A Duna-leírás előfutára, II. kötet, 3. l., I. tábla, V. ábra.

I. RÉSZ. A PILISI JÁRÁSRÓL, KÜLÖNÖSEN ÓBUDÁRÓL.

található az Óbudának nevezett falu, mely híres arról a két római erődítményről, melyek egy hosszú vízvezetékkel együtt itt láthatók. Az északi, kisebb erődítmény a mocsár mellett fekszik: négyszögalaprajzú, kavicsból és égetett téglából építették, — ma föld borítja be. A másik, nagyobb erődítmény ugyanebből az anyagból épült. Ennek körzetében különféle falmaradványokat találunk, és a Dunára néző oldalától a Dunáig egy árok húzódik. A vízvezeték viszont a hegy tövében indul, áthalad a mocsáron, s az említett ároktól nem messze végződik; ma már csak a téglából épített oszlopok állnak belőle.” Később következő föltevésai arra utalnak, hogy amit itt leírt, arról nem tudta, hogy *Sicambria* romja. „Talán nem járunk messze az igazságtól”, írja, „ha azt mondjuk, hogy az a két erődítmény valamely nagy *colonia* erődje volt.” Ennyit tudhatunk meg tőle.

Nevét azonban nem ismeri.

XIII. 5

A szerző fejtegetése *Sicambria* romjairól.

Mármost fejsük ki, milyennek találtuk a régi város helyzetét. Maradványai kiterjednek azon az egész síkságon, mely *Új-Buda* külvárosaitól a *Pilis*-hegység és a *Duna* között kb. 40 stádium hosszan nyúlik el. A város nem ért véget a parton, hiszen átnyúlt a szigetekre is, — akár valóban szárazföld kötötte őket akkoriban össze, akár a folyó elválasztotta őket, mivel esetleg itt vajt magának új medret, mint az történni szokott. Mindkét oldalon láthatók a római kultúra emlékei. A szárazföldön kb. 2000 lépés hosszan húzódik a fal; szilárd építmény, de már lekopott, s csak itt-ott egy-egy földhányás emelkedik ki. A még meglévő rész oly erős, hogy e kemény kőből könnyebb kiemelni valamit, mint esetleg szétverni, még ha éket használnánk is, olyan szilárd — régiségénél fogva — a habarcs. Minden bizonnyal sok szempontból felülmúlja a mai építészetet. A fal vastagsága kishíján hét lábnyi volt. A belülről alája épített boltívek arra utalnak, hogy gabonaraktárak vagy más effélék voltak itt, úgyhogy ha föltárnánk őket, átlukasztatlan boltíveket is találnánk itt. Mint mondtuk, a falak alapzata félmérföld hosszan fut, a boltozatok azonban csak odáig láthatók, ahol ma a lőpormalom található. Azon túl a talaj vizenyős, és csak akkor lehet rá építeni szilárdabb falat, ha földbe vert gerendákkal megalapozzák. Ez a nyirkos rész alig 200 lépés hosszan húzódik, majd a föld ismét szilárd, s a sok helyen kidudorodó halmok sáncokat vagy egészen a Dunáig elnyúló falakat jeleznek. *MARSIGLI* rajzán is látható, hogy párhuzamosan futnak a földhányások, s egy igen nagy árkot fognak közre, és így, tulajdonképpen egy folyamatos árokkal elválasztják, illetve megerősítik a várost. Azt hiszem, hogy ezek azok a földhányások, melyek *MARSIGLI* véleménye szerint a szabályos távolságban elválasztott oszlopokkal a vízvezetékét tartották. Mert mi ugyan semmi mást nem észleltünk, mint hogy amikor

pagus est, Buda Vetus, vulgo nuncupatus, & duobus Romanis fortalitiis, quæ cum longo quodam aquæ ductu, ibidem reperiuntur, celebris. Alterum, idque minus & septentrionale, paludi adiacet, & est figura quadrata, & ex glareæ, coctisque lapidibus, terra obrutis, exstructum. Alterum maius, eiusdem cum priori, materiei est. Præterea autem, in eius circuitu, varia murorum rudera reperiuntur, & ab illo latere, quod Danubium respicit, ad eundem usque, fossa protenditur. Aqueductus vero, a radice montium, per paludem transiens, non procul a prædicta fossa terminatur, suntque meræ columna, ex lateribus exstructæ. Ignorauisse autem, Sicambriæ esse rudus, quod ita descriperat, ea, quæ porro coniectat, indicant. A veritate forte non est absõnum, inquit, dicere, quod illa duo fortalitia, magna alicuius colonie præsidia fuerint. Hæc illi in acceptis ferimus.

*ignorato e-
ius nomine.*

§. XIII.

IAm, qualem nos ipsi, repererimus, prisca vrbis positionem, expromamus. Diffunditur eius vestigium, tota ea planitie, quæ a suburbiis *Budæ Nouæ*, inter montes *Pilisios*, & *Danubium*, ad XL. circiter stadia, excurrit. Neque, solo hoc continenti, vrbs definiebatur. in insulas protrusa fuit, siue reuera connexas tunc, reliquo terreno, siue, rescissa demum tellure; cum amnis, quod solet, nouum isthac alueum excauisset. Vtrobique, Romani cultus ostenduntur monumenta. Quæ in continenti, ad bis mille passus, in longitudinem, protenduntur, muro constant, solido eo, sed derafo iam, & vix supra terram, nisi per tumulos, eminente. Tanta autem, quæ superant, firmitudine sunt, vt, de solida petra, procliuius sit tollere quidpiam, quam elidere isthic aliquid, etiam cuneo admoto: adeo, ex vetustate, tenax cementum est; certe, operas hodiernas, multis modis post se relinquit. Accedit, muri crassities, septem fere pedes exæquans. Substructi intus fornices, indicium faciunt, apothecas hic annonarias, vel alias quascunque fuisse: vt haud sane dubitemus, si eruderandis iis, opera locaretur, impertusos adhuc deprehensum iri. Extenduntur, hæc murorum fundamenta, quod diximus, medii miliaris decursu; concamerationes autem, haud longius ostendunt, quam est hodie, pulueris pyrii officina. Ultra, vligo resudat, muri solidioris, nisi depactis trabibus, inædificetur, prorsus impatiens. Vix ea, ducentis passibus procurrit, cum solida iterum humus, protuberante passim rudere, aggeres, an muros, in *Danubium* vsque continuatos, ostendit. Gemino vero, quod & *MARSIGLIUS* expressit, ordine, tumuli iidem, intermissa ingenti fossa, producuntur, vrbemque, quasi perpetuo quodam vallo, vel diuississe, vel præmuniuisse, videntur. Credo, hos illos esse tumulos, qui columnis, iusta intercapedine, discretis, aquæ ductus, ex mente *MARSIGLI*, sustinebant. Nam, a nobis quidem nihil obseruatum est aliud, quam quod, desi-

*Auctori, de
Sicambriæ
ruderibus
commenta-
tio.*

nentibus, quos diximus, rudera tuberibus, aquæ demanarint, fonte gemino. Eorum alter, ex pede montis, tam vberè scaturigine salit, ut lacum, subtus formet, centum, plus minus, passuum ambitu. Aquarum, perennem copiam, inde possis existimare, quod passus vix triginta, a capite deiectæ, molam vrgeant, atque inde, vberè alueo, iuxta eosdem tumulos, in *Danubium* emanent. Plane nobis persuademus, collectum in canalem fontem, ad coloniam prolectum fuisse, ut illic saliret perpetuo silano. Riuorum alter, locupletior multo est, sed latice, priori haud comparandus. Hunc, vligo illa, infra quam sunt tumuli, effundit. Lacus est nimirum, plus, quam trecentorum passuum amplitudine, vndique, vastis aggeribus circumcinctus, adeoque, aquarum numquam non diues. quas dum emittit, breui procurfu, fullonum primo; demum, pulueris pyrii tudes, propellit. Tum, verso in meridiem alueo, pone rudera, quæ ostendimus, defluit, & vbi passus, plus minus quadringentos processerat, iterum crepidine, in piscinæ speciem coercitus, molæ frumentariæ geminæ, antequam in *Danubium* exeat, inducitur. His ergo riuis, *Marsigianos* aquæductus, constituisse, arbitramur: collectos olim, & pro aquilegum arbitratu, huc illuc profusos. Aquæ certe suffundebant affatim, quæque, vrbi etiam copiosissimæ, egregie sufficiebant. Limpida ea est, colore, ex viridi, cæruleo, tepida magis, quam frigida, ideoque immunis a gelu, & rotandis molis, quin & fouendis piscibus, prorsus idonea. Pari aquarum natura est, fons tertius, remotior, passibus circiter mille, in meridiem. Eo is loco, quo scaturit, circumstructa crepidine coercitus, minori tamen, quam priores lacu, aquam *nitrosam*, tepentem, nitidam tamen, versus orientem, emittit; canali vberè adeo, ut post passus quatuordecim, duplicem molam frumentariam, discretis interstitiis, instruat, indeque, per depressiora, hic atque illic, restagnans, quo propius ad *Danubium* accedit, eo magis repressus, intumescit ad modum lacunæ vberis. Haud procul a confluenta, ponte iungitur lapideo, cuius opus, antiquitatem refert: nam, & saxo instructus est tessellato, & spatio ita angusto, ut vix habitus hodierni quadrigas, transmittat. Ultra eos aggeres, murosue, quorum vestigia nunc designauimus, rudus reliquum, vsque ad vestigium templi *ALBAE MARIAE*, protenditur: ut fas sit colligere, hucusque vrbis pomœria, saltem suburbia, exporrecta fuisse. Notare enim vbique possis, cum mœnium, seu aggerum, tum ædificiorum, monimenta. Modico terræ motu, vel refossis aliquantum, parietinarum, quæ deiectæ iam sunt, fundamentis; hic numi veteres, alibi insigniti litterulis lapides, ac laterculi, iterum Deorum Dearumque simulacra, & id genus alia, eruuntur. Monstrabantur nobis numi, *Augusti*, *Tiberii*, aliorum, ad *Valentiniani* fere ætatem. quod indicio nobis erat, quibus temporibus, cuiusque stipendio, *Legio Auxiliatrix*, isthic meruerit. Qua eleuatio terræ positio est, & ad radices montium

elmaradnak az említett rom-halmok, kettős forrásból víz folyik. Egyikük, a hegy lábánál oly bőségesen bugyog elő, hogy alább egy kb. 100 láb területű tavacsskát képez. Hogy a víz oly állandó bőséggel folyik, abból sejthetjük, hogy a forrástól alig harminc lépésnyire már egy malomkővet hajt meg, s innen bővízü mederben folyik ugyanezen földhányások mellett a *Dunába*. Meggyőződésünk, hogy a forrás vizét csatornába gyűjtötték s a coloniába vezették, hogy ott egy állandó szökőkútból törjön a magasba. A másik patak sokkal bővízübb, de vizét az előbbivel össze sem lehet hasonlítani. Ez abban a vizenyős részben ered, amely alatt a földhányások vannak. Az általa formált tó több mint 300 lépés nagyságú, és mindenünnen hatalmas töltés veszi körül, úgyhogy mindig van benne víz. Innen kifolyva előbb egy kallómalmot, majd a lőpormalom kalapácsait hajtja meg. Ekkor dél felé kanyarodik a meder, majd a bemutatott romok mellett folyik el, s kb. 400 lépés után kőparttal halastóformára összeszorítják, s mielőtt a *Dunába* torkollana, két gabonaörlő malomkőre vezetik. Véleményünk szerint ebből a két patakából állt a *Marsigli*-féle vízvezeték: hajdan összegyűjtötték őket, majd a vízmesterek kívánsága szerint hol ide, hol oda vezették. Bizonytalán igen bőven ömlött a víz, s ez elegendő volt egy még oly gazdag város ellátására is. A víz átlátszó, színe zöldesből a sötétkébe hajló, inkább langyos, mint hideg, ezért nem is fagy be, és fölöttébb alkalmas malomkővek forgatására, sőt halnevelésre is. Hasonló a vize a harmadik, távolabb, kb. 1000 lépésre dél felé található forrásnak. Azt a helyet, ahol előtör, kőgáttal vették körül, tavat képez, de kisebb, mint az előbbieken. Vize, amely *nitratos*, langyos, de azért átlátszó, kelet felé folyik. Medre bővízü, úgyhogy 14 lépés után két gabonaörlő malomkővet hajt meg, melyek egymástól bizonyos távolságra vannak. A mélyebben fekvő részen elmocsarasodik, lassú a folyása; minél közelebb ér a *Dunához*, annál jobban lelassul, s egy bővízü gödör formájára megdagad. A torkolattól nem messze egy kőhíd íveli át, mely igen réginek tűnik, ugyanis négyszögletű kövekből építették, s oly keskeny, hogy alig férnek el rajta a mai szekerek. A most leírt sáncokon vagy falakon túl a romok többi része egészen FEHÉR MÁRIA templomának romjáig húzódik, s ha szabad erre következtetni: eddig terjedt ki a városhatár vagy legalábbis a külvárosok. Mindenütt láthatunk ugyanis fal-, töltés- vagy épületmaradványokat. Kis földmozgás hatására, vagy ha a már leomlott falak alapját valamennyire kiássuk, régi pénzek, máshol feliratos kövek és téglák, istenek és istennők szobrai és más efféle kerülnek a napvilágra. Mutatták nekünk *Augustus*, *Tiberius* és mások pénzeit, egészen *Valentianus* koráig, s ez azt jelzi, hogy mikor s kinek a zsoldjában szolgált itt a *segédlegió*. Minél magasabbra kapaszkodunk föl a hegy lába felé,

tium furrigitur, emortuales tumbæ, & inscriptiones, eius generis, aliæ, effodiuntur; sed casu, non consilio: nam, qui prisca orbis reliquias hæc, data opera, rimetur, vix est quisquam. Nobis (n.) hæc eruderasse sufficiat.

S. XIV.

Prolixus est LAZIVS, (o.) in adscribendis lapidum monumentis, quæ hic ætas superior eruit. Nos, quæ obseruauimus ipsi, promemus. Est heris loci, qui heredes sunt C. Petri Zichy, vrbana villa, superiori oppidi parte, cum ad opportunos secessus, tum ad procurandam rem familiarem, iucunde instructa. Area ei ampla, deinde, pari latitudine ædificium, ad imitationem Π. Græcorum elementi, positum. Angulos turriculæ infederunt, modicæ ex quidem, sed ad spectus festiui. Inter eos, sacellum, deinde cubicula, postea triclinium, heris, aut hospitibus accipiendis, ad insignem munditiam sunt exulta. Omnia hæc, in Danubium, cui supereminet, despicunt, obtutu, eo iucundiore, quo amoenior est obiacentis, intra annum, insulæ positio. Gemina ea est, segeti destinata altera, & horreis; altera horto, sic satis culto. Romanum hanc rudus nobilitat, supra indicatum. In villa, de qua sermo nobis est, tumbas Romanas obseruauimus, duas; sed non operis tantum excellentia, verum & mole, atque lapidis, ex quo cauatæ erant; natura, multum discretas. Quæ potior fuit, longa erat, pedes octo, lata duos, & pollices tres, saxo albo & solido, atque marmore, haud deteriore. In eius dextro latere, hæc legimus:

D. MEMORIAE. AVRELIAE. M.
MARTIAE. DOME. A. Q. VIX. ANN.
XLI. D. IIII. MVLP. D. ASIANVS. VET.
LEGI. A. D. CONIVGI KARISSIMAE.

coram opti-
saphia:

Altera, multo latior, breuior tamen, lapide itidem duro, sed vilior eo, propterea que ex eis litterarum elementis. Quæ notare poteramus, hæc erant:

MEMORIAE. Q. M. VVIRA-EI.
AVG. COLA. Q. VIX. ANN. XL. MM.
AVRELIA. D. S. E. L. M. VI. DS.
LIBERTI., FJ TR. DES. EX VOLVMIA-
TESTAMENTI. CVRANTIBVS. IE. CM.
DIONISIO. AVG. COL. SS. ET. - -

Plura

n.) Versabamur hic, anno MDCCXIX. mensis Maio; & post nos, Cl. IOHANNES MATOLAY, ουρεπός diligentissimus, post annum MDCCXXVI. sapius

o.) De Republica Romana, Lib. XII. Sect. II. Cap. XII. & XIII. p. 1123. sequ.

Natna Ili-
dis.

Plura erant, quæ illic potuisses collegisse, saxo incisa nobili, & multa arte polito; si tempus, & lubido fuisset, exscribendi singula. Viatores certe eruditi, & cupidi antiquitatis, habebunt, quod heic excutiant. Vidimus & statuam, sed capite diminutam, cetera, feminam, scita membrorum compage fabrefactam, referente, cum aue inferne adstante. *Isidem*, heic cultam, nonnulli interpretabantur.

§. X V.

Hodiermus
oppidi ha-
bitans:

IAm, tenue est oppidum, neque referens pristinae celebritatis & elegantiae quidquam, præter nomen, *Buda Veteris*, Hungaris *Ó Buda*. Profecto hic valuerit, qualiscunque illa nomenclatura, quam *LAZIVM* (p.) quoque iactare video, indolentium vocem hinc elicientem; ut, *Ó Buda* (q.) sit, *Eheu! ohe Buda! Germani*, inquit, *Gothi, & Heruli, quos suo iugo pressos, in Pannoniis Attila habebat, Buda, interitum deplorantes, dicere soliti erant, in colloquiis: Ó Ben,* id est, *Ó Buda, siue Beda, aut Bleda!* est sane, cur loco indoleas, ab ea dignitate, ut caput esset urbium Hungariae, ad seruitutem, deiecto. Hic valeat illud:

O domus antiqua! quam dispari dominaris domino!

desolatur a
Tartaris &
Turcis:

a nostris
item sa-
pius:

fit, indul-
gente Leo-
poldo M.
gentis Zi-
chiorum
haredinum:

incola qui:

Præterquam enim, quod post *Tartarorum*, sub *BELA IV.* impressionem, *Turcica* barbaries, decus omne, iam tum *Solymani* temporibus, urbi ademit; ita, sub ea tyrannide, quæ ultra sesqui seculum captivam habuit Hungariam, urbs decrevit, ut præter *ruderum*, quæ vidimus, monumenta, vix quidquam habeat residui. Atque, oportuit omnino, toties tentata a nostris, *Nova Buda* obsidione, id quoque desolari, quod erat a barbarico furore, residuum. Dicemus id in eius urbis conuersionibus. *Turcis* certe, cum iam ante cepisset, decrescere, ob sedem regum, *Budam Nouam* translata, suburbani loco fuit, habebaturque negligentissime; siue, quod munitionibus nudum erat oppidum; siue, quod satis ipsis erat, *Buda Noua*, deliciis posse perfrui. Proturbatis hinc hostibus, vasta fuerunt, ex diuturnæ obsidionis labore, omnia, atque extra modum, lente instaurabantur ab accepta clade. Cessit oppidum, vel rudus potius oppidi *LEOPOLDVS M. genti Zichiorum*. qui ei hodieque dominantur. Habitatur iam a vario conuenarum genere, *Germanis, Hungaris, Slavis & Rascianis*. Humiles his sunt ædiculæ, pleræque, ex *Sicambria* ruderibus, instructæ. Tecta, raro imbrex, aut materia, frequentissime arundo, & stramen, conficit. Lata oppido area interest, cuius medio templum adfurgit, haud omnino prisca illis comparandum, siue molem spectes, siue adparatus reliquos. Hinc, vna, alteraue platea, trans-

p.) Loco citato, B.

q.) Persuadere nobis conabantur amici, esse in *Zichiana* gentis tabulario, di-

plomata, ante *Nova Buda* exordia, edita, in quibus *Obuda* oppidi nomen legatur. quod in medio relinquimus.

Sok mást is össze lehetett volna gyűjteni a nemes, és nagy művészettel csiszolt kőbe vésett feliratokból, ha lett volna időnk s kedvünk arra, hogy mind leírjuk. Lesz mit kutatniuk még a tudós és a régiség iránt érdeklődő utazóknak. Láttunk egy nőszobrot is, melynek a feje hiányzik; testrészei igen arányosak, mesteri munka. Lábánál egy madáralak áll. Egyesek *Isisnek* értelmezik, akit itt tiszteltek.

Isis szobra.

XV. §

Ma jelentéktelen városka, és semmi nem utal hajdani hírére és ékességére, csak a neve: magyarul *Óbuda*. Érvényes lehetne, bármilyen is az a névmagyarázat, melyet LAZIUS (p.) is fölvet – azt próbálja a névből kicsiholni, hogy a fájdalom érzésének a kifejezője, azaz *Óbuda* (q.) „*Ah! Oh, Buda!*” lenne –: „*A germánok, gótok és herulok*”, írja, „*akiket Pannoniában Attila leigázott, Buda elvesztését siratva azt szokták maguk között mondani: „Oh, Ben!” azaz „Ó, Buda (vagy Beda, vagy Bleda)!”* Bizony, van miért sajnálni ezt a helységet, mely arról a méltóságról, hogy Magyarország városainak feje volt, a szolgaságba csúszott le. Érvényes lehet a vers:

A mezőváros jelenlegi állapota.

Ó, te dicső, régi ház! Mily méltatlan ural tégedet is!

Azon túl ugyanis, hogy a *tatároknak* IV. BÉLA alatt történt betörése után a török barbárság más *Szolimán* idejében megfosztotta minden ékességétől a várost, így eme önkényuralom idején, mely több, mint másfél évszázadon át rabságban tartotta Magyarországot, úgy legyengült a város, hogy az előbb bemutatott *romokon* kívül szinte semmi nem maradt belőle. S *Új-Buda* meg-megismétlődő ostroma során az is szükségszerűen elpusztult, amit a barbárok dühe meghagyott. Elmondjuk majd e város sorsának leírásakor. Mivel már régebben is kezdett jelentőségéből veszíteni, s külvárosnak tartották, mert a királyi székhely átkerült *Új-Budára*, a törökök teljesen elhanyagolták, akár mert nem voltak erődítményei, akár mert elég volt nekik, ha *Új-Buda* gyönyörűségeit élvezhették. A hosszantartó ostrommunkálatok miatt a török elűzése után üres pusztasággá vált, s csak igen lassan kezdték újjáépíteni. A város, vagyis inkább a város romja NAGY LIPÓT jóindulatából a *Zichy*-családé lett, ma is az ő birtokuk. Ma már mindenféle népség lakja: *németek, magyarok, szlovákok, rácok*. Alacsony házait többnyire *Sicambria* romjaiból építették. A házakat ritkán fedi cserép vagy zindely, legtöbbször csak nád és szalma. A város szélesen elterül, közepén templom emelkedik, de semmiképpen nem lehet összehasonlítani a régi templomokkal, akár nagyságát, akár a többi tarozékát nézzük. Egy vagy két utca

A tatárok és a törökök fel-dúlják.

A mieink is többször elpusztítják.

Nagy Lipót adományaképpen a Zichy-család birtoka lett. Lakosai.

p.) I.h., B.

q.) Barátaim megpróbáltak meggyőzni, hogy a *Zichy*-család levéltárában olyan oklevelek is vannak, melyeket *Új-Buda* kezdete előtt adtak ki, és amelyekben *Óbuda* neve olvasható. Ezt a kérdést most nyitva hagyjuk.

I. RÉSZ. ÚJ-BUDA TÖRTÉNETE.

halad rajta keresztül. Egyébként, ha leszámítod a hely kellemes fekvését, már első látásra is szomorúan kell felidézned hajdani szépségét. Tehát

Volt, csak volt Buda! Ó, most sírva haladj tova, vándor!

MÁSODIK FEJEZET

ÚJ-BUDA szabad királyi város, Magyarország fővárosa.

ELŐSZÓ

Igen sok nagy hibát követtek már el Magyarország történetének írása során, de egy tévedés sem elterjedtebb, mint az, hogy Óbudát Új-Budával összekeverik, és annak akár ékességeit, akár sorsának bármely más részletét emennek tulajdonítják. Nem egy író félrevezetett már ez a tévedés, és nincs egy sem akár a régebbi, akár az újabb írók közt, akit ne vitt volna tévútra ez a pontatlanság. Tudomásom szerint TIMON SAMUEL (a.) jezsuita jelezte ezt a tévedést, majd THURÓCZY LÁSZLÓ róttta föl a tudósoknak. „A legtöbb író súlyos tévedésbe esett”, írja, „a két Buda okán. A nevéből megtévesztve a mai királyi várost azonosítják azzal a várossal, melyből éppen most szóltunk, s melyet Óbudának nevezünk. Bármit tulajdonított néki Bonfini vagy valamelyik régebbi szerző, habozás nélkül mind Új-Budára viszik át, s nem veszik eléggé figyelembe, hogy csak amazt illették Buda névvel, míg ez az új város fölépült. Ezért lehet mindenütt azt olvasni, mikor a mai Budáról írnak, hogy itt alapított székesegyházat GÉZA és Szent LÁSZLÓ

a.) Új történeti áttekintés, I.rész, 981.

transuersim decurrit. Reliqua, si excipias situs gratiam, tristem pristini decoris, memoriam, vel primo obtutu, spectantibus, refrigerant. Ergo,

Buda fuit! non est! gemebundus perge viator!

CAPVT SECVNDVM,

D E

Libera Regiaque Vrbe, Hungariæ Metropoli,

BVDA NOVA.

P R O O E M I V M.

Vm multi sunt, iique exstantes in historia Hungarica, errores; tum vix vllus vulgatiore, quam, qui *Budam Veterem*, cum *Noua*, confundit, atque illius, siue decora, siue fata quæcunque alia, huic adtribuit. Neque is, vnum scriptorem abduxit a vero; nemo, seu

veterum, seu recentiorum est auctorum, quem non, eadem illa aberratio, in transuersum egerit. Primus, quod sciam, SAMVEL TIMON (a.) S. I. errorem indicauit; exprobrauit postea LADISLAVS TÚRÓCZY, eruditus hominibus. *Grauiissimos, inquit, in errores, plures scriptorum prolapsi sunt, occasione duplicis Budæ. Dum enim illam, quæ hodie vrbs regia stat, errore nominis decepti, eandem esse putant, de qua modo narrauimus, & veterem nominauimus; quidquid huic a Bonfinio, aut antiquiore quopiam adtribuitur, vniuersim id Budæ Nouæ, conferre non dubitant, haud satis animaduertentes, vno duntaxat Budæ vocabulo, adpellatam illam, dum hæc noua surrexisset. Inde passim legere est, quando moderna Buda describitur: Fundatam in ea Basilicam a GEYZA, & LADISLAVO*

TOM. III.

Aa

Sau-

a.) Synopses Nouæ Chronol. Parte 1. p. 98.

Sancto; duos, de quadraginta reges habuisse; & plura id genus. cum tamen ætate duorum illorum regum, vix casa pastorum, montem illum presserit; & ante Ludouici I. tempora, regi habitata sit nemini. Sed, breuibus monuisse suffecerit, ne idem & alios occupet error, regnumque tandem constituat, plurimum firmata sententiis, ignorantia. Visum est, hæc, tamquam aperte dicta, & ex vero, adscripsisse, ne, si nostris ipsorum verbis, propalam fecissemus errorem; indignationem incurreremus, horum, qui, dum se consultissimos rerum patriæ, arbitrantur, non ipsi modo lubenter errant; sed patrocinantur quoque, alienis aberrationibus; idque non raro, exstanti cum iniuria, meliora tradentium. Subit mirari, qui fieri potuerit, vt error heic tantopere inualesceret, in ea doctorum virorum, præsertim MATTHIÆ temporibus, copia. Nimirum, diplomatum ignorance, inducti sunt in errorem. quæ, si, pro eo, ac necesse est, consulissent, poterant omnino, discrimen Budæ vtriusque reperisse. Enim vero, quod est Theologo, S. Scriptura; Juris-Consulto, lex; Philosopho, sana ratio; id sunt Historico diplomata: nostra, in primis, ætate, qua, non qualibuscunque narratiunculis, aut ratiunculis, a scriptorum auctoritate petitis; sed, publicis priuatisque tabulis, dubiis fidem, lucem obscuris, receptis dudum, auctoritatem, moris est in historia, conciliare. Facile id mihi dabunt, vt reor, (verba sunt BOHVSLAI BALBINI (b.) S. I.) quicunque in historia, fidem & veritatem requirunt. Quid enim certius esse potest, quam publicis Regum ac Principum, epistolis, ac diplomatibus, & partium ipsarum transactionibus, contestata, & ex archiuis interioribus, & sacris scriniis eruta, & in lucem protracta veritas? etsi mihi omnes aduersari, huius æui homines, scriptoresque omnes, viderem, nihil illos

mo-

b.) Epitome Rerum Bohemicarum, Lib. v. Cap. iv. in notis, p. 516. vbi & BARONII, atque RAYNALDI, scripto-

rum, toto orbe celebrium; verba, in eandem sententiam, legas.

két királya volt a negyvenből s más effélét, – *holott ama két király idejében legfeljebb csak páztorkunyhók lapultak meg a hegyen, és I. Lajos kora előtt egy király sem lakott itt. Ám legyen elég most, hogy néhány szóban föl hívtuk a figyelmet, hogy ne essenek mások is ugyanebbe a tévedésbe, és a tudatlanság, sokak véleményétől alátámasztva, ne öltönnék még nagyobb méreteket.*” Jónak láttuk, hogy ezt a nyíltan s helyesen kimondott véleményt ideiktassuk, nehogy ha saját szavainkkal nyilvánvaló tévedést követtünk volna el, fölindítsuk magunk ellen azok méltatlankodását, akik bár a haza dolgaiban igen tájékozottaknak hiszik magukat, nem csak hogy ők maguk is szívesen tévednek, hanem mások eltévelyedéseit is pártfogolják, – s teszik ezt nem ritkán azok igen nagy hátrányára, akik jobbat mondanának. Csodálatos, hogy ez a tévedés hogy harapódzhatott el sok tudós férfiú közt, különösen MÁTYÁS idejében. Minden bizonnyal az oklevelek ismeretének hiánya vitte őket ebbe a tévedésbe; ha a kívánalmaknak megfelelően tanulmányozták volna őket, biztosan rábukkannak a két *Buda* megkülönböztetésére. Mert hiszen ami a *teológusnak* a Szentírás, a *jogásznak* a törvény, a *filozófusnak* a józan ész, az a *történésznek* az oklevél, különösen manapság, mikor a történetírásban nem az írók tekintélyére alapozott mindenféle elbeszéléscskék és holmi magyarázatok, hanem a köz- és magánoklevelek segítségével szokás a kétes dolgokat hitelt érdemlőkkel föl váltani, a homályosokat megvilágítani és a régebben elfogadott dolgokat alátámasztani. „*Gondolom*”, írja a jezsuita Bohuslav Balbin (b.), „*könnyen egyetért velem, aki a történelemben a hiteles igazságot keresi. Hiszen mi lehet bizonyosabb, mint a királyok s fejedelmek diplomáciai levelezéséből s a peres felek végzéseiből bizonyított, a levéltárak legmélyéből s az egyházi irattárakból előbányászott s napvilágra hozott igazság? Ha korunk minden embere és minden trója ellenem is mondana, nem tartóztatnak vissza,*

b.) A cseh történelem kivonata, V. könyv, IV. fejezet a jegyzetben, 516.l., ahol BARONIUS és RAYNALD, e világhírű írók ugyanilyen értelmű kijelentéseit is olvashatjuk.

1. RÉSZ. ÚJ-BUDA TÖRTÉNETE.

az örök emlékezetre írt közokiratokat követem: minden vitás ügyben ezekre kell hagyatkozni. Éppen ezért hagytam meg, ahányszor csak tehettem, szó szerint magukat a leveleket és okleveleket. Semmiféle áru nem romlik meg annyira a hosszú szállítás során, mint a másoktól származó elbeszélések révén az igazság; ahogy az szájról-szájra jár, valamiképpen elveszti megbízható voltát, mint ahogy a régi pénzek a súlyukat.” Így vélekedik az okleveleknek s közokiratoknak a történetírásban való hasznáról s hiteléről, ő és vele együtt mindaz, aki helyesen ítéli meg a dolgokat, úgyhogy csodálatos, miért nem ugyanezen a véleményen vannak a mi embe-reink. De térjünk rá most magára a városra, és azon korszakok szerint, melyeket értekezésünk elején megjelöltünk, a város dolgait s változásait a lehető legnagyobb gondossággal fejtjük ki.

A VÁROS ELSŐ, MAGYAR KORSZAKA

Új-Buda eredete valamint sorsa a magyar királyok alatt

TARTALOM

1. § BUDA az óbudai prépostnak köszönheti a létrejöttét. IV. Béla várost épít. Honnan tudjuk ezt?	<i>A pápa szigora a polgárok ellen. Hallatlan gonosztettük.</i>
2. § Buda növekedése megakad. Különböző nevei.	5. § Venceszláv cselekedetei. Távo-zása a koronával együtt. Ottó hetvenkedése a budaiak előtt. A Werner-fia László által végbe-vitt öldöklés és zavargás.
3. § A budai zsinat; ennek oka. A kánonok összefoglalása. Ered-ménye.	6. § Károly megszerzi a hatalmat. Mellőzi Budát. Miért? Vásártar-tási jogot adományoz a város-nak. Visegrádon volt a palotá-ja. I. Lajos Új-Budán építteti meg. Feléptti Budavárát. Itt
4. § III. András jóindulata a bu-daiak iránt. Vajon itt temet-ték-e el? A budaiak dolgai Ven-ceszláv alatt.	

moror, litteras publicas sequor, ad perpetuam rei memoriam, scriptas: quibus nimirum, etiam in iudicio fides haberi debet. Eam ob causam, verba ipsa litterarum, & diplomatum, quoties licuit, reliqui. Nulla mercium, sic navigatione corrumpitur, ut narrationibus, ex aliis natis, veritas. quæ per ora volans, nescio, quomodo sinceritatem suam deperdit, ipsunque pondus, veluti nummi veteres, amittit. Ita ille, & cum eo, æqui rerum æstimatores, de diplomatum, & publicarum litterarum, in historia, utilitate, atque fide, sentiunt: ut mirum sit, non posse nostros homines, induci in eandem sententiam. Sed, iam ad urbem ipsam veniamus, per eas periodos, quas supra, in aditu ad hanc tractationem, designauimus, res eius, atque conuersiones, diligentia, quam fieri potest, adtentissima, expromturi.

PERIODVS VRBIS PRIMA. HVNGARICA.

S I V E,

De Originibus & Fatis Budæ Nouæ, sub Regibus Hungaris.

S Y N O P S I S.

<p><i>BVDAE exordia, Preposito Veteris Budæ debentur: Bela IV. urbem exadificat: unde id constet?</i> §. I.</p> <p><i>Sufflamantur Budæ incrementa: varia eius nomina.</i> §. II.</p> <p><i>Synodus Budæ celebrata: eius occasio: canones in compendium missi: euentus.</i> §. III.</p> <p><i>Andreas III. erga Budenses, voluntas: an isthic sepultus? res Budenses sub Wenceslao:</i></p>	<p><i>Pontificis, in eas seueritas: horum inauditum facinus.</i> §. IV.</p> <p><i>Actus Wenceslai: demigratio una cum Corona: Ottonis apud Budenses insolentia: cades & tumultuatio, a Ladislao, Weneri filio, edita.</i> §. V.</p> <p><i>Carolus, rerum potitus, fastidit Budam, cur? nundinis donat urbem: regiam Vifsegrádi habet: Ludouicus I. Budæ Nouæ constituit: castrum Budense excitat: Po-</i></p>
---	---

honorum isthic comitia, celebrat. §. VI.

Fata urbis, post obitum Ludouici: Caroli parui cades, a reginis, Gára Palatino, & Blasio Forgách, administris, procurata: rei gesta narratio: urbis inde orta calamitas: Ghymes & Gáts, non sunt premia, patrati a Forgáchio, diri facinoris. §. VII.

Qua hinc reginas fortuna acceperit: res urbis perturbata: pacantur a Sigismundo: eius in urbem merita: Academiam hic constituit: & emporium; quod abrogatur quodammodo: ciuium hinc enata offensus: Sigismundi substructiones. §. VIII.

Rascianorum, in suburbanum, sub Sigismundo aduentus, & huius occasio: qua tunc fuerit regia: & urbis celebritas. §. IX.

Sub Alberti initia, seditione fœdatur Buda. §. X.

Quid eius mortem intempestiuam exceperit? Wladislaus Polonus, Budam subit: celebratur isthic conuentus, Széchii insultationes: pestilentia urbem depascens: pax, inter Wladislaum, & Elisabetham, hic conciliata: Poloni, ad Varnam occasus. §. XI.

Fit Buda, Iohannis Coruini, gubernatoris sedes: de tra-

dita ei, cum potestate, Buda, insignes Ordinum ad posteritatem, tabula: quid ex iis condiscas. §. XII.

Iohannis Coruini ouationes, Budæ edita: Ladislaus posthumus, Budam adit: primo sine noxa: postea, euentu funesto: cades Ladislai Coruini, fœdat urbem: res ad tumultum procliuis: Matthias, captiuus Pragam ducitur. §. XIII.

Mors Ladislai: non fuisse veneno sublaturum, peculiari Wladislai diplomate, in eam rem edito Bohemice, docetur. §. XIV.

Budam, quo habitu induerit, fatum Ladislai: Coruinus, ex captiuo rex, Budam subit, ingenti pompa: regiminis eius exordia: non caruerunt omine. §. XV.

Buda, perpetua inde Matthiæ sedes: excolit urbem, & regiam: facit totius regni baleuterium: nuptiarum cum Beatrice solemnia: pompa ordo: regis sponsi: & sponsa habitus: Iudæorum celebritas: Christianorum occursantium plausus: equestre praludium: ingressus in urbem. §. XVI.

Epula pronuba: adparatum luxuriosus: ferculorum magistri & latores: saltationes, multo, quam hodie, modestiores. §. XVII.

Oble-

PEST-PILIS-SOLT VÁRMEGYE, SPECIÁLIS RÉSZ, III. TAGOZAT.

tartják a lengyelek országgyűlését.

7. § *A város sorsa Lajos halála után. Kis Károlyt Garai nádor és Forgách Balázs segítségével megölik a királynék. A történetek elbeszélése. A város innen támadt szerencsétlensége. Ghimes és Gács nem a Forgách által elkövetett rút gaztett jutalma.*
8. § *Milyen sors várt ezután a királynékra? Zűrzavaros állapotok a városban. Zsigmond elrendezi őket. A város iránti érdemei. Itt alapít főiskolát és vásárhelyet: ezt valamiképpen eltörlik. A polgárok haragja emiatt. Zsigmond építkezései.*
9. § *A rácok bejövetele az alsóvárosba Zsigmond alatt: ennek oka. Milyen volt ekkor a palota és a város híre?*
10. § *Albert uralkodásának kezdetén zendülés mocskolja be Budát.*
11. § *Mi következett hirtelen korai halála után? A lengyel Ulászló Budára jön. Országgyűlést tartanak Budán. Széchy támadásai. Dögvész tizedeli meg a várost. Itt köt békét Ulászló Erzsébettel. A lengyel eleste Várnánál.*
12. § *Buda Hunyadi János kormányzó székhelye lesz. A rendek jeles oklevele az utókor részére arról, hogy az ő hatalma alá ad-*

ják Budát. Mit tudhatunk meg ebből?

13. § *A Hunyadi Jánost fogadó diadalujjongás Budán. Az Utószülött László Budára jön. Először kár nélkül: aztán pedig gyászos kimenetellel. Hunyadi László meggyilkolása szennyezi be a várost. Majdnem zavargássá fajul a helyzet. Mátyást fogolyként Prágába hurcolják.*
14. § *László halála. Hogy nem mérgezés áldozata lett, azt Ulászlónak e tárgyban kiadott, cseh nyelvű saját oklevele bizonyítja.*
15. § *Hogyan érintette Budát László halála? Hunyadi Mátyás, a fogolyból lett király hatalmas pompával bevonul Budára. Uralkodásának kezdete, jó előjellel indul.*
16. § *Ettől kezdve Buda Mátyás állandó székhelye. A várost és a palotát felékesíti. Az egész ország tanácskozhelyévé teszi. Beatrixszal tartott esküvője. Az ünnepség rendje. A vőlegény király és a menyasszony öltözete. A zsidók sokasága. A keresztények nagy lelkesedéssel vonulnak elébe. Lovas előjáték. Bevonulás a városba.*
17. § *Az esküvői lakoma. Szokatlanul fényűző pompa. A mainál sokkal szemérmesebb táncok.*

I. RÉSZ. BUDA VÁROS TÖRTÉNETE. I. IDŐSZAK.

18. § *Más szórakozások. Lovagi viad-
lok. Az esküvő napja és ünne-
pése. Az egyházi szertartás. A
királyi lakoma tizenkét fogásból
állt.*
19. § *Miért írta le ezeket ilyen rész-
letesen a szerző? Hogyan visel-
kedett Mátyás az esküvő után?
Hogyan gyarapodott Buda? A
magyarok zúgolódása a király
által átvett idegen szokások mi-
att. Hunyadi fennkölt lelke.
Azok a bajok, melyeket a kül-
földi eredetű élvezetek hoztak
magukkal.*
20. § *Hogyan hagyta maga után Má-
tyás Budát? Bonfini szavaival
mutatjuk be.*
21. § *Szűkmarkúan bánik a budai
könyvtár említésével. Oláh
nyomán írjuk le. Már ennek a
főpapnak az idejében hanyatlás-
nak indult.*
22. § *Naldus Naldiusnak a budai
könyvtárról Mátyáshoz írott le-
vele és énekeinek négy könyve.
Mátyás érdemei az irodalom és
ezáltal egész Magyarország iránt.
A tudományok előrehaladása
ebben a korban. Buda hírnévre
tett szert a tudományok révén.
A külföldiek ajándékai. A firen-
zeiek által küldött oroszlánok.
Janus Pannonius epigrammája
az oroszlánokról. A király halá-
lakor elpusztulnak.*
23. § *Mátyás jóindulata a polgárok
iránt és indulatossága. Ennek
egyik példája egy lakonikus tö-
mörségű levél. Hunyadi halálá-
val Buda visszafejlődik. A tudó-
sok által neki írt sirversek.*
24. § *Milyen bajok sújtották a várost
Hunyadi halála után? Terv a vár
megostromlására a város felől.
Corvin János szerencsétlen tá-
vozása a várból. Elrabolják Má-
tyás kincstárát.*
25. § *Ulászlót Budán királlyá kiáltják
ki. Bevonulása a városba. Miksa
Budát fenyegeti. Báthori és Ki-
nizsi megerősíti.*
26. § *Ulászló Budán országgyűlést
tart. Beatrix nyugtalansága a ki-
rályal kötendő házasság miatt.
VI. Sándor szigorú levele a ki-
rályhoz ebben a dologban.*
27. § *Ulászló tunyasága Budára nézve
káros. Szívesen tartotta itt a
székhelyét. A Budát megtisz-
telő csodajel. A városban jár-
vány dühöng.*
28. § *Ismét országgyűlést tartanak
Budán. Ezen a király ismét el-
utasította a Beatrixszal való há-
zasságot. Az asszony méltatlan-
kodása emiatt. Kinézete. Ma-
gyarországról való távozása és
halála. Ulászló bűnhődése.*
29. § *A budaiak kegyetlenkedése a
zsidók ellen. Súlyos büntetések
arán csillapodik le.*
30. § *Zsigmond lengyel király Budára
látogat. Ulászló esküvőjét aqi-
tániai Annával Budán tartja.*

Oblectamentorum genera alia: concursus equestres: nuptiarum dies & solemnia: ceremonia ecclesiastica: regale conuiuium: ferculis duodecim instructum. §. XVIII.

Cur hac fusius descripserit auctor: Matthiæ, post nuptias, ingenium: qua hinc Budæ incrementa: Hungarorum, in adscitam a rege peregrinitatem, murmura: Coruini excelsus animus: mala, quæ extera delicia, in Hungariam inuexerunt. §. XIX.

Qualem post se, Matthias reliquerit Budam: Bonfinii verbis exponitur. §. XX.

Parcior ei Bibliothecæ Budensis mentio: describitur ea ex Oláho: cæpit eius præsulis ætate decrefcere. §. XXI.

Naldi Naldii, de laudibus Bibliothecæ Budensis, ad Matthiam epistola, & Carminum, libri IV: Matthiæ, de litteris, & per has, de Hungaria, bene merita: ingeniorum eius ætate prouentus: Budæ celebritas, his studiis conciliata: exterorum dona: leones a Florentinis missi: Iani Pannonii, de iis epigramma: intereunt, rege mortuo. §. XXII.

Matthiæ, in ciues benignitas: & excandescencia: eius exemplar, laconica epistola, expressum: mortuo Coruino,

Budæ decrementa: epitaphia, a doctis ei posita. §. XXIII.

Quibus, post Coruini fata, malis adflicta sit urbs: arcis, ex urbe obsidenda consilium: infelix, Iohannis Coruini, ex arce, demigratio: diripiuntur Matthiæ thesauri §. XXIV.

Wladislaus, Budæ, rex declaratur: eius in urbem ingressus: Budæ imminet Maximilianus: munitur a Báthorio, & Kimisio. §. XXV.

Wladislaus, comitia Budæ celebrat: Beatricis, ob matrimonium regium inquires: Alexandri VI. ea de re, seueriores ad regem litteræ. §. XXVI.

Wladislai desidia, Budæ noxia: lubenter isthuc sedes habuit: ostentum Budæ honorificum: pestilens in urbe contagio. §. XXVII.

Noua iterum comitia Budæ celebrantur: quibus rex, Beatricis nuptiis renunciauit: femina hinc concepta indignatio: eius icon: ex Hungaria discessus, & mors: Wladislai pœna. §. XXVIII.

Sauities Budensium in Iudæos: presentissimis suppliciis sedatur. §. XXIX.

Sigismundus, Polonia Rex, Budam accedit: nuptia Wladislai, cum Anna Aquitanica, Budæ celebrata:

mors regina: contemptus regis. §. XXX.

Causa, occasus Hungariæ Budæque: verbis Herbersteinii, describuntur. §. XXXI.

Excedit Buda, Wladislaus, metu pestilentia: fœdus ma-

trimoniorum, cum Casare: dies regis supremus: de eo, lugubres Ludouici, ad Sigismundum, Regem Polonia, littera. §. XXXII.

Ludouicus puer: eius tempore, quæ Buda facies? §. XXXIII.

§. I.

Budæ exordia, Præposito Veteris Budæ, debentur:

BUDA NOVA, quæ arce collina, & subfita

Hydropoli definitur, vel ipso vocabulo, recentiore ætate prodit, quam id vulgo, & a doctis, creditur. Prima eius exordia, ut fit in re omni, tenuia fuere, atque

non tam a consilio, quam forte, profecta. Ac mons quidem ipse, cui moles insedit, *Pestiensi* olim agro fuit adscriptus, sed obnoxius *Præposito Veteris Budæ*, ad sacram D. V. M. ædem: quippe cui, reditus ex *Pestiensi* traiectu, qui sub monte erat instructus, a GEYZA M. ut dictum est superius, attributi fuerunt. Hoc ergo, siue iure fretus, siue occasione illectus alia, Præpositus, BELA IV. rerum potente, in monte *Pestiensi*, multo ante *Tartarorum* impressionem, animi causa, castellum posuerat, rudique opere, ne pateret latrunculis, præmunierat. Patuit vero postea, non sine numine, cœptum fuisse opus, quando, grassantibus, per Hungariam, *Tartaris*, nuperum castellum, quod mirere, retudit adsultus hostium, ac mansit intemeratum, dum gens maleficentissima, Hungaria iterum demigraret. BELA demum, regno, quod pessunderant Tartari, quomodocunque redintegrato, loci, ad muniendum idonei, adductus opportunitate, anno MCC-LXVII. urbem heic moliri, occipit, circumducit mœnia, designat arcem, vicos instruit, omnique, qua potest, ope, eo connititur, ut non habitatu modo commodam, sed, reiiciendis etiam hostibus, si ingruerent denuo, suffecturam, quam primum perficeret. Successerunt, pulcherrimæ, & profus regis destinationis initia, atque processere eo vsque, ut nemo non, crescentis molis subitanea incrementa, miraretur. Sed, dum maxime feruet opus, BELA, rebus humanis eximitur, magno *Budæ* surgentis malo: quando sequuti reges, STEPHANVS, & LADISLAVS Cumanus, bellis ille; hic, suis præterea cupiditatibus, irretitus, non potuerunt in opus incumbere. Nihil horum legas in actibus BELAE IV. quemadmodum eos memoris prodidere historici. Ex scripto quodam, Veteris Budæ erudato, laudatus TIMON (c.) auctor est. *Ante bellum*, inquit, *Tartaricum*, in hoc monte, castellum quoddam excitauerat Præpositus Budensis; ubi, cum fortasse hostium vim elusisset, BE-

Bela IV. urbem exadificat:

unde id constat?

A királynő halála: a király lenézése.

31. § Magyarország és Buda bukásának okai: Herberstein szavait idézzük.

32. § A dögvésztől való félelmében Ulászló eltávozik Budáról.

Házassági szerződés a császárral: a király halála: Lajosnak Zsigmond lengyel királyhoz írott fájdalmas levele.

33. § A gyermek Lajos: az ő idejében milyen volt Buda képe?

I. §

ÚJ-BUDA, mely két városrészből: a dombon fekvő várból s az alája települt *Vízivárosból* áll, már a nevében is újabb kort jelez, mint azt közönségesen – akár a tudósok is – hiszik. Kezdetei, mint az általában lenni szokott, szerények voltak, s nem annyira előre elhatározva, mint inkább véletlenül indultak el. S még a hegy is, melyre a vár települt, hajdan a *pesti* határhoz tartozott, s Boldogságos Szűz Mária *óbudai prépostságának* volt alárendelve, mivel, mint föntebb elmondottuk, NAGY GÉZA az óbudai prépostnak adta a hegy alatti *pesti* rév jövedelmét. IV. BÉLA uralkodása alatt tehát a prépost – akár mert élt a jogával, akár más alkalom csábításának emgedve, – jóval a *tatárdulás* előtt itt, a *pesti* hegyen kedvtelésből várat épített, s kezdetleges erődítéssel vette körül, hogy ne legyen kitéve a harmiák támadásainak. Később azonban kiderült, hogy isteni sugallatra kezdődött el ez a munka; mikor ugyanis a *tatók* Magyarország-szerre garázdálkodtak, a minapában épült vár csodálatos módon föltartóztatta az ellenség rohamait s bevehetetlen maradt, egészen addig, míg kitakarodott Magyarországról ez a gonosztévő népesség. Majd BÉLA, miután már valamelyest helyreállította a tatárok által elpusztított országot, felfigyelt arra, hogy e hely alkalmas az erődítésre, s ez arra indította, hogy 1267-ben várost kezdjen itt építeni: fallal vette körül, kijelölte a várat s az utcákat, s minden lehetséges módon arra törekedett; hogy ne csak az ott lakásra legyen kényelmes, hanem képes legyen visszaverni az ellenséget is, ha ismét betörne. Ez az igen szép s valóban királyi elhatározás sikeresen indult s olyképpen haladt előre, hogy mindenki csak csodálni tudta a szeme láttára a földből kinövő épülettömeget. Ám a lázasan folyó munkák közepette BÉLA elköltözött az élők sorából, s ez igen hátráltatta Buda fölépülését, mivel az utána következő királyok, ISTVÁN és kun LÁSZLÓ nem tudtak nekifeküdni a munkának: amazt ugyanis a háborúk, ezt pedig kicsapongó életmódja akadályozta meg. Semmit nem olvashatunk erről IV. BÉLA történetében, ahogy azt a történetírók ránk hagyományozták. Óbudáról szóló értekezésében így ír erről a már említett TIMON (c.): „A tatár háború előtt ezen a hegyen egy várat emelt a budai prépost, s talán miután már, hogy az ellenség támadását elkerülte,

Buda az óbudai prépostnak köszönheti létrejöttét.

IV. Béla várost épít.

Honnan tudjuk ezt?

c.) I.h., 98.1.skk., az 1267. esztendőnél.

I. RÉSZ. BUDA VÁROS TÖRTÉNETE. I. IDŐSZAK.

BÉLA, látva a hely alkalmas voltát, végülis várost alapított. JÁNOS király, I. FERDINÁND vetélytársa őt utánozva megerősítette ezt a helyet, s engedve a közhiedelemnek, úgymond ATTILA és BUDA hermáját a bástya melletti templomban, a mai JÉZUS-társasági templomban kitétette." THURÓCZI LÁSZLÓ megemlíti, hogy a hely a prépost fennhatósága alatt volt, aki a hely kellemességétől megragadva valamilyen várat épített ide. Hogy ehhez a minap fölfedezett dologhoz ne hiányozzék a bizonyíték, a következőket írja: „Kezdetben az óbudai préposté volt a hegy; annyira megragadta a hely kellemes fekvése, hogy várat és erődítést épített ide. Ide járogatott pihenni, és ha a szükség úgy hozta, itt rejtette el vagyonát is. Csak néhány év telik el, és jaj, a tatár 1241-ben egész Magyarországot előzőnli: néhányan, hogy elrejtőzzenek dühe elől, ama várba mentek s jobban megerősítették. Rendületlenül állt, s az ellenség minden dühödtt támadását is átvészelte, míg Magyarország majdnem elbukott. Innen a hely nagyrabecsülése. S mikor lassanként minden lecsöndesedett, IV. BÉLA szívében eltökélte, hogy a hegyen várost emel, s azt az ország jövőbeli veszélyeinek elhárítására leggondosabban építi föl. Ezért, amit a mennyekiek fordítsanak Magyarország javára, lerakják Új-Buda alapját. A falakkal együtt nőnek ki a földből a sáncok. Középületek s lakóházak borítják be a hegyet. De még csak igen szerény volt a ragyogás, ahogy az kezdetben lenni is szokott. Közel 3 éven át építette BÉLA király Budát." Ennyit ír THURÓCZI. RÉVAY PÉTER (d.) sejtése szerint a szent koronát akkoriban itt vagy Visegrádon őrizték meg attól, hogy a tatárok zsákmánya legyen. Téved viszont, mikor Budát királyi székhelynek nevezi, mert az akkor még nem volt az!

II. 5

Buda növekedése megakad.

Különböző nevei.

Amint IV. BÉLA eltávozott az élők sorából, Buda fejlődése is abbamaradt, vagy mert háborúk tartották távol a királyokat – ahogy ezt bizonyosan tudjuk V. ISTVÁN RÓL –, vagy mert kicsapongó életmódban leledzettek – ezt mondtuk Kun Lászlóról –, s nem törődtek az ország és a városok gyarapodásával. Tehát a kezdet kezdetén elhagyja a várost a szerencse. TIMON (e.) említi 1273-nál a budavári Walter ispánt, úgyhogy kézenfekvő a következtetés: akkor már olyan erőben volt a város, hogy királyi erődítménynek lehetett vagy kellett tartani. Különböző nevei voltak akkortájt Budának. Hívták Budavárának, Pestújhelynek, de néha Pest várának is. Emiatt mondták Pestet is Ó-Pestnek (ti. a várost és a királyi helységet). Innen érthető tehát, mit akarnak mondani a korabeli oklevelek azzal, hogy úgymond ZSIGMOND Pest várában lakott. Sokáig tartották magukat ezek az elnevezések, s több pápai oklevél megerősítette őket. IX. BONIFÁC, aki 1389-ben lépett a pápai trónra (f.),

d.) A magyar korona avagy a magyar történet, IV. centuria, 16. l.

e.) Új történeti áttekintés, II. rész, 6. l.

f.) Lásd PLATINÁT (A pápák élete, 612. l. közepe skk.) és ALEXANDER NATALIST (Egyháztörténet, VII. kötet, II. fejezet. IX. cikkely, 64. l., új kiadás, Párizs 1714. fólió).

LA, *opportunitate loci visa, tandem urbem condidit.* IOHANNES R. *amulus* FERDINANDI I. *locum muniens, deceptus communi opinione, capita ATTILAE & BVDÆ, in propugnaculo adiacenti templo, hodie Societatis IESV, exposuit.* LADISLAVS THÚRÓCZIVS, *montem, in Præpositi fuisse potestate, adductumque amœnitate loci, castelli quidpiam isthic exædificasse, memorat.* Ita vero ille habet, ne nos in re, nuper detecta, testimonia deficiant. *Initio, montem hunc, Præpositus Budæ Veteris, possedit. arrisit homini peramœnus loci situs: ergo, castellum locat, & munitionem. Huc ille, animi causa itare; &, si ita res exigeret, etiam opes suas recondere. Pauci, interea labuntur anni, & ecce! totam Tartarus inundat Hungariam, anno MCCXLI. cuius ut furori sese subducerent nonnulli, castellum illud petierunt, & amplius firmarunt. Stetit inconcussum, cadente ferme Hungaria, & omnem hostis elusit vim, ac rabiem. hinc loco habitus honor, & astimatio. Quare, pacatis subinde rebus, BELA IV. animum adiecit, urbem monti imponere, eamque diligentia, quanta posset maxima, in futura regni pericula, comparare. Itaque, quod bene superi Hungariæ vertant, Nouæ Budæ fundamenta ponuntur: valla, cum muris, exsurgunt: ades, ac domicilia, montem complent. Sed modicus erat rebus splendor, uti initia omnium secum ferunt. Triennium prope, operas BELAE regis Buda habuit. Hactenus THÚRÓCZIVS. PETRVS DE RÉVA (d.) auguratur, sacram Coronam isthic tunc, aut *Wissegrádi*, fuisse, a Tartarorum præda, seruata. Sed fallitur, quando *Budam* regiam adpellat, quæ nulla tunc fuit.*

S. II.

VT e viuis excessit BELA IV. adhæserere *Budæ*, incrementa, siue, *Sufflam-* quod bellis distinebantur reges, quod de STEPHANO V. certum est; siue, quod lubricis obscurantibus, id quod *nantur Bu-* *dislaum Cumanum* fecisse diximus, haud erant solliciti, de regni, & urbium accessionibus. Ergo, substitit urbis fortuna, in primis initiis. Apud TIMONEM (e.) mentionem reperio, ad annum MCCLXXIII. *Comitis Waltheri de Castro Buda.* ut pronum sit coniectatu, iam tum eo fuisse robore, ut potuerit, debueritue, præsidio regio teneri. *Varia eius nomina:* Varia tunc *Budæ* nomina fuere. Adpellabatur nimirum, *Castrum Budense; Nonus mons Pestiensis*, atque interdum, *Arx Pestiensis.* Eam ob rem, *Pestum* quoque, *antiqua Pest*, scilicet, ciuitas, seu villa regia, dicebatur. Hinc ergo intelligi potest, quid sibi velint eius temporis chartæ, quæ aiunt, SIGISMUNDVM arcem *Pesti* excoluisse. Diu hæ adpellationes obtinuerunt, roboratæque sunt, plurium Pontificum tabulis. BONIFACIVS IX. qui anno MCCCLXXXIX. pontificatum (f.) adiit, fato de-

d.) Coronæ Hung. seu Rerum Hung. Cent. iv. p. 16.

e.) Synopsos Nouæ Chronol. Parte II. p. 6.

f.) Vide PLATINAM, de Vitis Pontif. p. m. 612. seqq. & ALEXANDRVM NATALIVM, Hist. Ecclesiasticæ Tomo VII. Cap. II. Artic. IX. p. 64. edit. nouæ Parisiensis An. 1714. fol. 6.

demum, anno MCCCCIV. functus, in ea bulla, qua *Præposituras, Abbatias, & Parochias*, ab ordinariis exemptas, & Metropolitano subiectas, Archiepiscopo Strigonienſi, tunc *Demetrio Cardinali*, adfirmavit, diſerte inter alios, *S. Gerhardi, de suburbio oppidi Budenſis, alias Noui Montis Peſtienſis*, meminit; anno pontificatus ſui XI. hoc eſt, poſt Chriſtum natum MCCCCI. cum rerum SIGISMVNDVS potiretur. Rata hæc omnia habuit, PIVS II. anno MCCCCLXIV. cuius verba retinent adhuc, *Noui Montis Peſtienſis*, mentionem. *Beata*, inquit, *Maria Virginis, S. Maria Magdalena in oppido Budenſi, alias in Nouo Monte Peſtienſi; S. Petri & S. Gerhardi, in ſuburbiiſ eiusdem (g.)* Non ab re, cum hæc recitaſſet, monet TIMON: *Oppidum adpellat Romana curia, omnem urbem, carentem episcopo, quamvis ſit metropolis: amoliri ſcilicet voluit, ab vrbe regia, iniuriam, quod oppidum, Pontificum vterque, adpellarit.*

§. III.

*Synodus
Budæ cele-
brata*

*ſum occa-
ſio:*

*Canones in
compen-
dium miſſi*

PEculiare eſt, quod iam adnotabimus. LADISLAVS Cumanus Be- læ IV. ex Stephano V. nepos, quod liberius viueret, non Hungarorum modo, ſed Romani etiam Pontificis, indignationem meruerat. Miſſus, reuocando, a vagis libidinibus, regi, *Philippus Firmianus*, ſedis Apoſtolicæ legatus, cum, neque leni oratione, neque increpatione duriori, quidquam, apud regem, Cumanarum femellarum illecebris, perditum, proficeret, Concilium *Budæ* habuit, vibrauit fulmen, regi, & qui cum eo faciebant, ſacris, aqua & igni, interdixit. Meminerunt *cenſura huius eccleſiaſtica*, ſcriptores (*b.*) concilii nihil quidquam. Itaque, vt, partim celebritati vrbiſ velificemur, partim, ignoratos, vulgo, canones, palam collocemus, rem, ab idoneis auctoribus, memoriæ proditam, recolemus. Integrum *Budenſe Concilium*, ex codicibus manu exaratis, Vaticano altero, altero *Vallicellano*, ODORICVS RAYNALDVVS (*i.*) primus omnium, luci publicæ expoſuit: canones demum, in compendium miſit, ALEXANDER NATALIS. cuius operam, noſtram feciſſe iuuat. Ita vero ille (*k.*): *Anno Miſleſimo, Ducentefimo, Septuageſimo Nono*, *Philippus Firmianus Episcopus, in Hungaria, Polonia, Dalmatia, Croatia, Rama, Seruia, Lodomeria, Gallicia, Cumania, Sedis Apoſtolica Legatus, Nationale Concilium in Caſtro Budenſi, Veſprimenſis Diœceſis, celebrauit, die XIV. Septembris, in quo, Sexaginta nouem, editi canones. I. II. III. IV. V. VII. VIII. XI. & XII. ſtatuunt de habitu, vita & honeſtate Prælatorum, omnium*

- g.)* Habes vtramque Bullam, in Synodi *k.)* *Hiſtorie Eccleſiaſticæ, Vet. & Noui Teſtamenti, Tomo vii. Cap. vi. Art. xxxv. p. 186. b. editionis Pariſienſis, A. MDCC. xiv. fol. Fuit vero ALEXANDER, Ord. FFrr. Prædicat. Prouinc. Pariſienſis Prouincialis, & in ſacra Facultate Pariſienſi, Doctor & Profeſſor.*
- h.)* THVRÓCZIVS P. II. Chron. Cap. LXXX. p. 79. BONFINIVS Dec. II. Lib. viii. p. 305. quem lege.
- i.)* Ad calcem Tomi xiv. Annualium Eccleſiaſticorum.

a 1404-ben hunyt el, abban a bullában, melyben megerősítette a megyés püspökök joghatósága alól kivett és az esztergomi érsek (akkor *Demeter bíboros*) alá rendelt *prépostságokat, apátságokat és plébániákat*, világosan megemlíti többet közt a *Buda mezővárosai, másképpen pestújhegyi Szent Gellért templomot*, pápasága 11. évében, azaz Krisztus születése után 1401-ben, ZSIGMOND uralkodása alatt. Mindezt II. PIUS 1464-ben jóváhagyta, és az ő szavai is megőrizték még *Pestújhegy* említését: „*A Boldogságos Szűz Mária, Szent Mária Magdolna temploma Buda mezővárosában, másként Pestújhegyen: Szent Péter és Szent Gellért temploma a váraljában.*” (g.) Nagyon helyesen figyelmeztet TIMON, mikor ezeket idézi: „*A római Kúria mezővárosnak nevez minden várost, még ha főváros is, melynek nincs püspöke.*”: így akarta ugyanis kiköszörülni a csorbát, hogy mindkét pápa mezővárosnak nevezte Budát, pedig királyi város volt.

III. 5

Itt jegyzünk meg egy érdekességet. *Kun LÁSZLÓ*, IV. Bélának V. Istvántól származó unokája túl szabados életmódjával nem csak a magyarok, de a római pápa felháborodását is kihívta maga ellen. Elküldték tehát a Szentszék követeként a fermoi Fülöpöt, hogy térítse le a paráznság útjáról; mikor azonban sem szép szóval, sem keményebb dorgálással semmire nem ment a kun nőcskék csábításába belefeledkezett királynál, *Budán* zsinatot tartott, megfenyegette a kiátkozás villámaival, s a királyt és bűntársait eltiltotta a szentségektől és a keresztényekkel való érintkezéstől. Bár az írók (*h.*) megemlítik ezt az *egyházi büntetést*, a zsinatról hallgatnak. Ezért tehát egyrészt, hogy a város hírességét előmozdítsuk, másrészt, hogy közreadjuk az általában ismeretlen kánonokat, felidézzük a megbízható szerzők megörökítette eseményt. A teljes budai zsinatot először ODORICUS RAYNALDUS (*i.*) adta ki egy vatikáni és egy vallicellanoi kéziratok kódexéből. A kánonokat összefoglalta ALEXANDER NATALIS s most az ő munkáját idézzük: „*1279-ben*”, írja, „*a fermoi Fülöp püspök, a Szentszék követe Magyarországon, Lengyelországban, Dalmáciában, Horvátországban, Rámában, Szerbiában, Ladomériában, Galiciában, Kunországban, országos zsinatot tartott Buda várában, a veszprémi egyházmegyében, szeptember 14-én, ahol is 69 kánont adtak ki. Az I., II., III., V., VII., VIII., XI. és XII. az egyháznagyok és minden klerikus öltözékéről, életviteléről s tisztességéről rendelkezik.*”

A budai zsinat:

ennek oka.

A kánonok összefoglalása.

- g.) Mindkét bullát megtaláljuk a *Pázmány-féle zsinat* III. függelékében, 136.l.skk.
 h.) THURÓCZI, II. része a *Krónikának*, LXXX.fejezet, 79.l. BONFINI, II.decas, VIII.könyv, 305.l.
 i.) Az *Egyházi történet* XIV. kötetének végén.
 k.) Az ó- és újszövetségi egyháztörténet, VII. kötet, VI. fejezet, XXXV.cikkely, 186b.l., Párizs, 1714.fólió. ALEXANDER a párizsi domonkos rendtartomány provinciálisa és a párizsi egyetem teológiai karának doktora és professzora volt.

I. RÉSZ. BUDA VÁROS TÖRTÉNETE. I. IDŐSZAK.

A VI.: hogy akiket a szerzetesrendekből emelnek püspöki méltóságra, saját rendjük öltözékét viseljék, — másképpen tilos a templomba belépniük és főpapi szolgálataikat gyakorolniuk. A IX.: hogy a klerikusok ne hozzanak s ne kényszerítsenek ki halálos ítéletet, s ne legyenek jelen ítéletvégrehajtáson. A X. megtiltja, hogy a főesperesek és más templomigazgatók saját hivatalukat laikusokra vagy nős klerikusokra bízák. A XIII. tiszteletet parancsol az istentiszteleten. A XIV. megtiltja, hogy az egyháznagyok, mikor az egyházakat vagy parókiákat látogatják, túlzott költségekkel terheljék meg azokat. A XV.: Senki ne fogadjon el egyházi javadalmat világiak kezéből. A XVI.: hogy a parókiális egyházak plébánosai, igazgatói és káplánjai a saját egyházukban szolgáljanak, mégpedig ők maguk, nem pedig helyettes által; másként fosszák meg őket az egyházak jövedelmeitől. A XVII. kiközösítés és javadalmaktól való megfosztás terhe alatt feloszlatja a klerikusok özszeesküvéseit. A XVIII. és a XIX. a zsinatra menő plébánosok és más klerikusok szolgálatáról, viselkedéséről és öltözékéről rendelkezik. A XX.: hogy mindazok, akikre a lelkigondozás van bízva, a javadalmaktól való megfosztás terhe alatt egy éven belül vegyék föl a szent papi rendet. A XXI.: hogy az oltáriszentséget és a szent olajat gondos őrizet alatt, kulccsal elzárva kell tartani. A XXII. meghagyja, hogy a zsolozsmát mind nappal, mind pedig éjjel pontosan és áhítatosan végezzék a papok. A XXIII kiközösítéssel sújtja azokat, akiket egyházi javadalmakba ültettek bele, és kényszeríti őket a jövedelmek visszafizetésére. A XXIV. megtiltja, hogy egyházi férfiak világi bíróság előtt pereskedjenek, tanúvallomást tegyenek vagy esküdjenek vagy magukat valamire kötelezzék, hacsak nem olyan ügyekben, melyek a világi, nem pedig az egyházi törvényszékre tartoznak; azokat a bírákat, akik a klérusnak adott kiváltságjogok ellenére arra kényszerítik a klerikusokat, hogy előttük pereskedjenek, kiátkozással sújtja. A XXV.: hogy a klerikusok püspökük engedélye nélkül ne pereskedjenek világi bíró előtt személyes sérelmeik vagy az egyháznak adott alamizsnák ügyében. A XXVI.: ne legyen a házukban olyan gyermekük, akit fölszentelésük után nemzettek, s ne tartsanak házukban kockajátékot sem; s hogy gyermekeik a felettes egyház szolgálói legyenek. A XXVII.: hogy a szentek ereklyéit az ereklyetartókból kivéve ne mutogassák, ne adják el, vagy ha újonnan találták, csak akkor tegyék ki nyilvános tiszteletre, ha előbb a római pápa jóváhagyta. A XXVIII. határozott törvényekkel rendelkezik a hitszónokokról és az alamizsnaszedők felfogadásáról. A XXIX. és a XXX.: az egyház dolgait ne zálogostsák el, legfeljebb az egyház szükségletére és a püspök engedélyével; még kevésbé adományozzák azokat. Az ilyesféle elzálogosításokat és adományokat a zsinat semmisnek nyilvánítja. A XXXI.: A klerikusok püspökük engedélye nélkül a felfüggesztés terhe mellett ne zárandokoljanak. A XXXII.: ismeretleneket ne engedjenek a szent szolgálatra. A XXXIII.: a plébánosok a saját plébánia-templomukat/egyházközségüket elhagyva vagy megvetve ne menjenek más egyházakba — bármilyen szerzetesrendhez tartozik vagy bármilyen rangú is az — zsolozsmázásra és különösen vásár- és ünnepnapi misehallgatásra; s ne is engedjék be őket, se mások ne szolgálhassák ki nekik a szentségeket, csak az egyházmegyes papok, hacsak nem esetleg nagyobb ájtatosság okán néhányan erre a Szentszéktől kiváltságlevelet vagy különleges engedélyt kaptak. Azok a plébánosok, akik ezt a rendelkezést megsértik, azokat a szentségek vételétől, akik pedig

omnium Clericorum. VI. Vt Episcopi, ex Religiosis Ordinibus assumpti, vel deinceps assumendi, sui Ordinis habitum deferant: alioqui Ecclesiae ingressu, & Pontificalium executione, prohibeantur. IX. ut Clerici, sententiam sanguinis non ferant vel dicant; nec rerum capitalium Iudicii intersint. X. Vetat, ne Archidiaconi & alii rectores Ecclesiarum, suas, Laicis, vel Clericis uxoratis, Vicarias committant. XIII. Reuerentiam in Diuinis officiis imperat. XIV. Vetat, ne Prælati Ecclesias vel Parochias visitantes, immodicis illas sumptibus grauent. XV. Ne quis Beneficium Ecclesiasticum de manu Laicorum recipiat. XVI. Vt Plebani, Rectores & Capellani, Parochialium Ecclesiarum in ipsis deseruiant, per se ipsos, & non per Vicarios, sub pœna priuationis fructuum. XVII. Coniurationes Clericorum dissoluit, prohibetque, sub pœnis excommunicationis & priuationis Beneficiorum. XVIII. & XIX. De officiis, cultu, & ornatu Presbyterorum Parochialium, & Clericorum caterorum, ad Synodum euntium, decernunt. XX. Vt omnes curam animarum habentes, infra annum sacrum Presbyteratus Ordinem suscipiant, sub pœna priuationis Beneficiorum. XXI. De Eucharistia & oleo sancto sub fideli custodia, clauibus adhibitis conseruandis. XXII. Diuinum Officium cum diurnum, tum nocturnum, distincte & deuote a Sacerdotibus celebrari præcipit. XXIII. Intrusos in Beneficia excommunicatione percellit, & ad fructuum restitutionem compelli iubet. XXIV. Prohibet, ne Viri Ecclesiastici agant, respondeant, vel fideiubeant, aut se astringant, vel obligent coram Iudice seculari, nisi de his, quæ ad seculare, non ad Ecclesiasticum forum spectant; Iudices, qui ipsos, contra priuilegia Clero indulta, ad agendum coram se compulerint, excommunicatione percellit. XXV. Ne Clerici, de personalibus iniuriis, vel elemosynis Ecclesie factis, coram seculari Iudice litigent, absque Episcopi sui licentia. XXVI. Ne in domibus suis habeant prolem, in sacris Ordinibus susceptam, aleas, vel taxillos: utque eorum filii, maioris Ecclesie serui sint. XXVII. Ne reliquæ Sanctorum, extra capsam ostendantur, vendantur, aut recens inuenta, publicæ venerationi exponantur, nisi prius auctoritate Romani Pontificis fuerint approbatæ. XXVIII. De Concionatoribus, & quæstoribus recipiendis statuit, certis legibus. XXIX. & XXX. Ne res Ecclesie pignori obligentur, nisi pro Ecclesie necessitate, de licentia Episcopi, multo minus donentur. Obligationes, atque donationes huiusmodi, Synodus irritas dicit. XXXI. Ne Clerici, absque licentia Episcopi sui, peregrinentur, sub pœna suspensionis. XXXII. Ne ignoti, ad sacra ministeria admittantur. XXXIII. Ne Parochiani, Ecclesia sua Parochiali relicta, vel contempta, ad alias Ecclesias, cuiuscunque sint Ordinis, religionis, aut status, ad audienda Diuina Officia, speciatimque Missam Dominicis, & festiuis diebus, conueniant, nec in illas admittantur, vel ipsis ministrentur Sacramenta ab aliis, quam a Parochialibus Presbyteris; nisi forte, causa deuotionis maioris aliqui, circa hoc, a Sede Apostolica, priuilegio, aut indulgentia speciali muniti sint. Parochiani hoc statutum violantes, a perceptione Sacramentorum: qui ve-

ro Parochianos alienos ad Diuina receperint, vel eis Sacramenta admini-
 strauerint, ab executione suorum Ordinum, suspenduntur: & qui Paro-
 chianis alienis hoc modo suspensis, administrare Sacramenta presumpserint,
 excommunicatione percelluntur. XXXIV. De rationibus reddendis ab omni-
 bus, qui Ecclesiastica bona administrant. XXXV. De mutuo ab iis non
 dando, vel accipiendo, ultra certam summam. XXXVI. De bonis Eccle-
 siasticis, non alienandis. XXXVII. De Ecclesiis, nouis exactionibus non gra-
 uandis, deque veteribus pensionibus non augendis, decernunt. XXXVIII. Sta-
 tuit ut Archidiaconi in Hungaria & Polonia, non instituantur, nisi qui Iuri
 Canonico per triennium operam dederint. Rationem huius Statuti Syno-
 dus profert: quia tam de iure, quam de generali consuetudine, multa-
 rum Ecclesiarum Archidiaconi, Iurisdictionem habent, causas matri-
 moniales, & plerumque alias audiendi, examinandi, atque decidendi.
 XXXIX. Ut cause Matrimoniales, uiris grauibus, honestis, & Iuris
 peritis committantur. XL. Prohibitiones, Iuramenta, Sententias, vel
 Censuras, quibus nonnulli Pralati, cum seculares tum regulares, subdi-
 tos suos impediunt, ne Superioribus Ecclesias aut Monasteria sua uisitan-
 tibus, earundem Ecclesiarum, aut Monasteriorum, personarum ac rerum
 statum reuelent, penitus irrita declarat. XLI. Profanam suppellectilem in
 Ecclesia seruari vetat. XLII. Presbyteris iubet, ut Manuale, aliosque li-
 bros Ecclesiasticos habeant. XLIII. & XLIV. Choreas in Cœmeteriis, aut
 Ecclesiis duci, vel ciuiles causas agitari, aut uigilias fieri uetant a Lai-
 cis. XLV. Canonicos, & ceteros Clericos Beneficiatos, qui in suis Ec-
 clesiis Horis Canonicis, matutinis saltem, Missæ, vel Vesperis non inter-
 sunt, stipendiis priuari statuit. XLVI. Vetat, ne consuetudo, qua Archi-
 diaconi Hungariæ marcham argenti exigebant, antequam interfecti, aut
 ueneno extincti, sepultura traderentur, extendatur ad alios, fortuitis casti-
 bus interemptos, qui pœnitentes obierint; vel in morte signa pœnitentiæ
 dederint manifesta. XLVII. Publicos concubinos, Ecclesia ingressu pro-
 hibet. XLVIII. Christianis omnibus uetat, ne domos suas vel possessiones,
 publicis meretricibus, adulteris, incestuosis, aut aliis infamibus personis,
 locent, uendant, vel donent: alioqui, ab Ecclesia ingressu arceantur.
 XLIX. Vetat ne bona morientium Episcoporum, & aliorum inferiorum
 Pralatorum, vel Ecclesiarum uacantium, a Laicis, occasione Iuris Patron-
 atus, vel quouis alio pretextu occupentur, sub pœna excommunicationis,
 donec occupata vel subtrahita restituerint. I. Alienationem bonorum Ec-
 clesiæ, sub eadem pœna prohibet. LI. Ne seculares vel Ecclesiastici Patro-
 ni, Ius Patronatus, quo in quibusdam Ecclesiis aut Monasteriis fruuntur,
 aliis Ecclesiis aut Monasteriis donent, absque licentia & assensu Episcopo-
 rum, aut Pralatorum, in quorum Diœcesi, vel Iurisdictione, Ecclesia
 vel Monasteria ipsa, constituta sunt. LII. & LIII. Ecclesiarum, Mo-
 nasteriorum, & bonorum Ecclesiasticorum, inuasores, anathemate feriunt.
 LIV. Iudices Ecclesiasticos, qui gratia aut pecunia corrupti, iudicauerint,
 per annum, a Iure dicundo suspendit. LV. Excommunicatos, ab agendo,
 patrocinando, aut ferendo testimonio, repellit. LVI. Exceptionem rei iudi-

az idegen plébánosokat az istentiszteletekre beengedték, vagy nekik a szentségeket kiszolgáltatták, azokat egyházi rendjük gyakorlásától függesztik föl. Akik pedig az ilyen módon felfüggesztett plébánosoknak a szentségeket ki merészelték szolgáltatni, kiátkozással sújtja. A XXXIV.: azoknak, akik az egyházi javakat kezelik, mindnek el kell számolniuk. A XXXV.: egy bizonyos összegben túl nem szabad sem kölcsönt adniuk, sem kölcsönt felvenniük. A XXXVI.: az egyházi javakat nem lehet elidegeníteni. A XXXVII. arról dönt, hogy az egyházakat új adók kivetésével nem szabad terhelni, és a régi adókat nem szabad növelni. A XXXVIII. elrendeli, hogy Magyarországon s Lengyelországban csak akkor lehet valakit főesperesnek fölszentelni, ha három éven át kánonjoggal foglalkozott. A zsinat előadja ennek indokát: mivel „mind a jog, mind az általános jogszokás alapján sok egyház főesperesének kiterjed arra a joghatósága, hogy házassági ügyeket s több más ügyet meghallgassanak, kivizsgáljanak és azokban döntsének”. A XXXIX.: hogy a házassági ügyek komoly, becsületes és a jogban járatos férfiakra legyenek bízva. A XL. teljességgel semmisnek nyilváníttja azokat a tiltásokat, esküket, döntéseket vagy fenytéseket, melyekkel néhány egyháznagy a maga világi vagy szerzetes alattvalóit megakadályozza abban, hogy az egyházakat vagy monostorokat látogató feljebbvalóik előtt föltárják a mondott egyházak vagy monostorok, személyek vagy dolgok ügyét. A XLI. megtiltja, hogy az egyházban profán rendeltetésű holmikát őrizzenek. A XLII. megparancsolja a plébánosoknak, hogy manuáljuk s más egyházi könyvük legyen. A XLIII. és a XLIV. megtiltja, hogy a temetőkben vagy a templomokban táncoljanak vagy polgári ügyeket tárgyaljanak meg vagy hogy a laikusok vírrasszanak. A XLV. elrendeli, hogy fosszák meg szolgálati bérüktől a kanonokat és a többi javadalmas klerikust, ha a saját egyházukban nem vesznek részt a kánoni órákban, legalább a matutinumon, a misén és a vecsernyén. A XLVI. megtiltja, hogy azt a gyakorlatot, miszerint a magyar főesperesek egy márka ezüstöt követeltek, mielőtt a meggyilkoltakat vagy megmérgezteket eltemették volna, kiterjesztették olyanokra is, akik véletlen balesettel haltak meg, de meggyóntak, vagy halálukban a bűnbánat nyilvánvaló jeleit mutatták. A XLVII. megtiltja, hogy a paráználkodók az egyházba belépjenek. A XLVIII. minden kereszténynek megtiltja, hogy házát vagy birtokait kurváknak, paráználkodóknak vagy fajtalankodóknak vagy más rossz hírű személyeknek adják bérbe vagy el, vagy hogy azoknak adományozzák; máskülönben tiltsák meg nekik, hogy az egyházba belépjenek. A XLIX. megtiltja, hogy a meghalt püspökök s más alacsonyabb rangú egyháznagyok vagy a püspök nélküli egyházak javait laikusok – kegyuraságuk címen vagy bármilyen más ürüggyel – elfoglalják; mindaddig legyenek kiátkozva, míg az elfoglalt vagy eltulajdonított dolgokat visszaszolgáltadják. Az L. ugyanilyen büntetés terhe mellett megtiltja az egyházi javak elidegenítését. Az LI. megtiltja, hogy a világi vagy egyházi kegyurak kegyuraságukat, mellyel bizonyos egyházakban vagy monostorokban élnek, más egyházaknak vagy monostoroknak adják, ha csak nem azon püspökök vagy egyháznagyok engedélyével s beleegyezésével, akiknek az egyházmegyéjében vagy joghatósága alatt vannak az illető egyházak vagy monostorok. Az LII. és LIII. kiközösítéssel sújtja az egyházak, monostorok, egyházi javak elfoglalóit. Az LIV. egy évre fölfüggeszti joghatóságuktól azokat az egyházi bírákat, akik részrehajlással vagy vesztegetés hatása alatt ítélkeztek. Az LV. megfosztja a kiátkozottakat attól, hogy pert indítsanak, valakit védjenek vagy esküt tegyenek. A LVI. elrendeli,

I. RÉSZ. BUDA VÁROS TÖRTÉNETE. I. IDŐSZAK.

hogya a világi bírák fogadják el a már megítélt ügyben az egyházi bírót által beterjesztett óvást, ha az ügy az egyházi bíróságra tartozik; ugyanígy az egyházi bírót fogadja el a már megítélt ügyben a világi bírót által beterjesztett óvást, ha az ügy a világi bíróságra tartozik. A LVII.: hogy a világi és az egyházi bírák kölcsönösen arra törekedjenek, hogy fegyelmezzék meg s kötelezzék szolgálatukra azokat, akik nem engedelmessé válnak a saját joghatóságuknak. A LVIII. a laikus hatalmasságokat sújtja, akik az egyházi ügyekben megakadályozzák a fellebbezést a magasabb fórumokhoz, különösen a Szentszékhez. Magát a magyar királyt és a királynét is eltiltja attól, hogy az egyházba belépjenek, ha azzal a fellebbezéseket megakadályozzák; a hercegeket s főurakat s más alacsonyabb rangú bírákat pedig kiközösítéssel sújtja. A LIX. és a LX. kinyilvánítja az egyháznak és egyházi embereknek az adók, vámok és effélék alól való mentességet. A hatvanegyedik és öt arrakövetkező a szerzetesi fegyelmet határozza meg. Az LXVII. megparancsolja, hogy mindenki tartsa meg az egyháznagyok által hozott kiközösítéseket és egyházi tilalmakat. Az LVIII. kiközösítéssel sújtja a szőlők és földek földművelőit. Az LXIX. azokat fegyelmezi meg, akik az egyházi jogokat és javakat támadják meg." Ezeket szentesítették akkor Budán. De hogy a FERMÓI nem sokra ment ezen a zsinaton a király parázna hajlamának megfékezésében, az abból nyilvánvaló, hogy a király, aki feldühödött az egyházi büntetés és talán III. MIKLÓS pápa levele miatt is (l.), bilincsbe verette a józan életre figyelmeztető követet. Ezt írja röviden TIMON (m.): „Ezen csak még jobban feldühödött László, és a követet bilincsbe verette, de nem sokkal később az előkelők őt magát is tisztességes őrizetben tartották." Ezt jelenti, ha az ember egyszer bűnnel mocskolja be a kezét!

eredménye.

„hívd bár vissza, kiálts, fékezni, megállni nem bír,
Rád sem ügyel, viszi őt a szekér, túl jóval a célon.”^[6]

IV. §

III. András király jóindulata a budaiak iránt.

Kun László után III. ANDRÁS király következett, aki sok dicséretes dolgot vitt volna végbe, ha ellenlábasai nem zavarják meg terveiben. Ő mindenekelőtt a városoknak kedvezett, mivel megértette, hogy azok virágzása nagy mértékben hozzájárul az ország ékességéhez. De vajon megnyilvánult-e Buda iránt is valamiben a királyi nagylelkűség? Csak akkor tudnám bizonyosan megmondani, ha oklevelek állnának rendelkezésemre. Ha azonban az ő szokásából vonunk le következtetést, azt hiszem, nem hagyta, hogy jótékonyságát nélkülözze a város; hiszen az osztrákokkal szomszédos *pozsonyiakat* – mint azt a maga helyén el is mondtuk – jóindulatának többféle jelével kitüntette. Egyébként ha életében nem is tudta kimutatni a város iránti jóindulatát, holtában mégis megtette: mert hiszen itt temették el (ha csak nem Óbudát kell értenünk). „1301. január negyedikén, méreg áldozataként halt meg...”, írja egy újabbkori író, „s Budán, a minorita Szent János templomban temették el”. THURÓCZI egy szót sem szól a méregről. ANDRÁS halála, majd a cseh VENCESZLÁVNAK az országba való behozatala után

Vajon itt temették-e el?

A budaiak dolgai Venceszláv alatt.

l.) Ezek említését megtalálod ALEXANDER NATALISNAK III. MIKLÓS pápáról írott életrajzában, ugyanazon kötet, I. fejezet, X. cikkely, 30B.1.

m.) I.h., II. rész, 7.1., BONFINI (decas II., VIII. könyv, 305.1. 35.) semmit nem ír a követnek erről a fogságáról, ahol pedig bőségesen taglalja a király vétkeit és a FERMÓI ténykedését.

[6] [Iuvenalis, Sat. 14, 231–2. Ford. Muraközy Gyula.]

*dicata, per Ecclesiasticum Iudicem, in causis, quæ sunt Ecclesiastici fori, a seculari Iudice admittendam; & pariter exceptionem rei iudicata, per secularem Iudicem, in causis, quæ sunt fori secularis, ab Ecclesiastico Iudice recipiendam, statuit. LVII. Ut seculares, & Ecclesiastici Iudices, mutuam sibi impendant opem, ad eos coercendos & ad officium reuocandos, qui suæ Iurisdictioni non parent. LVIII. Laicas Potestates percellit, quæ in causis Ecclesiasticis appellationem ad Superiores, & maxime ad Sedem Apollolicam, prohibuerint. Regem ipsum & Reginam Hungariæ, si forte illas impederint, Ecclesiæ ingressu prohibet: Duces, Barones, & alios inferiores Iudices, excommunicatione ferit. LIX. & LX. Ecclesiarum, & Virorum Ecclesiasticorum immunitatem a tributis, pedagiis, vehtigalibus, &c. asserunt. Sexagesimus primus, & quinque sequentes Monasticam sanciuunt disciplinam. LXVII. Excommunicationis, & Interdicti sententias, a Prælatiis latis, iubet, ab omnibus obseruari. LXVIII. Vinearum, & agrorum depopulatores, excommunicatione ferit. LXIX. Iurium, & bonorum Ecclesiasticorum inuasores, coercet. Hæc tunc Bude sancita fuerunt. Sed, parum, hac Synodo, profecisse FIRMIANVM, euentus. in ea regis, ad promiscuas libidines, propensione, inde constat, quod censura Ecclesiastica, ac forte litteris (l.) etiam NICOLAI III. Papæ, irritatus, in vincula coniecerit, saniora monentem. Breuiter TIMON: (m.) *His, magis irritatus Ladislaus, legatum in vincula coniicit; & ipse, haud ita multo post, in custodia honesta, a proceribus adseruatus. Tantum est, scelere, victas semel dedisse manus!**

*quem si reuoces subsistere nescit,
Et te contempto rapitur, metisque relictis.*

§. IV.

SUCCESSERAT *Ladislaos* Cumano, ANDREAS III. multarum laudum rex, nisi perturbassent consiliorum rationes, qui ei contraibant. Andræ III. erga Budaenses, voluntas: Faut ille, vrbibus cum primis: quod intelligeret, earum florem, ad regni decus, permultum adtinere. Etiamne vero in *Budam* aliquid contulit regalis munificentia? Certe dicere non habeo, nisi adsint diplomata. Si tamen, ex more eius, ducendum argumentum est, ita reor, non reliquisse benignitatis suæ expertem; quando limitaneos Austriacis, *Pisonienses*, non vno benevolentia genere, prosequutus est: sicuti diximus suo loco. Alioquin, benevolentia in vrbem indicium, quod viuus dare nequiuit, mortuus dedit: quippe isthic sepultus: nisi *Budam* veterem maui substituire. an isthic sepultus? *Interiit ex veneno*, inquit scriptor nouus, anno MCCC. quarto Ianuarii. *Budaque sepelitur, in aede S. Iohannis Euangelistæ, apud Minores.* res Budenses sub Wenceslao: Nihil de veneno THURÓCZIVS meminit. Post ANDREAM, facto suo functum, atque adscitum in regnum, WENCESLAVM Bohemum, si-

Bb 2

ue

l.) Habes earum mentionem, in vita NICOLAI III. apud ALEXANDRYM NATALEM, eodem Tomo, Cap. I. Art. x. p. 30. B.

m.) Loco cit. Part. II. p. 7. Nihil de ea legati captiuitate BONFINIVS Dec. II. Lib. VIII. p. 305, 35. vbi suse vitia regis, & FIRMIANI actus, describit.

ue Optimatum, siue *Budensium* ciuium, maleficio, an incuria, factum est, *ut nouum*, a Sede Apostolica, fulmen, in *Hungaros* euibraretur. CAROLVM, Pontifex, regem Hungaris, non iniuria, obtrudebat: quippe, sanguine Hungarico satum. Reiecere hunc, semel iterumque, Ordines, nil pensi habita comminatione *Apostolica*. Ergo, e re visum est BONIFACIO VIII. uti legatum, ad Hungaros, expediret, edomandæ peruicaciæ causa. Mittitur NICOLAVS, Cardinalis Ostiensis, ut gentem, anathematis seueritate, percelleret. Legatus, simul *Budam* accessit, vix quidquam, per dies aliquot, curauit diligentius, quam ut antistitum, & optimatum, dissidentes animos, ad concordiam reuocaret. Multo labore, haud profecit amplius; quam quod, non vno documento didicerit, non alias, quam *pontificio fulmine*, percelli posse animos Hungarorum, monitis euntium in contraria. Ergo, cum & operam, & oleum perdidisset, decedere Hungaria prius noluit, quam *Budensibus*, templis, sacris omnibus, aqua & igni, interdiceret. Hoc ubi fecit, *Romam*, infecta re, abiit. Putasses, fore, ut a pertinacia remittant Hungari: quod illi adeo noluere, ut facinus etiam perpetrarint, nullis non annalibus memorandum. De eo BONFINIVS (n.): *Hinc, inquit, præ indignatione, longe maius facinus exortum. Nam, quum sacerdotes interdicta sacra seruarent, parerent pontificia censura; tunc plerique insurrexere pseudo-presbyteri, qui, ut Pontifici, parem vicem redderent, ceterosque a vero pastore diuerterent, profano, execrabilique edicto, Summum Pontificem, cum ceteris antistitibus Hungariæ, non modo sacris, verum etiam aqua & igni, publice interdixere, atque, alta voce, hos omnes, profanos, & humana consuetudine indignos esse prædicabant. Edictum, rite, in solemni celebritate, promulgatum.* Plurimum ergo fuit facinus, non vnus populi *Budensis*. TIMON (o.) ita rem narrat, ut solis *Budensibus* crimen impingat. *Fr. Nicolaus; Ord. Præd. Card. Italus Taruisinus, apud Ordines seculares, frustra perorat. Ciues Budenses, cuiusdam criminis reos, interdicto subiicit. Ciues contra, omnes episcopos, & Ordines sacros, inferis deuouent.* THURÓCZIVM (p.) sequutum credo, qui addit: *Hoc factum est, castrum Budensè, quodam Petermanno regente, quem pro Ladislao captiuo, rex præfecerat Wenceslaus.* Fuit vero LADISLAVS, (q.) Vernerii filius, *Budensium prætor, a WENCESLAO, quod CAROLO propalam fauebat, coniectus in vincula, & cum puero rege, abductus in Bohemiam. Hæc, post initia seculi decimi quarti, euenerunt.*

Pontificis
in ciues se-
ueritas:

horum
inauditum
facinus.

§. V.

Resedit *Buda* WENCESLAVS, posteaquam *Albe*, ritu patrio, inauguratus est; sed reses omnino, quando optimam ætatem, sua, an rectorum culpa, vino corruptit, & id genus illecebris iuuenili-

Alus
Wences-
slai:

n.) Decade II. Lib. IX. p. 315, 17.

o.) Synopsis Chronologicæ Nouæ, Par-
te II. p. 17.

p.) Chronici Hung. Parte II. Cap. LXXXV.
p. 82.

q.) Idem ibidem Cap. LXXXV.

akár a főnemesek, akár a *budai* polgárok gonoszsága vagy gondatlansága miatt az történt, hogy a Szentszék újra megfenyegette villámaival a magyarokat. A pápa egyáltalán nem joggalalanul tukmálta a magyarokra KÁROLY királyt: hiszen az magyar vérből származott. A rendek azonban újra meg újra elutasították a királyt, semmibe véve a pápa fenyegetését. VIII. BONIFÁC tehát helyénvalónak tartotta, hogy követet menessen a magyarokhoz makacsságuk letörésére. MIKLÓS ostiai bíborost küldte el, hogy a népet a kiközösítés szigorával sújtsa. Mihelyt a követ Budára ért, néhány napon át semmivel sem törődött odaadóbban, mint hogy egyetértésre bírja rá a széthúzó főpapokat s főnemeseket. Ám sok fáradsággal sem jutott többre, mint hogy be kellett látnia: csakis a pápai villámmal lehet térdre kényszeríteni a figyelmeztetéssel szembeszegülő magyarokat. Miután tehát hiába vesztegette az idejét, nem akart Magyarországról eltávozni, míg a budaiakat el nem tiltja a templomoktól, a szentségektől és a keresztényekkel való érintkezéstől. Mikor aztán megtette, igazából dolgavégezetlenül ment vissza Rómába. Azt gondoltad volna, fölhangnak megátalkodottságukkal a magyarok; ám annyira nem hajlottak erre, hogy még egy olyan gonosztettet is elkövettek, amilyent soha még nem jegyzett föl a történelem. Így erről BONFINI (n.): „Haragjukban egy sokkal nagyobb gonosztettet követtek el; ugyanis mikor a papok tartották magukat az egyházi titalomhoz és engedelmeskedtek a pápa büntetésének, a legtöbb ál-pap föllázadt, s hogy a pápának megfizessenek s másokat is eltérítsenek az igazi pász-tortól, egy elvetemült és átkozott kiáltványban nyilvánosan eltiltották a pápát a magyar főpapokkal együtt a szentségektől, sőt a keresztények közösségétől is; fennhangon hirdették, hogy azok mind istentelenek s méltatlanok az emberséges bánásmódra. A kiáltványt annak rendje és módja szerint nagy ünnepség keretében hirdették ki.” Többek gaztette volt tehát, nem csak egyedül a budai népé. TIMON (o.) úgy meséli el a dolgot, hogy a budaiakra keni rá a vétket. „Miklós testvér, az olasz, trevisoi származású, prédikálóreudi bíboros hiába könyörög a világi rendeknek. A budai polgárokat valamilyen vétkük miatt egyházi átokkal sújttja. A polgárok viszont az összes püspököt és az egyházi rendeket átkozzák ki.” Azt hiszem, THURÓCZIT követi (p.), aki hozzáteszi: „Ez akkor történt, amikor Budavárát egy bizonyos Petermannak nevezett bíró igazgatta, akit Venceszláv király tett meg bírónak a fogságba vetett László bíró helyett.” LÁSZLÓ (q.) pedig Werner fia volt, a budaiak bírója, akit VENCESZLÁV biliñcsbe veretett és a gyermek királlyal együtt Csehországba vitetett, mivel nyilvánvalóan KÁROLY pártján állt. Ez történt a tizenegyedik század kezdetén.

A pápa szigora a polgárok ellen.

Hallatlan gonosztettük.

V. §

VENCESZLÁV Budán székel, miután Fejérvárott magyar szokás szerint megkoronázták, de igen tunya volt, mivel – vagy a saját vagy a nevelői hibájából – legszébb korát megrontotta a borral s más efféle ifjonti csábításokkal.

Venceszláv cselekedetei.

n.) II. decas, IX. könyv, 315.l. 17.

o.) Új történelmi áttekintés, II. rész, 171.

p.) A magyarok krónikája, II.rész, LXXXV.fejezet,821.

q.) Uő.uo., LXXXV. fejezet.

I. RÉSZ. BUDA VÁROS TÖRTÉNETE. I. IDŐSZAK.

Távozása a
koronával
együtt.

Ottó hetven-
kedése a budaiak
előtt.

Werner-fia
László által
végbevitt öldök-
lés és zavargás.

„Atyjában, Venceszlávban”, írja DUBRAVIUS (r.), „nagy félelmet keltett fiának feslett életmódja, hogy később sem fogja elhagyni ezt a rossz szokását, — hiszen idejét szinte nap mint nap léha semmittevéssel, borozással s pazar lakomákkal múlatta.” A koronával együtt magával is vitte fiát Csehországba, s ezzel előkészítette helyét az új királynak, a bajor OTTÓNAK, Petermann pedig, akinek a király távollétében Budán kellett volna kormányoznia, semmire nem ment az előkelők közt elharapódzó pártoskodás közepette. „VENCESZLÁV”, írja az említett DUBRAVIUS, „nem csak a koronát, hanem fiát és magával vitte Csehországba. Petermann Budán hagyta, hogy — miként már azelőtt is — a vár és a város parancsnokságát ellássa. A király távozása után azonban rövid ideig tartott az ország nyugalma. Petermann bíró ugyanis gyöngye volt a súlyosabb zavargások lecsillapítására, azonkívül a polgárok a fősvényisége, az előkelők pedig lenéző magatartása miatt gyűlölték. Elhatározták tehát, hogy új királyt hoznak be maguknak Budára, akit szembeállítanak Károllyal pártjával. Mind méltósága, mind pedig vagyona miatt leginkább Ottó bajor herceg felelt meg nekik arra, hogy Magyarországon uralkodjék. Buda bizonyosan soha nem látott kérédebb királyt, mint OTTÓ. A Fejérvárt végbement koronázás után ugyanis Budára jött és a szent koronát viselve nagyszámú lovasság kíséretében mutogatta magát a népnek a tereken és az utakon, s még a külvárosokban is és mindenütt azt akarta bizonyítani, hogy ő a király, — ennyire kérédebb, semmirekellő, bölcs tanácsra alkalmatlan férfi volt.” Így írja BONFINI (s.) és még régebben THURÓCZI (t.). Ennélfogva, mintha csak megvetette volna Buda a gyermek királyt, soha nem látta viszont az ünnepek után, ugyanis egy erdélyi elfogta és addig nem engedte vissza Bajorországba az övéihez, míg a koronáról s az országról le nem mondott. Miközben ezek történtek László, akit — mint említettük — Venceszláv fogolyként vitt Csehországba, talán három év múlva kiszabadult a fogságból. Szent Petronella ünnepén Csák-fia Jánossal együtt belopódzott Buda várába azon a kapun, mely közel volt a zsidók zsinagógájához. Roppant öldöklés kezdődött: miután ugyanis megszerezte a várat, a Venceszláv-pártiak közül igen sokat csellemeg támadott s legyilkolta őket. A zavargás hallatán Petermann csak ügyel-bajjal tudott meztelenül elfutni. Így tehát nem volt már bíró a városban, s László csak annál magabiztosabban garázdálkodhatott s támadhatta meg ellenségeit. Két tanácsbeli polgárt, akiket már régen gyűlölt a tőlük elszenvedett sérelmek miatt, ló farkára köttetett, a város utcáin végigvonszoltatta, majd csúfosan széttépette, és széttépetvén máglyára dobta őket, javaikat birtokaihoz csatoltatta. Majd azon papok ellen fordult — ha enyhébb bánásmóddal is —, akik Miklós bíboros tilalmát megvetve továbbra is végezték az istentiszteleteket. Elfogatta őket, lábukra kezükre bilincset veretett és így adta át őket büntetésre Tamás esztergomi érseknek a szent kánonok előírása szerint; örökös éhezéssel s tömlőccel sújtották őket. Ezt végezte (v.) László

r.) Cseh történet, XVIII.könyv, 152.1.3.

s.) II. decas, IX.könyv, 315.1.46.

t.) A magyarok krónikája, II.rész, LXXVII.fejezet,82.1.

u.) Mindezt enyhébb szavakkal meséli el AVENTINUS, Bajor történet, VIII.könyv, 738.1.sk.

v.) BONFINI i.h. 317.1.15 és THURÓCZI u.o. LXXXVIII.fejezet,83.1.

uenilibus. *Incusserat*, inquit DVBRATIVS (r.) patri Wenceslao, *metum, vita filii, dissolutior, quam inertio otio, vinoque, & prodigis epulis, fere quotidie transigebat, ne hac adsuetudine postea desistere nollet.* Ergo, absportatus, cum diademate, in Bohemiam, locum fecit, nouo regi, OTTONI Bauaro. *Petermannus* certe, qui pro absente rege, *Buda* moderari debuit, inualefcente procerum factione, minime omnium profecit. WENCESLAUS, inquit laudatus DVBRATIVS, *non Coronam solum, verum & filium, secum in Bohemiam absportauit, Petermanno Buda relicto, qui praefecturam, velut antea, tum arcis, tum urbis, gereret. Sed, breuis regni quies, remoto rege, mansit. Nam, praefectus, ad sedandos grauiores tumultus, inualidus, & praterea, ciuibus, per auaritiam, sicut proceribus, per contemptum, inuisus. Ergo, in unum consulunt, ut nouum sibi regem Budam inducant, quem Carolo, eiusque factioni, opponant; placuitque Otto, Bauariae princeps, tam dignitate, quam opibus, regni Hungariae capax.* OTTONE certe, gloriosorem regem *Buda* haud vidit. Nam, post inaugurationem, *Albae Regali peractam, Budam veniens, ac sacrum diadema gestans, cum equitatu maximo, se per plateas, & compita, populo spectandum exhibuit, se regem, etiam per vicus, & suburbia, passim ostentauit. vir, usquequaque gloriosus, futilis, & consilii parum compos.* Ita BONFINIVS (s.) & eo antiquior, THÉRÓCZIVS (t.). Proinde, quasi auersata esset, puerilis ingenii regem, *Buda*, numquam, post haec solemnia reuidit: quippe, captum a Transiluano, neque dimissum ante ad suos in Bauariam (u.), quam & diademate, & regno cederet. Quae dum fiunt, *Ladislau*, quem captiuum in Bohemiam, a *Wenceslao* deductum, nunc memorauimus, captiuitate liberatus, tertio forte post anno, in *D. Petronellae* solemnibus, Budensem arcem, cum *Iohanne*, filio *Chaak*, clam, per eam portam, quae *Synagoga Iudaeorum* fuit proxima, ingreditur. Ingens hinc orta caedes: arce etenim potitus, complures eius, qui se apud *Wenceslaum* detulerant, ex infidiis adortus, obruncat. Tumultu audito, *Petermannus*, vix nudus euasit. Itaque, vacua praetore vrbe, grassari *Ladislau* eo fidentius, & infestos sibi, adoriri: duos senatorii ordinis viros, ob illatas iniurias, pridem inuisos, caudis equorum adligari, raptarique, per urbis compita, posteaque, foedum in modum discerpi, discerptos rogo imponi, eorumque facultates, referri in suas rationes, iussit. Mox, & in eos sacerdotes, sed mitius tamen, aduertit, qui, spreta, *Nicolai Cardinalis*, censura, mysteria facere sustinuerant. Comprehensos scilicet, atque manicis pedicisque, vinctos, *Thoma Strigonienfi*, ex sacrorum canonum praescripto, puniendos tradidit: perpetua demum inedia, atque carcere confectos. *Ista (v.) tunc, partim litaturus*

demigratio, una cum corona:

Ottonis, apud Budenses infolentia:

caedes, & tumultuatio, a Ladislao Werneri filio, edita.

B b 3

rus

r.) Historiae Bohemicae, Lib. xviii. p. 152, 3.

s.) Decade II. Lib. ix. p. 315, 46.

t.) Parte II. Chron. Hung. Cap. lxxxvii. p. 82.

u.) Mitius haec omnia ab AVENTINO narrari videas, Annal. Boiorum. Lib. VIII. p. 738. seq.

v.) BONFINIVS l. c. p. 317, 15. item THÉRÓCZIVS, inibi Cap. lxxxviii. p. 83.

rus vindictæ, partim *Carolo* regi velificaturus, *Ladislau*s, Budæ perpetravit.

§. VI.

DEpulsis æmulis, rerum potitus *CAROLVS I.* præter morem regum Hungariæ, Budam fastidire visus est: siue id, ob seditiones ciuium, sibi aduersantium, atque *Ladislai*, quam memorauimus, fauitem, qua, exacerbata multitudinem, forte senserat, fecisse putandus est; siue, quod ipse regiam positurus, *Wissegrádum*, in primis adamauerat, excolueratque ædificiis. Neque sane, in *CAROLI* rebus reperias, *Budam* aliquando, saltem diuturnioris secessus causa, diuertisse: tametsi, exstare voluerit, suæ, in urbem, beniuolentiæ monumenta. quale illud est, cuius meminit *TIMON*: *Anno MCCCXXXI. castrum Budense, concessa a rege nundinæ, quindecim dierum ante, & post memoriam decollationis S. Iohannis Baptistæ.* Ergo, & absente rege, florebat omnino *Buda* vtraque, increſcebatque, non vna accessione. Huc illud retuleris, quod *Iohannes Papa*, potestatem fecerit, *Elisabethæ* reginæ, *Virginibus* sacris, *Ordinis S. Claræ*, cœnobium *Veteris Budæ* ponere. Atque vsa est omnino, Pontificis ea indulgentia, *Elisabetha*, effecitque, vt odeum, insigni mole, ornatuque, adurgeret, anno demum *MCCCLV.* consummandum; simul *LVDOVICO* filio, in pietatis eius societatem, adscito. De *CAROLI* regia, laudatus sæpius *TIMON*: *Regia eius erat Wissegrádi; decessorum Belæ, Stephani, Ladislai, Veteris Budæ.* Adfirmamus id nos ipsi de *Carolo*; de *Stephano*, & *Ladislao*, ita sentimus, vt arbitremur, surgentem, in vicinitate, urbem positus amœnissimi, habitasse quandoque. Perpetua, postea regibus sedes, *Budæ Nouæ* fuit. *LVDOVICVS* sane, siue suapte, siue hortante matre, *Elisabetha*, regiam isthuc transtulit; serius tamen, ac fere post decennium, *Wissegrádi* exactum. quod ex diplomatibus, quæ heic edidit, possis condiscere. Atque, fuit omnino munificus in urbem, *LVDOVICVS*. Centum fere annis, a primis exordiis, *Buda* steterat, cum ille, nouo augendam castro, voluit. Ita *TIMON* habet: *Ponitur castrum Budense, extra territorium, Veteris Budæ anno MCCCLV. Cessat & pensio, quam a loco, Castellanus, Præposito Budensi, nomine regis, dabat.* Equidem, de eo hæc castro intelligo, quod collinæ urbi, ab oriente connexum est hodieque, quodque postea, regiis palatiis, & omni alio adparatu, instructum fuit. Quæ illic porro legas, ad *Budam Veterem*, adtinent. *Maior pars Veteris Budæ, Capitulo a rege aufertur, adtributis aliis possessionibus. Nouum templum, rex erigit, Capitulo Veteris Budæ, & Virginibus S. CLARÆ institutum professis, templum ac monasterium magnificum, cum matre ELISABETHA, statuit.* Quid vero sibi pensio illa vult, seu census, quem *Castellanus*, siue præfectus Budensis, Præposito Veteris Budæ, regis nomine, pendebat? *Docuimus supra, Montem hunc Pesticensem, fuisse olim Præpositi.*

Carolus,
rerum po-
tius, fa-
stidie Bu-
danz: cur?

nundinis
donat ur-
bens:

regiam Wis-
segrádi ha-
bet:

Ludoui-
cus I. Bu-
dæ Nouæ
constituit:

castrum
Budense ex-
sizat:

Budán, részint hogy eleget tegyen a bosszúállás kötelességének, részint, hogy Károly királynak segítségére legyen.

VI. §

Vetélytársai elűzetése után I. KÁROLY magához ragadta a hatalmat; úgy tűnt, a magyar királyok szokásával ellentétben mellőzi Budát; – gondolhatunk arra, hogy a vele ellenségeskedő polgárok lázadásai miatt s talán mert érezte, hogy *László* már említett kegyetlensége a végsőkig elkésérítette a tömeget; az is lehet, hogy mikor megépítette palotáját, igen megszerette *Visegrádot* és azt ékesítette épületekkel. KÁROLY történetében sehol nem bukkanunk arra, hogy *Budán* időzött volna – legalábbis hosszabb itt tartózkodás céljából. Mégis tanúbizonyságát akarta adni a város iránti jóindulatának; mint ahogy TIMON említi: „1331-ben a király vásárokat engedélyezett Budavárának, Keresztelő János fejevétele ünnepe előtt és után tizenöt napra.” Ha a király távol is volt tehát, mégis mindkét *Buda* szépen virágzott s nem egy adomány révén gyarapodott. Ide számíthatjuk azt is, hogy *János pápa* engedélyt adott *Erzsébet* királynének, hogy *Óbudán* kolostort alapíthasson a *klarissza* apácáknak. *Erzsébet* élt is a pápa engedélyével, és egy jelentős méretű és szépen ékesített kolostort építtetett, melyet 1355-ben fejeztek be. Fia LAJOS, társa volt e kegyes cselekedetekben. KÁROLY palotájáról így ír a többször idézett TIMON: „Palotája Visegrádon volt; elődeinek, Bélának, Istvának, Lászlónak pedig Óbudán.” Mi magunk is megerősíthetjük ezt *Károly*val kapcsolatban; érzésünk szerint *István* s *László* néha a közelben lévő, kellemes fekvésű városban is lakott. Később a királyok állandó székhelye *Új-Budán* volt. LAJOS tette át ide a királyi székhelyet; – akár saját magától, akár anyja, *Erzsébet* biztatására, de csak később, azután, hogy kb. egy évtizedet *Visegrádon* töltött. Erre következtethetünk az itt kiadott oklevelekből. LAJOS igen bőkezű volt a város iránt. Alapításától számítva idestova 100 éve állt *Buda*, mikor a király új várral akarta gyarapítani. TIMONNÁL ez áll: „1355-ben Óbuda területén kívül lerakják Budavár alapjait. Megszűnik az az adó is, melyet a várkapitány a király nevében a helyért adott a budai prépostnak”. Mindezt én arra a várra értem, mely ma is kelet felől csatlakozik a hegyen fekvő városhoz, s amelyet később királyi palotával s az összes hozzátartozó kiegészítő épületekkel építettek be. Amit pedig ezek után olvasunk, Óbudára vonatkozik. „A király Óbuda nagyobb részét elveszi a káptalantól, s cserébe más birtokokat ad. Új templomot emel az óbudai káptalannak, s a Szent KLÁRA szabályzatát tartó szűzeknek pedig anyjával, ERZSÉBETTEL együtt templomot s nagyszerű kolostort építtet.” De mi akar lenni az a bizonyos adó, melyet a várparancsnok avagy a budai bíró az óbudai prépostnak fizetett a király nevében? Főntebb már elmondottuk, hogy ez a *Pesthegy* hajdan a préposté volt.

Károly megszerzi a hatalmat. Mellőzi Budát. Miért?

Vásártartási jogot adományoz a városnak.

Visegrádon volt a palotája.

I. Lajos Új-Budán építteti meg.

Felépíti Budavárát.

I. RÉSZ. BUDA VÁROS TÖRTÉNETE. I. IDŐSZAK.

Mikor IV. BÉLA és a következő királyok a várnak megfelelő, sőt város alapítására is alkalmas helyet igénybe vették, a préposttal mintegy a hely urával évenkénti adóösszeg fizetésében egyeztek meg, nehogy valamiképpen csorbítsák NAGY GÉZA intézkedésének érvényét, akinek bőkezűsége folytán azt a birtokot kapta. LAJOS elrendelte, hogy most töröljék el ezt az adót, de hogy ez a dolog ne legyen a királyok szegényére, valamely más javadalommal váltsák meg. Egyébként nem ragaszkodott annyira *Budához* a király, hogy ne időzött volna gyakrabban *Visegrádon*. Innen van az, hogy az ezt követő év után sok olyan oklevelet olvashatunk, melyeket ugyanabban az évben részint *Budán*, részint *Visegrádon* írtak. Egyébként *Buda* hírességéhez tartozik, hogy mikor 1379-ben, abban az évben, melyben a király anyja, *Erzsébet* meghalt, LAJOS ide hívta össze a tavaszi böjt idejére a lengyelek országgyűlését. Erről a következőket írja RÉVAY PÉTER (x.): „LAJOS Magyarországon volt, mikor anyja Lengyelországban elhunyt. A lengyelek kérték, hogy fogadja el a lengyel trónt. De mivel azt mondta, hogy nem bírja a lengyel éghajlatot, Budára hirdette meg a lengyeleknek az országgyűlést. Itt aztán nagy létszámú gyülekezetükben, jóllehet nem szívesen mentek az ország határain kívül, egy háromtagú testületet hoztak létre, hogy a király távollétében az kormányozza az országot.” Íme, *Buda* újabb dicsősége.

Itt tartják a lengyelek országgyűlését.

VII. §

Buda igen szépen gyarapodott, mígnem LAJOS király a rendek *nagyszombati* gyűlésén, 1382-ben szeptember 12-én elhunyt. Könnyen elgondolhatjuk, hogy a változás kedvezőtlenül hatott a város boldogulására. Olyan idők következtek ugyanis, amelyeket az asszonyok, *Erzsébet* és *Mária* tehetetlensége vagy az előkelők pártharcai minden addiginál súlyosabbá tettek. Most azonban nem áll módunkban, hogy erről értekezzünk. Nem is egy gaztett gyalázta meg a várost. MÁRIA királysága vagy királynősége után az Itáliából behívott Kis KÁROLY módfelett megzavarta Magyarország s *Buda* dolgait. „*Buda várába jöttek össze a főpapok az előkelőkkel együtt. A kapukat olaszok őrizték. Itt kezdtek már tárgyalni a királyválasztásról. A főnemesek nagy része az alacsony rangú tömeggel együtt KÁROLYT kiáltja ki királynak. Kevesen voltak, akik MÁRIA pártján álltak, de a néptől való félelem miatt ők is hallgattak. A nép parancsára kikiáltják a királyt.*” — írja BONFINI (y.). Ami ezután következett, ti. — az új király megkoronázása, föltüzelt az asszonyokat, hogy olyan tettet vigyenek végbe, ami örökké átkozott marad. Ti. a vár, amelyet a király vére hintett be, hirhedtté tette Magyarországot s a városra örök szegénybélyeget sütött. A gaztettet *Garai Miklós* nádor agyalta ki és cinkosa *Forgách Balázs* volt. A tragédia közismert, de most mégis beszélünk kell róla, mivel a város sorsával összefüggött. KÁROLY azzal az ürüggyel, hogy csak a kötelességét teljesíti, csúfot űzött a királynőkből. Ők pedig hogy a királyság elvesztése miatt fájdalmukat enyhítsék, s ha tudják,

A város sorsa Lajos halála után.

Kis Károlyt *Garai nádor* és *Forgách Balázs* segítségével megölik a királynék.

x.) A magyar korona, IV. centuria, 25.l. Ez a tett teljességgel szokatlan volt és a mai *lengyelek* szokásai szerint is tilosnak tartják.

y.) III. decas, I. könyv, 362.l., 18 és THURÓCZY, III.rész VI.fejezet, 115.l.

Ergo, quando locum castello, quin ponendæ etiam vrbi idoneum, in rem suam verterunt, BELA IV. sequutique reges; ne GEYZAE M. a cuius liberalitate ea possessio manauit, institutum, quoquomodo contemerent, annum ei censum, tamquam, qui herus esset loci, pacti sunt. quem nunc, ne cederet opprobrio regibus, abrogandum, pensandumque alio beneficio, LVDOVICVS statuit. Ceterum, haud ita *Budæ* adhæsit rex, quin frequentius *Wissegrádum*, diuerteret. Vnde & post hunc annum, multa legas diplomata, vno eodemque anno, *Budæ* partim, partim *Vissegrádi* perscripta. Ceteroquin, ad celebritatem *Budæ* pertinet, quod anno MCCCLXXIX. qui matri *Elisabethæ* emortualis fuit, Polonis, comitia illuc indixerit LVDOVICVS, verni ieiunii tempore. De his, PETRVS DE REVA (x.) LVDOVICVS, inquit, *in Hungaria existens, mater in Polonia defuncta, cum a Polonis, constituende Reipubl. caussa, sollicitaretur, quod auram Polonicam, se ferre posse recusaret, Polonis, Budam comitia indicit, Vbi in frequenti eorum conuentu, licet extra regnum, difficulter pedem extulissent, Triumviri constituti, qui in absentia regis, regnum administrarent. En, nouam Budæ celebritatem!*

Polonorum
isthic
comitia,
celebrat.

S. VII.

EGregie inualuerat *Buda*, dum rex LVDOVICVS, conuentum Ordinum *Tyranniæ* agitans, diem, anno MCCCLXXXII. duodecimo Septembri, obit. qua quidem conuersione, multum, de felicitate vrbis, detractum esse, pronum est cogitatu. Inciderunt, scilicet, tempora, ob feminarum, *Elisabethæ*, & *Mariæ*, impotentiam, an diuersa procerum studia, longe omnium difficillima. quæ iam non est commemorandi locus. Non vno tunc facinore, fœdata vrbs fuit. Post *MARIAM* regem, vel reginam salutatam, excitus ex Italia *CAROLVS* paruus, res *Hungariæ*, *Budæque*, extra modum contemeravit. *In Budensem arcem, Antistites, cum proceribus conuenere; cuius fores, Itali obseruabant. ibi, de eligendo rege, agi cœptum est. Maxima pars optimatum, cum obscura multitudine, regem CAROLVM, declarat. pauci, qui MARIÆ fauebant, præ timore plebis, subticuere. Iussu populi, rex pronunciatus*, inquit BONFINIVS (y.). Quæ hinc sequuta est, noui regis inauguratio, inflammavit feminas, vti facinus ederent, numquam non detestandum. Arx, nimirum, regio cruore resperfa, adtonitam fecit *Hungariam*, vrbi, dedecus inussit æternum. Auctor maleficii, *Nicolaus de Gára*, Palatinus, administrator, *Blasius Forgách*, exstitit. Nota, in vulgus tragœdia est, hic tamen eo minus silenda, quod coniuncta fuit, cum vrbis fortuna. Deluserat *CAROLVS*, officii simulatione, reginas. quæ, vt lenirent, amissi regni dolorem; & si possent,

Fata vrbis
post obitum
Ludouici:

Caroli pa-
rui cades,
a reginis,
Gára Pala-
tino, &
Blasio For-
gách ad-
ministris,
procurata:

x.) Coronæ *Hungariæ*, Cent. iv. p. 25. insolens omnino facinus, quodque, hodiernis *Polonorum* moribus, nefas haberetur.

y.) Decade iii. Lib. i. p. 362, 18. & *THVRÓCZIYS* Parte iii. Cap. vi. p. 115.

rei gesta
narratio:

repararent dignitatem pristinam, ad astum conuersæ, insidias struere cœperunt. quas, tacitis curis agitantibus, *Palatinus*, necem regis suggerit, virum, patrando facinori idoneum, *Blasium* nominat, cetera, rem, quam secretissime haberi, rogat. Nihil, *Elisabetha* (z.) cum primis, accidere poterat gratius. Ergo, *Carolus*, ad se in regiam inuitat, litteras, a *Sigismundo* aduolasse, simulat, quibus conditiones pacis, inter vtrumque ineundæ, perscribantur. Venit, incautus rex; mox & *Palatinus* adest, quasi ad nuptias filix abiturus, absentix veniam, apud regem deprecatur. Fuit, in eius comitatu *Forgáchius*, ense, sub chlamyde, instructus, insignis adhuc armatorum manus, pro regix foribus, relicta. Intrauit ille conclauē, cum *Palatino*; hi extus stationes *Italorum* obseruabant, vt, si ederetur cæsi regis signum, occuparent prætorii aditus. Vix inter *Elisabetham*, & *Carolus*, de *Sigismundi* litteris, colloquium inierat; cum *Gára*, similiter regi adsidens, *Blasium*, limo oculo, edendi facinoris commonet: cum ille, nihil cunctatus, strictum ensē, omni, qua poterat, virium contentione, in *Carolus* vibrat, caput ferit, atque cranium, ad oculos vsque, diffindit. Rex, accepto lethali vulnere, suorum opem inclamat. Concurrunt, audito clamore, *Itali*; sed vulnere conspecto, metu propemodum confecti. *Blasius*, madentem cruore ensē, in vtrumque latus, furenti similis, versans, per medios, euadit. Eo successu, lætus *Palatinus*, militem, quem ad simulandum officium, secum adduxerat, & pro porta, conscium facinoris, reliquerat, in arcem immittit, *Walos*, statione depellit, constituit rite excubias, *Carolus*, admoto vulnere pharmaco, *Wissegrádum*, captiuum mittit: illic breui post, siue ex vulnere mortuum, siue, præfocatis faucibus, necatum (a.). Quæ vero inde, rerum, in vrbe, facies? *Nondum illucescente die*, inquit *BONFINIVS* (b.), innumera multitudo, ex proximis pagis oppidisque, conuenit, quæ Budam ingressa, magno clamore, *Marix regi feliciter! ingeminat; Diui Ludouici filix, feliciter! Sigismundo viro, feliciter! tyranno Carolo, eiusque fautoribus, exitium imprecatur. Mox, ad rapinas conuersa, in Italorum ades, qui multa in Pannoniis negotia habebant, impetum facit, nec ætati, nec sexui, parcat, fortunas diripit. Ex amicis Caroli, quicumque occurrunt, passim obtruncat, mulierum contumelias, grauius ulciscitur, cadibus, per vicus & fora, grassatur. Et multo crudelius omnino sauiisset, nisi Iohannes, Croatiae Banus, in tanto furore, intercessisset. Hic enim, cum validissima manu, portam Sabbathi, non sine cruentissimo certamine, occupauit. Iste CAROLI exitus (c.), ista tunc vrbis calamitas fuit. Non est hic dimittendus, *Thüróczii, Bonfinii, & vniuersim, peruulgatus omnium error; Blasium Forgách, in facinoris præmium, arcem Ghymes accepisse, a reginis. Profecto, non est ita, quod ad eius arcis mentionem;**

vrbis inde
orta cala-
mitas:

z.) Viduæ *LVDOVICI*. quam sæpe iuniorem dici legas, vt a matre, quæ in *Polo-*
nia, octogenaria maior, fati con-
cesserat, discriminaretur. | a.) Decadis III. Lib. I. p. 363, 27.
| b.) Decadis III. Lib. I. p. 363, 27.
| c.) Fœdatus parricidio hoc fuit annus
MCCCLXXXV. d. III. Febr.

visszaszerezték régi méltóságukat, cselhez folyamodtak és elkezdtek fortélyos csapdát állítani a királynak. Miközben maguk közt ezen tanakodnak, a nádor a király megölését sugalmazza nekik, s megnevez egy bizonyos Balázst, aki a gonosztett elkövetésére alkalmas lenne; egyébként pedig azt kéri, a dolgot tartsák a lehető legnagyobb titokban. Igen kapóra jött ez a dolog elsősorban Erzsébetnek (z.). Magához hivatja tehát a palotába Károlyt azzal az ürüggyel, hogy Zsigmondtól levelet kapott, melyben az a két fél közötti békekötés feltételeiről ír. A király gyanútlanul el is jött. Majd megjelenik a nádor is, azt színelve, hogy lánya esküvőjére készül elmenni és a királytól engedélyt kér az eltávozásra. Kíséretében volt Forgách, köpenye alatt egy karddal, a királyi palota kapuja előtt pedig egy nagy csapat fegyveres maradt. Forgách Balázs a nádorral együtt belépett a terembe, emezek pedig kint az olaszok állásait tartották szemmel, hogy ha jelet kapnak a király megöléséről, elfoglalják a palota bejáratait. Alig hogy elkezdődött a beszélgetés Erzsébet és Károly között Zsigmond leveléről, mikor Garai, aki a király jobbján ült, szeme sarkából figyelmezteti Balázst a gaztett végrehajtására. Mikor pedig az habozás nélkül teljes erővel Károlyra sújt kivont kardjával, fején találja, és homlokát egészen a szeméig széthasítja. A király halálos sebet kapva segítségért kiált övéihez. Az olaszok a kiáltás hallatára összecsendülnek, de mikor meglátják a sebet, a félelemtől majd eszüket veszítik. Balázs szinte örvongve vértől csöpögő kardját mindkét oldalra forgatva kimenekül közülük. A nádor a sikeren felbuzdulva beengedi a várba a katonákat, akiket kötelességteljesítés ürügyén magával vitt s a gonosztettbe beavatva a kapu előtt hagyott, és állásukból elüzi az olaszokat, s szabályszerint őrszemeket állít fel s Károlyt mint foglyot elküldi Visegrádra, miután sebet gyógyszerrel kezelték. Nem sokkal később vagy a sebébe halt bele, vagy pedig megfojtották. (a.) Hogy is néztek ki ekkor a dolgok a városban? „Még meg sem virradt”, írja BONFINI (b.), „mikor roppant nagy számú tömeg összegyűlt a környező falvakból s városokból és Budára jöve hatalmas üdvivalgással kiáltották: „Üdv Mária királynak! Üdv Szent Lajos leányának! Üdv férjének, Zsigmondnak!”: a zsarnok Károlyra és párthíveire pedig halált kiáltanak. Majd nekilátnak a rablásnak, megtámadják az olaszok házait, akik Magyarországon élénk kereskedelmet folytattak, és sem korra, sem nemre nincsenek tekintettel, minden vagyont felprédálnak. Károly híveit, akik csak útjukba esnek, mindet megölik, súlyosan megbosszulják az asszonyokat ért sérelmeket, öldökölnek, s az utcákon s tereken garázdálkodnak. És még sokkal kegyetlenebbül dühöngtek volna, ha János, Horvátország bánja ebbe az örvongésbe bele nem avatkozik. Ő ugyanis egy igen erős fegyveres csapattal véres küzdelemben elfoglalta a Szombati-kaput”. Ezt volt KÁROLY (c.) vége, és ez volt a város szerencsétlensége. Nem szabad szó nélkül elmennünk Thuróczi, Bonfini és általában mindenkinek az igen elterjedt tévedése mellett. Ti. hogy Forgách Balázs a gaztett jutalmaként Ghimes várát kapta a királynőktől. Egyáltalán nem így van, amit ennek a várnak említésénél, de Gács említésénél is megcáfolunk.

A történetek elbeszélése.

A város innen támadt szerencsétlensége.

- z.) LAJOS özvegye ugyanis, akit gyakran ifjabbnak is mondanak, hogy anyjától, aki Lengyelországban több mint nyolcvan éves korában hunyt el, megkülönböztessük.
- a.) III. decas, I. könyv, 363.l, 27.
- b.) III. decas, I. könyv, 363.l., 27.
- c.) Ezzel a gyilkossággal 1385. február 3-át szennyezték be.

I. RÉSZ. BUDA VÁROS TÖRTÉNETE. I. IDŐSZAK.

Ghimes és Gács nem a Forgách által elkövetett rút gaztett jutalma.

Azt mondják, így kiáltott oda *Erzsébet* Forgáchnak: „*Vágd, vágd, Forgách! Tiéd léssen Ghimes és Gács!*” (d.) *Ghimes* ugyanis már IV. BÉLA idejében a *Forgáchok* birtokában volt, *Gács* várát pedig *Forgách Zsigmond* nádor szerezte meg családi birtoknak, mivel azelőtt a *Losoncziai* volt, részben hozományként, részben pedig királyi engedély alapján.

VIII. §

Milyen sors várt ezután a királynéokra?

Ezután félenkebben tevékenykedtek a királynék *Budán*, legalábbis a vártnál engedékenyebben kormányoztak, mint hitted volna, akár mert a szerencsétlen asszonyokat a gaztett miatt a lelkiismeret mardosta, akár pedig azért, mert a roppant gonosztett nem használt a népszerűségüknek. Mert hát megvan a népben az a kárhuzatos szokás, hogy amit előbb oly hevesen kívánt, annál makacsabban utasítja vissza és veti meg, minél hevesebben ragadta magát azelőtt az ellenkező végletbe. S nem is tudtak az Isten bosszúállása elől elmenekülni, sőt, éppen ők maguk mentek elébe, mikor Dalmácia felé vették útjukat, s cinkosaikkal, *Garaival* s *Forgáchcsal* együtt az elkövetett gyilkosság jutalmául *Erzsébet* halált, *Mária* pedig bilincset talált. Ezeket azonban már nem kell kifejtenuünk. Milyenek voltak ekkor az állapotok ezidőtájt *Budán*? A magas a mélyel – minden összekeveredett, mígnem 1387 március 31-én királlyá koronázták ZSIGMONDOT, és MÁRIÁT a *velenceiek* közreműködésével szabadon engedték, s ezzel a városban is helyreállt a nyugalom. Még fogvatartották *Máriát*, mikor ZSIGMOND *Károly* halála után Csehországból, ahová a bizonytalan körülmények között elmenekült, megérkezett *Budára*, nem tudván, hogy mi történt a királynékkal. Itt értesült az őket ért szerencsétlenségről és mindenekelőtt azon fáradozott, hogy hol könyörgéssel, hol ígéretésekkel megnyerje magának az előkelők szívét, lecsillapítsa a városban a kedélyeket, hiszen a polgárokat teljesen felkavarta az általános fölfordulás. Ezután *Mária* kiszabadulásán fáradozva, már királlyá koronázva *Zágrábig* ment, majd szerencsésen visszatért *Budára* a királynővel együtt, akit amott a *velencei* kísérettel együtt igen szívélyesen fogadtak. Az egész dologról másképp értekezik BONFINI (e.), de most nem kell őnála időznünk. A magunk részéről TIMONT követtük. ZSIGMOND, aki visszakapta *Máriát* és a királyságot, s az országban békét teremtett, mind a királyi palotát, mind a várost hihetetlenül nagyszerű építményekkel kezdte beépíteni. Terve, hogy a várost fölékesítse, már csak azért is sikerrel járt, mivel a magasabb tudományokkal kezdték. 1388-ban ugyanis főiskolát alapított *Budán*, melyet BONIFÁC pápa oklevél kiadásával megerősített, s *kancellárjának* az *óbudai prépostot* tette meg. De hogy vajon az Ó- vagy az Új-Budának adták ezt a nagy ékességet? Tudom, hogy néhányan az előbbi mellett törnek lándzsát.

Zürzavaros állapotok a városban.

Zsigmond elrendezi őket.

A város iránti érdemei.

Itt alapít főiskolát.

d.) *Ez a vár Nyitra*, a másik pedig *Nógrád* vármegyében található. Róluk majd a megfelelő helyen.

e.) III. decas, I.könyv vége és a II.könyv eleje.

nem; sed & apud *Gátsum*, refellimus. Ferunt, acclamasse, *Elisabetham*, *Forgáchio*: *Vágd, vágd Forgách! Tied leszen Ghymes és Gáts!* hoc est: *Cederet strenue Carolum Forgáchius, in premium sibi, Ghymes (d.) & Gáts, datum iri.* Certe enim *Ghymes*, iam *BELAE IV.* temporibus, in *Forgáchiorum* potestate fuit; caltrum autem *Gáts*, a *Sigismundo Forgáchio*, Palatino, cum ante *Losontziorum* esset, iure nuptiarum partim, partim regum indulgentia, ditioni eius gentis, adiectum est.

Ghymes, & Gáts, non sunt pramia, patrati a Forgáchio, dirifaciorum.

S. VIII.

Timidius postea *Budæ* agebant reginæ, saltem regnabant, quam credidisses, remissius: siue, quod facinoris conscientia, exedebat miseris; siue, quod tanto maleficio, parum ad popularitatem profecerant. Nam, est hoc damnandum in vulgi moribus, ut, quod nunc vehementer concupiuit, reiiciat iterum, auerfeturque, tanto pertinacius, quanto vehementius, in contrarium rapiebatur antea. Neque poterant sane, vindictam numinis declinauisse, quin immo, ibant ei obuiam, quando, suscepto in *Dalmatiam* itinere, mortem *Elisabetha*, vincula *Maria*, patratae cædis præmia, cum complicitibus *Gára*, & *Forgáchio*, repererunt. quæ iam non habemus expromere. Quis vero, ea tempestate, *Budæ* habitus? Non poterant non, summa hic, imis permisceri; dum inaugurato, anno *MCCCLXXXVII.* pridie *Calendas Apriles*, *SIGISMUNDO*, atque *MARIA*, elaborantibus *Venetis*, in libertatem adserta, sua, vrbi quoque, reddita est tranquillitas. Adhuc captiua detinebatur *Maria*, cum *SIGISMUNDVS*, post *Caroli* necem, ex *Bohemia*, quorsum, re dubia, profugerat, ignarus, quid reginis accidisset, *Budam* aduenerat. Certior hic, de eorum calamitate, factus, id in primis dedit operam, uti animos procerum sibi, qua precibus, qua pollicitationibus, conciliaret, sedaret urbem, tanta rerum conuersione, prorsus concussam. Postea, de restituenda *Maria* sollicitus, *Zágrábiam*, inauguratus iam, concessit, eaque illic, cum *Veneto* comitatu, blandissime accepta, *Budam*, cum regina, feliciter rediit. Aliter, tota de re, commentatus est *BONFINIVS (e.)*, quem non est opus morari. nos *TIMONEM* sequi maluimus. Redditus *Maria*, atque regno, *SIGISMUNDVS*, constitutaque domi pace, regiam non minus, quam urbem, ædificiis, ultra quam reris, magnificis, coepit excolere. Successit eo feliciter, ornandæ hoc vrbis institutum, quod a melioribus litteris, ducta sunt initia. Enim vero, anno *MCCCLXXXVIII.* *Academiam Budæ* condidit, quam *BONIFACIVS* Papa, editis tabulis, confirmavit, eiusque *Cancellarium*, *Veteris Budæ Prapositum*, esse iussit. Sed, veterine, an nouæ *Budæ*, tantum decus adtributum? Pro illa

Qua hinc reginæ fortuna acciperit:

res vrbi perturbata:

pacantur a Sigismundo:

eius in urbem merita:

Academiam hinc constituit:

TOM. III.

C c

face-

d.) Arces sunt, illa *Nitriensis*, hæc *Neo. (e.)* Decade III. Lib. I. fine, & initio *gradiensis* Comitatus. de quibus, Lib. II. suo loco.

facere aliquos, non me præterit; ego, huic velificor, cui ornandæ aut ætitandæque, SIGISMVNDVM, omnem impendisse operam, certum est. Multa demum intercessere, quæ, & regi molesta, & vrbi damnosa, exstiterunt. Huc eius captiuitatem, & bella, varie administrata, retuleris. Lubenter vero, cum erat qualiscunque cessatio, *Buda* diuersabatur SIGISMVNDVS. Sed, publica etiam regni *Comitia*, pleraque isthic, cum Ordinibus, concelebrabat. Auxit urbem ciuibus, prouiditque, data mercatoribus, vltro citroque commeandi libertate, vt in celebre emporium, breui euaderet, vrbs originis nuperæ. Atque, si fatendum sit, quod res est, mercatibus tunc in primis inualuisse *Budam*, existimamus. Indulserant *Buda*, reges antegressi, ius deponendarum isthic mercium, quod, SIGISMVNDVS quoque, ratum habuit. Aduerso vero eo, quod locupletentur quidem *Budenses*; sed, cum iniuria reliquæ Hungariæ: libertas ea, abrogata est, publico anni MCCCCV. comitio. Lex, quæ tunc perlata (f.) fuit, sic habet: *Licet ciues nostri Budenses, inter ceteras eorum libertates, tali libertate, per nostros prædecessores ipsis largita, ac per nos confirmata, freti, & vsi hucusque dignoscuntur, ut puta: ut omnes & singuli, tam regnicola, quam extranei mercatores, vniuersas, & quaslibet, res mercimoniales, ac bona venalia, & commutabilia, tam descendendo, quam ascendendo, se in ipsorum ciuium Budensium medio deponere, ac depositas inibi vendere & commutare, ab indeque nullatenus alias abducere, neque deportari facere debuissent, & fuissent assueti. Tamen, quia nunc facta generali congregatione quarumlibet ciuitatum, oppidorum, ac liberarum villarum nostrarum Regalium, habito superinde consilio, visum & consultum extitit, ut ampliori fructuositate & vberiori statu, & communi bono Regni, & Regnicolarum, ac præcipue ciuium, & mercatorum nostrorum, ne propter utilitatem & augmentum vnius ciuitatis, tota regni nostri communitas, damnum & incommodum suscipiat, & nociuum recipiat detrimentum, ut omnes & singuli mercatores, nostri videlicet regnicola, de regno nostro exeuntes, & in regno nostro commorantes, vniuersas & quaslibet ipsorum res mercimoniales, & bona venalia, seu commutabilia, per totum nostrum Regnum, & extra ipsum regnum, quocunque, quotiescunque, & quoadcunque voluerint, liberam, meram, plenam & securam deducendi, deferendi, pellendi, reducendi, deponendi, & depositas vendendi, commutandi, & abinde deferendi, & deduci faciendi, & cum eisdem, iuxta eorum voluntatem & libitum, disponendi habeant facultatem; non obstantibus quibuscunque libertatibus & priuilegiis, dictis ciuibus nostris Budensibus, super præmissa rerum depositione qualibet datis, vel concessis, quas & quæ, quoad præmissa, ex certa scientia reuocamus, exceptis extraneis, qui teneantur in præmissis antiquam consuetudinem obseruare.* Male rem tulisse ciues, cœpisseque fræna mordere, atque etiam graues existere SIGISMVNDVS, euentus docuit. Ergo, fuit, cur, ciuium opes atque potentiam, haberet suspectam. Relatum nobis est, a rerum Hungaricarum peritis, non tam magni-

& emporium:

quod abrogatur quodammodo:

ciuium hinc enata offensio:

Én emellett kardoskodom, hiszen bizonyos, hogy ZSIGMOND sok fáradságot fordított ennek a díszítésére és gyarapítására. Azután sok dolog jött közbe, mely a király számára terhes, a városra nézve pedig károsak voltak. Ide számíthatjuk a király fogságát, s a változó sikerrel megvívott háborúkat. Amikor azonban egy kis nyugalom volt, ZSIGMOND szívesen időzött *Budán*. Ráadásul a legtöbb országgyűlést itt tartotta a rendekkel együtt. Polgárokkal is gyarapította a várost, s az által, hogy a kereskedőknek engedélyt adott arra, hogy ide-oda vándoroljanak, gondoskodott arról, hogy rövid idő alatt híres vásárhellyé nője ki magát a nem régi alapítású város. Ha meg kell mondanunk az igazat, véleményünk szerint elősorban a kereskedés révén erősödött meg *Buda*. Az előbbeni királyok engedélyezték azt a jogot, hogy Budán le lehessen rakni az árukat, és ezt ZSIGMOND is jóváhagyta. Mikor azonban észrevette, hogy a *budaiak* meggazdagodnak ugyan, de Magyarország többi részének rovására, 1405-ben az országgyűlésen eltörölték ezt a kiváltságot. Az akkor hozott törvény (f.) a következőképpen hangzik: „*Ámbár tudott dolog, hogy budai polgáraink egyéb szabadságaik között mindeddig azzal a kiváltsággal is rendelkeztek, melyet elődeink adtak nekik s Mi megerősítettük, hogy ti. minden, akár az országban lakó, akár külföldi kereskedőnek az ő összes és bármiféle árucikkeiket, eladásra és elcserélésre szánt holmijaikat akár lefelé jövőn, akár felfelé menvén a budai polgárok körében kellett leraknia, és a lerakottakat ott eladnia és elcserélnie, és innen máshova vinniük vagy szállítaniuk nem volt szabad, és ez szokásba is ment, — mindamellet, mivel minden királyi városuknak, mezővárosunknak s szabad községünknek imént tartott egyetemes gyűlésében az e tárgyban folyt tanácskozás után országunk országlakóinak s kiváltképpen polgárainak meg kereskedőink jövedelmének gyarapítása és helyzetének emelése valamint közjára érdekében, nehogy egy város haszna vagy gyarapodása miatt országunk egész közönsége szenvedjen kárt s rövidséget, s érezzen ártalmas veszteséget, — jónak láttuk s elhatároztuk, hogy a kereskedők, akik ti. országlakóink, mindannyian együtt és egyenként, országunkból kimenvén vagy országunkban tartózkodván összes és bármimű árucikkeiket, eladó és elcserélni való portékájukat egész országunkon keresztül és országunkon kívül, akárhová, akárhányszor és akármikor egészen szabadon s teljes biztonsággal vihessék, szállíthassák, hajthassák, visszahozhassák, lerakhassák és a lerakottakat eladhassák, elcserélhessék, onnan elszállíthassák, elhordhassák és azokkal akarattuk s tetszésük szerint rendelkezhessenek, ellent nem állván nevezett budai polgárainknak az áruk említett lerakása tárgyában bármimódon adott és engedélyezett bármiféle szabadságok s kiváltságok, melyeket előrebocsátottak tekintetében határozott szándékkal visszavonunk, — kivéve a külföldieket, kiknek kötelességük az előbb mondotakban a régi szokásokat megtartani.*” Az események megmutatták, hogy a polgárok zokon vették ezt a dolgot, harapdálni kezdték zablájukat és ZSIGMONDRA is megneheztek. Nem ok nélkül tartotta tehát gyanúsnak a polgárok vagyonát s hatalmát. A magyar történelem szakértői beszámolnak arról, hogy

és vásárhelyet,

ezt valamiképpen eltörlik.

A polgárok haragja miatt.

f.) A XI. cikkelyben. [Corpus Iuris Hungarici, I. kötet. Zsigmond dekrétumai, Decr. I. (1405) Art. 11. 218–219 l. Ford. Kolozsvári Sándor és Óvári Kelemen.]

I. RÉSZ. BUDA VÁROS TÖRTÉNETE. I. IDŐSZAK.

Zsigmond
építkezései.

nem annyira a nagyszerűsége törekedve, mint inkább a polgároktól való félelmében erősítette meg ZSIGMOND a királyi palotát falakkal, a várat pedig toronnyal, — hogy legyen mivel megfélemlíteni azokat, akik nem hallgatnak a parancsára. Erről s más munkáiról így ír BONFINI (g.): „Beszámolnak a fejedelem bőkezűségéről, büszke épületeiről s köztük is elsősorban arról, amelyet Budán hozott létre. A vár előtt egy kápolnát emelt, melyet SZENT ZSIGMONDNAK ajánlott föl, aki iránt különösen buzgó vallásossággal viseltetett, s a kápolnának nagy létszámú papi testületet is adományozott. A várban palotát építtetett, mely erősen magán viseli az ókori Róma stílusjegyeit, a várat fallal vette körül, és igen kellemes sétányokkal díszítette föl, üvegablakos csarnok formájában. Kb. a vár közepén egy hatalmas torony (h.) alapjait rakta le, kockaközből, mint a többi épületeket, ami két erkéllyel van összekötve; de a halál megakadályozta abban, hogy az elkezdett munkát befejezze.” Ezeket s még sok más érdekességet adott ZSIGMOND Budának.

IX. §

A rácok bejövetele az alsóvárosba Zsigmond alatt, ennek oka.

ZSIGMOND idejére tehetjük továbbá a *rácok* beköltözését az alsó-városba. Baráti viszonyban volt ugyanis GYÖRGGYEL, Szerbia királyával, — *despotának* hívják —, akit ez a viszony indított arra, hogy Görögfehérvárt, magyarul *Nándorfehérvárt* ZSIGMONDNAK ajándékozza. Mások szerint a török támadás miatti félelmében tett így, mivel a *Száva* és a *Duna* torkolatában fekvő erődítmény a keresztények határaiban garázdálkodó ellenség szemében szálka volt. Vagy inkább ezzel a szolgálattal akarta tanúbizonyságát adni annak, hogy ZSIGMOND iránt mutatott hűségét mindig meg akarja tartani. Tehát a király hogy ne érezze magát annyira lekötelezve a despotának, érdemei miatt, sok várat, falut és várost adott neki Magyarország-szerte, hogy (i.) ezt a törökök szomszédságában élő embert annál könnyebben megtarthassa barátságában s szolgálatában. Ezek között volt *Zalánkemen, Óbecse, Kölpény, Világosvár, Tokaj, Munkács, Tállya, Regéc*; továbbá *Szatmár, Hajdúböszörmény, Debrecen, Túr, Tiszavarsány* mezővárosok és sok más. *Budán* pedig nagyszerű, szinte királyian fényűző házai épültek. Azt gondolom azonban, hogy bizonyosan nem kíséret nélkül élt *budai* palotájában, hanem sok familiárisát tartotta maga mellett, akik kihasználták ezt az alkalmat, s vagyonukat gyarapították. Kézenfekvő tehát arra gondolni, hogy uralkodóhoz hasonlóan honfitársai vagy alattvalói is megkapták a *budai* polgárjogot. Azidőtájt ZSIGMOND palotája igen híres volt, és a király kedvéért Európa legtávolabbi vidékeiről is gyakran keresték föl *Budát* fejedelmi személyek. Hallgassuk meg BONFINIT (k.): „Zsigmond nagyszerű palotáját

Milyen volt ekkor a palota?

g.) *III.decas*, [helyesen: III.] V.könyv, 408.l, 4.

h.) Ezt mi *magyarok* ma is *Csonkatoronynak* nevezzük, mivel nincsen csúcsa. Ma is megvan még a romja, de a sok ostrom miatt erősen lekopott. A várba belépve jobbkéz felé találhatjuk.

i.) *Temes vármegye* leírásakor ismét megemlítjük GYÖRGYÖT, mégpedig ahol *Torontál* vármegye nyomait előbányásszuk az oklevelekből. Lásd még: THURÓCZI, ZSIGMOND krónikája, XX. fejezet, 135.l., BONFINI, III.decas, III.könyv, 400.l, 38: vö. ALBERT király 1439.évi dekrétuma, XXV. cikkely.

k.) Uo.

magnificentiae studio, quam ciuium metu, regiam moenibus, arcem turri, instruxisse SIGISMUNDUM, vt esset, vnde territaret, dicto minus audientes. De his eius, aliisque operibus, BONFINIVS (g.): *Referunt, inquit, principis magnificentiam, superbissima eius adificia, atque illa in primis, quae Budae statuit. Ante arcem, sacellum erexit, quod D. SIGISMUNDO dicauit. cuius quippe numini se peculiari religione fecerat obnoxium, idque amplissimo sacerdotum collegio donauit. Item, exaedificauit in arce palatium, multum Romanae referens antiquitatis: muro arcem obduxit, ambulacrisque amoenissimis exornauit, in speculari porticus speciem, In media fere arce, turrim (h.) amplissimam fundauit, e quadrato, veluti cetera omnia, lapide, quae ad duo subdialia pertinet; sed morte praeventus, initum opus non absoluit. Haec, pluraque alia, a SIGISMUNDO, Budae, data sunt ornamenta.*

Sigismundi substractiones.

§. I X.

Porro, ad hanc SIGISMUNDI aetatem referimus, *Rascianorum*, in suburbanum, aduentum. Multa ei, cum GEORGIO, superioris *Masiae* regulo, *Despotam* vocant, intercessit familiaritas. qua, inductus, Albam Gracam, *Nanaor-Fejér-Vár* Hungaris dictam, SIGISMUNDO donauit. Alii metu, ingruentis Turcae, id fecisse credunt, quando in *Sauis*, atque *Danubii* confluente sita munitio, non poterat non, fudes in oculis esse, grassanti, in Christianorum fines, hosti. Quin immo, obstrictam, officii hoc genere, SIGISMUNDO fidem, perpetuo se velle seruare, testatum voluit. Ergo, ne bene merendo, a Despota, vinceretur rex, multa ei castella, vicos & oppida, passim per Hungariam (i.) obtulit, vti eo facilius in amicitia, atque officio, contineret hominem, Turcis vicinissimum. In his fuere: *Szatlanke-men, Beche, Kelpen, Világosvár, Tokay, Munkách, Thállja, Regécz*; oppida vero *Szatmár, Beszermény, Debreczen, Thür, Varsány*, & pleraque alia: *Budae* vero, aedes magnifice, & prorsus cultu regio instructa. Opinor autem, non ita nudum, a comitatu suorum, in regia *Budensi* egisse, quin, & frequentes aleret familiares, & haberet secum, qui occasione hac vterentur, remque suam auctarent. Itaque, pronum fuerit adfirmare, sicuti regulum. ita huius quoque, seu populares, seu subditos, iure ciuitatis, *Budae* fuisse donatos. Ac fuerat sane, ea tempestate, illustris SIGISMUNDI regia, frequentabaturque etiam viris principibus, regis studio, ex remotissimis Europae regionibus, *Budam* confluentibus. BONFINIVM (k.) audiamus: *Illustrem Sigismundi*

Rascianorum, in suburbano, sub Sigismundo, aduentus, & huius occasio:

qua tunc fuerit regia:

Cc 2

di

g. Decade III. Lib. v. p. 408, 4.

h.) Ea in Hungari, hodieque, *Csonka-Torony*, hoc est: *Turrim muncam*, adpellamus, eo quod fastigio careat. Existat rudus, sed, tot oblidionibus, multum derasum, idemque arcem ingredientibus, dextrum.

i.) Recurret nobis GEORGII mentio, in

Comitatu *Temesiensi*, vbi vestigia comitatus *Toronyaliensis*, ex diplomatibus eruderabimus. Adi interim *THVRÓCZIVM*, Chronico SIGISMUNDI, Cap. xx. p. 135. BONFINIVM, Dec. III. Lib. III. p. 400, 38. collato, Decreto ALBERTI, Anno MCCCXXXIX. Art. xxv.

k.) Loco eodem.

di aulam, nemo satis admirari potuisset. quandoquidem præstanti principum frequentia, resplendebat. quo, tamquam ad procerum viuaria, ex omnibus Europæ partibus, viri clari confluebant. E remotissimis Hispaniæ finibus, multos in Pannonias, Imperatoris huius fama, contraxit. Lusitaniæ regis filius, audito SIGISMVNDI nomine, in Hungariam peregre profectus est. qui ab Augusto remoratus, & illic hibernare coactus, quum stantem glacie Danubium, & oneratos currus, pedestremque transitum, æquissime toleraret, haud secus, ac rem miraculo dignam, ad patrem, multosque Hispaniæ regulos, id scripsisse, dicitur. Ingruente mox primo tempore, impetrata missione, ab Imperatore magnifice donatus, ac multis excultus honoribus, dimissus est. Non poterat, hæc regiæ SIGISMVNDI celebritas, non esse coniuncta, cum vrbs, & vniuersæ Hungariæ, decore.

& vrbs celebritas.

S. X.

Sub Alberti inuria, seditione sedatur Buda:

AT, mors demum SIGISMVNDI, & ALBERTI exordia, vehementer funestarunt vrbs. Sæua nimirum, inaugurato nouo rege, seditio, Bude exoritur. Nam, cum ciuitas, ex Hungarica, Alemannicaque gente constaret, ob morum dissimilitudinem, contrariaque studia, grauibus, inter se factionibus, laborabat. Hæc, inter eos, antiqua conditio fuit, vt vno, ex Alemannia, & Vngaria prætorem urbanum, altero anno crearent, quem iudicem adpellant. Rata ac firma inter eos fuit ista consuetudo, quæ sacræ sanctionis loco habebatur. Alemanni, quando arte, urbanitate, opibus & calliditate, plus poterant, sæpe infensam sibi gentem, prætura priuare studuerant, variis sæpe iniuriis contumeliisque, aduersarios adfecerant: sed illi dissimulatis odiis, patientia quadam, eorum inuidiam declinarant: reformidarant quoque ipsi Vngarorum vires, & quid in alieno regno molerentur, diligentius pensitarant. Nunc autem, oblata patranda facinoris occasione, siquidem, Alemannum se regem nactos esse, cernebant, haud vltra cunctandum esse rati, abrogandæ gentis consilia ineunt. Erat in vrbe ciuis, Vngarorum princeps, qui Ioannes Eitbves dictus est, vir profecto grauissimus, multi consilii compos, atque his admodum formidolosus; quandoquidem, Alemannorum probra, molestius, quam ceteri, ferre solebat. is vnus erat, qui nec in senatu, nec publice priuatimue, suæ nationis dignitatem, quoquomodo lædi patiebatur: vnde, vniuersam in se Alemannorum inuidiam, plane conflauerat. Contra hi, hunc vnum in republica patronum habere putabant, qui libere vbique loqueretur. Ioannem igitur, sub prætextu criminis, illi ceperunt, in suis adibus in vincula coniecere: mox, in abditis penetralibus, variis cruciatibus afficere ceperunt: quibus tandem enectum, culeo infutum, alligato gutturi lapide, in Danubium clam demerserunt. Octo, circiter dies, facinus tale delituit, mox cadauer emerfit, ac ripis, ab vndis expositum, clandestinum sce-

lus

senki nem tudná eléggé csodálni, mivel a fejedelmek idesereglő sokaságával fényeskedtek. Ide, mintegy az előkelőknek a kirakatába sereglettek hűres személyek Európa minden részéből. Hispánia legtávolabbi vidékeiről sokakat vonzott Pannoniába az uralkodó híre. A portugál király fia ZSIGMOND nevének hallatára fölkerekedett, s Magyarországra jött. A király marasztalta és arra kényszerítette, hogy itt töltsen a telet; nyugodt lélekkel tűrte, hogy a Dunán beállt a jég s rajta megterhelte kocsik s gyalogosok keltek át, úgy számolt be minderről atyjának s Hispánia sok főemberének, mint valami csodaszámba menő dologról. Majd tavasz elején, bevégezvén küldetését, elbocsátotta, visszaindult, miután a császár bőkezűen megajándékozta és sokféle megtiszteltetéssel kitüntette.” ZSIGMOND királyi palotájának ez a híressége természetes módon magával hozta a városoknak és egész Magyarországnak az ékességét.

és a város híre.

X. §

ZSIGMOND halála és ALBERT uralkodásának kezdete aztán erősen bemocskolta a várost. Az új uralkodó megkoronázása után ugyanis vad lázadás pattant ki Budán. A város magyar és német nemzetiségűekből állt, s így a szokások és erkölcsök különbözősége meg a különböző párttörekvések miatt súlyos pártvillongásoktól szenvedett a város. Régtől fogva megállapodás volt köztük, hogy az egyik évben a németek, a másikban a magyarok közül választották a város előljáróját, akit bírónak neveztek. Szilárdan érvényben volt köztük ez a szokás, melyet szentnek és sérthetetlennek tartottak. Mivel a németek mesterségben, műveltségben, vagyonban és fortélyosságban többre voltak képesek, gyakran azon mesterkedtek, hogy a szemükben oly gyűlöletes népet megfosszák a bírói hivataltól, s gyakran mindenféle jogtalansággal és sértésekkel ellenségükké tették őket. Gyűlöletüket azonban jól leplezték, s egyfajta türelemmel igyekeztek elkerülni irigységüket. Ők maguk is félték ugyanis a magyarok erejétől s gondosan mérlegelték, hogy mit vihetnek végbe egy idegen országban. Most azonban látták, hogy jó alkalom kínálkozik gonosztett végrehajtására, hiszen német királyt nyertek. Úgy gondolták, hogy nem szabad tovább habozni, és terveket szőttek a gyűlölt nép jogainak eltörlésére. Volt a városban egy polgár, a magyarok vezére, akit *Ötvös Jánosnak* hívtak. Igen komoly férfiú, bölcs és megfontolt ember volt, és szerfölött félték tőle a németek, mivel gyalázatos tetteiket nehezebben viselte, mint a többiek. Ő volt az egyetlen, aki sem a tanácsban, sem pedig nyilvánosan vagy magánügyekben nem hagyta, hogy csorba essék a saját népe becsületén. Így hát igen-igen fölszította maga ellen a német gyűlöletét, a magyarok viszont úgy vélekedtek, hogy ő a városban az egyetlen patrónusuk, hiszen mindenütt szabadon mer beszélni. Jánost tehát valamilyen bűn ürügyén a németek elfogták és bilincsbe verették, majd egy ház pincéjében különböző kínzásokkal kezdték gyötörni. Majd mikor a kínzások következtében kiszendvedett, egy börtömlőbe varrták be, torkára követ kötöttek, és titokban lebocsátották a Dunába. Kb. nyolc napon át lappangott ez a gonosztett. Majd a holttest fölbukott, a hullámok kivetették a partra, és a titkos gonosztett a világ elé tárult.

Albert uralkodásának kezdetén zendülés mocskolja be Budát.

I. RÉSZ. BUDA VÁROS TÖRTÉNETE. I. IDŐSZAK.

Mivel igen sok seb és szúrás látszott rajta, a köznép rögvést kitalálta, hogy csak a németek tehették, mivel tudvalevő volt, hogy azelőtt igen gyűlöletes volt a szemükben. Azidőtájt az új király kedvéért a magyar nemesség jó része Budára sereglett. Mikor értesültek a gonosztettéről, a magyarok részéről zavargás tört ki a városban, majd roppant nagy lázadás kezdődik. A németek, akik be voltak avatva ebbe a gonosztettbe, a saját házába húzódnak, reteszekkel s tolózárral zárják el azokat, fölfegyverkeznek és őrségekkel erősítik meg a házakat, mikor észlelik, hogy fegyvert ragadtak ellenük. Majd a magyarok mindenütt megtámadják őket. Először a gyanús házakat ostromolják meg, melyek telve voltak a kereskedők roppant vagyonával. Mindenkit legyilkolnak, aki csak útjukba kerül. Nincsenek tekintettel sem korra, sem nemre. Aztán pedig a többire rohannak, és széltében-hosszában ugyanilyen kegyetlenséggel garázdálkodnak. Majd annyira elszabadult a nép féktelen indulata, hogy – zsákmány után kutatva – más idegenekre, így az olaszokra is rátörnek, mégpedig elsősorban a kereskedőkre. Az elvadult nép dühe miatt az egész város öldökléssel s lármával telik meg. Azidőtájt élt Budán *Jakab*, egy szentéletű férfiú, aki Ascoli földjén született, s aki Szent Ferenc rendje terjesztésére Itáliából nem sokkal azelőtt érkezett Magyarországra, Kapisztrán Jánossal, a hasonlóan szentéletű férfiúval együtt. Megindult a barbár nép embertelen vadságán, s meghallván a lázadást, magához ragadta s fölemelte Üdvözítőnk keresztjét, az egész papi testülettel együtt előjött a Szent János kolostorból s hol könyörületért kiáltozott, hol JÉZUS Krisztus segítségéért fohászzkodott, hol pedig a fegyvereseket kérlelte Krisztus szenvedésére, hogy tegyék le a fegyvert, könyörüljenek a keresztény polgárvéren, rettegjenek az isteni haragtól. Sőt gyakran térdreborulva könyörgött nekik, hogy ne dühöngjenek tovább, legyen bennük több megfontoltság s minden jogtalanság megbosszulását hagyják Istenre. Azok viszont, abban a hiszemben, hogy Isten is az ő segítségükre jön, csak annál kegyetlenebbül dühöngenek és senkit nem engednek ki a kezük közül, sőt azon nyomban legyilkolják. A megöltek vagyonukat és áruikat s minden javaikat fölprédálják, sőt a nyilvánosság elé kihurcolva a nép elé rakják, hogy szabadon raboljanak. *Jakab* pedig, mikor belátta, hogy az eszelős tömegben sem szavakkal, sem pedig az isteni Üdvözítő képmásával nem ér el semmit, visszavonult a Szent János kolostorba, ahonnan elébb előjött. Végül aztán a magyarok abba hagyták, mikor már megelégték a németek hosszú öldöklését. Így ír BONFINI (l.). Látszik tehát, hogy e két nép közti réges-régi gyűlölséget nem tudta elfojtani az, hogy ugyanabban a városban szoros emberi érintkezésben éltek, és ugyanazon jogokat birtokolták.

XI. §

Mi következett hirtelen korai halála után?

Röviddel ezután ALBERT korai halála ismét megzavarta a *budaiak* dolgait. Ő törvénnyel kötelezte magát arra, hogy *Magyarországon* lesz örökös székhelye, azon az országgyűlésen, amelyet 1439-ben tartottak *Rákos mezején*, s *Budán* hagyott jóvá. „*Lakhelyünket*” mondja (m.), „*más királyok szokása szerint itt Magyarországon*

l.) III. decas, IV.könyv, 410.1.,10. THURÓCZI, i.h. XXV. fejezet, 137.l. NADÁNYI JÁNOS, *Florus Hungariae*, III.könyv, VI.fejezet, 157.l.

m.) A XXIII. cikkelyben, hogy „A király az országban fog lakni”.

lus indicavit: cum plurima vulnera & stigmata circumferret, id ab Alemannis, vulgus, factum esse repente coniecit, cum his olim, infensum nimis esse, cognouerit. Eo tempore noui regis gratia, multum nobilitatis Hungaricæ, Budam forte confluerat: deprehenso facinore, tumultus in vrbe ab Vngaris excitatur, atque ingens mox oborta seditio. Alemanni, facinoris huiusce conscii, sese in proprias quisque ædes receperunt, pessulis has obicibusque obdunt, armis instruunt, obfirmantque præfidiis, quando in se arma capi sentiunt. Mox, in eos vulgo fit concursus, suspectas primum ædes expugnant, negotiatorum opibus, mirifice completas: trucidant homines, quos offendunt, nec ætati, nec sexui parcunt. In ceteros deinde impetum faciunt, & pari, vsquequaque crudelitate, grassantur. Aducta vulgi licentia, in alios externos, & in Italos, vel maxime negotiatores, prædæ cupiditate, fit impetus. præ furore efferatissimæ gentis, vrbs vniuersa, passim cædibus & clamore, completur. Erat ea tempestate, Budæ, *Jacobus*, vir sanctissimus, ex agro Asculano natus, qui, propagandi Diui Francisci Ordinis gratia, ex Italia, in Pannonias, cum Iohanne Capistrano, pari sanctitate prædito, paulo ante venerat. Miseratus barbaræ gentis immanitatem, audita seditione, sumto Saluatoris nostri patibulo, cum vniuerso sacerdotum collegio, e Iohannis æde prodiit, nunc misericordiam exclamans, nunc IESV Christi opem ingeminans, nunc armatos, per Christi passionem obtestans: arma deponant; Christiano, & ciuili parcant sanguini; diuinam iram reformident; quin etiam, flexis sæpe genibus obsecrans, ne vltra sæuiant, iniurias omnes, præsentis animo, Deo vindicandas remittant. Contra illi, veluti si Deum in subsidium aduenisse reputassent, eo crudelius sæuiunt, neminem ex illis deprehendunt, quin extemplo trucidant, eorum fortunas, merces, & bona cuncta, diripiunt, item in publicum tracta, plebi diripienda præponunt. *Jacobus* autem, cum in vafsaniente turba, se nec verbis, nec diuini saluatoris imagine, quicquam proficere posse, conspicaretur, in ædem Iohannis, vnde dudum exierat, se recepit. Vngari, longa Alemannorum cæde fatiati, tandem desiere. Ita BONFINIVS. (l.) Scilicet, vetustum, inter vtramque gentem, odium, haud potuit, arctissima, eiusdem ciuitatis, societate, eorumdem iurium vsura, præfocari.

S. XI.

Turbavit, breui post, res *Budensium*, mors ALBERTI intempestiva. Lege is se publica, ad figendam in *Hungaria*, sedem perennem, obstrinxerat, iis comitiis, quæ anno MCCCCXXXIX. concelebrata in campis *Rákos*, *Budæ* autem, rata grataque habuerat. *Habitationem*, inquit (m.), *nostram*, hic in *Hungaria*, *more aliorum re-*

Quid, eius mortem intempestivam, exceperis?

Cc 3

gum,

l.) Decade III. Lib. IV. p. 410, 10. THV-
RÓCIUS, loc. cit. Cap. XXV. p. 137.
IOHANNES NADANY, Flori Hung.

Lib. III. Cap. VI. p. 157.
m.) Articulo XXIII. quod Rex in *Hungaria*
manebit.

Wladis-
laus Polo-
nus, Bu-
dam subiit:

celebratur
isthic con-
uentus:

Széchy in-
sultationes:

gum, faciemus, & continuabimus. Vbi vero in Hungaria? *Buda* potissimum, nam hic sanctiones eas adprobauerat. Verum, designatam hanc *Buda* sedem, WLADISLAUS Polonus, post eius fata, in regem, diuisis Ordinum studiis, sublectus, eodem illo anno, occupauit. Nempe, procerum excitus rogatione, cum selecta militum, atque optimatum Polonorum, manu, in Hungariam venit. Continuatis demum itineribus, *Budam* contendit, ne, a *Friderico* Comite Ciliæ, qui urbem *Elisabethæ* viduæ nitebatur vindicare, ante aduentum suum, occuparetur. *Laurentius Hedervári*, Palatini tunc, adeoque, *proregis* dignitate, potiebatur. qui, simul aduertit, adpropinquare nouum regem, ei obuiam procurrit, arcem, vltro adaperuit, eumque, in sede regia collocauit. Notiores sunt, *Wladislai Poloni*, cum *Elisabetha*, quæ interim *Ladislauum* postumum in lucem ediderat, æmulationes mutuæ, quam vt eas necesse iam sit recensere. Calamitates *Budensium*, & harum ortus, iuuat expromississe. Vt *Budam* subiit WLADISLAUS, a Palatino, conuentus in urbem indicitur. *Conuenere extemplo*, verba sunt BONFINII (n.), *proceres, antistites, legati urbium, vniuersaque nobilitas, insuper & plebis innumera multitudo. qui quidem omnes, noui principis imperio gratulati, passim gestire videbantur. Sub incolumitatis diplomate, aduersæ factionis nonnulli principes, ad indictum conuentum, conuenere: in primis, Dionysius, metropolita Strigoniensis, Cardinalis, eo tempore spectatissimus, & Ladislaus Gára, Wissegradiensis præfectus arcis. quos, haud mediocris pars optimatum, & nobilitatis, sequebatur. Ex his, alter pupillum præcipue diligebat, quia sacro baptismo imitariat; alter, ærarii, munitissimæque arcis præfecturam, ob exploratam fidem, non immerito fuerat adsequutus. Quum *Budam*, non absque magna expectatione venissent, regalem, cum ceteris pontificibus optimatibusque, arcem subiere. Dum soluto senatu, cum aliis patribus, abirent, interceptus est exitus, nec unquam exeundi facta copia, donec fidum, in manus noui regis, obsequium iurarent, & Ladislaus, Wissegrádum, thesaurumque, redderet. Successit postea inauguratio, sed inauspicato, quando, subductum ab *Elisabetha*, genuinum diadema, sacerrimo ritui, nequiuit adhiberi. Ea interim res, periculum, & *Buda*, & *Wladislao*, accelerauit. Fuit *Comaromio*, præfectus, *Thomas Széchy*, Dionysii, Strigoniensis Metropolitæ, frater, (o.) partium posthumi, tenacissimus. Is, vt fidem, tenero regi, adprobaret, contra *Budam*, infessam a Polono, cum exercitu proficiscitur: regionem, quæ *Strigonio*, & vrbi intersita est, populatur: adoritur *Veteris Bude* suburbia, ad calidas sita, quæ *Fel-Hévíz* Hungari vocant hodieque: ignem ædibus subiicit: obluçtari ausos, cædit: iamque *Bude Nouæ*, vltima quæque minatur. Rex, ab arce despectat incendia, & rapinas, conuictur: vrbi metuit, ne forte, debilibus ea parte, mœnibus, hosti, affiliat. Illud verebatur in primis, ne qua in vrbe coniuratio foret inita, quæ *Thomam* propius admouisset. Ergo, arcem urbemque, dis-*

n.) Loco iam dicto, p. 423, 54

96 | o.) BONFINIUS inibi p. 425, 39.

fogjuk felütni és állandóan itt tartani.” Magyarországon, – de hol? Nyilván éppen *Budán*, mert itt hagyta jóvá ezeket a határozatokat is. Halála után ezt a *Budán* kijelölt székhelyet a lengyel ULÁSZLÓ foglalta el, akit ugyanabban az évben választottak meg helyébe a különböző rendi frakciók. Ő pedig az előkelők kérésére behívatva, lengyel katonák és előkelők válogatott csapatával Magyarországra jött. Szakadatlan menetben *Budának* tartott, hogy az ő jövelele előtt ne tudja elfoglalni a várost Cilei *Frigyes* gróf, aki azt az özvegy *Erzsébetnek* igyekezett megszerezni. Akkoriban *Hédervári Lőrinc* volt a nádor s ezzel a *király helyettese*. Mihelyt észrevette, hogy közeledik az új király, elébefutott, és önként kitérte előtte a várat, s bevezette a királyi székhelybe. Ismeretes a lengyel *Ulászlónak Erzsébettel* való kölcsönös vetélkedése, aki közben az Utószülött *Lászlót* a világra hozta, – így aztán ezt az esetet nem szükséges itt fölidézni. Inkább fejtsük ki a *budaiakat* ért bajokat és ezeknek eredetét. Mikor ULÁSZLÓ bejött *Budára*, a nádor gyűlést hirdet meg a városba. „*Hamarosan összesereglettek*”, olvashatjuk BONFININÁL (n.), „*a főnemesek, a főpapok, a városok követei és az egész nemesség, s ráadásul a nép hatalmas tömege. Úgy tűnt, hogy ők mindannyian módfelett örülnek az új király uralmának. Az ellenséges párt néhány vezetője menlevél oltalma alatt összesereglik a meghirdetett gyűlésre. Elsősorban Dénes esztergomi érsek, bíboros, a kor igen jelentős személyisége és Garai László, a visegrádi vár parancsnoka. Őket követte a főnemességnek és a nemességnek nem elhanyagolható része. Közülük a másik különösen szerette a kisleányt, mivel ő keresztelte meg a szent kereszttségben. Emez pedig kipróbált hűsége miatt nem érdemtelenül nyerte el a kincstár és az igen jól megerősített vár kapitányságát. Mikor megérkeztek Budára, nagy várakozással, a többi főpappal s főnemessel együtt bementek a királyi várba. Mikor a tanácskozás végeztével más honatyákkal együtt el akartak távozni, elzárták előlük a kijáratot, és addig nem kaptak engedélyt a távozásra, míg föl nem esküdtek az új király kezébe örök szolgálatra, és László Visegrádot és a kincstárat át nem adta.*” Ezután következett a koronázás, de szerencsétlenül, mivel az *Erzsébet* által elrejtett igazi koronát nem tudták használni a szent szertartás során. Ez a dolog hamarosan veszélyt hozott mind *Budára* mind pedig *Ulászlóra*. *Komárom* kapitánya, *Széchy Tamás*, Dénes esztergomi érsek testvére (o.) volt a gyermek *László* legkitartóbb párthíve. Ő, hogy a zsenge korú király iránti hűségét bizonyítsa, haddal indul a lengyel megszállta *Buda* ellen. Földúlja *Esztergom* s a város között elterülő vidéket, megtámadja *Óbuda* külvárosát, a hévízeknél, melyet a magyarok manapság is *Felhévíznek* neveznek. A házakra tűzcsóvát hajít, azokat, akik szembe mernek vele szegülni, megöli és már *Új-Budát* is végveszéllyel fenyegeti. A király főnről a várból nézi a tűzvészt és szemléli a fosztogatást. Félti a várost, nehogy esetleg, lévén azon a részén a falak gyöngék voltak, megtámadja az ellenség. Attól félt különösen, hogy esetleg a városban összeesküvést szőnek s ezzel behozzák *Tamást* a városba. Tehát a városban és a várban

A lengyel
Ulászló Budára
jön.

Országgyűlést
tartanak Budán.

Széchy táma-
dásai.

n.) I.h., 423.l., 54.

o.) BONFINI, u.o. 425.l., 39.

I. RÉSZ. BUDA VÁROS TÖRTÉNETE. I. IDŐSZAK.

őrállásokat helyez el, gondosan érezteti, mivelhogy az ellenség visszavetésére sem elég lelkesedés, sem csapatok nem álltak rendelkezésre. Épp elég volt akkor az, hogy a várost, amely mindig hajlott a lázadásra, engedelmisségen tartsa. Mikor az országban megszilárdult a rend, ULÁSZLÓ mindig *Budán* tartózkodott, hacsak háború nem szólította el innen. 1441-ben eközben a várost rettenetes dögvész sújtotta, mely minden korosztályból s mindkét nemből szedte áldozatait. (p.) A város rossz hírének végül az 1443-ban Budán *Ulászló* és *Erzsébet* között kötött béke valamelyest lemosta. S ez a dolog már csak azért is említésre méltónak tűnik, mivel a királyné nem habozott, hogy *Budára* menjen, és az egyezségről a királlyal saját maga tárgyaljon. A béke egyenlő feltételek mellett létre is jött, de ennek gyümölcsét az özvegy nem tudta élvezni, mivel *Győrbe*, a birtokaihoz tartozó városba visszatérve három nap múlva szörnyűséges módon elpusztult. Elterjedt a vélemény, hogy mérgeg végzett vele. Viharos hangulatú országgyűléseket tartottak azután *Budán* (q.) és másutt is ULÁSZLÓ kormányzása alatt, de annál egyik sem volt szomorúbb, amelyen a király (és az előkelők is!) hagyták, hogy arra rávegyék, hogy a *Szegeden* minapában *Amuráttal* kötött békét megszegjék. A hadjárat ugyanis úgy sikerült, hogy máig van mit gyászolnia miatta Magyarországnak. Nem is látta soha újra *Budát* ULÁSZLÓ, akit *Várnánál* az ellenség elkeseredett csatában elpusztított. A csatát elmeséli az emlékvész (vagy inkább a király sírfelirata):

*Dögvész
tizedeli meg
a várost.*

*Itt köt békét
Ulászló Erzsé-
bettel.*

*A lengyel
eleste Várnánál.*

*Római vér Cannaet, Várnát öntözte magyar vér:
El ne feledje, ki él: vétek az esküszegés.
Hogyha a szerződést meg nem szegi főpapi szóra,
Mostan a pannon táj nem visel átkos ígát.^[7]*

XII. §

*Buda Hunyadi
János kormány-
zó székhelye
lesz.*

*A rendek jeles
oklevele az
utókor számára
arról, hogy az ő
hatalma alá adják
Budát.*

Több szerencsével menekült meg Hunyadi JÁNOS ebből a csatából, s később *Budát* az egész Magyarországgal együtt ő mentette meg, úgyhogy joggal kiérdemelte azt, hogy mind Buda, mind pedig Magyarország helyreállítójának nevezék. Méltó, hogy ideiktassuk azt az oklevelet, (r.) amellyel a rendek tanácsi végzés folytán *Budát Hédervári Imre* parancsnoksága alól kivéve JÁNOSNAK adták át. S ezt most meg is tesszük, részint hogy nyilvánvaló legyen a rendek gondoskodása, amellyel *Budát* meg akarták őrizni, részint, hogy átörökítsük azok nevét az utókorra, akiknek gondoskodása folytán ez létrejött az országgyűlésen. Így hangzik az oklevél: „MI, Hunyadi JÁNOS, Magyarország kormányzója, *Dénes*, esztergomi bíboros érsek, és *János*, a bácsi és kalocsai egyházak érseke, *András* pécsi, *Péter* váci püspök, *László* egri, *Miklós* nyitrai és *Herceg Ráfael* boszniai választott püspökök, *Bodó Miklós* a székesfejérvári egyház prépostja,

p.) Ugyanazon decasban, VII.könyv,469.1,11.

q.) U.o. 47.sor.

r.) A HÉDERVÁRY nemzetség irattárából vettük, mely örökösödés jogán ma a VECSEY grófok birtokában van.

[7] [Ford. Déri Balázs]

positis stationibus, diligenter custodiri iubet, quando, ad repellendum hostem, neque animus iam sufficiebat, neque copiarum. Et satis omnino tunc fuit, urbem, pronam semper ad seditionem, continuisse in obsequio. Confirmato regno, perpetuus, nisi auocaret bellum, *Buda* WLADISLAVS diuersabatur. Adfluxerat interim, anno MCCCCXLI. urbem, grauis, & omnem aetatem sexumque, depascens (p.) pestilentia. Cuius demum foeditatem, pax, inter *Wladislaum*, & *Elisabetham*, anno MCCCCXLIII. *Buda* inita, absterfit quodammodo. Atque, visa res ea est tanto memorabilior, quod regina, nihil dubitarit, *Budam* accedere, & de concordia, cum rege, praesens agere. Coaluit ergo pax, haud iniquis conditionibus; sed, cuius fructu, vidua nequiuit perfrui: quippe quae, *Laurinum*, suae tunc ditioris oppidum, redux, triduo post, iniecta vulgo, veneni suspicionem, misere extincta est. Agitati postea sunt publici conuentus, *Buda* (q.) alibique, moderante WLADISLAVO; sed eo, nullus tristior, quam quo induci se passus est rex, & proceres, ad pacem, quam *Szegedini*, nuper cum *Amurathe* inierat, rescindendam. Certe enim, ita successit expeditio, ut habeat, quod hodieque luceat Hungaria. Neque enim reuisit amplius *Budam* WLADISLAVS, ad *Warnam*, ab hoste, acerrimo in praelio, obtritus. Cladem, memoriales versus, an epithaphium regis, loquuntur:

pestilentia, urbem depascens:

pax, inter Wladislaum, & Elisabetham, hic conciliata:

Poloni, ad Warnam, occasus.

*Romulide Cannas, ego Warnam clade notavi:
Discite mortales, non temerare fidem!
Me nisi Pontifices, iussissent rumpere foedus,
Non ferret Scythicum Pannonis ora iugum.*

§. XII.

Fato meliore, in ea clade, seruatus IOHANNES CORVINUS, *Buda* postea, cum Hungaria vniuersa, conseruauit: quinimo, reparator vtriusque dici meruit. Dignae sunt ad interferendum tabulae (r.), quibus Ordines, e senatus consulto, *Buda*, praefectura *Emerici de Hedervara*, exemptam, IOHANNI tradebant. quod & faciemus sane; partim, ut de sollicitudine Ordinum constet, qua *Budam* volebant custoditam; partim, ut transcribantur eorum nomina ad posteritatem, quorum id curis, publico in comitio, elaboratum fuit. Sic autem habent: Nos IOHANNES de Hunnyad, Regni Hungariae Gubernator; *Dionysius*, Cardinalis Strigonienfis, & *Iohannes*, Bachiensis & Colociensis Ecclesiarum Archiepiscopi; *Andreas*, Quinqueecclesienfis; *Petrus*, Vaczienfis, Ecclesiarum Episcopi; *Ladislaus*, Agriensis; *Nicolaus*, Nitriensis; & *Raphael Hertzeg*, Bosnenfis, Ecclesiarum electi; *Nicolaus Bodó*, Praepositus Ecclesiae *Albare*.

Fit Buda, Iohannis Coruini gubernatoris, sedes:

de tradita ei, cum potestate, Buda, insignes, ad posteritatem, Ordinum Tabula.

p.) Decade eadem, Lib. v.ii p. 469, II.
q.) Ibidem lin. 47.
r.) Accepimus eas, ex Tabulario gentis

HEDERVARIANAE, quod iam, successionis iure, in potestate est Comitum VECSEY.

bæregalensis; *Petrus*, Pécs-Varadiensis, & *Sigismundus*, Sexardiensis, Ecclesiarum Abbates; Comes *Ladislaus de Gára*, prædicti Regni Hungariæ Palatinus; Comes *Ladislaus de Palócz*, Iudex Curie Regiæ; *Nicolaus de Ujlak*, & *Emericus de Pelseócz*, Vajvoda Transilvani; *Iohannes de Perén*, Tauernicorum; & *Emericus*, filius Vajuodæ de *Marczal*, Ianitorum; nec non *Simon de Palócz*, Agazonum Magistri; *Georgius de Rozgon*, Comes Pofoniensis; *Sigismundus Groff*, Segniæ, Weglæ, & Modrussæ Comes; *Georgius de Korbania*; *Iohannes* & *Thomas de Zelk*; *Ladislaus Thytös*, de Báthmonostora; *Iohannes* filius *Desjö*, Bani de Gára prædicta; *Iohannes de Koroghi*; *Iohannes* & *Oswaldus*, de dicta *Rozgony*; *Ladislaus* de dicta *Pelseócz*; *Stephanus Bicskele de Feluárvár*; *Ladislaus de Neczpall*; *Paulus de Perén*; *Akatius Csüpor*; *Ladislaus Farkas de Lábatlan*; *Emericus de Debre*; *Nicolaus de Emökve*; *Oswaldus de Buchan*; *Iohannes de Zob*; *Barnabus Chire*; *Georgius* & *Stephanus Soos*; *Paulus* & *Ladislaus de Dombó*; *Georgius Zerechen de Mezthejnyö*; *Ladislaus de Sepes*; & *Benedictus de Thúrócz*; item *Petrus de Nagytárkány*; *Stephanus de Bocka*: *Nicolaus de Zthancz*, & *Petrus Porkoláb de Zempliniensi*; *Petrus Zopa*, *Nicolaus de Fajsz*, *Emericus Ugron*, & *Cosmas de Thúr*, de *Simigiensi*; *Iohannes de Kálló*, *Benedictus de Pazon*, *Matthias de Kercz*, & *Michael de Temenyö*, de *Zabolchensi*; *Ladislaus Hervad*, *Georgius de Baya*, *Michael de Doboka*, *Nicolaus Nyaktalan*, de *Baranyensi*; *Stephanus Perduc*, *Michael Barocz*, *Andreas de Achia*, & *Dominicus de Bél*, de *Veszprimiensi*; *Andreas Bodó*, *Iohannes de Sólyag*, *Nicolaus de eadem*, & *Georgius de Kéérde*, de *Tholnensi*; *Nicolaus Zép*, *Michael Zaaz*, *Valentinus Literatus*, & *Petrus Magnus de Bege*, de *Castriferrei*; *Dominicus Harasztos*, *Barnabas de Eölyeth*, *Thomas de eadem*, & alter *Thomas de Janka*, de *Békefensi*; *Thomas de Keresztúr*, *Georgius de Bála*; *Ladislaus Bajus*, & *Iohannes Thybolth*, de *Borsodiensi*; *Petrus de Almás*, *Matthaus de Baraczka*, *Michael de Thételen*, & *Ladislaus de dicta Almás*, de *Albenfi*; *Iohannes Vágközy*, *Kolos de Néma*, *Ladislaus de Radvány*, & *Emericus Literatus*, de *Komaromiensi*; *Petrus de Balfó*, *Andreas de Lonya*, *Nicolaus de Beregh*, & *Priuardus de Ulaz*, de *Beregh*; *Petrus de Majkócz*, *Georgius Faragó de eadem*, *Ioannes Figh*, *Vitus*, & *Oswaldus de eadem*, de *Verócze*; *Sebastianus de Koromzó*, *Benedictus de Alap*, *Albertus de Barony*, & *Dominicus de Euyse*, de *Laurenfi*; *Paulus de Csernek*, *Ladislaus de Lezan*, *Nicolaus de Lanicza*, & *Iohannes de Jakowlecz*, de *Poséga*; *Georgius Thombold de Stharos*, *Andreas de Hanya* & *Georgius de Vajda*, de *Simigiensi*; *Thomas de Salgó*, *Andreas Kakas de Delne*, de *Saaros*; *Sandrinus de Balogh*, *Nicolaus de Deménd*, *Georg Fig*, *Suvla de Kaza*, & *Ladislaus de Gyarmath*, de *Hontensi*; *Sadrinus Cikó de Pomocz*, *Stephanus de Chib*, & *Magister Iacobus*, Decanus & Canonicus Ecclesiæ Budensis, de *Pilisiensi*; *Stephanus Macha*, *Oswaldus de eadem*, *Sigismundus*,
de

Péter, a pécsváradi és *Zsigmond*, a szekszárdi egyház apátja, *Garai László* gróf, a mondott Magyarország nádora, *Pálóczy László* gróf, országbíró, *Ujlaki Miklós* és *pelsőczy* (Bebek) *Imre* erdélyi vajdák, *Perényi János* tárnokmester, és *Marczaly* vajda fia, *Imre* főajtónálló, nemkülönben *Pálóczy Simon* főlovászmester, *Rozgonyi György* pozsonyi ispán, *Groff Zsigmond*, *Zengg*, *Veglia* és *Modrus* grófja, *Korbáviái György*, *Szécsi János* és *Tamás*, *Töttösi László* Bátmonostorról, a mondott Garáról való *Dezső* bán fia, *János*, *Kórógyi János*, *Rozgonyi János* és *Osvát*, *pelsőczy* (Bebek) *László*, *zelnavári Bicskele István*, *Neczpál László*, *Perényi Pál*, *Csupor Ákos*, *lábatlani Farkas László*, *Debrey Imre*, *Emőkei Miklós*, *Buchan Osvát*, *Szobi János*, *Csire Barnabás*, *Soós György* és *István*, *Dombói Pál* és *László*, *mesztegnyei Szerencsen György*, *Szepesi László*, *Thúróczi Benedek*, valamint *Porkoláb Péter Zemplén*, *Zopa Péter*, *Fajszai Miklós*, *Ugron Imre* és *Túri Kozma Somogy*, *Kállai János*, *Pazoni Benedek* (Berecki), *Kerczi Mátyás*, és *Csemenyei Mihály Szabolcs*, *Hernádi László*, *Baksai György*, *Dobokai Mihály*, *Nyakatlan Miklós Baranya*, *Perdne István*, *Barocz Mihály*, *Atyai András* és *Béli Domonkos Veszprém*, *Bodó András*, *Sólyagi János*, *Sólyagi Miklós* és *Kéri György Tolna*, *Szép Miklós*, *Szász Mihály*, *Bálint deák* és *begedi Nagy Péter Vas*, *Harasztos Domonkos*, *Ölvedi Barnabás*, *Ölvedi Tamás* és *Jankai Tamás Békés*, *Keresztúri Tamás*, *Bálai György*, *Barius László* és *Tibolth János Borsod*, *Almási Péter*, *Baracska Máté*, *Tetétleni Mihály* és *Almási László Fejér*, *Vágközi János*, *Némái Kolos*, *Radványi László*, és *Imre deák Komárom*, *Balso Péter*, *Lónyai András*, *Beregi Miklós* és *Ulczi Privaldus Bereg*, *Majkóczi Péter*, *Majkóczi Faragó György*, *Makóczi Vitus-fia János* és *Osvát Verőce*, *Koromzó Sebestyén*, *Alapi Benedek*, *Bőnyi Albert* és *Őze Domonkos Győr*, *Csetneki Pál*, *Lezani László*, *Laniczai Miklós* és *Jakowleczi János Pozsega*, *Szkárosi Thombold György*, *Hanyai András*, és *Vajda György Somogy (?)*, *Salgói Tamás*, *Delnei Kakas András Sáros*, *Balogh Sándor*, *Deméndi Miklós*, *Kazai Gyula fia György*, és *Gyarmati László Hont*, *Pomázi Czikó Sándor*, *Csibi István* és *Jakab mester* a budai egyház dékánja és kanonokja *Pilis*, *Mathai István*, *Mathai Osvát*, *Szentgyörgyi*

I. RÉSZ. BUDA VÁROS TÖRTÉNETE. I. IDŐSZAK.

Zsigmond, Sárközi János *Torontál*, Rekcsi Miklós és Dormáni János *Heves*, a Szent Lőrinc egyház nagytiszteletű prépostja, Nagyvölgyi László *Bodrog*, Ispán Pál, Septeli János, Sárosi László, és Sárközi Berecki *Zaránd*, Szalánczi János, Sulyok György, Félegyházi Gáspár és Tordasi János *Bács*, Székely György, Daróczi Jakab, Rédei Sándor és Lengyeli Mihály *Nógrád*, Kátai Izsák, Irsai Antal, Borsovay Miklós és Dabasi Miklós *Pest*, Egyed fia László, Csobádi Tamás, Mérai Miklós és Dobszai János *Abauj*, Filgevári Fábián, Becsenczi László, Bornemissza Bálint és Miklós deák *Valkó*, Veres László, Sztritsej László, Iskei László és Adorján deák *Ung*, Hadasi Benedek *Liptó*, Baragyáni Salamon *Bars*, Majthei György *Trencsén*, Szobonyai János és Emőkei János *Nyitra*, Vági Miklós és Sziráki Miklós *Sopron*, Isakai Miklós és Beöthy László *Bihar* vármegyéből, szintúgy *Szlavonországból* Simon-fia György, Iván-fia György, Vitus-fia János, Fizesdi Péter, Szénaharaszti Péter és Magalóczi György választott követek a jelen gyűlésünkre, kiket a mondott vármegyék nemessége küldött ki, és az országlakók teljes testületét és közösségét képviselve jelen oklevelünkkel tudomására hozzuk mindazoknak, akiket illet, hogy mikor ebben a Budán tartott gyűlésünkben összejöttünk, s mindazokról a dolgokról tárgyaltunk, amelyek magának a mi Magyarországunk békéje és nyugalma szempontjából hasznosak és alkalmasak lehetnek, és ezek között ennek a mi Budavárunk esetéről is, melyet hajdan *nagyságos Hédervári Lőrinc úr*, Magyarországunk nádora egészen élete végéig a mi jóakaratumk és adományunk folytán birtokolt s melyet az ő halála után fia, *nagyságos Imre*, azelőtt *macsói bán* mindezidáig megőrzött, s mikor lelkünk gondjait megtárgyaltuk, s mivel az országlakosok múlt évi általános dekrétumának során kifejezésre s kinyilvánításra jutott, ennek az országnak a kormányzója szabad lehetőséggel bírjon, hogy mind a királyi, mind a királynői várakba és városokba bemehessen s azokban tartózkodhassék és időzhessék és ott maradhasson, ezért részint ennek a rendelkezésnek s dekrétumnak eleget akarván tenni, részint pedig más szempontokból, úgy mint ti. ugyanennek a várnak a biztosabb megőrzése céljából egyhangúlag és szabad elhatározás alapján akarjuk s szentesítjük, hogy maga Buda vára főntebb nevezett JÁNOS kormányzó úr kezébe adassék és utaltassék, hogy a mi, vagyis ezen ország szabad elhatározása szerint nekünk és ennek az országnak hűséggel megtartsa. Mikor tehát mi ebből az okból *Imre bán*t közénk hívtuk, s a legszigorúbban megparancsoltuk, hogy a nevezett Buda várát a mondott *kormányzó úr* kezébe adja és utalja,

de Zenthgyörgy , & Iohannes de Sárköz , *de Thorontál* ; Nicolaus Rekchj & Iohannes de Dorman , *de Hevesiensis* ; Honorabilis Dominus Præpositus Ecclesiæ S. Laurentii , Ladislaus de Nagyvölgye , *de Bodrogh* ; Paulus Ispán , Ioannes Septelj , Ladislaus Sárofi , & Britius Sárközy , *de Zaránd* ; Iohannes de Zaláncz , Georgius Sulyog , Casparus de Felegyház , & Iohannes Thordás , *de Bácsiensis* ; Georgius de Zékely , Iacobus de Darócz , Sandrinus de Rhéde , & Michael de Lengyel , *de Neogradensis* ; Isaak de Kátha , Antonius de Irfá , Nicolaus Borsovoy , & Nicolaus de Dobos , *de Pesthiensis* ; Ladislaus Figedi , Thomas Thobád , Nicolaus de Mera , & Iohannes de Dobza , *de Abaujuváriensis* ; Fabianus de Filgevár , Ladislaus de Bezéncz , Valentinus Bornemisza , & Nicolaus Litteratus , *de Valkó* ; Ladislaus Veres , Ladislaus de Stricze , Ladislaus de Iske , & Adamus Litteratus , *de Ungh* ; Benedictus de Hadas , *de Liptó* ; Salomon de Baragyán , *de Barsiensis* ; Gregorius de Majthe , *de Threnensinensis* ; Ioannes de Zobonya , & alter Iohannes de Emcke , *de Nitriensis* ; Nicolaus de Vág , & alter Nicolaus de Zrak , *de Soproniensis* ; Nicolaus de Ifaka , & Ladislaus de Beöth , *de Biharientis* Comitatus ; item de regno *Slauoniæ* , Georgius , filius Simonis , alter Georgius , filius Ivan , Ioannes , filius Viti , Petrus de Fizesd , alter Petrus de Zénaharasz , & Georgius de Magalócz , electi nuncii ad præsentem conuentum nostrum , per vniuersitatem Nobilium Comitatum prædictorum transmissi , totum Corpus ac Idemptitatem Regnicolarum repræsentantes ; NOTVM FACIMVS , præsentium per tenorem , quibus incumbit , vniuersis : quod Nobis in ipsa nostra conuentione hic Budæ celebrata constitutis , de & super his , quæ quieti & tranquillo statui ipsius Regni Nostri Hungariæ , vtilia & commoda essent , tractantibus , cum inter hæc , de & super facto huius castri Budensis , quod condam *Magnificus Dominus Laurentius de Hedervára* , Regni Nostri Hungariæ Palatinus , vsque ad exitum nimirum vitæ suæ , ex nostra beneuolentia , & collatione , tenuit , quodque eodem decedente , *Magnificus Emericus* , filius eiusdem , pridem *Banus Machouiensis* , hucusque conseruarit , mentis nostræ curas discussissemus ; quia in serie Generalis Decreti Regnicolarum , anni proxime præteriti expressum est , & declaratum , vt Gubernator huius Regni , Castra & Ciuitates , Regales & Reginales , intrandi , in eisdemque standi , pausandi & morandi , liberam habeat facultatem : idcirco , tum huiusmodi institutioni , & decreto , satisfacere volentes , tumque aliis respectibus , vt puta , pro tutiori conseruatione eiusdem castri , vnanimiter , & sana deliberatione voluimus & sanximus , vt ipsum Castrum Budense , manibus prædicti Domini IOHANNIS Gubernatoris , dari debeat & assignari , per ipsum , vsque Nostri , seu huius Regni , liberum placitum , Nobis , & huic regno , fideliter conseruandum . Cum itaque Nos , hac de causa , ipsum *Emericum Banum* , in nostri medium venire , & accersiri fecissemus , eidemque , vt dictum castrum Budense , in manus dicti *Domini Gubernatoris* , dare & assignare debeat , stri-

quid ex iis
condiscas?

Etissime commississemus; mox idem *Emericus Bánus*, Nostræ communitatis præscripto & voluntati se obtemperaturum, ipsum castrum Budense, in manus eiusdem Domini Gubernatoris, dedit, remisit, & assignavit, tenendum & conseruandum; ideo, Nos, de vnanimi arbitrio, & voluntate, ac Nostræ, & totius Regni, ac Regnicolarum nominibus & personis, ipsum *Emericum Banum*, super restitutione & resignatione ipsius castri Budensis, reddidimus & commisimus, immo reddimus & committimus, quietum & expeditum, & omnibus modis absolutum, harum Nostrarum litterarum, sigillis, Regni, atque Nostræ, scilicet *Gubernatoris*, nec non nonnullorum nostrorum appensionibus, consignatum, vigore & testimonio litterarum mediante. Datum *Bude* prædicta feria quarta proxima post festum Exaltationis S. Crucis, Anno Domini MCCCCXLVII. *Hactenus tabule.* Adparet hinc luculenter, non modo Gubernatoris & Ordinum sollicitudo, quam solerter *Bude* conseruandæ impendere; sed regiminis etiam, & administrandæ Hungariæ, cum fuit sine rege, habitus ratioque. Alioquin, mirere, paucissimas familiarum, quas recensent tabulæ, superare hodie. quod equidem, perpetuis, cum *Turca*, frequentibus cum *Bohemis*, & *Auftriis*, bellis, non dubitarim imputare. Si enim, etiam secundis præliis adteruntur copiæ; quid dicas? de iis dimicationibus, quibus, integros exercitus nostros, ad internecionem deletos, lugemus hodieque. Sed in iter redeamus.

§. XIII.

Iohannis
Coruini
ouationes,
Budæ edi-
ta:

POSTEA, sæpe IOHANNES, cum ad clauum reipublicæ gubernatoris federet, *Budam* reuisit, sæpe hic, cum proceribus, in commune consuluit; dum positis fascibus, Viennæ, LADISLAO posthumo, Hungariam, & eius moderandæ potestatem, redderet. Vix inierat dignitatem, cum debellato *Dracula*, Walachiaë Wajwoda, *pacataque prouincia*, *Budam* ouans rediit, inquit BONFINIVS (s.). quod & tunc factum, quando Styriam, & Carinthiam, infestis armis, euerruit. Iterum historicus (t.): *Ne plus æquo seuire videretur, populata, vastataque prouincia, ingenti præda onustus, ouansque Budam rediit.* Sed, non belli modo, verum pacis etiam studiis, *Budam*, Coruinus illustrabat. Duos circiter annos, legas inibi, in regno quieuit, vt ciuiles lites dirimeret, optimatum causas componeret. Interim, ius omnibus æque dixit, iudiciis integerrime præfuit, multas, a foro procul, controuersias diremit. Hæc vero ille, cum alibi, tum *Budæ* in primis, factitabat. LADISLAUS posthumus, Hungaris, a Friderico Cæsare redditus, adiit is quidem, semel iterumque, *Budam*; non tam, vt decoris quidpiam, vrbi, ex præsentia compararet, quam vt, *Ulrici, Comitis Cilia*, lubidini obsecundaret. Insidiabatur is *Coruino*,
ficu-

Ladislaus
posthumus,
Budam a-
dit:

s.) Decade eadem, Lib. vii. p. 469, | s.) Ibidem lin. 47.

majd *Imre bán* a mi közösségünk előírásának és akaratának engedve magát Buda várát a nevezett kormányzó úr kezébe átadta, átengedte és átutalta, hogy tartsa meg és őrizze meg, ezért mi egyhangú határozattal és akarral és a mi és az egész ország és az országlakók nevében s személyében *Imre bán*t Budavárának visszaadása és visszautalása dolgában mentesnek s szabadnak s minden módon feloldottnak nyilvánítottuk, sőt nyilvánítjuk ezen oklevelünk pecsétjével, az ország és a mi (ti. a *kormányzó*), nemkülönbén többünk pecsétjének fölfüggesztésével megerősítve és az oklevél erejével s bizonyága szerint. Kelt *Budán*, a Szent Kereszt felmagasztalásának ünnepe utáni csütörtökön, az Úr 1447. esztendejében”. *Eddig az oklevél*. Ebből nemcsak az derül ki világosan, hogy a kormányzó és a rendek gondossága folytán milyen nagy gondot fordítottak *Buda* megőrzésére, hanem megismerhető a Magyarország kormányzatának és igazgatásának módja és elve is, azon időszakban, mikor király nélkül volt. Egyébként szinte hihetetlen, hogy milyen kevés család maradt meg azok közül, akiket az oklevél felsorol. A magam részéről ezt habozás nélkül a *törökkel* való állandó, és a *csehekkal, osztrákokkal* való gyakori háborúknak tulajdonítanám. Ha ugyanis még a kedvező kimenetelű ütközetekben is nagyszámú csapatok esnek el, mit mondhatunk azokról a harcokról, melyekben egész hadseregeinket szinte egy szálig lemészárolták. Mind e mai napig gyászoljuk őket. Most azonban térjünk vissza elbeszélésünk kerékvágásába!

Mit tudhatunk
meg ebből?

XIII. §

Ezután míg JÁNOS az ország kormányrúdjánál mint kormányzó ült, gyakran meglátogatta *Budát*, s gyakran tanácskozott itt a főnemesekkel a közügyekről, mígnem kormányzói méltóságától megválva Bécsben átadta Utószülött LÁSZLÓNAK Magyarországot és annak irányításának hatalmát. Alig nyerte el méltóságát, mikor levervén *Draculát*, az oláh vajdát s *megbékéltetvén azt a tartományt, Budára diadalujjongva visszatért*, mondja BONFINI (s.). Ez történt akkor is, mikor Stájerországot s Karintiát megtámadta és végigrabolta. Idézzük ismét a történetíró (t.): „*Nehogy úgy tűnjék, a méltányosnál jobban dühöng, ezért miután földúlta és elpusztította ezt a tartományt, hatalmas zsákmánnyal meg-
rakodva diadalmenetben visszatért Budára.*” Nemcsak háborús, hanem béketörékvésekkel is fényessé tette Hunyadi János *Budát*. Ugyanitt olvasható, hogy kb. két éven keresztül megpihent az országban, hogy elsímítsa a polgárok viszályait, és elrendezze a főnemesek ügyeit. Mindenkinek méltányosan szolgáltatott igazságot, a bírói döntésekben feddhetetlenül vett részt, és a hivatalos eljárásen kívül is sok ellenségeskedést szüntetett meg. Ezt máshol is végezte, de elsősorban *Budán*. Utószülött LÁSZLÓ, akit a magyaroknak Frigyes császár adott vissza, hasonlóképpen bejött *Budára*, de nem azért, hogy jelenlétével valami ékességet adjon a városnak, hanem hogy *Cillei Ulrik gróf* kényének-kedvének eleget tegyen. Ez ugyanis cselet szőtt *Hunyadi János* ellen,

A Hunyadi
Jánost fogadó
diadalujjongás
Budán.

Az Utószülött
László *Budára*
jön.

s.) Ugyanazon decas, VII.könyv, 469.l., 11.

t.) U.o. 47.sor.

I. RÉSZ. BUDA VÁROS TÖRTÉNETE. I. IDŐSZAK.

ahogy azt máshol elmondtuk (u.). Úgy vélte, hogy a királyt rá kell bírni e tett elkövetésére. Ezt azonban Magyarországon kívül nehéz volt véghezvinni. Azt gondolta tehát, hogy a gyermek királlyal ide kell eljönnie. Előbbi bejövetele azonban *Hunyadi János* éles elméje és a csapdák kikerülésében kipróbált bölcsessége miatt semmi kárt nem okozott. (Ezt a bejövetelet egyébként BONFINI 1453-ra teszi.) „*László*”, írja, „igen előkelő udvari emberek nagy tömegével Budára jött; hosszú sorokban követték őt *Ulrik* gróf és a többi előkelők. Tizenhárom éves korában üdvösségünk 1430. esztendejében, február 13-án bevonult Budára, és hatalmas tetszéssel s szerencsekívánatokkal fogadták.” Mit tehetett *Hunyadi*, aki akkoriban Magyarország déli részeit tekintette meg, s szemlét tartott a téli táborok felett? Mikor meghallotta a király bejöveteletét, még csak menlevelet se kérve hatalmas lovassággal s néhány előkelő férfiúval ő maga is *Budára* sietett, s bár a király jóindulatúan nyájasan fogadta, *Ulrik*, kérlelhetetlen ellenlábasa továbbra is gyűlölte. *LÁSZLÓ* néhány hónapig megállapodott *Budán* (v.), és semmi mást nem tett – hiába acsargott a gróf –, csak amit *Hunyadi* jóváhagyott. A tavasz beköszöntekor aztán, mikor már egymás után jöttek a hírvivők, hogy *Mohamed* 150 000 emberrel *Nándorfehérvár* ostromára indul, vadászat ürügyén elhagyta *Budát*, s *Ulrik*kal együtt kerekét oldott. Már azelőtt elküldte *Hunyadit* a végek s leginkább *Belgrád* védelmére. Csak akkor látogatta meg újra *Budát*, mikor, *Nándorfehérvár* megvédése után, *Hunyadi* már meghalt. Akkor aztán *Ulrik* rábeszélésére elindult Bécsből, s nagy csapat előkelő és keresztes vitéz kíséretében hajóra szállt, s a víz mentében leúsztatott *Budáig*. Alig múlt el néhány nap, mikor a gróf terve vagy kénye-kedve szerint ugyanazzal a hajóhaddal a Bács megyei *Futak* mezővárosába ment, itt rendi országgyűlést tartott, majd elhajózott *Belgrádba*. A várat *Hunyadi László* tartotta hatalma alatt, ugyanolyan jogon, mint az apja. Míg *Ulrik* azon iparkodott, hogy *Lászlót* törbe csalja és erőszakos úton (x.) eltegye láb alól, *László* azonban megöli őt. Ez a dolog nagy gyászt hozott a *Hunyadiakra* és *Budára* is. A király ugyanis, abban a hiszemben, hogy az ő élete is veszélyben forog, *Temesvár* felé kanyarodott s visszatért *Budára*. Mikor ide ért, *Hunyadi* fiait, *Lászlót* és *Mátyást*, akik a királyt idáig követték, híveikkel együtt bilincsbe verette. *Mátyást* ugyan csak hosszú tömlőc mocsára ítélték, de *László* ellen, vetélytársai uszítására, halálos ítéletet hozott a király. Átadták tehát a város bírójának, majd három nap múltán alkonyattájt kivégzésre vitték. BONFINI ragyogó ékesszólással számol be a tragédiáról. Őt idézzük (y.). „*A harmadik napon*

Először kár nélkül:

aztán pedig gyászos kimenetellel.

Hunyadi László meggyilkolása szennyezi be a várost.

u.) Moson vármegye története, Speciális rész, I. tag, I. szakasz, *Köpcsen* mezővárosa.

v.) Onnan tudhatod, hogy nem egészen négy hónapig időzhetett *Budán*, hogy február 13-án vonult be a királyi palotába, és mielőtt a török elfoglalta volna *Fejérvárt*, (ami június 13-án történt), félelmében elmenekült *Budáról*.

x.) Lásd: BONFINI, III. decas, VIII.könyv, 495.l., 31.

y.) Uo. 498.l., 21. GERHARD VON ROO Ausztria története, VI.könyv, Innsbruck, MDXCII. főlő.

ficuti diximus (u.) alibi. Ergo, inducendum putabat regem, ad parandum facinus. Id vero, difficile perpetratu erat, extra Hungariam. Proinde, huc, cum rege puero, descendendum rebatur. Et quidem, prior aduentus, quem in annum MCCCCLIII. reicit BONFINIVS, haud quidquam noxæ habuit, ob *Coruini* sagacitatem, & in declinandis insidiis, exactam prudentiam. *Ladislaus*, inquit, cum honorificentissima aulicorum turba, Budam venit, quem *Vlricus Comes*, ceterique principes, longo ordine, sequuti sunt. Anno igitur ætatis tertio decimo, salutis vero quadringentesimo tertio, supra millesimum, ac Idibus Februarii, Budam ingressus est, ingenti plausu, ac faustis adclaminationibus, exceptus. Quid ageret *Coruinus*, qui tunc inferioris Hungariæ partes, lustrabat, recensabatque, per hiberna, exercitum? audito regis aduentu, nec rogatis salui conductus litteris, cum valido equitatu, principibusque viris aliquot, & ipse, *Budam* adcurrit, benigne quidem a rege habitus; sed inuisus tamen *Vlrico*, æmulo iniquissimo. Substitit aliquot (v.) menses *Budæ*, *LADISLAUS*, neque egit aliud, fremente licet *Comite*, præterquam, quod *Coruino* probabatur. Ineunte demum vere, cum crebri adferrent nuntii, *Mahomedem*, cum centum quinquaginta millibus, ad expugnandam *Albam Græcam*, aduentare, venationis obtentu, deserta *Buda*, vna cum *Vlrico*, fuga euasit: iam ante, *Coruino*, ad fines, & *Belgradum*, in primis, tutandum, dimisso. Neque amplius, nisi mortuo, post defensionem *Albam*, *Iohanne*, rex *Budam* reuisit. Tum vero, *Vlrici* suasu, *Vien-* postea emen-
ta funesto: *na* profectus, & frequenti procerum, magnaue crucigerorum manu, stipatus, classem conscendit, *Budamque*, secundo amne, defluxit. Vix hic dies aliquot acti; consilio atque libidine *Comitis* raptatus, eadem illa classe, *Futakum*, *Bácsiensis* prouinciæ oppidum; hinc, celebrato *Ordinum* conuentu, *Belgrádum* nauigauit. Tenebat arcem, eadem, qua pater, potestate, *Ladislaus Coruinus*. quem, cum dolo circumuenire, & conflato maleficio (x.) e medio tollere, *Vlricus* parat, ipse, a *Ladislao* interimitur. Funesta ea res, cum genti *Coruiniæ*, tum *Budæ* quoque, accidit. Rex enim, se de vita simul periclitari ratus, flexo, per *Temesvárum* itinere, *Budam* rediit. Huc, vbi ventum est, *Coruini* filios, *Ladislaum*, & *Matthiam*, regem sequutos, cum necessariis, in vincula coniicit. Et *Matthia* quidem, diuturniores carceris squalores, destinati; in *Ladislaum*, capitalis sententia, infligantibus regem æmulis, lata est. Igitur, traditus prætori, triduo post, ad supplicium, inclinante iam sole, rapitur. Recitabimus tragœdiam, facundia insigni relatam a BONFINIO (y.) cades, La-
dislai Cor-
uini, fune-
stat urbem:

Dd 2

Ladis-

u.) In historia Comitatus Mofoniensis. Parte Speciali Membro I. Sect. I. ad Oppidum *Köpsény*.

v.) Menses fuisse quatuor, neque tamen integros, inde cognosceas, quod cum Idibus Februarii subierit regiam, antequam oblideretur, a Turca, *Alba*,

quod Idibus Iunii euenit, *Budam*, fugiens, præ metu, deseruerit.

x.) Vide BONFINIVM, Dec. III. Lib. VIII. p. 495, 31.

y.) Ibidem p. 498, 21. GERHARDVS DE ROO, Hist. Austr. Lib. VI. p. 227. edit. Oenipontanæ, A. MDXCII. fol.

Ladislavus capitali supplicio mulctandus, pratori traditur, & inclinante iam sole, pralato pullo lugubrique vexillo, in plateam, reuinctis post tergum manibus, educitur, qua ante Sigismundi palatia, late diffunditur, demissis crinibus, arduo capite, & aurea veste, quam fortasse a rege acceperat, incedens, ad necem prodit: huc & illuc, gemebundam plebem impavidus, inspicit. Cum ad locum, morti prastitutum, processisset, lictorem, crines colligere, iubet: mox pauca, pro sui purgatione locutus, & genua flectere iussus, paruit: nullumque trepidationis unquam indicium pratulit. Præco, qui damnatorum facinora, ex more publicat, nihil aliud, impetrato silentio, enunciauit, nisi: reges tales pœnas, a perfidis infidelibusque suis, exigere oportere. Lictor, a pratore, gladium in cervicem formosissimi iuuenis, stringere iussus, commiseratione ac metu, iuxta correptus, ictus tres intulit, & nondum caput absciderat; immo, ne lethali quidem vulnere latus erat. Constanter, generosus ille iuuenis, tria in ceruice vulnera, exceperat; sed, quum ad tertium procubisset, mox vi magna erectus, deorum hominumque iustitiam adpellat, se non ultra a lictore petendum, exclamat: quartum lictori, ex lege, ictum interdictum: miraculum, pro læso innocentia numine, intercessisse. Adhæc nonnulli proceres, qui e Sigismundi palatio, presidente rege spectabant, & Ladislai necem anhelabant, lictorem increpitant, ense, cervicem repetere iubent. Quare, vix quinto ictu obtruncatur infelix, annos natus, quatuor de triginta. Hic, viri fortissimi, & paternarum virtutum, præclari imitatoris, exitus fuit: vti indignus Coruiniæ meritis, de republica Christiana; ita, regi ipsi infausus foedusque. Cadauer, in sacello Corporis Christi, vbi læsæ Maiestatis reos, condi moris erat, extra vrbis pomeria, sepultum, vt neci, vel ex ipso funere, præsidium pararetur. Parum a tumultu res abfuit, frendente multitudine. Sed, necessarii Coruinarum, vna capti, postera nocte, pertufo carcere, euaserant. quod, extra modum, animum regis perturbauit, atque abundi hinc consilium, suggestit. Ergo, Matthiam Coruinum, & Paullum Madarász, quos euadendi facultas defecerat, rex secum Viennam, indeque Pragam abducit; numquam postea reuisurus Budam, quam Coruiniæ sanguine, iniquo vsus consilio, resperferat.

res, ad tumultum procliuu:

Matthias captiuum, Pragam ducitur.

S. XIV.

Mors Ladislai.

ANnum, facinori superuixit LADISLAVS. Anne vero, porrecto veneno, quod (z.) volunt non plane nulli, enectus? Non credo. Fidem, in contrariam partem mihi fecit, incognitum, quod sciam, historicis, diploma WLADISLAI. quo error omnis, siue profectus a maleuolentia, siue subnatus ex suspitione, nescio, aduersus quam, honestissimæ vitæ, regis adolescentis & sponsi, amasiam, tunc contra Georgium Podiebradium, denique, eius vxorem, Iohannam,

z.) Breuiter, sed adcurate rem disputat, BOHVSLAVS BALBINVS, Epi-

tome Rerum Bohemic. Lib. v. Cap. III. p. 510. seq.

Lászlót átadják a városbírónak, hogy végrehajtsák rajta a halálbüntetést. Már napnyugat felé járt az idő, mikor (előtte egy sötétfekete, gyászlobogót véve) hátra-kötött kézzel kivezetik a térre, mely Zsigmond palotája előtt terül el. Leeresztett hajjal, büszke főtartással, aranyos ruhában, melyet talán a királytól kapott, előáll a kivégzésre. Körbetekint, rezzenéstelenül a jajveszékelő sokaságon. Előlép a halálra kijelölt helyre megparancsolja a hóhérnak, hogy kösse össze a haját. Néhány szót szól, a maga meentségére, majd mikor megparancsolják neki, hogy térdeljen le, engedelmeskedik a parancsnak. Semmi jelét nem mutatja a rettegettségnek. A kikiáltó, aki szokás szerint az elítéltek vétkeit szokta kihirdetni, miután csendet parancsoltak, semmi mást nem mondott, csak annyit, hogy a királyoknak ilyen büntetést kell venni a hitszegőkön s hűtleneken. Mikor a városbíró parancsára a hóhér lesújtott s csinos ifjú nyakszirtjére, elfogta a részvét és a félelem. Háromszor is lesújtott, de még így sem vágta le a fejet, s még csak halálos sebet se ejtett az ifjún. A nemes ifjú nyugodtan fogadta nyakán a három sebet. Mikor harmadikra előredőlt, majd nagy erőfeszítéssel fölegyenesedett, az Isten és az emberek igazságérzetére hivatkozott s azt kiáltja, hogy a hóhérnak nem szabad többször próbálkozni. A negyedik csapás a törvény szerint tilos a hóhérnak, hiszen a közveavatkozó csoda jelzi: megsértették az ártatlanság Istenét. Erre néhány előkelő, akik a király elnökletével Zsigmond palotájából szemlélik a látványt és László meggyilkolását sürgették, szidalmazták a hóhért, s megparancsolják, hogy újra sújtson a karddal. Erre aztán, de éppen csak az ötödik ütéssel fejezik le a szerencsétlen, 26 évet élt ifjút." Így pusztult el ez a bátor, az atyai erényeket jelesen követő férfiú. Nem tudott ugyan Hunyadiakhoz méltó érdemeket szerezeni a keresztény közösség érdekében, de a király még így is átkozott és gyűlöletes volt. A holttestet a város határán kívül, a *Krisztus Teste* kápolnában temették el, ott, ahová a felségsértés miatt halálra ítélteket szokták elföldelni, – hogy megakadályozzák, hogy a temetésen gyilkosság történjék. Kishíján zavargássá fajult a helyzet, a sokaság ugyanis fogát csikorgatta dühében. A *Hunyadiak* párthívei azonban, akiket mind együtt fogtak el, a következő éjszaka áttörték a tömlőc falát, s kiszabadultak. Ez módfelett feldúlta a király lelkét, s azt a tervet sugallta neki, hogy távozzék el Budáról. *Hunyadi Mátyást* s *Madarász Pált*, akiknek nem volt módjukban megszökni, *Bécsbe* majd innen *Prágába* vitte magával a király, s többé nem is látta viszont *Budát*, melyet gonosz tanácsadói sugalalmazására *Hunyadi-vérrel* mocskolt be.

Majdnem zavargássá fajult a helyzet.

Mátyást fogolyként Prágába hurcolják.

XIV. §

Csak egy évvel élte túl LÁSZLÓ ezt a gonosztettet. Nem hiszem, hogy mérget itattak vele, – mint ahogy azt némelyek (z.) vélik. Épp az ellenkezőjét bizonyítja számomra ULÁSZLÓNAK egy a történetírók előtt úgy hiszem ismeretlen oklevele, amelynek révén ezt az egész tévedést meg lehet szüntetni, – akár rosszindulatból eredt, akár az igen tisztességes életű ifjú király – aki már jegyességben járt – kedvese, vagy *Podjebrád György* s végül annak felesége, *Johanna* elleni gyanakvásból született.

László halála.

z.) Röviden, de pontosan tárgyalja az ügyet BOHUSLAV BALBIN: A cseh történet kinyomata, V.könyv, III.fejezet, 510.l.skk.

I. RÉSZ. BUDA VÁROS TÖRTÉNETE. I. IDŐSZAK.

[Hogy nem mérgezés áldozata lett, azt Ulászlónak e tárgyban kiadott, cseh nyelvű oklevele bizonyítja.]

Csehül íródott, a FRIEDRICH WILHELM VON SOMMERSBERG szíves közlése nyomán idézzük A.): A következőképpen hangzik: „*My WLADISLAW, z Bozie Milosti, Král Czesky, Markrabie Morawsky, Lucemburské a Slezské Knieze a Luziczky Markrabie etc. Oznamujem tiemto Listem wssem, zie Slyssiewssie rzieczy niekterych Lidy, Kteriz prawie, Zeby Nailyaniessie Kniezie Pán LADISLAW, Vhersky a Czesky Král, Vgecz Naß milym skrze Otrawenie Smrt, wzal, a Ztíhoto swieta ßiel. Pokud naydelé mohlisme, na to sime se ptali, abichom, mohli znamenie niektere prawdy tee wieczy mieti a zwiedieti. Y Kazalisme w Prjtomnosti mnohych Pánow y Rytierzstwam Hrob geho otewrzieti. A tu smie y snimi widieli, Tielo rzieczeneho Krále, Vgcz nassieho, celé, nepadalé, any kterého Znamenie takowého magjce, gesstoby mohlo domieno byti, zieby tráwen byl. Protoz aby temu wierzino bylo, czoz tuto pjssem, kazalisme piecziety nassi Kralowskau tento List zapieczetiti. Dan w Praze, w Pátek den Swatého Walentina, Leta, od Narozenie Bozieho, Tisicieho, Cztyristeho Sedemdesateho druhého, Kralowstwie našého, Léta prwnieho.*” A cseh szöveg így hangzik latinul: „*MI, ULÁSZLÓ, Isten kegyelméből Csehország királya, Morvaország őrgrófja, Luxemburg s Szilázia hercege és Lausitz (őrgrófja) stb. ezen oklevéllel mindenkinek tudomására hozzuk, hogy minnekutánna némely emberek szóbeszédét hallottuk, akik azt mondták, hogy a feleséges fejedelem úr, LÁSZLÓ, Magyarország s Csehország királya, szeretett rokonunk mérgezés áldozataként múlt ki az életből, Mi a leggondosabban utánajártunk, hogy ezen dolog igazságáról valamilyen nyomra bukkanhatunk-e. Sok főnemes és a nemesség jelenlétében fölnyittattuk tehát a sírját. Itt pedig azokkal együtt láttuk, hogy a nevezett király, rokonunk teste egészben van s nem esett össze, és semmi jelét nem mutatja annak, hogy valaki is arra gyanakodhatnék: mérég által pusztult el. Hogy tehát hiteles legyen, amit itt elmondunk, megparancsoltuk, hogy jelen oklevelünk pecsétjünkkel erősítsék meg. Kelt Prágában, Szent Bálint ünnepe utáni pénteken, a Krisztus születése utáni 1472. esztendőben, uralkodásunk első évében.*” Ilymódon ULÁSZLÓ oklevele teljességgel elhárítja a mérgezés gyanúját LÁSZLÓTÓL, aki – mint az említett *Balbin* hozzáteszi – ragályos fekély miatt költözött el az élők sorából. Azt lehetne azonban ellene vetni, hogy ULÁSZLÓ bizonyító eljárása igen kései volt, mivel hogy 15 esztendővel azután történt, hogy LÁSZLÓ (b.) elhunyt. Dehát éppen ez igazolja a leghitelesebben az egész dolgot. A mérég ugyanis, akár megisszák, akár megeszik, pillanatok alatt föl szívódik az erekbe és a belső részekbe, úgy hogy miután az ember kilehelte a lelkét, az egész test elgennyesedett volna, még ha egyébként erőteljes és ellenálló lenne is. Ráadásul 117 évvel ULÁSZLÓ említett alapos eljárása után ugyanez a dolog bizonyította a mérgezés gyanújának alaptalan voltát, mint azt *BALBIN* (c.) megemlíti. „*Mikor 1590-ben*”, írja,

a.) Ó Boroszlóban tanácsbéli ember, nagy tudós és nekem jó barátom.

b.) Ti. 1458. október 9-én halt meg, nem pedig 18-án, mint HAGECIUS állítja. Helytelenül ír tehát BONFINI is, lásd III.decas, VIII.könyv, 500.l.49.

c.) I.h.

nam, penitus depellitur. Bohemice id perscriptum est, nobiscum autem, a FRIDERICO WILHELMO A SOMMERSBERG, (a.) benevole communicatum. Ita vero habet: *My Wladslaw, z Bozie Milosti, Král Czesky, Markrabie Morawsky, Lucemburské a Slezské Knieze, a Luziczký Markrabie, &c. Oznamujem tiemto Listem wšsem, zie Slyšiewšše rzieczy niekterých Lidy, Kterziz prawie, Zeby Naiyasniešše Kniezie Pán LADISLAW, Vbersky a Czesky Král, Vgecz naš mily, skrze Otrawenie Smrt wzal, a Ztohoto swieta ššiel. Pokud naydelé mohlišme, na to sime se ptali, abichom, mohli znamenie niektere prawdy tee wieczy mieti a zwiedieti. Y Kazalime w Prjtomnosti mnohých Pánow, y Rytierzštwá, Hrob gebo otewrzieti. A tu šnie y snimi widieli, Tielo rzieczeneho Krále, Vgczé naššeho, celé, nespadalé, any kterebo Znamenie takowébo magjce, gešštoby mohlo domieno byti, zieby tráwen byl. Protoz aby temu wierzino bylo, czoz tuto pššem, kazalime pieczyety naššy Kralowskau tento List zapieczetiti. Dan w Praze, w Pátek den Swatého Walentina, Leta, od Narozenie Božieho, Tisicieho, Cztyristebo Sedemdesateho druhého, Kralowštwie naššeho, Leta prwnieho. Reddam hæc Bohemica, latine: NOS WLADISLAVS Dei Gratia, Rex Bohemia, Marchio Moravia, Dux Lucemburgi, Silesie & Lusatia. &c. Notum facimus, hisce litteris, omnibus: quod cum sermones hominum nonnullorum audiuiššemus, dicentium, Serenissimum Principem, Dominum LADISLAVM, Hungariae & Bohemiae Regem, Consanguineum nostrum dilectum, veneno ex hac vita sublatum esse; quam potuimus adcuratissime id Nos inquisuisse, utrum possemus de eius rei veritate, indicia quadam cognoscere. Iussimus itaque, in presentia multorum optimatum atque nobilitatis, sepulchrum eius aperiri. Hic vero, una cum ipsis, vidimus corpus memorati regis, Consanguinei Nostri, integrum neque collapsum, sed nec habens indicii quidpiam, quod in suspicionem inducere posset quemquam, veneno interemtum esse. Ut igitur, his, quae hic scribimus, fides adhiberi queat, mandauimus, litteras presentes sigillo nostro communiri. Datum Pragæ, feria quinta S. Valentini, Anno a Natiuitate Dei, MCCCC-LXXII. Regni Nostri primo. Ita WLADISLAI tabulae, omnem veneni suspicionem remouent a LADISLAWO, pestilenti, vti adserit laudatus *Balbinus*, vlcere, e viuis sublato. Sed, regeres forte; tardum fuisse experimentum WLADISLAI: quippe quod, annis XV. post, sit institutum, quam LADISLAVS (b.) fatis concessit. Verum, idem ipsum rem omnem adprobat. Venenum certe, siue haustum, siue commestum, ita se momento insinuauisset, intimis venis & medullis, vt post exhalatum spiritum, non cessasset in saniam vertere corpus, cetera validum, & naturæ conuenienter adtemperatum. Quid? quod annis, post hanc WLADISLAI diligentiam CXVII. eodem illo documento, profligatam veneni suspicionem fuisse, *BALBINVS* (c.) memoret. Certe, inquit, cum*

D d 3

anno

a.) Doctissimo, Senatorii Ordinis, apud Vratislauienses, viro, nobis amicissimo.

b.) Mortuus est nempe, A. mccccviii. die

ix. Octob. non xviii. vti vult HAGECIUS. Male ergo BONFINVS. quem lege, Decad. III. Lib. VIII. p. 500, 49.

c.) Loco citato.

anno MDXC. Praga, in Metropolitana Ecclesia, regum corpora leuarentur, alioque loco, a Cesare RVDOLPHO II. preparato conderentur, LADISLAI Regis corpus, incorruptum, repertum est, & a multis hominum millibus spectatum. quod ipsum, qui videre, Weleslavinus, & Pontanus, confirmant. Libuit hæc memorauisse, quia scriptoribus nostris incognitum.

§. X V.

MORTE LADISLAI, vacuefacta regia *Budensis*, singulari numinis prouidentia, MATTHIAM Coruinum, ex captiuo, regem accepit. Quod, dum procurante *Michaeli Szilágyio*, fit, *Budam*, contrariæ factionis proceres; *Szilágyius*, *Pestum* insident. Ad bellum ciuile, res spectare videbatur; nisi prudentia *Michaelis*, insigni contemperata seueritate, euicisset optimates, ut arce relicta, pedibus irent in suam sententiam. Narrauimus historiam in rebus *Pestiensibus*; ut necesse haud sit, heic telam eandem retexere. Dicamus (*d.*) potius, qua pompa, quibusque ritibus redditus a *Georgio Podiebradio*, Hungaris, regiam *Budensem*, MATTHIAS subierit. Fuit in eius comitatu, insignis, procerum, militumque manus. Hi, simul cum nouo rege, *Buda* adpropinquarunt, omnes pontifices, optimatesque ac nobiles, qui conuenerant, item, prætor urbanus, cum singulis ordinibus magistratuum, cuncta præterea sacerdotum collegia, solempni pompa, deos & sacra ferentes, obuiam, prodeunt, & sacros rhythmos concinunt. Occurrit etiam populus uniuersus, ut summo plausu, atque latis adclamationibus, nouum & exoptatum regem, exciperent. Quin, & *Iudæorum* turba, in occursum prodierat, *Veteris Testamenti* tabulas præferens, & inter primos, salutato rege, maiorum priuilegia, sibi confirmari, supplex rogitabat. Ad portas vrbs, a ciuibus, sub ymbella, rex excipitur, & antequam in urbem admitteretur, exoratus a prætore, libertatem, leges, sanctiones, decreta senatus, & ceteras immunitates, a regibus impetratas, se, numquam violaturum, interposito iureiurando, pollicetur. Idem, antequam arcem subiret, uniuersis regni optimatibus, pontificibusque, promisit. Admissus in urbem, recta, in *Basilicam D. Genitricis*, ducitur. Quum, pone prætorium urbanum, lentis passibus, pompam duceret, supplicantiibus noxiis, quos olim quæstor in vincula coniecerat, ut omnibus, fausta felixque esset regis præsentia, patefacto carcere, libertati indulget. Ut in templum venit, IESU CHRISTO, O. M. ac *D. Virgini*, sub cuius tutela degit Hungaria, gratias egit, seque iura sacra, inuiolata seruaturum, solempni pioque ritu adfirmat. Itum hinc est in regiam, tanto, per compita, omnis ætatis, sexus atque ordinum plausu, ut vix se ipsam, vrbs, regiaque, præ lætitia, caperet.

Budam
quo habita
induerit
fatum La-
dislai:

Matthias
Coruinus,
ex captiuo
rex, Bu-
dam subit,
ingenti
pompa:

d.) BONFINIVM. sequemur, Decade III. |
Lib. IX. p. 512, 43. Adde, *Pandectas* |
Triumphales, FRANCISCI MODII I. C. |

Brugensis, Tom. I. Lib. II. §. XV. fol.
44. B. Vtimur editione Francofurt.
A. MDLXXXVI. fol.

„Prágában a főszékesegyházban kiemelték a királyok holttesteit, s más helyen temették el, amelyet II. RUDOLF császár jelölt ki, LÁSZLÓ király testét romlatlanul találták meg, és sok ezer ember megszemlélte, ezt megerősíti Weleslavinus és Pontanus is, akik szintén látták.” Azért láttuk helyénvalónak ezt megemlíteni, mivel írónk előtt ismeretlen.

XV. §

LÁSZLÓ halálával üresen maradt a budai királyi palota, és az Isten különleges gondviseléséből Hunyadi MÁTYÁST, a fogolyból lett királyt fogadta. Míg ezt Szilágyi Mihály előkészíti, Budát az ellenpárthoz tartozó főnemesek, Szilágyi pedig Pestet foglalja el. Már-már polgárháború volt kitörni készülőben, de Mihály okossága, mellyel nagy keménység is párosult, meggyőzte a főrendieket, hogy a várat elhagyva sietve csatlakozzanak az ő véleményéhez. A történetet elmeséltük már Pest város leírásakor, úgyhogy nincs szükség újra fölvenni az elbeszélés fonalát. Mondjuk el inkább (d.), hogy milyen pompával s milyen szertartásokkal kapták vissza a magyarok Podjebrád Györgytől MÁTYÁST, s hogy vonult be a budai királyi palotába. Kíséretében előkelők s katonák jeles csapata volt. Ők, mikor az új királlyal Buddhóhoz közeledtek, az ide összesereglett összes főpap, főúr és nemes, továbbá a budai bíró, a különböző hivatali testületekkel együtt, aztán az összes papi testület ünnepélyes pompával, a szentképeket és ereklyéket elébük víve mennek, s szent énekeket énekelnek. Vélük tart az egész nép is, hogy hangos tetszenyilvánítással s vidám szerencsekívánatokkal fogadják a hön óhajtott új királyt. Sőt a zsidók is nagy tömegben eléje sereglettek, maguk előtt vitték az Ószövetség tábláit, az elsők között üdvözölték a királyt, s esdekelve kérték, hogy erősítse meg őseik kiváltság leveleit. A város kapujánál a polgárok baldachin alatt fogadják a királyt s mielőtt a városba bebocsátának, a budai bíró kérésére esküvel fogadja, hogy soha nem fogja megsérteni a királyok által adományozott szabadságokat, törvényeket, rendeleteket, tanácshatározatokat és végzéseket és a többi mentességeket. Ugyanezt igéri az ország összes főúrának s főpapjának is, mielőtt bevonulna a várba. A városba való bevonulása után egyenesen az Istenanya főegyházába vezetik. Mikor a városháza mellett vezeti lassú léptekkel az ünnepélyes menetet, föltárván a tömlöcöt, szabadon engedi az előtte könyörgő elítélteket, akiket hajdan a városbíró bilincsekbe veretett – hogy a király jelenléte mindenkinek szerencsés és boldog legyen. Mihelyt a templomba ér, a legjobb s legnagyobb JÉZUS KRISZTUSNAK, a SZENT SZŰZNEK, akinek oltalma alatt él Magyarország, hálákat ad, és ünnepélyes, jámbor szertartás keretében megerősíti, hogy az Egyház jogait sértetlenül megőrzi. Innen a királyi palotába vonulnak át, s az utakon az összes korszály, mindkét nembéliek, s a legkülönbözőbb rangúak akkora lelkesedéssel köszöntik, hogy az örömtől szinte alig fért a bőrében a város és a palota.

Hogy érintette Budát László halála?

Hunyadi Mátyás, a fogolyból lett király hatalmas pompával bevonul Budára.

d.) BONIFINIT követjük (III.decas,IX.könyv, 512.l., 43. Vö.: FRANCISCUS MODIUS I.C. Brügge/brüggei, Pandectae Triumphales, I.kötet, II.könyv, XV. §, 44B fólió. Mi az 1586-os frankfurti fólió kiadást használtuk.

I. RÉSZ. BUDA VÁROS TÖRTÉNETE. I. IDŐSZAK.

Uralkodásának
kezdete
jó előjellel
indul.

Uralkodása már csak azért is szerencsésen kezdődött, mert *Dénes* esztergomi érsek, *János* váradi püspök, valamint *Szilágyi Mihály*, *Rozgonyi Sebestyén*, *Kanizsai László*, *Szokoly Péter* s apja többi barátja soha nem távozott el az ifjú király mellől. *Budát* tehát, melyet két évvel azelőtt a *Hunyadiak* megölése és fogsága beszennyezett, a szerencse csodálatos forgandósága miatt ugyanezen család magasra ívelő csillaga ragyogta be. Azt hihetnénk, hogy *László* véres meggyilkolása, mely napnyugta felé szégyenpírba vonta az eget, ennek a napnak volt az előhírnöke, mely a városnak is meg az egész *Magyarországnak* is derült s szerencsés napja volt.

XVI. §

Ettől kezdve
Buda Mátyás
állandó székhelye.

A várost és
a palotát fel-
ékesíti.

Az egész ország
tanácskozhelyé-
vé teszi.

Beatrixszal
tartott esküvője.

Az ünnepség
rendje.

Ettől kezdve MÁTYÁS állandóan Budán székel, – legfeljebb csak akkor maradt hosszabb ideig távol, mikor hadműveletekkel kellett foglalkoznia. S ez gyakran meg is történt s nemegyszer hosszabb ideig tartott, mivel *Hunyadi* háborúit, s az osztrákok, csehek, törökök elleni hadjáratait forgatta a fejében. Egyhangú vélemény szerint MÁTYÁS mindenkinél jobban törekedett arra, hogy *Budát* a büszke régi római építészetet utánozva épületekkel s más királyi felszerelésekkel ékesítse. Ha a háborúk közt ráért, vagy éppen valamelyik ellenségével szemben döntést kellett hoznia, *Buda* volt az egész Magyarország közös tanácskozhelye. Az akkori kiadott határozatok jelzik, hogy hatszor volt itt országgyűlés (e.). Akár háború tartotta távol a királyt, akár a béke áldását élvezte, soha nem hagyott föl a tervezgetéssel, hogy *Budát* ékesítse, különösen a *Beatrixszal* való házasságkötése után, MÁTYÁS maga is kedvelte a fényűzést, de az olaszos ízlés még nem vált teljesen a vérévé; *Beatrix* azonban rábírta, hogy azután előkelőbb életvitelt folytasson s pompásabban, nagyvonalúbban építkezzék. De ha már megemlítjük *Beatrixszal* való házasságkötését, helyénvalónak ítéljük, hogy kivonatossan beszámoljunk az esküvő pompájáról, mivel ez is a város nevezetességéhez tartozik. Miután *Fehérvárnál* fogadták a királynét, majd megkoronázták, *Budára* vezették, hogy szinte hihetetlen látványossággal ott üljék meg a fényes esküvői ünnepséget. A király s a királyné előtt lovascsapatok haladtak lovakon, teljes fegyverzetben. Kijelölt rendben, bámulatosan nagyszerű fölszerelésekkel követték őket a fejedelmi férfiak s azok követei. A *velenceiek* némi zűrzavart okoztak, mivel a többiek sérelmére a királyhoz közelebb eső helyet foglalták el a menetben. A király *Gábor* püspököt küldte el, hogy utasítsa rendre őket, s nagy nehezen ugyan, de mégis elérte, hogy az uralkodók a fejedelmek követei közé álljanak be. Hivalkodó öltözékben, pompás telivér lovakon a nyomukban haladt kilenc ifjú, a király komornyikjai.

e.) Azaz 1462-ben, mikor jóváhagyta *II. András*, *I. Lajos* és *Zsigmond* dekrétumait, 1471-ben, 1474-ben, – ezeken azonban ő maga nem vett részt, majd 1481-ben, valamint 1485-ben és 1486-ban.

peret. Ducta hinc regnandi exordia, eo tunc quidem feliciora, quod *Dionysius*, Strigonienſis metropolita; *Iohannes* Varadienſis; *Michael Szilágyi*; *Sebastianus* Roſgon; *Ladislauſ* Caniſai; *Petrus* Zokoly, & amicorum patris, reliqui, numquam a latere adoleſcentis regis, diſcedebant. Ergo, quam biennio ante, *Coruinorum* cædes, & captiuitas, funeſtauerat, *Budam*; eiudem nunc gentis, iubar, mira factorum conuerſione, illuſtrauit. Credidiſſes, ſanguinolentam *Ladislai* necem, quæ, prono, in occaſum ſole, rubore cælum infecerat, diem hunc, vrbi non minus, quam vniuerſæ *Hungaria*, ſerenum fauſtumque, prænuſciauiſſe.

regiminis
eius exor-
dia:

non carme-
runt omni-
ne.

§. X V I.

Perpetua hinc *MATTHIAE* ſedes, *Buda* fuit; neque, niſi tunc inter-rupta, cum militiæ eſſe regem oportuit. Id vero, & frequenter eueniſſe, & duraiſſe quandoque diutius, obuium fit, bella, & expeditiones *Coruini*, Aultriacas, Bohemicas, Turcicas, reliquasque, animo recolenti. Illud, in conſeſſo eſt apud omnes, *MATTHIAM* fuiſſe, qui *Budam*, ad priſci Romanorum faſtus imitationem, ædificiis non minus, quam alio adparatu regio, vnus omnium maxime percoluerit. Si vacabat a bello, aut decernendum forte erat, in hoſtium aliquem, *Buda* fuit commune totius *Hungariæ* buleuterium. Sexies hic concelebrata fuiſſe (e.) comitia, editæ tunc ſanctiones, loquantur. Siue autem bello diſtineretur Rex, ſiue perfrueretur pace, de *Buda* ſua ornanda, cogitationem numquam depoſuit. poſt nuptias in primis *Beatricis*, quæ *MATTHIAM* omnino quidem, magnificentiæ amantem, ſed nondum penitus moribus Italicis innutritum, eo perduxit, vt, & lautius viueret poſtea, & ſplendidius faſtoſiusque ædificaret. Sed, quia nuptiarum *Beatricis* inieciſſimus mentionem, haud ab re futurum exiſtimamus, ſi eam quoque pompam, compendio retulerimus. eo quod pertinet ad vrbiſ celebritatem. Accepta apud *Albam* regina, poſteaſque diademate redimita, *Budam*, conſummandis nuptiarum ſolemnibus, deſtinatam, perducta eſt, pompa, ſupra, quam reſis, ſpectatiſſima. Præceſſere equeſtres turmæ, regem reginamque, armis & equis, inſtructiſſimæ. Haſ, principes viri, horumque legati, demenſis ordinibus, adparatu autem, ad ſtuporem uſque, magnifico, excipiebant. Turbarum aliquid, a *Venetis* datum: quippe qui, proximum a Rege locum, in proceſſione, cum reliquorum iniuria, occupauerant: quibus, in ordinem redigendis, *Gabriel* epiſcopus, a rege ſubmiſſus, ægre quidem, obtinuit tamen, vt ſe principum legatis coadunarent. Sequebantur, e veſtigio, nouem adoleſcentes, Regi a cubiculi miniſterio, ſuperbiſſime veſtiti, & equis vecti generoſiſſimis.

Buda, per-
petua inde
Matthiæ
ſedes:

excolit vr-
bem & re-
giam:

facit totius
regni bu-
leuterium:

nuptiarum
cum Bea-
trice ſo-
lemnium:

pompa or-
do:

e.) Puta, anno MCCCCLXII. quibus *Andrea* II. *Ludouici* I. & *Sigiſmundi* decreta rata habuit. Anno MCCCCLXXL. A.

MCCCCLXXIV. quibus ipſe haud interfuit. Anno MCCCCLXXXI. item MCCCCLXXXV. & MCCCCLXXXVI.

simis. Arma his, auro argentoque distincta, phaleræ acu pictæ, & interdistinctæ gemmis. Subibat mox alter, totidem ephëborum ordo, priori haud quidquam, siue fastu concedens, siue equorum generositate. Ipsi enim non solum, sed caballi etiam, auro, argento, & gemmis, renituere. Tunc REX, albo equo, libratis, ex arte, passibus, vehebatur. Aurea ei fræna, ephippium, phaleræ, & acinaces, fuerunt. Vestis, ingentis pretii, ad modum germanicum (f.) facta. Post regem, armiger gradiebatur, inusitata molis equo insidens, atque auro, & gemmis, ita onusto, vt quatuor millibus aureorum Hungaricorum, is vnicus, æstimaretur. Præter regia arma, duo is scuta præferbat, Regis forte, & Reginæ insignibus, conspicua. Intermisso qualicunque spatio, REGINA succedebat, albo æquo, & ipsa, vecta. Amiciebatur palla bombycina lutea, coronam, vnionibus scitissime distinctam, capite gerens. quæ res, inusitati prorsus spectaculi fuit, eoque iucundioris, quod IYNNONEM (g) referre visa est. Nimirum :

Regis sponsa:
si:

et sponsa
habitus:

*Sic ego, quæ Diuum incedo regina, Iouisque
Et soror & coniux.*

Nam, cum octo sciuges, auratosque currus, in proximo comitatu haberet, eques, *Budam* inuehi maluit. Ventum fuit, fastoso hoc ordine, in vrbis conspectum. Hic vero, occursans, festiue instructa, multitudo, Regem Reginamque, iam dudum præstolabatur. Primi, qui regi obuiabant, *Iudei* fuerunt. Ductabat hos, eques quidam, vti, præcipuæ apud suos dignitatis, ita, & senio grauis, & adspectu. Pone, filius suus equitabat: strictum vterque ensem argenteum manu ferens, de quo bursa pendebat, decem argenti pondo, continens. Excepere hos, equites viginti quatuor, puniceis singuli vestimentis amicti, atque Struthionum plumis cristati. Tandem, ducenti pedites ibant, vexillum ferentes rubeum, cuius insigne, bubonis pedem, quinque spiculis confixum, tiaram item Iudaicam, atque duas stellas, singulas auro depictas, habebat. Omnibus his, *Ephodo* intectum caput fuit. qui ritu suo, carmen modulati, legis Mosaicæ tabulas, magna veneratione, præferbant. Reliqua *Christianorum* celebritas, sub signis & ipsa prodierat, tanta lætitiæ significatione, vt plaudentium vocibus, aera complerentur. Iam pene ad mœnia vrbis adequitauerat Rex, cum *Christophori*, Ducis Bauariæ, familiares, infestis haltis, spectante Rege, ac Regina, concurrunt, atque equis proturbati, humi procumbunt. Ingratum id spectaculum *Beatrici*, fuisse aiunt; quando pari

Iudeorum
celebritas:

Christianorum
occur-
santium
plausus:

equestre
prælu-
dium:

f.) Profecto, an sit verisimile, nescio, vt veste Germanica, amiciri vellet, MATTHIAS, vel nominis Germanici, osor acerrimus. Si fecit tamen, vxori fecisse, putandus est.

g.) BONFINIVS, plures, e BEATRICE, Deas effingit: *Speciosa ei frons*, inquit, *elata*

supercilia, saginata tempora, item erubescens utrinque, mala, cum oculorum hilaritate, nasi modestia, ac oris venustate, tantum rara gratia comparabit, vt forma habituque Venerem, Dianam pudicitia, & sapientia eloquentiaque Palladem, ex omni parte, referret. Dec. IV. Lib. IV. p. 584, 20.

Arannyal és ezüsttel díszített fegyvereik, lovaiknak pedig hímzett és gyöngyökkel kivarrt homlok- és sügyboglárjaik voltak. Nyomukban egy azonos létszámú apródcsapat haladt, s az előzőktől semmiben nem maradt el, akár a hivalkodóan pompás ruhákat, akár lovaik nemes voltát nézzük. Nem csak ők maguk, hanem lovaik is aranytól, ezüsttől s gyöngyöktől ragyogtak. Akkor a KIRÁLY következett, fehér lovon, mesterien kimért léptekkel haladt. Arannyal díszített volt lova zablája, nyerge, a boglárók és a király kardja. Roppant értékes ruhája német (f.) divat szerint készült. A király után fegyverhordozója léptetett, hatalmas lovon ült, és úgy meg volt rakva arannyal és gyöngyökkel, hogy csak ezt magát is négyezer magyar aranyra becsülték. A királyi fegyvereken kívül két pajzsot is maga előtt hordozott, talán ezeken volt látható a király és királyné címere. Bizonyos távolságra következett a KIRÁLYNÉ, maga is fehér lovon. Aranysárga selyem köpenyt hordott, fején pedig koronát, melyet ízlésesen, nagy gyöngyszemek díszítettek. Szokatlan volt a látvány, s csak azért is gyönyörűséges, mivel IUNÓRA (g.) emlékeztetett. Ti.:

Én Jupiter huga – sőt: felesége – vagyok . . . , az égnek
Legfőbb asszonya.^[8]

Ugyanis, noha nyolc hatosfogata és aranyos kocsija volt közvetlen a nyomában haladó kíséretben, mégis inkább lovon akart bevonulni *Budára*. A pompás menet végül is a város látóhatárára ért. Itt már rég várta a királyt s a királynét az ünnepi díszbe öltözött sokaság. Először a *zsidók* jöttek a királlyal szembe. Egy lovas ember vezette őket, aki az övéi között nagy tiszteletnek örvendett, s tisztos, komoly öregember benyomását keltette. Mellette lovagolt a fia, mindketten kivont ezüstkardot tartottak a kezükben, s a kardról erszény lógott, benne tíz font arannyal. Huszonnégy lovas követte őket, mindegyik bíborszín ruhába öltözött, kalapjukon struccotlak lebegtek. Végül kétszáz gyalogos jött, vörös zászlót vittek magukkal, melynek címerképe így festett: öt nyíl/lándzsaheggyel átszúrt bagoly láb, zsidókalap s két arannyal festett csillag. Mindnek feje *efóddal* volt befedve, és szertartásuk szerint vallásos ének kíséretében nagy tisztelettel vitték maguk előtt a mózesi törvénytáblákat. A *keresztény* sokaság is maga is zászlók alatt vonult ki, és olyannyira kimutatták az örömeiket, hogy lelkes kiáltásuk betöltötte a levegőt. Már majdnem a városfalig lovagolt a király, mikor *Kristóf* bajor herceg familiárisai a király s a királyné szemelättára ellenséges fegyverekkel összecsapnak, s lovaikról a földre letaszítják őket. Azt mondják, ez a látványosság nem volt kedvére *Beatrixnak*, mivel hasonló sikerrel

*A völegény-
király*

*és a menyasszony
öltözete.*

*A zsidók so-
kasága.*

*A keresztények
nagy lelkesé-
dével vonulnak
elébe.*

Lovas előjáték.

[8] [Vergilius, Aen. I, 46–47. Ford. Lakatos István.]

f.) Nem tudom, valószínű-e, hogy *német* volt a ruhája, hiszen MÁTYÁS még a német nevet is gyűlölte. Ha mégis megtette, bizonyára a felesége kedvéért.

g.) BONFINI több istennőhöz is hasonlította BEATRIXOT: „*Gyönyörű homloka*”, írja, „*ívelt szemöldöke, telt halántéka, valamint mindkét oldalon pros orcája vidáman csillogó szemével, fitos orrával és bájos szájával olyan ritkamód bánt kölcsönzött neki, hogy alakjával és megjelenésével Venusra, erényességével Dianára, bölcsességével és ékes beszédével pedig teljesen Pallasra emlékeztetett.*” (IV. decas, IV. könyv, 584. l., 20)

I. RÉSZ. BUDA VÁROS TÖRTÉNETE. I. IDŐSZAK.

Bevonulás a városba.

kövezték egymást mások is ezen a küzdőtéren. Közben elkezdődött a városba való bevonulása. A kapuval szomszédos területen végelethetetlen tömegben papok s szerzetesek találkoztak szemben a jegyesekkel, *szentek ereklyéit* vitték magukkal, s alázatosan köszöntötték őket, majd a BOLDOGSÁGOS SZŰZ MÁRIA templomába kísérték őket. Itt aztán elénekelték *Szent Ambrus himnuszát* mindenki nagy örvendezése közepette, édes összhangzatokkal kísérve. A szertartás végeztével MÁTYÁS kedvesen kézenfogta BEATRIXOT, kivezette a templomból s lóra szállva, ugyanabban a menetben, ahogy ide jöttek, bevonultak a palotába. A fejedelmeket s azok követeit a vár kapuja előtt tiszteletteljes szavakkal elbocsátották szállásaikra. Majd a király belépett a palotába, és a királynét bevezette az épület azon részébe, ahol már várták a néki előkészített szobák. Közben az utcákon állandóan vidám esküvői üdvözlés hallatszott:

Hymen, ó, Hymenaios, Hymen, jöjj, ó, Hymenaios!^[9]

XVII. §

Az esküvői lakoma.

Ezt és a rákövetkező napot a pihenésnek szentelték. Akkor aztán elkészítették a királyi lakomát, elkezdődtek a táncok és a látványosságok. Terjengős és igen körülményes lenne, ha számba akarnánk venni mindazt, ami a bőkezűség, vagyon s fényűzés mutogatásában megnyilvánult. Csak néhány szóban foglaljuk össze a nagy eseményt, hogy kiderüljön, milyen ünnepélyességgel s szertartásokkal vitték végbe azok a régi királyok a szent menyegzőt. Miután illendően meghívták az uralkodókat s azokat, akik őket képviselték, a követeket, elkezdődtek az ünnepnapok. A MÁTYÁS király tekintélyéhez méltó nagyszerű palota szolgált lakomázóhelyül. Az egészet arannyal és drágakövekkel cifrázott atlasz- és tiszta selyem kárpitok borították. De idézzük MARTINUS STELLA (*h.*) szavait, aki szemtanúként foglalta írásba ezt a pompás menyegzőt. „Középen kerek asztal állt, mely előtt a falakról az asztallal azonos szélességű, arannyal gazdagon hímzett kárpit lógott le. Az asztalt három, bolyhos selyemből való hosszú terítővel borították be, egyikén a királyné címere volt két pajzshoz hasonlóan arannyal s gyöngyökkel kihímézve, felettük pedig két korona függött. A másik kettőn ugyanígy a király címere volt látható. Ezen asztal mellé ült le a király és a királyné. Jobbjukon a nápolyi király érsek-fia, hercegek és a király más követei, aztán pedig a ferraraiak és a velenceiek követei ültek. Bal felé (*i.*) a királynéhez legközelebb Kristóf bajor herceg ült, mellettük pedig a pfalzi és a szász választófejedelmek, valamint Lajos és Ottó bajor fejedelmek tanácsosai foglaltak helyet.” Elég is ennyi a királyi asztaltársaság hírességéről. Ezután leírja a többi berendezést, a pohárszékeket, az edényeket s étkészleteket és ehhez hasonlókat.

Szokatlanul fényűző pompa.

[9] [Catullus, Carm. 62,5. Ford. Devecseri Gábor.]

h.) Olvasható THURÓCZI függelékében, 337.l.sk. Vö. a *Pandectae triumphalest*, melyet fentebb idéztünk, I.kötet, V.könyv, XIV.§ 216B.fólió., ahol idézi BONFINIT is (IV.decas, IV.könyv,584.l.)

i.) Tehát itt is magyar szokás szerint, *Beatrix* jobbán ült MÁTYÁS.

successu, alii alios in ea palæstra, excipiebant. Interim, in urbem coeptum erat ingredi. Infinita hic religiosorum hominum multitudo, cum *Reliquiis Sanctorum*, in vicina portis area, sponis occurrebat, eosque submississime consalutatos, in ædem B. V. MARIAE, deducebat. Hic vero demum, *hymnus Ambrosianus*, magna omnium lætitia, editisque suauissimis symphoniis, concinebatur. Cerimonia peracta, MATTHIAS, BEATRICEM, manu molliter adprehensam, e templo eduxit, atque conscensis equis, regiam, seruatim iisdem pompæ ordinibus, subiit: principibus, & horum legatis, pro porta arcis, cum honorificentissima præfatione, in hospitia dimissis. Denique prætorium ingressus, Reginam in eam ædium partem, ubi instructa eam conclauia expectabant, deducit. Personabant interim compita, perpetuis plausibus:

ingressus in urbem.

Hymen, o Hymenæe, Hymen ades, o Hymenæe!

S. XVII.

Dies hic, & qui sequutus est, quieti dabatur. Tum vero, regales instrui epulæ, saltationes atque spectacula edi. Prolixum foret non modo; sed etiam extra modum impeditum, in ea magnificentiæ, opum, atque luxus, ostentatione, singula, oratione complecti. Paucis rem exsequemur; ut adpareat, qua solemnitate quibusque cerimoniis, prisca illi reges, sacra nuptialia, peregerint. Inuitatis, pro more, principibus, & qui horum vice aderant, legatis, dies festi inierunt. Coenaculum, ubi epulæ dabantur, magnificentum erat palatium, & dignum Regis MATTHIAE splendore. Vestiebatur totum Atalicis & holosericis rubris aulæis, non modo auro, sed & gemmis, arte summa, illulis. Sed, utamur MARTINI STELLAE (b.) verbis, qui nuptialem hanc pompam, spectator ipse, in litteras retulit. *Mensa*, inquit, *hic stabat, orbicularis, ante quam de pariete, tapes, totus aureus, pendeat, mensæ latitudinem adequans. Supra mensam expansa tria erant, ex villosa holoserico, longa tapetia. in quorum uno, regina insignia, ad duorum scutorum similitudinem, auro & perlis, intertexta erant, duabus coronis, supra impendentibus; sed in reliquis duobus, eodem modo expressa insignia Regis, conspiciantur. In hac mensa, Rex, & Regina, accubuerunt. Ad dextram, regis Neapolitani filius, Archiepiscopus, duces, & alii regis oratores; deinde Ferrariensis, & Venetorum legati. Verum ad (i.) sinistram, proximus Regina sedebat, Christophorus, dux Bauariae, & ab eo, Palatini, & Saxonis, Electorum, item, Ludouici, & Ottonis, Bâuarie principum consiliarii. Satis, ad celebritatem mensæ regis. Postea, adparatum reliquum describit, abacos, vasa & conuiualem suppellectilem, aliam.*

Epula pro-nuba:

adparatum la-xus inso-lens:

TOM. III.

E c

In

h.) Exstat inter THVRÓCII appendices, p. 337. se 19. Adi & *Pandæas Triumphales*, supra citatas, Tomo I. Lib. v. §. xiv. fol. 216. B. ubi excerptum

lèges BONFINII locum Dec. IV. Lib. IV. p. 584.

i.) Ergo heic quoque, more vsus Hungarico, dextram *Beatricis* tenuit MATTHIAS.

In medio cœnaculo, ante regiam mensam: abacus, circa lapideam columnam erat quadratus, distinctus octo gradibus: in quorum primo, fercula maluina, & Regis, atque Reginae pocula, & aliorum magnatum vina, reponebantur, ad usum regalis mensæ. Reliqui septem gradus, in omnes partes circumcirca lagenas, cantaros, trullas, & pocula continebant, atque hæc omnia maxima, ex auro & argento artificiose splendideque calata. In infimo etiam gradu, duo stabant ex argento facti monocerotes. quorum vnus maximus; alter mediocris erat: & vber in fronte, veru, gemina istius animalis cornua efferebat. Ante mensam, in pavimento fons erat, affabre, & singulari artificio, ex argenti trecentis libris, formatus, tanta altitudine, quantam vir procerus, vix equare posset: & iuxta fontem, quinque argentea canistra. Item, totum argenteum dolium, pendebat in sublimi suspensum, cum multis fistulis, & epistomiis. Præter ista, supersuerunt adhuc octo abaci, & cum fontem, pannaria, & monocerotes adnumeratas; fuerunt in omnibus abacis, vasa argentea noningenta & octoginta; præter pocula, quorum in mensis tunc usus erat. Conuiuium Deorum, his tantis adparatibus, instrui potuisse, crederes. Testimonio hæc sint, quam cito, quamque opulentus sit factus MATTHIAS, homo nouus, &, qui præter vnus patris, si quæ superabat, nihil auitæ habuit opulentia. Aliter profecto, quam id de Agathocle, Syracusanorum rege, memoriae proditum est:

*Fama est fictilibus cœnasse Agathoclea regem
Atque Abacum Samio sæpe onerasse luto.*

Nempe figulus cum fuisset iuuenis, κατὰ λικίαν τὸν τεχνὸν καὶ τὸν πλῆθον, καὶ τὸν καπνὸν, relicta rota, argilla, & fumo, vti habet POLYBIUS (k.) in regem Syracusanorum, indulgente fortuna, euaserat. quam ille bonitatem eius, reuerenter adeo habuit, vt, fictili supellectile, pauperiem recordatus pristinam, lubens, in conuiuio, vteretur. Hinc illud *Poetæ* fluxit:

*Fortunam reuerenter habe, quicumque repente
Diues ab exili, progrediere loco.*

*ferculorum
magistri &
latores:*

Sed, redeamus ad nuptiale conuiuium. Cum Regis atque Reginae cibus adferretur, precedebant ante cibum, Hinc, Georgii Podiebradii Bohemiae regis filius: & iuxta eum Bosnae rex: & ad huius latus dux, Silesiæ; sed cibum deferebant Vngarici reguli, barones. Reliqua etiam fercula, quæ conuictoribus mensæ regalis proponebantur, iidem barones adportabant. Prorsus ex more hodierno, quem spectauimus ipsi, solemnibus iis epulis, quas inaugurata ELISABETHA, anno MDCCXIV. decimo quinto Calendas Novembres, CAROLVS Cæsar, Pisonii dederat. Pergit STELLA: Ante ea fercula, quæ regis Neapolitani filius habiturus erat, quatuor ante ibant, Germanici & Bohemici barones; sic ante aliorum Itatorum & Venetorum cibos, Hungarici quatuor barones; & ante
Chri-

„Az ebédlő közepén a királyi asztal előtt egy kőoszlop körül egy négyszögletes, 8 szintre osztott pohárszék állt; az első szinten tálcák, kézmosó edények, a király és a királyné serlegei és más nagyurak borai álltak a királyi asztal rendelkezésére. A többi hét szinten körös-körül mindenütt boros kancsók, merítőkanalak sorakoztak; mindezek művészien s fényűzően készített, metszett művi arany- és ezüst-edények voltak. A legelső szinten is két, ezüsből készített ivótülök állt, az egyik igen nagy, a másik közepes méretű volt, elől bő száju volt, és egy nyárs tartotta annak az állatnak a kettős szarvát. Az asztal előtt a padlón egy páratlan művészi kivitelű, 300 font ezüsből készült szökőkút nyugodott, kb. egy természetes férfi magasságáig érhetett föl. A szökőkút mellett öt ezüstkosárka. Magasra fölfüggesztve egy tiszta ezüst hordó lógott a mennyezetről, sok cső és eresztőcsap nyúlt ki belőle. Ezekon kívül még nyolc másik pohárszék is állt ott, s ha a szökőkutat, a kenyeres kosarakat és az ivótülköt hozzászámoljuk, *összesen 980 ezüstedény volt a pohárszékben, nem számítva az asztalokon használt poharakat.*” Az istenek lakomájához elég lehetett ilyen tömeg fölszerelés! Mindez azt bizonyítja, hogy milyen hamar meggazdagodott MÁTYÁS, ez a „homo novus”, aki nagyatyjától semmit sem örökölt, legfeljebb csak az apjától, ha ugyan maradt valami az örökségből. Mennyire más volt a helyzet, mint *Agathocles* szirakúzi királynál, akiről az maradt fenn, hogy

*Hírlik: évéshez agyagholmit használt Agathocles,
És a pohárszékét tölti Samos fazeka.^[10]*

Fiatalkorában ugyanis fazekas volt, s *καταλιπὼν τὸν τροχὸν καὶ τὸν πηλὸν, καὶ τὸν καπνὸν*, otthagya korongot, agyagot és füstöt – mint POLYBIUSNÁL (*k.*) olvashatjuk – a sors kegyéből a szirakúziak királya lett. Jószerencsáját olyan tiszteletben tartotta, hogy hajdani szegénységére emlékezve szívesebben használt a lakomákon agyagedényeket. Ezért írta a *költő*:

*Gazdag, tiszteld hát a szerencsédet, ha a vaksors
Póri szegény helyről gyorsan a csúcsra emelt.^[11]*

Ámde térjünk vissza a lakodalomra. „*Mikor behozták az első fogást a királynak és a királynének, az étekhordók előtt Hincó, Podjebrád György cseh király fia, mellette pedig a bosnyák király haladt, ennek oldalán Szilézia hercege, az ételt azonban magyar főurak s bárók vitték. A többi fogást is, melyeket a királyi pár asztaltársai elé került, ugyanezek a bárók hordták.*” Teljesen a mai szokások szerint, amint azt mi is láttuk azokon az ünnepélyes lakomákon, melyeket 1714. október 18-án adott Pozsonyban KÁROLY császár ERZSÉBET koronázásakor. Majd így folytatja STELLA: „*A nápolyi király fiának szánt fogások előtt négy német és cseh báró haladt, ugyanígy a többi olasznak és velenceinek fölszolgált fogások előtt pedig négy magyar báró, s*

*A szakácsok
és az
étekhordók.*

k.) Történet XV.könyv, 1003.l., IACOBUS GRONOVIVS kiadása, Amsterdam 1670, nyolcadrét.

[10] [Ausonius, Epigr. 2,1,2. Ford. Déri Balázs.]

[11] [Ausonius, Epigr. 8,8. Ford. Déri Balázs.]

I. RÉSZ. BUDA VÁROS TÖRTÉNETE. I. IDŐSZAK.

Kristóf bajor fejedelemnek szánt étel előtt Miklós herceg s magyar bárók, majd pedig a német fejedelmek követeinek fogásai előtt megint csak négy magyar báró haladt. Ugyanígy, akik a királyi asztal előtt az olasz és a német követeket kiszolgálták az étel tálalása s leszedése s a lakománál szokásos más szolgálatok során, mind igen rangos grófok, bárók, előkelő lovagok voltak.” Nem tudom pompakedvelő korunkban tudnak-e nyújtani több előzékenységet, eleganciát s méltóságot? Hiszen látjuk, hogy királyok s azoknak fiai szolgáltak az asztaloknál. A többi vendégnek is megadták a módját. Ugyanis „a többi nyolc pohárszék és a királyi asztal mellett nyolc másik asztalt is elhelyeztek s megterítették. Minden pohárszékhez egy-egy asztal tartozott, s itt ültek mindenekelőtt a hölgyvendégek, közöttük a király anyja, aztán a nápolyi király és a követek emberei, majd a kormányzó, a nádor és a többi magyar főnemes és püspök. Ők mindösszesen töltötték meg a többi nyolc asztalt.” S mivel a lakoma édespajtása a tánc, MÁTYÁS nem tűrte volna, hogy ez elmaradjon. „Mikor az asztalokat lebontották, ugyanazon ebédlőben tartották a táncmulatságot is. Az első tánc a választófejedelmek és a német fejedelmek táncosainak jutott sorban egymás után. Őket Kristóf bajor herceg követte, a harmadik táncot pedig a király és a királyné lejtette. S a király után a negyedik helyen a nápolyi király fia táncolt a menyasszony nővérével a Zeunernek nevezett táncot. Az ötödik a nádor, a hatodik a Limpachi herceg tánca volt, s ezzel be is fejeződött a tánc. A király a szobába, a királynő a hölgyek társaságába távozott, s itt elbocsátotta a fejedelmek követeit, akik egészen idáig követték.” Mennyi illedelmesség, — bárcsak utánoznák a maiak, ha már a táncvigadalomból nem akarnak kimaradni. Ma ugyanis olyan szabadosság uralkodik a lakodalmakban, hogy hona már az esti szürkület táján elkezdődnek, még télidőben is egész éjszakán át hajnalig is eltartanak, — nyilvánvalóan a tisztesség, sőt, hogy mást ne mondjunk, az egészség nagy kárára!

A mainál sokkal szemérmesebb táncok.

XVIII. §

Más szórakozások.

Ezek négy nappal az egyházi esküvő előtt történtek. A többi napok részben lovasjátékokkal, részben a fejedelmi sereglethez méltó szórakozással teltek el. Mindkettőről megemlékezik STELLA: „A legközelebbi szombaton”, írja, „ami egyébként kántorböjt volt, nemsokkal virradat után megérkezett Watzel von Sternach báró, aki meghívta a fejedelmek és a birodalom követeit. Meg is jelentek, s miután a királlyal együtt ugyanazon asztalnál, ugyanazon edényekből lakomáztak, majd amikor a király elbocsátotta őket, visszatértek szálláshelyükre. Estefelé azonban KRISTÓF bajor herceg és a Münsterbergi HINCO, lovasjátékra lovagolt ki, mindkettő egy-egy lovag kíséretében. Először aztán a hercegek csaptak össze, s noha KRISTÓF herceg átdöfte a münsterbergi herceg pajzsát s mellvértje/páncélja egy részét,

Lovagi viadalok.

Christophori Bauariae principis victum, dux Nicolaus, & Hungarici barones; ut etiam postremo, ante legatorum Germaniae principum cibos, quatuor iterum Hungarici barones praecesserunt. Eodem modo, qui ante mensam regalem, legatis, tum Italis, tum Germanis ministrarunt, in proponendo & remouendo cibo, & in aliis necessariis ad conuiuium officiis, erant omnes, vel comitum, vel baronum, primorum equitum, dignitate conspicui. Nescio, an seculum, quod viuimus, extra modum fastidiosum, plus comitatis, elegantiae, maiestatisque dare possit? ubi reges, & horum filios, mensae ministrasse videas. Suus, & conuiuiarum reliquis, honos habitus est. Nam, & ad reliquos octo abacos, infra regiam mensam, octo erant aliae collocatae & instructae mensae: ad singulos abacos, singulae mensae, in quibus primum gynaceum considebat, & in eo, mater regis; tum Neapolitani regis, & legatorum ministri; & deinde Gubernator, Comes magnus, & alii Hungariae reguli & episcopi. quibus omnibus, octo reliquae mensae, complebantur. At enim vero, quia comes conuiuii, saltatio est, neque eam abesse passus est MATTHIAS. Cum mensae remotae essent, saltationi, in eodem conuaculo, dabatur locus. Et prima chorea Electorum, & principum Germaniae consiliariis, ex ordine tribuebantur: deinde Christophoro, duci Bauariae: tertias, Rex & Regina ducebat: & post regem, filius Neapolitani regis, cum sorore sponsa, illo choreae genere, quod, Der Zeuner dicitur, quarto loco saltabat. Et cum quinto, Magnus Comes; & sexto dux Limpachius, saltationem absoluisent, finis tum istius rei fuit: & Rex in conclaue, sed Regina in gynaceum secessit. ubi legatis principum, qui eam eousque deduxerant, gratias egit, & abeundi fecit potestatem. Multum profecto moderationis! quam utinam æmularentur nostrae ætatis homines, si nolunt se abstinere saltationibus. Tanta est enim earum hodie in nuptiis licentia, ut cum sub vespertinum crepusculum, inierit, noctes integras, etiam brumales, in matutinum vsque extrahantur: magna, sicuti propalam est, castigati moris, quin & bonae valetudinis, ne quid dicamus amplius, iactura.

*saltationes
misso,
quam hodie
modestiores:*

§. XVIII.

HAec, quadriduo, ante concelebratas nuptias edita fuere. Dies reliqui, ludis equestribus partim, partim oblectamentis, ea principum dignis celebritate, exacti sunt. Vtrorumque STELLA meminit: *Die Saturni proximo, inquit, qui Quatember erat, venit paullo post lucem, Watzel a Sternah; baro, inuitaturus, principum & imperii legatos, qui etiam comparuerunt. & postquam cum rege, in eadem mensa, cepissent, ex iisdem patinis, cibum, dimissi a rege, in hospitium reuerterunt. Sed vesperi, dux Bauariae, CHRISTOPHORVS, & HINCO, Munsterbergensis, in ludum equestrem prodibant, uterque, uno equite stipatus. Et primum duces concurrebant; ac tametsi dux CHRISTOPHORVS, Munsterbergensis ducis scutum, & partem loricae, perrupisset; tamen,*

*Obletamentorum
genera alia:*

*concursum
equestres:*

nuptiarum
dies & so-
lemnitas :

cerimonia
ecclesiasti-
ca :

ambo de equis deiecti, humi procubuerunt. Secundo, post Duces, Iohannes a Stein eques, Christophori, ducis, socius, cum Bohemo, Hinconis ducis socio, cum factus esset concursus, iacuerunt ambo in terra prostrati. Moris tunc erat, trucibus his spectaculis (l.) virtutis de se opinionem facere. Eodem vespere, principes ducesque, & qui honestandæ solemnitati aderant, legati principum ac prouinciarum, ad ipsa nuptiarum solemnitas, per *Watzlauum a Stenab*, inuitati sunt. Dies *Dominicus* fuit, quo in aulam, frequentes, & alter, altero cultus fastosius, mane confluxere. Iterum *Venetorum* legatos, ambitio ridiculos fecit. Nam, cum palatium, digresso cerimoniarum magistro, ab his, qui conuenerant, oppleretur, ceperatque, pro se quisque, destinatum sibi sedem, iamque sponsum Regem, singuli opperirentur; illi, diatam ingressi, locum occupauere, vltra, quam decuisset, sublimem. quod, apud hos bilem mouit, cachinnos apud alios. Paratis, ad deducendam pompam, omnibus, *Rex, ex suo conclauis, in magnum illud cœnaculum ingressus, salutatur ordine, & primo loco principes, ac principum legatos. quo facto exierunt omnes, & conscenderunt equos: ut etiam Rex & Regina. Sic igitur, magna solemnitate, & singulari rerum omnium luxu, in templum D. Mariæ, processerunt: ubi Regem, proxime antegressi duces, & regis Neapolitani Oratores; & ante hos, Electorum & principum Germaniæ legati; & deinde Veneti, & alii, ordinem a Marschallo acceptum, retinebant. Ante fores templi, de equis descenderunt, & eodem ordine, in templum, ad summam aram perrexerunt. ubi duo erant sedilia, ex aduerso posita, & aureis, pretiosissimis puluinis, & auleis exornata: in quorum vno, ad dextram Rex; in altero Regina stabat, amicta cyclade rubra aurea, maximi pretii, & supra eam palla: & in capite, regio insigni, margaritarum, & auri, & gemmarum plenissimo. Supra Regem & Reginam, erat calum portatile, ut vocant, sublatum in sublime, expansum aureum integumentum. quod sex bacillis, sex duces sustinebant. GABRIEL vero episcopus, aquam Iustralem, consecratam primum, postea spargebat. Hic, deductorum ad aram sponsi, sponsæque, ritus fuit: more iterum Hungarico, institutus, quando, sinistram regis (m.) obtinebat regina: nisi id mauis, maiestati, qua præpolluit maritus, adtribuere. Succedebat cerimonia sacra. De qua STELLA: Rex Reginam, manu complexus, ad aram, vna secum adducit, & postquam episcopus, iuratam inter eos matrimonii fidem, summa cum cerimonia, confirmasset, ad suum vterque redit sedile. Et cum mater Regis, & item regis Neapolitani filius, nouis sponsis, optassent salutem, atque his vicissim egissent gratias, cœptum est sacrum fieri, magna dignitate*

l.) Vide, citatas supra, *Pandectas Triumphales*, FRANCISCI MODII, Præfatione Tomi II. Lib. I. vbi prolixè docet, Hungaros *Hastiludiu*, vti vocant, sub HENRICO AVCVPE, Hunno-mastyge, occasionem dedisse, ea pugna, qua ad interuentionem fuerant cæsi: nisi fabulæ sint aduentorum, quæ de ex-

ordiis hastiludiorum narrantur. quæ de re diximus alibi.

m.) Moris est, nimirum, apud Hungaros, genuinos illos, & tenaces instituti patrii, ut dextram ipsi obtineant, sinistram feminis relinquunt. qui tamen, adscitis exterorum elegantiss, apud lautiores, exolescere, sensim incipit.

mégis mindketten lebuktak lovukról s elterültek a földön. Másodszorra a hercegek után Iohann von Stein, Kristóf herceg bajtársa mérkőzött meg a csehvel, Hincó bajtársával, s miután összecsaptak, mindketten elterültek a földön.” Akkoriban az volt a szokás, hogy ilyen vad látványosságokkal (l.) szereztek maguknak jó hírnevet. Ugyanazon estére Watzlaw von Stenach meghívta az esküvői ünnepségre a fejedelmeket s hercegeket, és a fejedelmek és tartományok követeit, akik az ünnep fényének emelésére voltak jelen. Vasárnap volt, mikor jókor reggel a palotába nagy tömegben s pompásnál pompásabb öltözékekben egybesereglettek. A velenceiek követei megint nevetségessé tették magukat túlzott becsvágyukkal. Mikor ugyanis a szertartásmester eltávozott, s a palotát kezdték megtölteni az összegyűltek, s ki-ki kezdte elfoglalni a néki kijelölt helyet, s már mindenki a királyi vőlegényt várta, azok meg beléptek a gyűlésbe, és sokkal előbb helyet akartak volna elfoglalni, mint ami őket megillette volna. Ezen egyesek bosszankodtak, másokból pedig nevetést váltott ki. „A király a szobájából előjőve belépett az ebédlőbe, mindenkit rendben üdvözöl, s első helyen a fejedelmeket és a fejedelmek követeit, ennek megtörténte után mindannyian kimentek s lóra szálltak. Így tett a király s a királyné is. Így vonultak tehát nagy ünnepélyességgel, páratlanul fényűző menetben Szűz Mária templomába. Közvetlenül a király előtt a hercegek és a nápolyi király követei, ezek előtt a német választófejedelmek s fejedelmek követei végül a velenceiek s mások haladtak az udvarmester által megszabott rendben. A templom kapui előtt leszállottak a lovakról, s ugyanezen sorrendben bevonultak a templomba a főoltárig, ahol két szék állt szemben, rajtuk értékes, arannyal átszőtt vánkások s takarók: a jobbfelőliben a király, a bal oldaliban a királyné foglalt helyet; igen értékes vörös-arany köntöst, és fölötte köpenyt viselt, s fején gyöngyökkel és arannyal s drágakövekkel telezsúfolt királyi korona volt. A király és a királyné fölött ún. baldachin borult, azaz egy magasba emelt, kifeszített arany lepel, melyet hat rúdon hat herceg tartott. GÁBOR püspök szenteltvízzel hintette be.” Így nézett ki a jegyespárnak az oltárhoz való vezetése, – megintcsak magyar szokás szerint rendezték el, mivel a királynő a király balján (m.) állt, bár ezt tulajdoníthatjuk a férj nagyobb méltóságának is. Ezután következett a szertartás. STELLA írja róla: „A király kézenfogta a királynét s az oltárhoz vezette. Miután a püspök nagy szertartásossággal megerősítette házassági esküjüket, mindkettő visszatért a maga ülőhelyére. S miután a király anyja valamint a nápolyi király fia egészséget kívánt az ifjú párnak, azok pedig köszönetet mondtak, elkezdődött a szertartás nagy méltósággal

Az esküvő napja és ünnepe.

Az egyházi szertartás.

- l.) Lásd a fentebb idézett *Pandectae triumphalest*, FRANCISCUS MODIUS művét (a II.kötet L.könyvének előszavában), ahol terjedelmesen kifejti, hogy a magyarok ún. *lovasjátékot* a hunok-ostora MADARÁSZ HENRIK alatt kezdeményezték, abban a csatában, melyben egy szálíg levágták őket. Lehet azonban, hogy ezt a mesét a magyaroknak hízelegve költötte, mikor a lovasjáték eredetéről szól. Erről már máshol szólunk.
- m.) A magyaroknál ugyanis, akik szívósan ragaszkodnak az ősi erkölcsökhöz, az a szokás tartja magát, hogy a férfiak jobb oldalon vannak, az asszonyokat pedig a bal oldalon hagyják. A külföldiek választékos viselkedését elsajátítva azonban a műveltebbeknél lassanként kezd kimenni a divatból.

I. RÉSZ. BUDA VÁROS TÖRTÉNETE. I. IDŐSZAK.

és áhitattal. Kevéssel az áldás előtt a király ismét kézen fogta a királynét, az oltár elé vezette, s vele együtt térdre ereszkedett. S miután a püspök hosszan áldást kért rájuk, fölegyenesedtek s visszatérnek a székeikhez. Mikor az evangéliumok könyvét és az ún. békét körbevitték, s az egész szertartást befejezték, eltávoztak a templomból, s ahogy az udvarmester elrendelte a helyüket, szép rendben visszatértek a palotába és közvetlenül a király lakosztálya mellett leszálltak lovaikról, a királlyal és a királynéval beléptek az új nagy terembe.” Látni kellett volna, mekkora gonddal vittek végbe mindent, hogy végre a finom ízlésű emberek leszokjanak arról, hogy barbárságot vetnek a mieink szemére. Ezután a Gazdag melléknevű Lajos bajor herceg követei kaptak némi időt, s mikor a király rendben meghallgatta őket, belépett a fejedelmien megrendezett lakomába, amely ugyanolyan pompával folyt le, mint az esküvő előtti napon, s az asztaltársaságok is ugyanúgy helyezkedtek el, mint az előbb leírtuk. „Tizenkét, tizenkét fogást találtak föl, majd miután az asztalt lebontották, s a király és a királyné megmosta a kezét és fölkeltek az asztaloktól, az uralkodók követei megkezdték a rájuk bízott ajándékok átadását a királynénak, ő pedig tolmácsa, Georg von Steyn segítségével kinek-kinek elmondta, mennyire hálás a csodálatos és igen drága ajándékokért.” Milyen takarékos fényűzés volt, hogy összesen tizenkét fogással ünnepelték meg a király esküvőjének napját! Ma alig van olyan, ha már a szabónál előkelőbb vagy rangosabb, hogy ne kettőznék meg ezt a számot. Az ebédet az alábbiak követték: „Míg ezek történnek, két lovas érkezik, akik a király és a királyné színe előtt lándzsákkal csapnak össze, s mindketten leesnek lovukról. A következő napon pedig, amely hétfői nap volt, Limpach herceg és édestestvére, Johann von Hag ugyanilyen lovasjátékban csaptak össze, ugyanilyen eredménnyel. Majd miután ezeket a játékos összecsapásokat végignézték, a király és a királyné hőszn ló húzta aranyos szánon, a város összes utcáin körbehúzták magukat, s igen sokan mások is szánokon velük tartottak.” Lám, ez a mai szokás, hogy szánokon bebarangolják az utcákat, már Hunyadi korában sem volt ismeretlen a magyarok előtt. Az esküvő további menetét gyász árnyékolta be, mivel Pongrác erdélyi főember meghalt, majd 1477. január 1-én még ismét borozást rendeztek, s miután lakomáztak s táncmulatságot tartottak, befejeződött ez az ünnepség.

A királyi lakoma

tizenkét fogásból állt.

XXIX. §

Miért írta le ezeket ilyen részletesen a szerző?

Hogyan viselkedett Mátyás az esküvő után?

Ezt az eseményt talán terjengősebben meséltük el, mint némelyeknek tetszenék. Mindenképpen megérte viszont a fáradságot, hogy ezt az esküvői ünnepséget alaposabban leírtuk, hogy ezzel az utókor emlékezetébe vessük, milyen szertartásokkal, s milyen pompával szokták esküvőjüket tartani a magyar királyok. Buda minden bizonnyal soha máskor nem látott ehhez hasonló ünnepséget. Főntebb már elmondottuk, hogy MÁTYÁS Beatrix hatására tért át a választékosabb életmódra, bár addig is fenségéhez méltóan előkelően élt, s nagy gonddal építkezett. Nem hallgathatta ezt BONFINI, HUNYADI jeles híve sem.

tate & religione. In quo paullo ante benedictionem, Rex iterum Regi-
nam, manu comprehendens, & ante aram constituens, cum ea, in genua
procumbit: & cum salutem, multis verbis, iis episcopus esset precatus, ere-
cti ad sellas suas redeunt: & libro Euangeliorum, atque pace, quam vo-
cant, circumlatis, totoque sacro confecto, discedunt e templo, & in aulam,
ut a Marschallo dispositi erant, ordinate redeunt, proximeque ante regis
conclauē, defiliunt ab equis, & cum Rege, atque Regina, in nouum ma-
gnum ingrediuntur conclauē. Vides, quanta adtentione, peracta sint
singula. vt desinant omnino, barbariem obiectare nostris, elegantes
scilicet homines. Datum inde est legatis, Ludouici Ducis Bauariæ,
cognomento diuitis, temporis quidpiam. quos, vbi, pro more, au-
diuit Rex, instructum opipare conuiuium iniit, eadem prorsus pom-
pa, & discumbentium ordine, quem supra, dies pronubus, obtinue-
rat. *Fercula tum duodecim, conquistissima, adponebantur, & postea,*
cum mensa fuisset sublata, & manus, Rex, atque Regina, lauissent, &
surrexissent de mensa, ceperunt, principum legati dona, qua a suis ac-
ceperant, offerre Regine. quibus illa singulis, quomodo gratias, pro pulcher-
rimis, & gratissimis muneribus, agi vellet, interpreti suo, Georgio a
Steyn, explicauit. Quam hæc erat adstricta lautities, ferculis duode-
cim, regis diem nuptialem, honestari! Vix quisquam est hodie, suto-
re melior digniorque, quin, fere congeminet numerum. Quæ pran-
dium consequuta sunt, ista fuere: Dum hæc fiunt, duo equites adue-
niunt, qui ante conspectum Regis ac Regina, hastilibus congressi, de equis
ambo decidunt. Sed postero die, qui Luna erat, dux Limpachius, &
Iohannis ab Hag, frater germanus, eodem equestri ludi genere conflixe-
runt, eodem successu: & Rex, atque Regina, in aurea traha, quam niueus
equus ducebat, cum ludicos illos concursus spectassent, postea, per omnes vr-
bis vicos, circum currebant, insequentibus aliis, quam plurimis trahis. En
morem hodiernum! trahis, per compita, oberrandi, ne Hungaris qui-
dem, iam tum Coruini ætate, incognitum. Reliquum nuptiarum, luctus
occupauit, morte Pancratii, Transiluanie reguli, conciliatus: dum ipsis
Calendis Ianuarii, anno MCCCCLXXVII. instaurarentur iterum repo-
tia, editoque epulo atque choreis, tota ea solemnitas, terminaretur.

regale com-
minium:

ferculis
duodecim
instructum.

§. XIX.

FVsius hæc, quam forte nonnullis placuerit, narrauimus. At,
fuit omnino operæ pretium, excussisse nuptiarum ista sole-
mnia, scrupulosius, vt reprimeremus in memoriam posteritati,
quibus ritibus, quaque pompa, nuptias suas, Reges Hungariæ, consue-
uerint concelebrare. Buda profecto, numquam postea, celebritatem,
huic similem, vidit amplius. Diximus supra traductum, a Beatrice,
ad elegantiores cultum, MATTHIAM, tametsi, nihil ei ad maiestatem
defuerit hucusque, vixisse postea, exquisitius, ædificasseque cura ad-
tentiore. Neque id BONFINIVS, egregius CORVINI adsentator, potuit

Cur hæc fu-
erit descri-
ptis am-
plior:

Matthie,
post nu-
ptias inge-
minio:

E. c. 3

disi-

diffimulare. *Nulla, inquit, domi gemmata pocula, nec chrysendata, myrrhinaue, nullis atria auleis vestita: nullus, vel si quis, raro videbatur, & ipse quoque incultus & rudis adparatus: sordide, in quadrata mensa, mappæ: cultus omnis, ad equos, & castra translatus: ibi aurum, gemmas, & argentum gestare, mos erat: item, excolere comas, gemmea ferta gestare, habitu lautissimo uti, qui trabes Romanas exsuperet, ceteras parum artes curare. Postquam autem Regina aduenerat, mensas, atque viuendi modum, excoluit; fastidita domorum humilitate, magnificas cœnationes, exculpta triclinia, aurata cubicula, introduxit, Regem a popularitate auocauit; ianitores foribus adposuit adfidos, interceptit faciles aditus regiam maiestatem, ad seruandum longe ambitiosius, decorum, adegit; statis Regem diebus, in auditorium prodire, actus dicere, monuit; Scythicis, Italicos mores, inseruit; & Latinis quoque epulis, oblectauit; varias, quibus olim carebat, artes, eximiosque artifices, ex Italia, magno sumtu, euocauit. reliqua. Adeo, ad vnius reginæ modum, non rex tantum, sed vniuersa etiã Hungaria, breuif se composuit. Habuit ea peregrinitas, odium & inuidiam, dum consuescentibus paullatim *Hungaris*, ciuitate quasi donata est. *Buda* certe suum florem, huic conuersioni debuit: quippe quam, nouo quasi habitu, MATTHIAS postea induit. Ceterum, difficilius (n.) emollitos fuisse ciuium nostrorum mores, ex historico discas. Hungari enim, politicæ culturæ, ac deliciarum expertes, hæc omnia ægre ferre; infanos damnare sumtus; regiam maiestatem quotidie inculcare; quod pecunias ludibrio haberet; vectigalia, ad meliores vsus instituta, in res futiles, vanasque erogaret, a priscorum regum parsimonia & frugalitate, descisceret, patrios seueros mores, exueret, aboleret antiquos ritus, & ad latinas, immo Gotalanicas delicias, effœminatosque mores, plane transfugeret. Mussitare quoque, nimis vxorium, & externos, non modo aurum, sed principis indulgentia, vniuersum quotidie regnum populari: multa quoque obloqui, & in malam partem accipere. At, diuus ille princeps, omnium bonarum artium parens, & fautor ingeniorum, *Hungaricos* vulgo mores damnare, rusticitatem Scythicam, & incultam vitam, publice taxare, inhumanos passim ritus abominari, vrbانيتatem sensim introducere, proceres, cum nobilitate, ad politicum cultum hortari, iubere domos, pro facultate, magnificas erigere, viuere multo ciuilius, ac sese mitius, cum peregrinitate, gerere, quam ante, præter omnium opinionem abominabantur. Ad hæc ergo omnia, in primis exemplo suo, omnes inuitauit. Tanti tunc erat *Hungaros* nostros, ad peregrini moris elegantiam, aduuefecisse. Ac, damnosa omnino, toti Hungariæ fuit, MATTHIAE ista mollities; quando, & ipse euasit remissior, & gentem, peregrinis deliciis innutritam, salutis publicæ fecit incuriosam.*

qua hinc
Budæ in-
stemena:

Hungaro-
rum, in
adscitam a
rege pere-
grinitatem,
murmura:

Coruini
excelsus
animus:

mala, qua
extera de-
licia in
Hungariam
inuexe-
runt.

„Otthonában nem voltak gyöngyös serlegek, sem aranyedények vagy illatszertartók. Termeit nem borította kárpit. Házi készlet semmi, vagy ha volt is, az is csín nélküli, közönséges. Négyszögletű asztalon a terítők piszkosak. Csak lovaira, fegyvereire volt gondja, aranyat, drágakövet és ezüstöt csak ezeken szokott viselni. Hajára gondot fordított; gyöngyökkel kirakott koszorút hordott, pazar ruhát, különbet a római díszköntösöknél; egyéb külsőséggel keveset törődött. A megérkező királyné az étkezésben és az egész életmódban kifinomult szokásokat honosított meg. Megvetette az alacsony házakat, nagyszerű lakomákat rendezett, az ebédlőket és a hálószobákat fényesen berendeztette, visszatartotta a királyt a közvetlenségtől, állandó ajtónállókat állíttatott, megszüntette a könnyű bejutást, a királyi felséget rávette, hogy méltóságára többet adjon, s arra bírta, hogy csak megállapított időben tartson kihallgatást, szolgálta igazságot. A szittyák szokások közé itáliaiakat hozott be, megkedveltette az itáliai étkezést. Nagy költséggel Itáliából kiváló mestereket hívatott, s meghonosított itt addig ismeretlen művészeteket.”^[12] stb. A királyné által behozott divathoz tehát nem csak a király, hanem az egész Magyarország is rövidesen alkalmazkodott. Ezt az idegen-szerű szokást gyűlölték és irigyelték is a magyarok, míg aztán lassanként megszokták s mintegy polgárjogot nyert. Buda bizonyosan ennek a fordulatnak köszönheti virágzását, mivel MÁTYÁS szinte új köntösbe öltöztette. Egyébként, azt is a történetírótól tudhatjuk meg (n.), hogy polgártársaink szokásai lassan szelidültek meg. „A magyarok” ugyanis „érzéketlenek” lévén a finomabb műveltség és élvezetek iránt, mindezt rossz néven vették a királytól. Elítélték az esztelen költekezést. Naponta vádolták a királyi felséget, hogy hiábavalóságokra költi a pénzt, s a hasznosabb célra rendelt adókat haszontalanságokra szórja. Eltér a régi királyok takarékoságától, józanságától. Elhagyja az ősi szigorú erkölcsöket, megszünteti a régi szokásokat s éppenséggel az itáliai, sőt katalán élvezetekre és elpuhult erkölcsökre tér át. Zúgolódnak, hogy felesége befolyása alatt áll, s hogy az idegenek nemcsak az aranyat hordják el, hanem elnézésből naponta pusztítják az egész országot. Sok egyebet is megszólaltak s rosszra magyaráztak. De az isteni fejedelem, minden művészet meghonosítója és a tudósok pártfogója nyíltan elítéli a magyar szokásokat, bírálja és lenézi a műveletlen, paraszti szittyák életét, mely emberhez nem méltó. Lassanként behozza a városias életformát, buzdítja a főembereket és a nemeseket, a finomabb életmódra ösztönzi őket, hogy anyagi erejükhöz mérten pompás házakat emeljenek, polgáriasantabban éljenek, s nyájasan bánjanak az idegenekkel, akiket addig hihetetlen módon gyűlölték. Minderre pedig a maga jó példájával vonzotta őket.” Ilyen nagy szó volt az, hogy *magyarjaink* hozzászokjanak az idegen, előkelő divathoz. S bizony teljességgel káros is volt az egész Magyarországra MÁTYÁSNAK ez az elpuhultsága, mivel ő maga is restebb lett, s a népet, mely nem az idegen élvezetekben nőtt fel, a közjóval szemben nemtörődömmé tette.

Hogyan gyarapodott Buda. A magyarok zúgolódása a király által átvett idegen szokások miatt.

Hunyadi fennkölt lelke.

Azok a bajok, melyeket az külföldi eredetű élvezetek hoztak magukkal.

[12] [Ford. Geréb László.]

n.) Lásd: BONFINI, IV. decas, VII. könyv, 631.l., 22. [Ford. Geréb László.]

*Hogyan hagyta
maga után Má-
tyás Budát?*

*Bonfini szavai-
val mutatjuk be.*

S most lássuk, hogyan hagyta maga után *Budát* MÁTYÁS. Senki sem írta le érzékletesebben Buda képét, mint BONFINI, hiszen sokáig is tartózkodott HUNYADI Mátyásnál, s talán polgárjogot is kapott. Mindent szemtanúként látott tehát, sőt néhány helyet epigrammaival is ékesített. Erre a dologra nagy jutalmakkal nyerték meg, hogy MÁTYÁS dolgait előmozdítsa, másrészt pedig hogy az utókornak is örökül hagyja. „A budai várat, ahol *Zsigmond* nagyszerű építkezéseinek kívül semmi megtekintésre méltó nem volt, kezdte kiépíteni, különösen a belső palotát. A Dunára néző részen kápolnát emelt víziorgonával s márványból és ezüstsől készült kettős keresztelőkúttal; mellé tisztos káptalant rendelt. Felette könyvesházat épített, dúsan rakva latin s görög könyvekkel; a könyvek kiállítása is pazar. Előtte délre néző, félkörbe hajló terem van, ahol az egész égboltozat látható. Olyan palotákat emelt, melyek nem maradnak a rómaiak pompája mögött. Tágas ebédlők, fényes előszobák s hálószobák vannak benne; mennyezetük díszítése más és más, s az aranyos címerek változatosságával tűnnek ki. Az ajtófélfák berakásokkal ékesek, jeles művek a kandallók, tetejükön négyesfogatok és számos, a római ősokeket ábrázoló szobor van. Lent tárházak vannak és a kincstár. Az épület keleti szárnyában is különféle ebédlők s hálószobák helyezkednek el. Ide magas lépcsőkön s folyosókon lehet jutni. A tanács- és gyűlésterem is itt van. Tovább haladva, magas, boltozatos helyiségeket találunk: sok téli meg nyári szobát, napozókat, aranyos lakószobákat, mellettük mélyre épített, elrejtett fürkék. Az ágyak s a székek is ezüstsől vannak. A nyugati szárny átépítetlen, régi épület. Közepén udvar; a régi oszlopcsarnok veszi körül, mely felett két tornác fut végig, a fentebbin, mely az új épülethez vezet, s amelyen át a felső ebédlőkbe lehet jutni, csodálattal szemléljük a csillagos ég tizenkét csillagképét. A padló többnyire négyszögletű tarka kövekből, néhol földviasszal égetett téglákból van kirakva. Szerinte hideg s meleg fürdőszobák találhatók. Az ebédlőben a kályhák cserepei középen dudorral ékesek, s nemcsak színezésükkel, de a rajtuk levő különböző képzeletbeli állatokkal is tetszetősek. Az udvarban szemben három fegyveres álló szobor tekint le a belépőkre. A középső MÁTYÁS, fején sisak, gondolkodva támaszkodik lándzsájára és pajzsára. Jobbról ATYJA, balról a szomorú tekintetű *László*. Az udvar közepén márványmedencében érckút áll, tetején sisakos, fegyveres Pallas-szoborral. A palota bejáratánál, az elülső nyitott erkélyen kétfelől egy-egy meztelen ércszobor áll, pajzsosan, bárdot illetve kardot emelnek. Talapzatukra körül győzelmi jelvények vannak faragva. E négyszögletű udvaron, mely *Zsigmond* épülete előtt terül el, megkezdte Mátyás az oldalt fekvő régi palota újjáépítését,

§. X X.

IAm, qualem post se *Budam* reliquerit, MATTHIAS, videamus. Nemo eius imaginem, BONFINIO expressit melius: quippe qui, diutius apud CORVINVM egit, ac forte, ciuitate etiam donatus est. Itaque, praesens spectauit omnia, quaedam etiam suis lemmatis, illustrauit: ad eam rem magnis praemiis conductus, vt res MATTHIAE, auget in maius, & ad posteros propagaret. Budensem arcem, inquit ille, vbi praeter magnifica *Sigismundi* aedificia nihil spectatione dignum erat, excolere adorsus est: retractiorem aulam, nimis exornauit: quippe qui, a Danubii parte, adiculam statuit hydraulicisque organis, item sacro fonte duplici, marmoreo, & argenteo decorauit: collegium adiecit honestissimum sacerdotum: supra, Bibliothecam statuit, mira vtriusque linguae foecunditate completam: cultus quoque librorum luxuriosissimus. Ante hanc cubiculum est, in abside curuatum, vbi caelum vniuersum suspicere licet, qua spectat ad Austrum. Palatia erexit, haud parum a Romano luxu, differentia, vbi laxa triclinia, procoetia, cubiculaque superbissima, item laquearia, vbique varia & aurata, multa insignium varietate distincta: postes insuper, emblemate conspicui, insignesque camini. in quorum fastigiis quadrigae, ac multa Romanorum stemmata, sunt sculpta. infra, hypothecae, thesaurique; ad solis exortum variae coenationes & cubicula, quo altioribus scalis, & ambulacro sane subitur. Buleuterium hic, & diata. Cum ultra procelleris, variae mansiones, in excelsam absidem conuexae: hybernacula, astitiuculae multae: item heliocamini, & auratae zetae. praeter haec, alta, abditaque secreta, argentei lecti, argenteaeque cathedrae. Ad occasum, vetustum opus, nondum instauratum; in media area, veteri porticu, circumuenta, quam duplicia coronant ambulacra: quorum supremum, nouoque palatio praepositum, qua ad summa triclinia conscenditur, duodecim, signiferi orbis sideribus, insigne, non sine admiratione suspicitur; tessellata vermiculataque vbique pauimenta teruntur, nonnulla encaustica sunt: caldariae passim, frigidaerique cellae: hypocausta in tricliniis mammatis tegulis obiecta, quae non modo colorum pulchritudine, sed animalium confictorum varietate, conspicua. In subdiualibus, e conspectu pedetres tres statuae, ex alto non inermes, adeuntibus obiciuntur. Galeatus in medio MATTHIAS constitutus, hasta clypeoque innitens, cogitabundus: a dextra PATER, & subtristis a laeva *Ladislaus*. In medio subdiualium fons aeneus, marmoreo lacu, circumuentus, cui Pallas galeata, subcinctaque imminet. Ad aulae huius aditum in anteriore subdiuali, quod multo laxius est, hinc & hinc, duae constitutae, ex aere, statuae nudae, clypeo, securi, enseque, iuxta minantes; ad basin circumsculpta sunt trophaea. In hac igitur quadrata area, ante *Sigismundi* atria conlilita: vetus, a latere palatium, instaurare co-

„ perat,

Qualem
post se Mat-
thias reli-
querit Bu-
dam?

Bonfinii
verbis ex-
ponitur:

„ perat, quod, si præstare potuisset, plurimum de superba vetustate
 „ referebat. Geminas huic scalas adiecerat, porphyreo marmore,
 „ aneisque candelabris insignes. Ex eodem lapide, geminas huic ia-
 „ nuas, superstruxerat, quas ænei postes, & affabre facti, Hercu-
 „ leisque laboribus admirabiles, & non minus a tergo, quam a fronte,
 „ spectabiles, exornabant, quibus illud *Antonii Bonfinii* Epigramma
 „ mandavit incidi.

ATRIA CVM STATVIS, DVCTIS EX AERE, FORESQVE,
 CORVINI REFERVNT PRINCIPIS INGENIVM.
 MATTHIAM PARTOS TOT POST EX HOSTE TRIVMPOS,
 VIRTVS, AES, MARMOR, SCRIPTA, PERIRE VETANT.

„ Contignationes huic infano sumptu destinarat, quibus laquearia
 „ aurigantes per æthera planetas, continerent, erratilesque cursus, mi-
 „ ro suspectu, referrent. In fronte, subgrundiis tectorum triglyphos
 „ subiicere decreuerat, & qua posset arte, conspicuum opus efficere.
 „ In fontem regiæ, per octo fere stadia, pixidatis tubis, fistulisque
 „ plumbeis, aquam subduxerat. *Sigismundi* ambulacrum, quod totam
 „ fere arcem ambibat, ne pari quidem sumptu, profèqui cœpit. Il-
 „ le, æternitatis destinatione, hic temporaria, in ambulacro, mora,
 „ ædificauit. Laxos longosque ibi tractus instituit: specularia quo-
 „ que multa, item atrium murorum minis impositum, ex lignario
 „ opere confectum, vbi triclinium, cubiculum, præterea apodyte-
 „ rium: & paullo retractius, lucubratorium, graphiariumque locum,
 „ perfecit; sed inuentum vesanam ruinam in Danubium minari videba-
 „ tur. Extra arcem, in proxima conualle, horti subiacent amœnissi-
 „ mi, marmoreaque villa. Huius propylæum, columnis tesselatis,
 „ embrycatisque circumdatum, quæ anea candelabra sustinent. Trium-
 „ phales sunt villæ postes, & triclinium cubiculumque, cum laqueari-
 „ bus & fenestris, vsque adeo spectabile, vt lautissimam antiquitatem
 „ propius accederet. Qua spectat in hortos, porticus subest. In
 „ hortis labyrinthus, ex arboribus consitis, institutus. Insuper auia-
 „ ria, e peregrinis nostratibusque auibus: quæ ferrea retia coerce-
 „ bant. In auariis quoque arbuta, fructiferaque arbores, & nemus,
 „ item xyssi, per ordinem digesti, variisque arborum generibus cir-
 „ cumuallati. Insuper cryptoporticus, prata, lithostrata, piscinæ.
 „ Turres quoque cœnaculis ac pergulis obductæ, in quibus cœnatio-
 „ nes, cum vitreis specularibus, vsque adeo iucundæ, vt nihil putes
 „ amœnius. Argentatis villa regulis contacta. Quin & in vltiore
 „ Danubii regione, in *Pestano* agro, ad primum lapidem, suburba-
 „ num habuit, ne minore quidem amœnitate, delectabile, vbi a curis
 „ animum relaxare mos erat. Item, in *Budensi* agro, alterum sibi erat
 „ suburbanum, ad tertium lapidem, vbi siluestrium ferarum, amplissi-
 „ ma sane viuaria spectabantur. magna quoque hic cicurum copia. Hæc

s ha tervét meg tudja valósítani, a büszke ókorból ezzel is sokat támasztott volna fel. Ércandeláberekkel ékesített, vörös márványból készült a kétszárnyú kapu kerete is. A kapuszárnyak ércből vannak: a kívül-belül egyaránt csodálatos művészi alkotás Hercules tizenkét munkáját ábrázolja. A kapu fölé *Antonio Bonfini* következő epigrammáját vésette:

ÉPÍTETT PALOTÁK, ÖNTÖTT SZOBROK, REMEK AJTÓK
HIRDETIK, Ó, MÁTYÁS, NAGYSZERŰ SZELLEMEDET:
SOK DIADALT NYERTÉL, NEVED EL NEM ENYÉSZIK ÖRÖKKÉ;
ŐRZI ÉRC, MÁRVÁNY VIRTUSOD, ÉS A BETŰ.

E palotában az emeleteket is pazar költséggel akarta elkészíttetni, a mennyezeten a bolygókat és égi pályájukat csodás szemléletességgel ábrázolták volna. A homlokzatok eresze alá ékítésül triglifeket tervezett rakatni; mindenképpen szép s művészi munkát akart alkotni. Mintegy nyolc stádium távolságból vezette a vizet a királyi palota kútjába szurokkal bekent tömlőkön és ólomcsöveken. *Zsigmond* folyosója csaknem körülérte a várat. Mátyás ezt folytatta, de kisebb költséggel, mert nem az örökkévalóságnak, hanem csak ideiglenesnek építtette. Hosszú, széles épületsort emelt ott, sok üvegablakkal. A várfal tetejére egy faépületet rakatott: ebédlő, hálószoba és öltöző volt benne, kissé mögötte pedig dolgozó- és írószoba. De az egész építmény, vakmerő kivitelével, azzal fenyegette, hogy a Dunába zuhan. Mindjárt a vár alatt a völgyben kies nagy kert van és egy márványból épült villa. Ennek előcsarnokát mozaikkockás, berakásos oszlopok veszik körül, melyek ércandelábereket tartanak. A villa bejárata diadalkaput formáz; az ebédlő és a hálószoba mennyezetei és ablakai oly bámulatosak, hogy ókor pompáját megközelítik. A kertre néző részen oszlopcsarnok épült. A kertben sűrűn ültetett fák között útvesztő van kiképezve. Madárkertek idegen és honi madarak számára, melyeket dróthálók tartanak fogva. E madárkertben bokrok, gyümölcsfák vannak, és liget, továbbá rendben beültetett különböző fákkal szegélyezett tornác. Van fedett folyosó, füves térség, köves utak s halasmedencék. Tornokok is vannak üvegablakos ebédlőkkel s fedett erkélyekkel, melyekben oly kellemes az étkezés, hogy elképzelni sem lehet. A villa tetejét ezüstös cserepek fedik. Sőt a Duna túlsó partján, a *pesti* mezőségen, egy mérföldnyire a határságban majorság van. Ez is csodálatos és nem kevésbé kellemes. Gondjaiban itt szokta felüldíteni a lelkét. *Buda* környékén, a harmadik mérföldkőnél egy másik majorsága is volt, hol erdei állatokkal teli vadaskert látható, de háziállatok is voltak itt nagy bőségben.” Ezt írja

I. RÉSZ. BUDA VÁROS TÖRTÉNETE. I. IDŐSZAK.

BONFINI (o.). Inkább akartuk az egészet közölni, mintsem szemelvényesen, hogy az olvasó könnyen megérthesse, hogy sem ami a *Hunyadi*-király nagyszerűségét, sem pedig ami *Buda* képét illeti, semmivel nem maradt el Európa akkori királyi városainak dicsőségétől.

XXI. §

*Szűkmarkúan
bárik a budai
könyvtár
emlékezésével.*

*Oláh nyomán
írjuk le.*

Csodálkozom, hogy Bonfini, aki oly gondosan leírta MÁTYÁS műremekeit, nem mutatta be a *Bibliotheca Corvinianát* fontosságának megfelelően. Nem tudom, hanyagságnak kell-e tulajdonítanom, vagy annak, hogy beleunt az írásba. OLÁH MIKLÓS (p.), a Magyarország-szerzte ismert nagy név, azonban megőrizte számunkra az emlékezetét: „BUDA”, írja, „fekvésén és a királyi székhely épületein kívül figyelemre méltó volt egyrészt ALAMIZSNÁS SZENT JÁNOS ereklyéje miatt, másrészt csodálatra méltó HUNYADI MÁTYÁS király könyvtára révén. Amerre az út a belső könyvtár oldalától a Szent János kápolnához átfűrt fülkéhez vezet, (ott a király misét szokott hallgatni), két boltíves termet találunk; az egyik görög könyvekkel volt tele, melyeket részben Görögország szívéből, részben más keleti vidékekről hordatott össze a király nem kis gonddal s fáradsággal. A másik belső terem őrizte a teljes latinság kódexeit az elemi dolgoktól kezdve egészen a tudományok csúcsáig, könyvtartó dobozokban és állványokon a maguk rendje szerint megkülönböztetve. Mindegyiket selyemborítás fedte, színes és aranyos díszítésű, rajta volt a tudomány s tudományszak jelzése, ezek szerint voltak a könyvek osztályozva. A könyvek legnagyobb része selyemmel összefűzött pergamenlapokból készült, sarkaik s csatjaik aranyozott ezüsttől ragyogtak. Hallottam az idősebbektől, hogy MÁTYÁS király, amíg élt, mindig tartott vagy harminc, festéshez értő íródeák szolgát, ezek legtöbbször az ő halála után én még ismertem. Csaknem az összes másolt görög s latin kódex az ő munkájuk volt. Felügyelőjük, a DALMÁT RAGUZAI FÉLIX – őt magát is ismertem öreg korában; nemcsak görögül és latinul, de szírül és arabul is tudott, ezen kívül magában a festészetben is volt gyakorlata – szorgosan figyelte, nehogy hiba történjék a könyvek másolásában. Volt ezen kívül még két egyéb könyvtár is másutt a fellegrárban, bár az előbbinél csekélyebb jelentőségűek. Mindezeket a török, LAJOS király Mohács-mezei halált követően, mely 1526. augusztus 29-én következett be, s miután BUDÁT a következő szeptember 8-án elfoglalta, részint szétszaggatta, részint, miután más célokra az ezüstöt letépte, széthajigálta.” Ó, átkozott gonosztett! Mégis néhány darab fönmaradt, de csak kevés, és az is rettenetes állapotban; de érdemes őket megnézni. LIPÓT Lambeck segítségével – úgy, hogy gróf Leslaeus császári követ előkészítette a bejutást – megtekintette; ezt az intézményt alább (q.) megemléjük. Egyébként egy könyvtár sem lehet meg

o.) IV. decas, VII. könyv, 631 l. 36. [Ford. Geréb László.]

p.) ADPARATUSUNKBAN, decas I., I. monumentum, V. fejezet, II. § 9.1. [Hungaria, 1536, az 5 fejezetből. Ford. Németh Béla.]

q.) A város barbár korszakában, LVI.

BONFINIVS (o.) quæ integra dare maluimus, quam interpolata, vt in promptu sit, vnde condiscat lector, cum regis *Coruini* magnificentiam, tum habitum quoque *Budæ*, nulli tunc regiarum urbium, quæ tota erant Europa, de gloria concedentem.

§. XXI.

SVbit mirari, cum in enarrandis operibus, MATTHIÆ, tam diligenter versatus sit Bonfinius, non descripsisse Bibliothecam Coruini-
nam, pro eo, ac meruerat. quod negligentiane tribui oporteat, an in scribendo, satietati, ambigo. NICOLAVS OLÁHVVS (p.) celeberrimum tota Hungaria, nomen, eius nobis memoriam adseruauit: BVDA, inquit, *præter situm atque architecturam tam regiam, tum corpore DIVI IOHANNIS ELEMOSINARII, insignis fuit, tum ob Bibliothecas, MATTHIÆ CORVINI Regis, memorabilis, & admiranda. Qua itur ad stationem ex latere interioris Bibliothecæ, ad sacellum D. Iohannis, perforatum, unde Rex sacrum audire consuevit, duæ obuia sunt ades conca-*
merata; quarum altera, voluminibus Græcis, partim e medio Græciæ, partim ex aliis orientis regionibus, per regum, non minori cura, quam labore, eo congestis referta erat; altera interior, continebat codices totius lingue latinæ, a primis rudimentis, ad arcem usque omnium scientiarum, per capsulas, & loculamenta, ordine quosque suo, distinctos. Tegebat, horum quodlibet, velum sericeum, coloribus auroque variegatum, cum indice disciplinæ, & professionis, in quas libri erant discreti. Maxima voluminum pars, constabat membranis, colligata serico, umbilicis, fibulisque argenteis, auro lucidis. Audiui a maioribus, MATTHIAM Regem, dum viueret, aluisse semper ad triginta seruos amanuenses, pingendi peritos; quorum ego plerosque, illo mortuo, noueram. Horum erant opera, omnes fere, & Græci & Latini codices conscripti. Præfectus his, FELIX RAGVSINVS DALMATA, & ipse iam senex, mihi cognitus, qui non modo Græce & Latine, sed Chaldaice & Arabice doctus; præterea, in ipsa quoque pictura exercitatus, sedulo aduertebat, ne quis error, in describendis libris committeretur. Præter has, & alia duæ erant bibliothecæ, in locis diuersis arcis, sed prioribus inferiores. quas omnes Turca, post LEODOVICI regis, ad campum Mohâts, interitum, qui anno MDXXXVI. d. XXIX. Augusti, contigit, BVDA, Septembris sequentis octaua die, postea capta, partim dilacerauit, partim in alios usus, argento detracto, dissipauit. Proh execrandum facinus. Superabant tamen reliquæ, tenues eæ quidem, & habitæ pessime; sed dignæ tamen visæ, quas LEOPOLDVS M. Lambecio administro, aditum vero Comite Leslao, legato Cæsareo, præstruente, inuiseret: cuius instituti mentionem, infra (q.) habemus. Ceterum, nequit omnino, Bibliotheca sine scribarum esse mi-

*Parclor si
Bibliotheca
Budensis
mensio:*

*describitur
ea ex Oláh-
ho:*

TOM. III.

F f

nisse-

o.) Decade iv. Lib. vii. p. 631, 36.

Cap. v. §. ii. p. 9.

p.) In APPARATV nostro, ad Historiam Hungariæ, Decadis I. Monumento I.

q) Periodo Urbis Budensis barbaricæ §. LVI,

nisterio, Augusta potissimum, vbi nunc indices sunt condendi, nunc exscribendi libri, rariores, & quos nullo vsquam pretio, possis comparare; præstandæ item operæ aliæ, illis cognitæ, qui sacraria hæc sapientia, haud a limine, salutarunt. Sed, dubito tamen, *omnes fere, Latinos, iuxta & Græcos*, recenti horum manu, descriptos fuisse. Codices profecto *Coruiniani*, qui sunt in Augusta Vindobonensi, a clade superstites, curiosius a nobis, præmonstrante GENTILOTTIO, Bibliothecæ tunc præfecto, ante hæc quatuor lustra, excussi, plerique omnes, Græci & Latini, multum canæ illius referunt antiquitatis; suntque ideo maiori in pretio, quia prisca manu exarati. Nam, in codicibus quidem, quos manu scriptos dicimus, non tam characteris elegantiam, quam ætatem, & quæ hinc pendet, fidem auctoritatemque, spectamus. Ceterum, fere id ex *Olábi* hac descriptione confeceris, iam tum ætate WLADISLAI, qua efflorescere cœperat *Nicolaus*, multum, de copia, elegantia, & adparatu, Bibliothecæ *Coruiniæ* reliquo, detractum fuisse. Quod & primum fuit euenire, post *MATTHIÆ* fata, quando, *Beatricis*, & ducis *Iohannis*, diuersissima studia, regios thesauros, pessundedere. Quidquid eius sit, gratiam iniit apud posteros, *Olábus*, quod umbram hanc, incomparabilis thesauri, ad nos vsque propagauit.

capit eius
præfuls
atate, de
crescere.

§. XXII.

Copiosius, rem omnem, exsequutus est, *NALDVS NALDVS*, *Florentinus*, in epistola, de laudibus Augustæ Bibliothecæ, ad *MATTHIAM Coruinum, Regem Serenissimum*. quam eo minus dubitamus, in *MANTISSA* ad urbem, luci publicæ exponere, quo certum est magis, latuisse eam hucusque, vna cum *Quatuor Libris Carminum* de re eadem. Neque poterat *MATTHIAS*, profecto, inquam, non poterat, seu de gente nostra vniuersa, seu de regia sua, mereri, exquisitius, quam Bibliotheca posita, viris eruditis, in regnum, regalibus præmiis, illectis, atque litterarum amore, etiam strepentibus armis, non in sacros modo viros, sed omnium quoque ordinum homines, propagato, meritus est. Ingeniorum sane cultus, felici adeo prouentu, hac *Coruini* ætate increbuerat, vt, si fata voluissent, superlitem relinquere *MATTHIAM*, breui ex Hungaria Italiam facturus speraretur. quæ vnica tunc, reuiuiscens litteris, & ingeniis valuit, & qui hæc aluerunt, principibus viris. Apud nos, *Iohannes Vitæzius*, *Ianus Pannonius*, *Nicolaus Báthori*, *Vrbanus Dóczy*, viri sacri, ad eam eruditionis famam pertigerant, vt, non Italos tantum æquare, sed prisca etiam illa, doctissimorum hominum nomina, amulari posse viderentur. Adeo verum est illud:

Regis ad exemplum totus componitur orbis.

Nemo autem non *MATTHIAM*, vti bellicosissimum, ita sapientissimum regem, optimo suo merito, prædicabat. Quin & *Budæ*, ea conciliata

Naldi Naldi de libris Bibliothecæ Budensis, ad Matthiam, epistola & Carminum Libri IV.

Matthiæ, de litteris, & per has, de Hungaria, bene merita:

ingeniorum, eius atate, prouentus:

az íródeákok szolgálata nélkül, legfőképpen a császári könyvtár nem, ahol, egyrészt lajstromokat lehet készíteni vagy ki lehet jegyzetelni a ritkább könyveket s amelyeket máshol semmi áron nem tudunk megszerezni, s más munkákat is el lehet végezni, amit mindazok jól ismernek, akik nem álltak meg a bölcsesség eme szentélyeinek a küszöbénél. Azt azonban kétlem, hogy *majdnem az összes latin s görög könyvet* ők másolták volna nemrégiben. Mindenesetre a bécsi császári könyvtárban találhatóak a *Corvinák*, melyek a pusztulás után megmaradtak, s melyeket mi GENTILOTTI, a könyvtár akkori főkönyvtárosának útmutatásai alapján ezeltűt húsz évvel leírtunk, s többnyire latin s görög kódexek, erősen magukon hordozzák a régiség jegyeit; már csak azért is nagyobb az értékük, mivel igen régen másolták őket. Ezekben a kódexekben nem annyira a választékos írásmódot, mint inkább a kort s ami ettől függ, a megbízhatóságot s tekintélyt tartjuk nagy becsben. Egyébként *Oláhnak* ebből a leírásából arról is értesülhettünk, hogy már ULÁSZLÓ idejében, mikor *Miklós* hatalma csúcsán volt, a Hunyadi-könyvtár sokat veszített bőségéből, választékosságából és egyéb hozzátartozó dolgokból. Kézenfekvő is volt, hogy ez történéjk MÁTYÁS halála után, mikor *Beatrix* és *János* herceg igen ellenséges törekvései tönkretették a királyi kincstárat, bárhogy is volt, csak köszönettel tartozhat az utókor *Oláhnak*, hogy e páratlan kincstár árnyékát egészen korunkig engedte vetülni.

Már ennek a főpapnak az idejében hanyatlásnak indult.

XXII. §

Ennek az egész dolognak elég alaposan utána járt a *firenzei* NALDUS NALDIUS, abban a levelében, melyet a *legfenségesebb Hunyadi MÁTYÁS királyhoz* írt a királyi könyvtár dicséretéről, s nem kétséges, hogy MANTOVÁBAN bocsátotta közre, mivel bizonyos, hogy ez a levél mindezidáig lappangott az ugyanerről a dologról írott *Énekek négy könyvével* együtt. S MÁTYÁS nem tudott volna, még egyszer mondom, nem tudott volna sem egész nemzetünkkel, sem pedig a királyi palotával kapcsolatban nagyobb érdemet szerezni, mit amit azzal szerzett, hogy könyvtárat alapított, s királyi jutalmakkal tudósokat csalogatott az országba, és még a fegyverzaj közepette is elterjesztette az irodalom szeretetét nem csak az egyházi férfiak, hanem minden más rendhez tartozó emberek közt is. A tudományok ápolása olyan sikerrel terjedt *Hunyadi-korában*, hogy ha a sors akaratából tovább élt volna MÁTYÁS, remélhetőleg rövid idő alatt Magyarországból Itáliát csinál, Itáliát, ahol egyedülálló módon újra virágoztak az irodalom és a tudományok, s ahol az uralkodók támogatták azokat. Minálunk *Vitéz János, Janus Pannonius, Báthori Miklós, Dóczy Orbán*, ezek az egyházi férfiak műveltségükkel olyan hírre tettek szert, hogy nem csak az itáliaiakkal értek föl, hanem szinte az ókori tudósokkal is versengeni látszottak. Nagyon is igaz a vers:

Naldus Naldiusnak a budai könyvtárról Mátyáshoz írott levele, és énekeinek négy könyve.

Mátyás érdemei az irodalom és ezáltal egész Magyarország iránt.

A tudományok előrehaladása ebben a korban.

Mind e világ a király példája szerint veszi útját.^[13]

Kiváló érdemei miatt mindenki nem csupán nagy hadvezérnek, hanem igen bölcs királynak is tartotta MÁTYÁST. Sőt, *Budát*

[13] [Ford. Déri Balázs.]

I. RÉSZ. BUDA VÁROS TÖRTÉNETE. I. IDŐSZAK.

Buda hírnévre
tett szert a tu-
dományok ré-
vén.

is olyan nagy becsben tartották miatta szerte a földkerekségen, hogy akik a régi görög s latin kódexeket teljességgel meg akarták ismerni, ide siettek, mintegy az ókori irodalom szentélyébe. Mikor pedig a király környezetében éltek, sőt szinte baráti kapcsolatba kerültek vele és nagy ajándékokkal tisztelte meg őket, mikor övéikhez visszatérve széles e világon mindenütt elhíresztelték a király dicséretét, ünnepelték *Budát*, a magyar népet pedig megvédték a barbárság és a kegyetlenség vádjától, amit azelőtt rájuk kentek. Ilyen sokat jelentett az, hogy a királyi palotába a *múzsák Apollóval* együtt bebocsáttatást nyertek.

*Még csak a tengernek keserű hullámiba ömlik,
Mély örvényével, hét ágra oszolva az Ister,
És latinul eme táj Múzsája-sugallta remekmű,
Fennmarad így is akár: emlékedet, isteni MÁTYÁS,
Századok őrzik örökre; ki nem fogy szent neved áldó
Dicsszóból az utókor sem. (r.)*

Sőt, azt lehetne mondani, hogy HUNYADI korában *Buda* mindvégig a hercegek, fejedelmek s mindenféle kiválóság fogadója volt, akik fölkeresték a királyi palotát, nagyra becsülték a királyt, s mintegy a háború és béke erényei példaképének tartották, s mindkét vonatkozásban tőle vették az útmutatásokat. S ha bármi szokatlan dolgot tartottak otthon a birtokukban vagy akár a tengeren túlról tettek szert ilyesmire, úgy gondolták, hogy MÁTYÁST ezekkel meg kell tisztelni. Nem is annyira azért, hogy ezzel kiérdemeljék fényes vendéglátójuk kegyeit, hanem hogy bizonyítsák, milyen nagyra tartják a királyt, aki oly sok és oly példamutató erényéről híres. Egyesek tehát régi könyveket, fegyvereket, ismét mások pedig egzotikus állatokat küldözgettek, ki-ki azzal a szándékkal, hogy az ajándékaikkal is segítsék és ébren tartsák a királynak a rendkívüli dolgok iránti lankadatlan érdeklődését. *Buda* akkortájt csodálhatta meg először azt az oroszláncsapatot – a hírek szerint ugyanis több oroszlán is volt –, melyet MÁTYÁSNAK a *firenzeiek* küldtek ajándékba. Csinos kis versben örökítette meg ezt a dolgot Magyarországnak az a megvilágosítója, JANUS PANNONIUS (s.):

A külföldiek
ajándékai.

A firenzeiek
által küldött
oroszlánok.

Janus Panno-
nius epigram-
mája az orosz-
lánokról.

*Nem véletlenül adja tenéked Tuscia népe,
Győzhetetlen MÁTYÁS, Afrika állatait,
Van többféle dolog, miben ők s te bizony megegyeztek,
s méltán küdték így tiszteletük jeléül.
Emberek elseje vagy s a vadállatoké az oroszlán;
Te hajadért vagy szép, ő a sörénye miatt;
Mekkönyörülsz a legyőzöttön, s ezt megteszi ő is:
Karddal vívsz te csatát, ő meg a karmaival.
Mit! Hogy most CSEH királyok címere dísze ez állat?
Új birodalmat nyersz, annak a jósjele ez.*

r.) CORTESIUS, *Mátyás dicsérete*, BONFINI függelékében 913.l. [Ford. Déri Balázs.]

s.) Versek, 253.l.közepe.

t.) A történetírónál (IV.decas, VIII.könyv, 653.l.,10) olvasható MÁTYÁS eleven színekkel való leírása; ezt a helyet később fogjuk idézni, mikor megállunk, hogy szemügyre vegyük kinézetét.

liata per orbem, existimatio fuit, vt, qui codices veteres, Græcos Latinosque, penitus volebant cognoscere, huc aduolarent, tamquam ad sacrarium, antiquæ illius litteraturæ. qui demum, ad conuictus regios, ac fere contubernia, admissi, atque donis exculti, latissime, dum redibant ad suos, regis laudes diffundebant, celebrabant *Budam*, vindicabantque gentem *Hungaricam*, a barbariei, atque crudelitatis, quod obiiciebatur, crimine. Tanti erat, admisisse in regiam, *Musas*, cum suo *Apolline*.

Budæ celebritas, huius studii conciliata :

*In freta prorumpens, septena per ostia magno
Gurgite, dum fluctus Ister turbabit amarus,
Dum patriis Latiae Musis memorabile Lingua
Viuat opus, nullo diui periturus in euo
MATTHIAE durabit honos: nec nominis unquam
Deficient monumenta sacri (r.)*

Alioquin, diuersorium, tota CORVINI ætate, *Budam* dixisses, ducum, principum, & clarissimorum quorumque virorum, qui frequentabant regiam, obseruabant Regem, & tamquam in exemplar belli & pacis virtutum, intuebantur, ab eoque in vtramque partem, præcepta sumebant. Hi demum, quidquid, siue domi habebant rerum inusitatarum, siue e transmarinis accipiebant, MATTHIAM iis honestandum, existimabant; non tam, vt referrent, lautissimo hospiti, gratiam; quam, vt testarentur, quanti faciant regem, tot & tantarum virtutum exemplis conspicuum. Ergo, hi veteres libros, illi arma, animalia exotica isti, missitabant: singuli, ea destinatione, vt his donis, ingenium regium, numquam non solers, & audum rerum insolentium, alerent sustentarentque. Tunc primum *Buda*, leonum gregem, plures enim fuisse aiunt, mirata est, quem MATTHIAE, *Florentini* dono miserant. Eleganti rem poemate quædam ille Hungariæ, IANVS PANNONIVS (s.) prosequutus est:

exterorum dona :

leones a Florentinis missi :

*Non Tibi MATTHIA, Rex inuictissime frustra
Gens Massyleum misit Hetrusca pecus.
Multarum fecit par conuenientia rerum
Hæc merito possint, vt Tibi dona dari.
Tu princeps hominum, princeps leo, nempe ferarum,
Nobilis ipse iuba, pulcher (t.) es ipse coma.
Vnguibus ille ferox, gladio Tu fortis & hasta,
Parcere Tu victis, parcere & ille solet
Quid? quod idem ducibus, clarum est insigne BOEMIS;
Grande noui sceptri, scilicet, omen habes.*

Iani Pannonii de iis epigrammata :

F f 2

VI.

- r.) CORTESIUS, de *Laudibus Matthia*, in Appendicibus BONFINII p. 913.
s.) In Poematibus p. m. 253.
t.) Lege iis, viuis quali descriptum co-

loribus MATTHIAM apud historicum, Decade IV. Lib. VII. p. 653, 10. quem nos locum infra dabimus, cum nativam icona CORVINI, spectandam sistemus.

Vltimi hi versus, indicium faciunt, sub idem tempus, dona hæc accepisse MATTHIAM, cum diadema Bohemicum, indulgente summo Pontifice, suum, commoto bello, facere nitebatur. Monstratum nobis est, eorum viuarium, non prorsus, in obsidione, desolatum. ea, nimirum regione, qua fuit turris hydragoga, perpetuo muro, regis, per montis latus, connexa. Sed iidem isti leones, mortuo *Viennæ* rege, haud sine omine, ad eundem emortualem diem, interiere. *Leones quoque*, inquit BONFINIVS (u.) qui *Budæ detinebantur*, omnes eo, quo *Rex, die, interiere*. Res profecto miranda, si abfuit, in necandis veneno bestiis, maleficium, quæque facile persuadere poterat Hungaris, *leonem*, in CORVINO, occubuisse, nulli postea metuendum.

interiunt
rege mor-
tuo.

§. XXIII.

Matthias
in ciues bo-
nignitas:

& excan-
descendit:

TAmetsi vero, ad summum gloriæ culmen, *Budam* euexit MATTHIAS, versatusque est inter medios ciues, dum hic agebat, propemodum, quam pro Regis maiestate, familiaris; tamen, eo non raro, præcipitis iræ, & acerbitatis processit, vt leuissimas quasque offensas, non dubitarit, minis capitalibus prosequi. Exstat eius, ad ciues Budenses, epistola, laconica certe nimium, sed minarum plena, quæ apud BALBINVM (v.) sic habet:

eius exem-
plar, laco-
nica episto-
la, expres-
sum:

MATTHIAS, DEI GRATIA HUNGARORVM REX.

Bonum mane Ciues! Ad Regem omnes
Si non venietis, capita perdetis. Budæ.

REX.

mortuo
Coruino
Buda decre-
menta: epi-
taphia, a
doctis ei po-
sita:

Adeo, summis etiam ingeniis, vitii quædam admixta est contagio. Nempe, *similis est leonini fremitus, regis indignatio; estque quasi leonis rugitus, regis terror*, vt inquit SALOMO (x.), regum sapientissimus. Quidquid eius sit: amisso MATTHIA, amittere simul decus *Buda* cœpit, cum tota vniuersim Hungaria, Nos ei, cum ipsi nequimus, pro eo, ac dignum est, MARVLLI versibus parentemus.

*Legibus imperioque aucto, bellique domique
Vix reliquus laudi iam locus vllus erat.
At postquam Aonidum studia accessere benigna,
Vlterius dixi, nil dare cura potest.
Vlterius das ipse tamen, crescenteque passim
Plebe noua, e proprio, tecta domosque paras.
Sic ope, sancte Tua, Patriæ Pater vndique leges
Crescunt regna, artes, plebs noua, tecta noua.*

Et

x.) Ibidem p. 650, 32.

v.) Epitome Rerum Bohemicarum Lib. v.
Cap. xi. p. 563.

x.) Proverbia Cap. xix. versu 12. &
xx, 2.

Ezek az utolsó vesszorok azt jelzik, hogy azidőtájt kaphatta MÁTYÁS ezeket az ajándékokat, mikor a pápa beleegyezésével háborút indítva a cseh koronát igyekezett megszerezni. Megmutatták nekünk az oroszlánbarlangot is, amely az ostrom alatt sem pusztult el teljesen, mégpedig azon a részen, ahol a víztorony volt, melyet a hegy oldalában egy folyamatos fallal kötöttek összes a királyi palotával. Ezek az oroszlánok azonban, amikor a király *Bécsben* meghalt, csodálatos előjel gyanánt ugyanaznap elpusztultak. „Az oroszlánok is”, írja BONFINI (u.), „amiket Budán tartottak, ugyanaznap pusztulnak el, mikor a király meghalt.” Igen csodálatra méltó ez a dolog, ha valóban nem mérge által pusztultak el az állatok, s ez a dolog könnyen meggyőzhette a magyarokat, hogy MÁTYÁSBAN egy oroszlán halt meg, akitől aztán soha nem kellett félni.

A király halálakor elpusztulnak.

XXIII. §

Noha MÁTYÁS *Budát* a dicsőség csúcsára juttatta el, és a polgárok között, míg itt élt, szinte sokkal barátságosabban viselkedett, mint azt a királyi fenségtől elvárható lett volna, mégis, hirtelen haragjában s keménysége miatt nem ritkán odáig ragadtatott, hogy a legkisebb sérelmet is habozás nélkül fővesztéssel sújtotta. Fönnmaradt egy igen-igen lakonikus levele a budai polgárokhoz, amely azonban tele volt fenyegetésekkel. BALBINNÁL (v.) olvashatjuk:

Mátyás jó-indulata a polgárok iránt; és indulatos-sága.

MÁTYÁS ISTEN KEGYELMÉBŐL A MAGYAROK KIRÁLYA.

Jó reggelt, polgár! Vár rád a király!

Ha nem jössz, higgyed: fejedet veszted. Budán.

A KIRÁLY

Ennek egyik példája egy lakonikus tömörségű levél.

Még a legnagyobb jellemeket is így meg tudja fertőzni valamilyen véték, ugyanis „*mint az ifjú oroszlának ordítása, olyan a királynak haragja;*” és „*mint a fiatal oroszlán ordítása, olyan a király rettentése*”, mint ahogy SALAMON (x.) a legbölcsebb király mondja. Bárhogyan is van, mikor *Buda* MÁTYÁST elvesztette, az egész Magyarországgal egyetemben egyszersmind hajdani fényét is kezdte elveszteni. Mivel nem tudunk méltóképpen tisztelni előtte, MARULLUS versét idézzük:

Hunyadi halálával Buda visszafejlődik. A tudósok által neki írt sirversek.

Törvények s hatalom révén, békébe' csatákban

Szerzett híredhez kelle – e még valami?

S most, hogy pártfogolod Múzsák kedves tudományát,

Ellened, én mondom, nem lehet, im, kifogás!

S lám, még többet is adsz, pénzedből – a nép gyarapodván –

Házakat építtetsz, sok díszes épületet.

Altalad így gyarapul minden, Haza Atyja: a törvény,

Ország, művészet, nép meg az épületek.^[14]

u.) U.o. 650.l., 32.

v.) A cseh történet kivonata, V.könyv, XI.fejezet, 563.l.

x.) Példabeszédek, XIX.fejezet, 12. és XX. fejezet 2.vers. [Károli Gáspár fordítása.]

[14] [Ford. Déri Balázs.]

I. RÉSZ. BUDA VÁROS TÖRTÉNETE. I. IDŐSZAK.

És TITO VESPASIANO STROZZA versével:

*Győzhetetlen MÁTYÁS, van-e nép, ki nem ismerné híred,
Hallgathat rólad bármely idő valaha?
Íme, szerencsés csillag alatt jöttél a világra,
Boldog a természet: isteni a születés.
Jó sors, bölcsesség meg az észnek lángheve megvolt
S minden erény benned – s néked egy életen át.
Míg te uralkodtál, megnőtték az ősi határok,
És így lett a magyar északi népek ura.
Tőled félt geta nép és tőled a dák, a kemény cseh,
És rettegte erőd mind a liburni vidék.
Hogy mire vagy képes harcban, Germánia érzi,
Terveid útjába állhat-e bármely erő?
Égnek díszéül, – bár nagy tettekre hivatnál –
Sors-úrnőnk keze, lám, téged az égbe emelt.^[15]*

Végül TYBALDAEUSNAK azzal a rövid disztichonjával, mely rövidségében is fölülmúlja akármelyik sokbeszédű verset is:

*Itt fekszik MÁTYÁS, a dicső, akiről bemutatták
Tettei: isteni volt, – sorsa hogy emberi volt.*

Jónak láttuk, hogy mindezt (y.) ideiktassuk MÁTYÁS tiszteletére, mely tiszteletet a bátor király által végbevitt sok dicső tett emléke sugallt lelkünkben.

XXIV. §

*Milyen bajok
sújtották a
várost Hunyadi
halála után.*

MÁTYÁS elhunytá után az új király választásával kapcsolatban a különböző pártszenvedélyek megosztották a magyarokat. A történetírók megemlítik, hogy *Budát* is az előkelők viszálykodása hányta ide-oda. *Rákos* mezején országgyűlést tartottak. Mialatt itt Corvin JÁNOS, *Beatrix* királynő, a *császár* és a *csehek* követői, mind saját uralkodójuknak akarják megszerezni a koronát s meghallgatják őket, *Corvin* erős őrséggel megszállja a *budai* várat. A gyászszertartás után továbbra is itt tartózkodott *Beatrix*. Mivel azonban nem kevésbé félt az ifjú erejétől, mint a hirtelen, erőszakra kész természetétől, önként vagy az előkelők tanácsára elhagyta a királyi várat és *Orbán* kincstartó házába tért, hogy ott lakjék. Tehát mikor *János* a várat hatalmába kerítette, a lehető leggondosabban őriztette, hogy az országgyűlésben mellette álló frakciót megerősítse véleményében; s népszerűsége növelése érdekében megparancsolta, hogy bocsássák szabadon *Péter* kalocsai érseket, akit atyja *Beatrix* kérésére hat éven át laza őrizetben tartott. Erősen növelte *János* önbizalmát *Zsigmond* pécsi püspök és Újlaki *Lőrinc* herceg megérkezése. Ők ketten nagy sereggel jöttek a *pesti* mezőre, de még bizonytalankodtak,

^[15][Ford. Déri Balázs.]

y.) JANUS PANNONIUS említett költeményei között olvashatók, 288.l.skk.

Et TITI VESPASIANI STROZZAE carmine :

*Quas Tua non adiit , Rex inuictissime gentes
Gloria? MATTHIAM , quæ tacitura dies?
Leta nouam mundo natura fauentibus astris
Addidit in lucem , Te veniente decus.
Nec fors , nec ratio , nec mentis inuidus ardor ,
Nec pars virtutis defuit vlla Tibi
Protulit antiquos , regni , Te principe fines
Pannonis : arctois , gens dominata plagis.
Te Geta , Te Dacus tremuere , acerque Boemus
Horruit , & vires ora Liburna tuas.
Effera , quid bello posses , Germania sensit,
Nec vis conatus vlla morata tuos.
Ut calum ornarent animo maiora parantem,
Fatales terris , Te rapuere Deæ.*

Denique, breui illo, sed verbosissimum quodque carmen, exsuperante TYBALDAEI disticho :

*Hic iacet insignis MATTHIAS , quem docuere ,
Facta fuisse Deum , fata fuisse hominem.*

Hæc (y.) instaurando MATTHIAE honori, quem recordatio rerum, a rege fortissimo, præclare gestarum, animo suggessit, adscriptisse placuit.

S. XXIV.

DVM MATTHIA, rebus humanis exempto, diuersissimis studiis, quæ in eligendum regem nouum, impendenda erant, Hungari inter se colliduntur, Budam factione optimatum iactantam, annales meminerunt. Agitabantur in campis *Rakos*, comitia, vbi, dum IOHANNIS CORUINI; *Beatricis* reginæ; *Cæsaris*, & *Bohemorum* legati, diadema, pro suo quisque principe, ambientes, audiuntur, *Coruinus*, arcem *Budensem*, cum valido præsidio, occupat. Infederat illic, post funebrem pompam, *Beatrix*. Sed, cum vires adolescentis non minus, quam ingenium, ad intempestiuam prouum tyrannidem, metueret, sponte sua, an procerum suasu, regiam deseruit, inque *Vrbani* quæstoris ædes, habitatum concessit. Ergo, rerum in arce potitus *Iohannes*, vt factionem, quam pro se in comitiis habebat, in sententia obfirmaret, arcem, quam potest, adtentissime custodit, vtque popularis videretur, *Petrum*, Archiepiscopum Colocensem, a patre, *Beatricis* rogatu, sexennio, laxiore custodia detentum, liberum esse iubet. Addiderat *Iohanni* permultum spiritus, *Sigismundi* Quinqueecclesiensis episcopi, & *Laurentii*, ducis Ujlakenfis, accessio. Venerant hi, cum exercitu, in *Pesthanos* agros, dubii adhuc

*Quibus, post
Coruini
fata, ma-
lâ, adflicta
sit urbs :*

Ff 3

huc

y.) Extant, in laudatis Poematibus, IANI PANNONI p. 288. seq.

huc, quas, in rege eligendo, partes sequerentur. Itaque, eorum quisque fauorem aucupari, utque secum facerent, rogare, amplexari. Res, *Iohanni* tunc bene successit. Noctu enim, cum metropoli, in *Sigismundi*, & *Laurentii*, castra venit, effecitque, ut in partes suas penitus concederent. Postero die, urbem & ipsi, ut *Beatricem* consalutarent, mox & arcem, apud *Iohannem* cœnaturi, subeunt. Accendit ea res aduersam partem, quæ tunc, dimissis comitiis, & obtentâ regis eligendi potestate, *Pesti*, in D. Genitricis Basilica, consultabat. Itaque, sollicitare *Sigismundum*, *Laurentium*, & qui cum eis faciebant, reliquos, inque sententiam suam pertrahere. Neque ii, a senatu se abstinerunt; sed, quod pars aduersa, in rege designando, inconsultis iis, longius, iam processerat; miseratio item *IOHANNIS*, & patris, de se bene merita, animis obuersionentur; soluto senatu, cum *Petro Colocensi*, *Budam*, ad *Coruinum*, clam redeunt, eiusque languentes partes, quomodocunque instaurant, exercitum, qui septem millium fuisse perhibetur, in citeriorem amnis ripam, transducunt, atque, urbis, quam procerum aliqui tutabantur, simul occupandæ, consilium suscipiunt. Audita hac aduersariorum audacia, hi, qui *Pestini*, comitorum specie, superabant, *Budam*, quam possunt ocyslime, adcurrunt, ac, ne *Coruini* factioni, quidquam viderentur concedere, arcem obsidendam expugnandamque ante statuunt, quam latius vires propagarent *Coruini* asseclæ. *Negotium*, inquit *BONFINIVS* (z.), *Stephano Bâthori*, *Kinisoque Paulo*, & *Bertholdo*, viro impigro, clarissimis, disciplina militaris, imperatoribus, datum. Hinc expugnandi tormenta munitissima; illinc propugnacula; pari utrinque ingenio comparantur. Pro *Bâthore*, *Drach* (a.) *Bertoldus*, vicem gessit. Nempe, ex vrbe non minus, quam extus, arx oppugnanda erat. Atque, vergebat sane res ad bellum ciuile; cum instructas ad concurrendum acies, bonorum virorum intercessio, diremit; sed euentu haud quidem alio, quam quod, conciliatis induciis, de concordia, mutuo sancienda, in æde D. *Sigismundi*, quæ pro arce fuit, frustra consultaretur. Ter enim, quaterue, ibidem habito colloquio, profici haud potuit, ut pax solida fieret. Arci, & vrbi, id saluti cessit, quod, crescente aduersariorum, & robore, & numero, *Coruinus*, arce, cum thesauris decedere statuit: ne intra moenia conclusus, vltima quæque experiri cogeretur. Atque, excessit sane, sed inauspicato, quando, non thesauros modo omnes, quos pater, & magnos corraferat, & inusitata rerum pretiosissimarum, copia, ultra, quam id credi possit, instruxerat, prodegit; sed, in pessimam quoque, se, & sequaces suos, fortunam induit. Prælio, namque ad *Saruizum*, superatus, quidquid secum habebat opum, victores diripere. *Victores*, inquit, (b.) castris potiti, & prædæ cupiditate pellecti, in carros & impedimenta, relicto hoste, se conuerterant: hi regias vestes, aurea & gemma-

arcis, ex vrbe, obsidenda & consilium:

infelix, Iohannis Coruini, ex arce, demigratio:

diripiuntur Matthiæ thesauri.

z.) Dec. iv. Lib. ix. p. 665, 44.

a.) Lege, *Bertholdus Drágffy*, seu, more

Hungarico, *Drágffy Berthóth*.

b.) *BONFINIVS*, ibidem p. 667, 45.

hogy melyik párthoz csatlakozzanak a királyválasztásban. Így tehát mindenki az ő kegyeiket hajhászta; s kérelték s körülrajongták, hogy maguknak megnyerjék őket. Ekkor János járt sikerrel a dolgában. Éjszaka ugyanis a főpappal együtt Zsigmond és Lőrinc táborába ment, és elérte, hogy teljesen az ő pártjára álljanak. A következő napon ők maguk is bevonultak a városba, hogy Beatrixot üdvözljék, majd a várpalotába is, hogy Jánosnál vacsorázzanak. Ez a dolog feltűzelte az ellenpártot, mely akkoriban az országgyűlés feloszlata után, s miután rájuk ruházták a királyválasztás jogát, Pesten a Szent Szűz főtemplomában tanácskozott. Elkezdtek tehát zaklatni Zsigmondot, Lőrincet s a többieket, akik velük tartottak, s megpróbálták a maguk véleményének megnyerni őket. S ők nem is maradtak távol a tanácskozástól, de mivel az ellenpárt, az ő véleményüket ki sem kérve, túl messzire ment a királyválasztásban, valamint szánalmat éreztek JÁNOS iránt, és szemük előtt lebegett atyjának velük kapcsolatos sok-sok érdeme, a tanácskozás feloszlása után Péter kalocsai érsekkel titokban visszatérnek Corvinhoz Budára, s annak hanyatlóban levő pártját minden eszközzel föltámasztják és hadseregüket – mint mondják, 7000 embert – átvezetik a folyó innenső partjára, és elhatározzák magukban, hogy elfoglalják a várost, melyet néhány előkelő védelmezett. Ellenségeiknek ezt a merészségét hallván azok, akik Pesten maradtak még a gyűlés miatt, igen gyorsan, ahogy csak tudnak, átkelnek Budára, s hogy nehozz úgy tűnjék: meghátrálnak előttük, elhatározzák a várpalota ostromát s bevételét, mielőtt a Hunyadi-pártiak megerősíthetnék állásaikat. „Ezt a feladatot”, – írja BONFINI (z.), „Báthory Istvánra, Kinizsi Pálra és a vitéz Bertoldra, e három ragyogó hadvezérré bízták. Itt a leghatékonyabb ostromszerszámokat, ott pedig a védőfalakat készítették el, mindkét részről egyforma buzgalommal. Báthory helyettese Drach (a.) Bertold volt.” A várat ugyanis nem csak a városból, hanem kívülről is meg kellett támadni. S az ügy kishíján polgárháborúvá fajult, mikor az összecsapásra fölállt hadrendet a derék férfiak közbelépése szétválasztotta. Ám csak annyi eredménnyel, hogy a fegyverszünet megkötése után a város előtti Szent-Zsigmond-templomban, tárgyalni kezdtek a kölcsönösen megerősítendő egyezségről, – de hiába. Háromszor vagy négyszer jöttek össze tanácskozni, de nem sikerült elérni, hogy tartós béke jöjjön létre. A várnak és a városnak az volt a szerencséje, hogy mikor az ellenfél ereje és száma növekedni kezdett, Corvin elhatározta, hogy a kincstárral együtt eltávozik a várból, nehogy a várfalak közé szorítva a legrosszabbat kényszerüljön elszenvedni. S el is távozott, de szerencsétlenül, mivel nem csak hogy eltékozolta az egész kincstárat, melyet atyja szerzett össze s mindenféle igen értékes dolgok szokatlan, szinte hihetetlen bőségével látott el, hanem ráadásul magát s követőit is a legnagyobb szerencsétlenségbe sodorta. Ugyanis mikor Sárvíznél a csatában legyőzték, mindazt a kincset, ami nála volt, elrabolták: tőle a győztesek. „A győztesek”, írja (b.), „birtokba vették a tábort, és zsákmányra éhesen, odahagyva az ellenséget, a szekerekre és a málhára vetették magukat. Egyesek királyi ruhák, arany- és

Terv a vár megostromlására a város felől.

Corvin János szerencsétlen távozása a várból.

Elrabolják Mátyás kincstárát.

z.) IV. decas, IX. könyv, 665.l., 44.

a.) Olvasd Drágffy Bertold, vagy magyarosan, Drágffy Bertót.

b.) BONFINI, u.o. 667.l., 45.

I. RÉSZ. BUDA VÁROS TÖRTÉNETE. I. IDŐSZAK.

drágaköves edények közt, azok másban, ki-ki, ahogy a véletlen hozta, fosztogattak a sokféle drágaság közt. Széthordják az annyi sok esztendő alatt összegyűjtött kincstár nagy részét, s szétosztják a portyázó katonák kényére-kedvére. Sok, értékes holmival megrakott szekér, Zsigmond közeli városaiban mégis megmaradt. A szomszédságban lakó parasztok csapata hasonlóképpen a prédára vetette magát, a közeli tanyákra, ligetekbe jutott társzekerék hajtóit megölve mindet kifosztotta. Corvin barátai is, alkalmat találván a meggazdagodásra, szanaszét hordták, hogy inkább maguknak használjanak, mint az ellenségnek és a pogány sokaságnak. Így hát CORVINT e napon súlyos vereség érte, s több mint százezer aranyat veszített. Tragikus győzelem született ekkor, hiszen nem más, mint magyar vér ömlött, és az államkincstár egyéni kapzsiságtól széthordatván a közösség számára többé nem hajthatott hasznot." Így fosztották meg tehát Budát a királyi kincstártól. Hiszen:

Égig emelhet

A szerencse, – vigyázz!, majd a porba lesújt.

A szerény dolgok élete hosszabb. (c.)

XXV. §

Ulászlót Budán királlyá kiáltják ki.

Bevonulása a városba.

Corvin elűzése után szerencsésebb tervek alapján kezdtek menni a dolgok Budán. ULÁSZLÓT ugyanis, a legtöbb főúr hallgatólagos beleegyezéssel, más előbb, a pesti gyűlésen királlyá választotta, most pedig a Szent György templom előtt tartott gyűlésen királlyá kiáltották ki a nép olyan nagy tetszése mellett, hogy azon a napon egész Buda mástól sem visszhangzott, mint ULÁSZLÓ áldott nevétől, azonkívül Beatrix magánháza előtt naphosszat rivallt a szerencsekívánat, harsogott az üdvözlés, és a közörmök jeleként pénzt szórtak a nép közé. Később ULÁSZLÓ is megtisztelte a királytól megfosztott Budát, mikor ünnepélyes díszmenetben vezetette, koronázása előtt bevonult a városba és a királyi várba. Mikor ugyanis elterjedt a hír, hogy az új uralkodó közeledik, az egész város, reménnyel telve az általános öröm jeleit kimutatva, elébe sereglék. A negyedik mérföldkőig Óbuda külvárosain túlra vonultak ki az előkelők és a főpapok, a városi hatóságok és a polgárok válogatott csapatai. Először a zsidók csoportja járult a király elé, Mózes törvénytábláit hozták, és szokás szerint esdve kérték, hogy a királyok régi kiváltságait az új király is sértetlenül hagyja jóvá. ULÁSZLÓ nem is kezelte tiszteletlenül a szentséges táblákat, s készségesen megígérte, hogy meg fogja tartani azokat a kiváltságokat, mellyekkel odáig bírtak. Mikor innen tovább haladt, szembe találta magát a teljes tisztviselői karral, a papi testületekkel s a szentek képeit hozó főpapokkal. Ezek nagy örömük kifejezésére szent énekeket énekeltek. A szerencsét kívánó sokaságban lassan Új-Budához közeledtek. A város kapujánál bíbor színű, rojtos baldachin alatt

c.) SENECA, Agamemnon, 100. sortól. [Ford. Déri Balázs.]

*gemmata vasa: illi ceteri, uti fors obtulerat, pro se quisque in precio-
sa, multiplicisque supellectilis rapinas irruerant. Diripiuntur, per tot
annos congesti, magna parte, thesauri, & pro velutum libidine, diuidun-
tur. Currus autem multi, preciosioribus rebus onerati, in proximis Sigis-
mundi oppidis adseruati. Quin & finitima rusticorum manus, in pra-
dam aequae conuersa, quaecunque impedimenta, in pagos & nemora pro-
pinqua, confugerant, cæsis actoribus, omnia diripiunt. Et amici quoque,
ditandi occasionem nacti, ut sibi potius, quam hosti, paganæque multi-
tudini, proficerent, iuxta diripere. Proinde, maxima CORVINO iactura,
eo die illata; quin, plus, quam centies mille nummuum aureo-
rum amisit. Calamitosa eo die parva victoria, quia nullus alius, quam
Hungarorum sanguis, effusus est, & publici thesauri, impedimenta, pri-
uata libidine direpta. Ad hunc modum Buda, thesauris regis, exi-
nanita fuit. Scilicet:*

*Quidquid in altum
Fortuna tulit; ruitura leuat.
Modicis rebus, longius auum est. (c.)*

§. XXV.

PROfligato *Coruino*, felicioribus consiliis, *Bude*, res agi cœptæ sunt. Enim vero, **WLADISLAVS**, tacita plerorumque optima-
tum consensione, iam tum, in *Pestano* comitio; designatus, Wladis-
laus Buda,
rex decla-
ratur: nunc demum, pro concione, apud ædem *D. Georgii*, propalam rex
deklarabatur. tanto populi applausu, uti eo die, tota *Buda*, nihil
aliud, quam faustissimum **WLADISLAVI** nomen, resonaret: insuper, an-
te priuatas ædes *Beatricis*, felix, toto die, facta est acclamatio, ma-
gni plausus editi, & in signum publicæ lætitiæ, missilia, cum pecu-
nia, sparsa. Honestauit postea, viduam rege *Budam*, **WLADISLAVS**, eius in vr-
bem in-
gressus cum solemni pompa, deductus, ante inaugurationem, urbem arcem-
que, intraret. Cum enim, nouum principem, adpropinquare ru-
mor esset, ciuitas, eius confecta expectatione, tota, editis publicæ
lætitiæ signis, in occursum effunditur. Ad quartum ab vrbe lapidem,
proceres & antistites, urbani magistratus, & delectæ ciuium cohortes,
vltra veteris *Budæ* suburbia, processere. Primo omnium, *Iudæorum*
manus regi occurrebat, tabulas Mosaicæ legis præferens, rogabatque,
pro more, supplex, uti vetera regum priuilegia, Rex nouus, rata
haberet, intemerataque. Et sacras quidem tabulas, haud irreuerenter
WLADISLAVS habuit; immunitatem, quam haberent, seruaturum se,
liberaliter spondit. Inde prouectus, omnes magistratuum ordines,
& collegia sacerdotum, antistitesque, numinum simulacra præferentes,
obuios habuit. Sacrum hi carmen, magnæ lætitiæ significatione, mo-
dulabantur. In hac adplaudentium celebritate, *Budæ nouæ*, sensim
adpropinquatum est. Ad portam vrbis, sub purpurea, fimbriataque
ymbel-

Buda im-
minis Ma-
ximilia-
nius :

munitur a
Báthorio,
& Kinito.

umbella, regalibus circumfluitantibus armis, a supremo admittitur magistratu. Curiam postea, inter festivas adclamantium voces, præteruētus, supplicem noxiorum multitudinem, impunitate donauit. In arcem mox, & regiam, a *Blasio*, qui ei præerat, obsequentissime traditam, deducitur. quod, pridie eius diei, quo *D. Laurentii* solennia celebrantur, factum esse in annalibus (*d.*) legimus. Perturbauerunt, hanc *Buda* felicitatem ingruentia, hinc, atque illinc, bella. *Maximilianus* citeriorem, vltiorem Hungariam, *Albertus* frater, infestis armis, inuaserat. Vtrique, de rapiendo ad se diademate, quo iam inauguratus fuerat *Wladislavs*, consilium. In primis, *Budam*, sibi *Maximilianus*, destinabat, post *Albam* vi captam; vt metropoli potitus, simul, rerum summam ad se pertraheret. *Capta Alba*, inquit *BONFINIVS* (*e.*), statim Cæsar, ad *Budam oppugnandam*, animam cogitationemque omnem, intendit. quam si subito adgressus esset, nullo tunc presidio, & munitione firmatam, & vicinæ in primis vrbs calamitate perterritam, haud cuiquam dubitandum videbatur, quin in potestatem, & imperium, nullo negotio, redacturus fuisset. Verum, quo minus id faceret, moram militum seditio, adtulit. qui ipsum exercitum adducentem, sequi noluerunt. Ac fuit hoc sane vrbi salutare. *Báthory* enim, & *Kinisy*, summi duces, a rege tunc absente, ad urbem munendam submissi, vniuersa, ex finitimis pagis, in urbem, rustica turba, compulsæ, & vino, frumento, armentis, ceterisque eius generis, com meatibus, celeriter ac studiose comportatis, & moenibus, ciuium opera, diu noctuque laborantium, redintegratis, eo rem breui adduxerunt, vt *Cæsaris* impetum, suis ipsorum viribus, sustineri posse, confiderent. nedum, si rex se adiunxisset, qui, cum validissimo *Bohemorum* exercitu, *Pisonium* iam tum accito, propediem adfuturus nunciabatur. Quod & ita euenit; sed dum demum, vbi destinatione sua exciderat iam *Maximilianus*.

S. XXVI.

Wladis-
laus comi-
tia Buda
celebrat:

GEMINO hoc discrimine, post *MATTHIAE* fata, exempta *Buda*, primis *Wladislai* comitiis, locum dedit. Cum enim, bello, hinc *Germanico*, illinc *Potonico*, mascule profligato, pax vtrobiq; parta fuisset; *Turcicum* supererat, eo maiori virium contentione, prudentiaque, administrandum, quo iniquiore ferocia, finibus peruasis, regionem hostis infestabat; comitia, ad *Calendas Februarias* anni *MCCCCXCII.* rex *Budam*, indixit. Exstant eius comitii decreta (*f.*) articulis, si regni *Slauoniae* sanctiones demas, centum & octo, de-

d.) Vide *BONFINIVS*, loc. cit. p. 674, 55.
e.) Decade v. Lib. 1. p. 689, 3.
f.) Decretum *Wladislai* primum, siue *muta* vocant nostri. Vide *Corpus Iuris Hung.* p. 174. seqq. auctum postea anno *MCCCCXCV.* nouis additioni-

bus, itidem *Buda* perscriptis, publico in comitio. Adde anni *MCCCCXCVIII.* comitia, *Buda* habita. Reliqua, in campis *Rakos*, agitata, a *Wladislao* fuisse, ex Decretorum prologis, & epilogis, constat.

a királyi fegyverektől körülvéve a városi tanács fogadja. Majd a szerencsét kívánók ünnepi hangja között a kúria azaz a tanácsháza mellett vonult el s büntetlenséggel ajándékozta meg az elítéltek könyörgő sokaságát. Majd a királyi várba és a palotába vezetik, melyet hűségesen átadott néki *Balázs*, a várnagy. A történeti munkákban (*d.*) azt olvashatjuk, hogy ez az esemény a *Szent Lőrinc* ünnepét megelőző napon történt. *Budának* ezt a boldogságát a hol innen, hol onnan rá-törő háborúk zavarták meg. *Miksa* az innenső, bátyja, *Albert* pedig a túlsó Magyarországot szállta meg ellenséges fegyvereivel. Mindkettőnek az volt a terve, hogy magához ragadja azt a koronát, amellyel *ULÁSZLÓT* már megkoronázták. Minde-nekelőtt *Budát* választotta magának *Miksa*, miután *Fehérvárt* erővel elfoglalta, hogy a fővárost megszerezve egyben a főhatalmat is magához ragadja. „*Fehérvár elfoglalása után*”, írja *BONFINI (e.)*, „*a császár minden igyekezetét s gondolatát Buda megostromlására irányította, melyet, (lévén hogy akkor őrség és erődítés nem erősített meg, a közeli város szerencsétlensége megrémítette), ha gyorsan megtámadva, általános vélemény szerint gond nélkül hatalma és uralma alá hajlíthatta volna. Amde ennek végrehajtásában a katonák lázadása késedelmet okozott, ők ugyanis nem akarták követni őt, mikor a sereget odavezette*”. S minden bizonytalansággal csak így menekülhetett meg a város. *Báthori* és *Kinizsi* fővezérek, akiket a távol levő király a város megerősítésére küldött, a szomszéd falvakból a városba hajtották az egész paraszti tömeget, bort, gabonát, marhát és minden más efféle élelmet szállítottak be igen gyorsan és serényen s az éjjel-nappal dolgozó polgárok segítségével helyreállították a falakat, s rövid idő alatt sikerült elérniök, hogy bízhattak abban, hogy a *császár* támadását saját erőből is feltartóztathatják, – s még inkább, ha a király csatlakozik hozzájuk, akiről azt hírelték, hogy igen erős *cseh* hadsereggel hamarosan ideér, hiszen már *Pozsonyhoz* közeledett. S ez így is történt, de már csak akkor, amikor *Miksa* elállt a tervétől.

Miksa Budát fenyegeti.

Báthori és Kinizsi megerősíti.

XXVI. §

MÁTYÁS halála után *Buda* megmenekült ebből a kettős veszedelemből, majd helyet adott *ULÁSZLÓ* első országgyűlésének. Innen a *német*, onnan a *lengyel* háborút derekasan lezárta, s mindkét részről megszületett a béke, de még hátra volt a *török* háború, amit annál nagyobb erőfeszítéssel és okossággal kellett végrehajtani, minél ellenségesebb vadsággal fenyegette ezt a vidéket az ellenség, miután a határvidékeket már földülta. Az országgyűlést 1492. február elsejére, *Budára* hirdette meg a király. Ennek az országgyűlésnek a határozatai (*f.*) a *Szlavonországra* vonatkozó végzéseket leszámítva 108 cikkelyben maradtak fenn.

Ulászló Budán országgyűlést tart.

d.) Lásd: *BONFINI*, i.h. 674.l., 55.

e.) V. decas, I.könyv, 689.l., 3.

f.) A mieink *ULÁSZLÓ* I. vagy *nagyobb* dekrétumának hívják, lásd: *Corpus Juris Hungarici* 174.l.sk. Ezt a dekrétumot később az 1495.esztendőben új toldalékokkal bővítették, melyeket szintén *Budán* írtak az országgyűlésen. Vedd hozzá még az 1498-ban *Budán* tartott gyűlést is. A dekrétumok elő- és utószavaiból kiderült, hogy *ULÁSZLÓ* a többi országgyűlést *Rákos* mezején tartotta.

I. RÉSZ. BUDA VÁROS TÖRTÉNETE. I. IDŐSZAK.

Beatrix nyugtalansága a királlyal kötendő házasság miatt.

Hosszadalmas lenne akár csak összefoglalni is az akkor hozott törvényeket. Mind a háború, mind pedig a béke ügyeiről tárgyaltak: hogy ti. míg az ország határain kívül háborúzni kell, itthon a törvényes előírásoknak megfelelően éljenek s ki-ki megkapja ami néki jár, és sem a király, sem a honfitársak részéről senkivel ne essék jogtalanság. Az ellenség elűzésére azonban mindenki egy szívvel, egy lélekkel, teljes erőfeszítéssel törekedjék. Valamelyest nézeteltérést okozott BEATRIXNAK a királlyal való eljegyzésének kérdése. Mikor ugyanis *Péter kalocsi érsek* a gyűlés előtt szóba hozta az esküvő megtartását, az egész gyűlés tiltakozott ellene. Mindannyian kijelentették ugyanis, hogy a királynak termékeny szüzet kell elvennie, és Magyarországnak semmi nem alkalmatlanabb a királyné meddőségénél. A gyűlés feloszlása után *Beatrix*, mivel sem a követek, sem futárok útján nem tudott értesülni az országatyák határozatáról az esküvő dolgában, azt gondolta, hogy kijátszották, és *Esztergomból* azzal az elhatározással utazott *Óbudára*, (ahol *MÁTYÁS* által néki építtetett palotája volt), hogy hacsak lehetséges, előmozdítsa a maga ügyét. *Új-Budába* azonban nem merészelt bemenni, nehogy a méltóságán csorba essék, hogyha visszatérni kényszerül, — mivel a király engedélye nélkül ment volna oda be. Közben sok főúr járult elébe, — azok, akiket ígéretekkel és ajándékokkal kötelezett le magának —, hogy kinyilvánítsák szolgálatkészségüket. A királyt alig tudták odavonszolni, hogy akár csak egyszer is találkozzék vele. Látva tehát, hogy becsapták, s már fájlalva ezt a szégyent, az érkezése utáni hetedik napon visszatért *Esztergomba*, és atyjától *Ferdinándtól* könyörögve kérte, hogy követ útján tudakolja meg, mi *Ulászló* véleménye a házasságról. Június 1-je körül ott is volt tehát *Andrea Caraffa*, előkelő származású férfiú, hogy mindenféle mesterkedéssel véghezvigye küldetését; ámbár sokáig puhatolódzott a király elgondolásáról, mégis csupán annyit ért el, hogy a következő válasszal térhetett haza: a király hamarosan követ útján tudtára fogja adni FERDINÁNDNAK, mi a véleménye a királynéval való házasságról. Ezzel a követséggel *Antal* nyitrai püspököt bízta meg; ő október 13. körül üdvözölte *VI. Sándor* pápát, majd *Nápolyba* ért. Az országatyák a királyné meddőségét hozták fel ürügyül a házasságkötés ellen. De hogy ezt se hallgassam el: hiszen, mást forgatott ULÁSZLÓ a fejében. Közrejátszott döntésében az asszonnyal folytatott sokkal bizalmasabb viszonya, semmint az egy özvegyvel szokásos; — talán azért folytatta, hogy saját maga megtapasztalja, tud-e nemzeni *Beatrixtól* magának gyermekeket, mint királynak pedig utódot. Mikor tehát a pápa, aki előtt *Beatrix* föltárta ezt a titkos ügyet, keményen, mégpedig egyházi büntetés kilátásba helyezésével megróttta, előbb meguntta a királynét, majd elutasította s végül teljesen megvetette, mivel — úgymond — az a pápának tudomására hozta ezt a házasságkötés előtti szerelmi kapcsolatot, mint egy fajta tiltott s szokatlan házassági zálogot. Megvan az ULÁSZLÓT szigorúan megfenyítő levél. Így kezdődik: „*Krisztusban kedves fiúink! Testvéreink, a szent római Egyház bíborosai tiszteletreméltó tanácsa alapján mind levélben, mind pedig a fenségedhez küldött jó emlékezetű Urso püspök stb. apostoli nuncius által gyakran buzdítottuk atyai intéssel fenségedet, hogy Krisztusban igen kedves leányunkat, Aragóniai Beatrixot, a ragyogó emlékezetű*

VI. Sándor szigorú levele a királyhoz ebben dologban.

descripta. Longum foret, vel in compendium mittere, leges, quæ tunc perlatae sunt. Consultum fuit, & belli & pacis studiis: vt, cum foris bellandum esset, domi, ex legum præscripto, viueretur, tribueretur suum cuique, nulli, siue a rege, siue a popularibus, fieret iniuria: in propulsandum autem hostem, vnanimi virium contentione, incumberetur ab omnibus. Dissidii quidpiam, BEATRICES cum Rege, sponsalia edidere. Nam, cum *Petrus, metropolita Colocsiensis*, de iis concelebrandis, publice ad senatum retulisset, ab vniuersa concione, reclamatum est: eo quod, regem omnes, foecundam virginem ducere oportere; & regno Hungarico, nihil sterilitate reginæ, incommodius accidere posse, adferrent. Ergo, dimisso comitio, *Beatrix*, cum neque per legatos, neque per nuncios, quid de sponsalibus suis, patres decreuissent, cognoscere potuit, ludificari se rata, *Strigonio*, Veterem *Budam*, vbi palatium, a MATTHIA excitatum, possidebat, accessit, eo quidem consilio, vt, quoad liceret, sibi, causæque suæ, velificaretur. *Budam* tamen nouam, ascendere verita est, ne, si inuito rege eo venisset, parum honeste cogeretur retrocedere. Interim, multi ad eam principes, quos ipsa sibi, promissis & muneribus, obstrinxerat, officii significandi gratia, commigrabant. Rex, vix adduci potuit, vt eam semel interuiferet. Quam ob rem, delusam se videns dolensque, septimo post die, quam venerat, *Strigonium* rediit, & a patre *Ferdinando*, vti per legatum, quid de nuptiis sentiret *Wladislaus*, exploraret, maiorem in modum petiit. Atque aderat sane, ad Calendas fere Iunii, *Andreas Caraffa*, vir summo loco natus, qui id, omni adhibito artificio, præstaret; sed, qui tamen, diu pertentato regis animo, nihil effecit aliud, quam vt responsum ferret: se, quid de reginæ coniugio sentiat, proxime, per legatum, FERDINANDO expositurum. Ea legatio, *Antonio*, Nitriensi episcopo, demandata fuit. qui salutato *Alexandro VI. Pont. Max.* Idibus Octobris, *Neapolim* peruenit. Sterilitatem reginæ, patres, ne consummaretur matrimonium, obtendebant; aliud, credo, ne id quoque fileamus, WLADISLAUS in animo habuit. Intercesserat ei, cum femina, intimior, quam pro vidua, familiaritas, forte, vt experimento addisceret, possetne, & sibi liberos, & regno successorem ex *Beatrice* procreare. Cum ergo a Pontifice Max. cui rem arcanam, aperuerat *Beatrix*, acrius id sibi, & cum censuræ ecclesiasticæ interminatione, exprobraretur; fastidire primum, mox auersari, denique prorsus respuere *Beatricem*, tamquam quæ pronubos amores, ceu insolens ac vetitum pignus quoddam matrimonii, Pontifici propalasset. Habemus litteras, quibus WLADISLAUS, eam ob rem, seuerè corripiebatur, sic autem ineunt: *Charissime*

Beatricis,
ob matri-
monium
reginæ, in-
quies:

Alexan-
dri VI. ea
de re, se-
uiores ad
regem lit-
tera.

in Christo Fili noster! sæpius Maiestatem Tuam, de Venerabili fratrum nostrorum, Sanctæ Ecclesiæ Romanæ Cardinalium consilio, tum litteris, tum per bonæ memoriæ Vrsūm, episcopum Sc. Nuncium Apostolicum ad Tuam Maiestatem, paterna monitione hortati sumus, vt Charissimam in Christo filiam nostram, Beatricem, de Arragonia, clara memoriæ,

MATTHIAE, *Hungarie Regis, relictam; cum qua, ut ipsa adserit, matrimonium per verba de presenti, legitime contraxisti, ac carnali copula, consummasti, in uxorem traduceres. reliqua. Sed, frustra fuit, iusta hæc Pontificis (g.) monitio. Nos, ad urbem redeamus, ob mentionem Beatricis, tantisper relictam.*

§. XXVII.

Wladislai
desidia, Bu-
da noxia:

Felix iam *Buda* futura erat, nisi desidem regem, gremio accepisset. WLADISLAVS enim vero, pacato foris, atque domi, regno, ad vitium usque, paci & otio deditus: uti gentem fere imbellem fecit; ita *Budam*, nuper, quasi *Martis* quoddam templum, conuertit in officinam, omnis generis libidinum: non, quod eis se traderet ipse, erat enim castigati moris quam studiosissimus; sed, quod nimia remissione animi, atque indulgentia, veternum Hungaris induceret. qua demum re fiebat, ut otia, quæ cum rege molliter agebant, pro suo quisque ingenio, simultatibus hi, atque apertis odiis, rapinis & violentiæ illi; illi, gulæ, luxui, & abdomini, impenderent. Ita gens fortissima, vnus regis cessatione, propemodum desciuit, a nupera virtute bellica: ut verum sit illud, quod est in parcemia: *In molli carne, vermes nasci*; hoc est, vitiorum monstra, quæ rempublicam exedunt, ad intima viscera. Alioquin, lubenter *Budæ* residebat WLADISLAVS, neque digrediebatur hinc, nisi, vel animi causâ, vel metu pestilentiæ. Ac primo quidem, *Leathontense*, cum fratre *Alberto*, colloquium, regem hinc auocarât: iter inde, per *Transiluaniam*, & *Hungariæ* inferioris fines, institutum a rege est (b.): *Sigismundo*, *Quinqueecclesiensi*, & *Stephano*, *Syrmieniensi*, episcopis, cum *Blasio*, arcis præfecto, *Budæ* relicti, ut se absente, regni caput, administrarent. Annus, ea regis peregrinatione, extractus fuit; ob bellum, quod aduersus *Laurentium*, ducem *Uilakiensem*, frana tunc mordentem, *Bertholdi Drigffii* ductu, gerendum fuerat. Rebus tandem, ex animi sententia, confectis, debellatoque *Laurentio*, per *Bátham*, *Sexardiã*, *Albanque Regalem*, primis Aprilis diebus, *Budam*, WLADISLAVS reuertitur, atque *Turcarum* hic legatos reperit, decennales inducias poscentes. Dum rex ab vrbe absuit, atque *Bácsiæ* potissimum diuersabatur, ostentum, prorsus inusitatum, ac *Budæ* nostræ ominosum creditum, de cælo adparuisse, BONFINIVS (i.) auctor est: *His diebus, inquit, mirificum, in cælo, ostentum adparuit. quod nos, ab iis, qui viderunt, auditum, nullo modo, prætermittendum duximus.* Nicolaus, *Sigismundi* quæstoris familiaris, *Buda*, ad regem, dominumque suum properans, in villa, cui *Solita* (lege *Solth*) nomen est, magna in aere luce, cum ingenti fragore, ocu-

lubenter
isthic sedes
habuit:

ostentum
Budæ ho-
morificum:

g.) Leges BONFINIVS, Decade v. Lib. II. extremo, p. 702. & Lib. III. p. 711, 43. ISTVANEFFVS, Lib. II. p. 23. & 24. & Lib. III. p. 44. I. LYDOVICVM TVELRONEM, Lib. V. p. 122.

b.) BONFINIVS loco cit. Lib. III. p. 713, 22. ISTVANEFFVS, Lib. III. p. 33, 35. EUNICHOC, anno MCCCXXII.

i.) Decade v. Lib. V. p. 720, 10.

MÁTYÁSNAK, Magyarország királyának özvegyét, akivel, mint ő maga állítja, szóban törvényesen házasságot kötöttél s testi érintkezéssel konzummáltad is, vedd feleségül." Stb. Hiába volt azonban a pápának ez az igazságos figyelmeztetése (g.). S most térjünk vissza a városhoz, melyet *Beatrix* említése miatt kisideig odahagyunk.

XXVII. §

Most már boldog lehetett volna *Buda*, ha nem egy tunya királyt fogadott volna a kebelébe. ULÁSZLÓ ugyanis, miután az ország kül- és belügyeit elrendezte, szinte már vétkes módon békességre és nyugalomra adta a fejét; ahogy a népet magát kihíján harciatlanná tette, úgy *Budát* is, mely minap még mintegy *Mars* temploma volt, mindenféle érzéki gyönyörűségek műhelyévé változtatta. Nem mintha ő maga ezekbe belemerült volna – hiszen nagyon is törekedett a szigorú erkölcsre – hanem mert túlzottan elnéző, engedékeny magatartása restségbe züllesztette a magyarokat. S ennek az lett az eredménye, hogy ráérő idejüket, melyet a királylyal együtt puhány módon töltöttek / vertek el, ki-ki a maga jelleme szerint vetelkedésre, nyílt ellenségeskedésre, mások rablásra és erőszakoskodásra, ismét mások ivásra, fényűzésre és evésre használták. Így ez az igen bátor nép egyetlen király henyése miatt majdhogy nem elfelejtette hajdani hadi erényeit. Most is igazolódott a mondás: *Lágy húsban nőnek a férgek*, vagyis azok a szörnyűséges vétkek, melyek az államot teljesen fölemésztik. Egyébként ULÁSZLÓ szívesen székelt *Budán*, s nem is távozott el innen, csak pihenésre vagy a dögvéztől való félelmében. Első alkalommal a fivérével, *Alberttal Lőcsén* tartott megbeszélés szóltotta el innen a királyt. A király *Budáról Erdélyen s Magyarországnak déli vidékein* át vette útját *Lőcse* felé (h.). *Budán Zsigmond* pécsi és *István* szerémi püspököt hagyta *Balázs* várnaggyal együtt, hogy távollétében igazgassák az ország fővárosát. Ez az év a király utazgatásával telt el, a háború miatt, melyet az akkoriban lázadó *Újlaki Lőrinc* herceg ellen, *Drágffy Bertold* vezetésével kellett viselnie. Miután szándéka szerint mindent elintézett s legyőzte *Lőrincet*, *Bátán*, *Szekszárdon* s *Fehérváron* keresztül április első napjaiban visszatér ULÁSZLÓ *Budára* és itt találja a törökök követéit, akik tízéves fegyverszünetet kértek. Míg a király távol volt a várostól s leginkább *Bácsban* tartózkodott, egy teljességgel szokatlan a *Budánkra* nézve sokat sejtető csodajel tűnt föl égen. BONFINI (i.) írja: „Ezekben a napokban csodajel tűnt föl az égen, amiről szemtanúktól hallottunk, és semmiképpen nem akarjuk elhallgatni. Miklós, Zsigmond kincstartó embere, *Budáról a királyhoz s gazdájához igyekezett, mikor egy faluban, melynek neve Solita* (olvasd: *Solt*) *a levegőben nagy fényt látott, s hatalmas robajt hallott,*

Ulászló tunyasága Budára nézve káros.

Szívesen tartotta itt a székhelyét.

A Budát megtisztelő csodajel.

g.) Olvasd BONFINIT, V.decas, II. könyv vége, 702.l. és III. könyv 711.l.,43: ISTVÁNFY, II. könyv,23. és 24.l., és III.könyv, 44.l.,1: LUDOVICUS TUBERO-T, V.könyv, 122.l.

h.) BONFINI, i.h. III.könyv, 713.l., 22: ISTVÁNFY, III.könyv, 33.l., 33. Ez az esemény 1493-ban történt.

i.) V.decas, V.könyv, 723.l., 10.

I. RÉSZ. BUDA VÁROS TÖRTÉNETE. I. IDŐSZAK.

A városban
járvány dühög.

a szokatlan eseménytől megrémülve hirtelen a földre vetette magát, majd föltekintvén az égre a BOLDOGSÁGOS SZŰZ képmását látta, amint Fiával együtt, ragyogó felhőtől körülvéve ereszkedik alá a levegőben, s Buda felé tart. Azonnal jelezte is egy csehnek s feleségének, a fogadósnénak, valamint a saját kocsisának, szent félelemmel eltelve. Mikor erről beszámolt a királynak s Zsigmondnak, mindkettő hatalmas ámulatba esett. Ez volt ugyanis az Istenszülő Szűz fogantatásának ünnepnapja, amit aztán később a magyarok mindig nagy dhítattal ünnepeltek meg.” Ám az 1496. esztendőben a dögvész ismét elűzte a királyt a városból. Először Zsámbék mezővárosához közel, a Vértes hegység nagy kiterjedésű erdeibe távozott, s itt majdnem az egész nyarat vadászattal s madarászással verte el. Majd mivel közeledett az év vége és az időjárás hűvösebbre fordult, Csanádra, Szegedre, Bácsba távozott, majd innen elkanyarodott, s a Dráván átkelve csekély létszámú kíséretével meglátogatta Verőcét, Babócsát, Sopront, végül Pozsonynak vette útját, majd miután itt a csehek és a morvák számára országgyűlést tartott, a következő évben jó egészségben (k.) visszatért Budára, mivel követei útján megtudta, hogy ott már megszűnt a dögvész.

XXVIII. §

Ismét országgyűlést tartanak Budán. Ezen a király elutasítja a Beatrixszal való házasságot.

Az asszony méltatlankodása emiatt.

Miután a ragályos járvány alábbhagyott, Budán 1497-ben ismét országgyűlést tartottak. S itt a király ország-világ színe előtt visszautasította a Beatrixszal kötendő házasságot. Bevallotta ugyan, hogy szavát adta neki, – s ezt meg is tartotta volna, ha Beatrix is tartotta volna magát a kialakult feltételekhez. Most viszont, mivel ő az oka annak, hogy – Miksával való titkos szövetkezése miatt – elveszett Ausztria, továbbá pedig mivel már igen csak öregedik s már azelőtt is öreges volt, nem akarja magát a házassággal hálóba keríteni, hacsak a rendek nem akarják ezt tőle. A gyűlésnek tetszett a király nyílt beszéde és elhatározása; a rendek követek útján minderről értesítették a királynét. Majd miután megkérdezték véleményét, a király kijelentette, hogy fel óhajtja állítani azt az adófajtát, amelyet a magyarok dikának neveznek. Mivel azonban az országgyűlés szembehelyezkedett vele, semmit nem ért el, sőt kénytelen volt hallgatni a rendek morgolódását is, s mind a nép, mind az előkelők szívét nagyon elidegenítette magától. Ennélfogva dolga végezetlenül távozott. BEATRIX pedig, értesülve a határozatról, mely szerint visszautasították a házasságot, asszonyi dühvel örvengött ULÁSZLÓ ellen, és súlyos szidalmakkal és átkozódással illette és mindenféle szörnyűséget kívánt neki, mert – úgymond – bőbeszédű és hamis ígéretésekkel, hamis esküvel becsapta, istentelen módon kijátszotta s az egész világ előtt gúny tárgyává tette. Azt mondta, hogy e hálátlan és álnok ember országából rövidesen el fog távozni. S vigyázzon a király, nehogy esküszegéséért, akkor bűnhődjön, mikor már nem marad lehetőség az orvoslásra. Hiszen:

Kinézete.

Szeme hogy forog haragvón
S felakad; s fejét a büszke

k.) BONFINI, I.h. 731.l., 9.; ISTVÁNFY, u.o. 45.l., 22.

oculis auribusque suis obiecta, repente rei nouitate exterritus, in terram procubuit, suspiciensque inde in calum, B. VIRGINIS speciem, cum filio, nimbo fulgentissimo circumfusam, per aera descendentem, & Budam versus cursum intendentem, vidit: idque statim, Bohemo cuidam, & uxori eius hospiti, & aurigae suo, venerabundus ostendit. Quod, ubi regi, & Sigismundo, retulit, magna utrumque admiratione adfecit. Is dies erat, qui Deipara virginis conceptioni dicatus est. quam postea semper Hungari religiosus coluerunt. Sed, regem, anno MCCCCXCVI. pestilentia, vrbe iterum depulit. Ac primo quidem, in siluas *Vértessias*, prope *Sámbocum* oppidum, longe lateque patentem, secessit, ibique, venando & aucupando, totam fere ætatem, transmisit. Postea, tempestate, ex inclinantis anni ingenio, detepescente, *Csánadinum*, *Szegedinum*, *Bácsiam*, inde, flexo itinere, superatoque Drauo, *Veruciam*, *Babocsiam*, *Sopronium*, cum exili comitatu, inuisens, vltimo, *Pisónium* accessit, habitoque isthic, *Bohemorum*, & *Morauorum*, comitio, *Budam*, quod remisisse illic pestilentiam, per nuncios didicerat, anno sequente, incolumis (k.) rediit.

pestilens in
vrbe con-
sagio.

§. XXVIII.

Contagione sopita, nouis comitiis, anno MCCCCXCVII. *Buda* frequenterabatur. Ibi vero, palam, nuptiis *Beatricis*, rex nuncium misit, plane confessus: verba se ei dedisse, quorum obseruantissimus fuisset, si *Beatrix* quoque, steterit pactis conditionibus. Nunc, quando amissæ *Austriæ*, ob clandestina, quæ cum *Maximiliano*, sedulo conferebat, consilia, auctor esset; ætate, præterea, ad senium vergente, atque ante iam effoeta; nuptiis eius, nisi ita vellent Ordines, se irretire nolle. Placuit concilio, aperta hæc regis mens, ac destinatio. quam, ne ignoraret regina, missis ad eam nunciis, Ordines efficiendum putauere. Tunc, & tributum illud genus, quod *Dicam* vocant Hungari, rogatis sententiis, instaurari rex cupiebat. Sed, comitio contraeunte, nec quidquam profecit; quinimmo, obmurmurationes Statuum audire coactus, multum a se, & populi, & procerum animos, alienauit. Proinde, re infecta, discessum est. At, *BEATRIX*, repudiatarum nuptiarum sententia cognita, femineo furore, in *VLADISLAVM* debacchari, grauissimis cum probris, & execrationibus proscindere, dira omnia imprecari; quod se prolixis, & falsis pollicitationibus, periuriisque, deceptam, illusamque nefarie, toti orbi, deridendam propinasset: breui se, ex ingrati, & perfidi hominis regno, excessuram; videret ipse, ne periurii poenas, tunc ferret, cum nullus remedio locus superabit. Nempe:

Nomen ite-
rum comi-
tia Budæ
celebran-
tur: quibus
rex Beatri-
cis nuptiis
renuncia-
uit.

femina
hinc com-
cepta in-
dignatio.

Vultus, citatus ira
Riget: & caput feroci

sim icon:

Gg 2

Qua

*Quatiens superba motu :
 Regi minatur ultro.
 Quis credat exsulantem ?
 Flagrant genæ rubentes,
 Pallor fugat ruborem ,
 Nullum vagante forma
 Seruat diu colorem.
 Huc fert pedes & illuc,
 Vt tygris orba gnatis ,
 Frenare nescit iras
 Medea . non amores.
 Nunc ira amorque , causam
 Iunxere (l.)*

Ad hunc modum , feminæ iniquitas , se ipsam perdidit : quippe quæ , viuente adhuc MATTHIA , nunc Maximiliano , nunc Wladislao , se & regnum , occultis consiliis , deferre laborabat : iam , spreta ab utroque , & neglecta , solum cogebatur vertere . Adeo , primus ille BEATRICIS in Hungariam aduentus , non respondit emigrationi . Deas tunc , ex ea , BONFINIUS , plures finxerat ; nunc , SENECAE illo , adloquatur discedentem , oportet :

*Heus Tu malorum machinatrix facinorum !
 Cui feminea nequitia , ad audendum omnia ,
 Virile robur , nulla famæ memoria est.
 Egredere , purga regna ! letales simul
 Tecum aufer herbas : libera ciues metu.
 Alia sedens tellure , sollicita Deos (m.)*

*ex Hungaria
 discessum,
 & mors :*

Certe enim , pœnas , cum intempestiux ambitionis suæ , tum ingrati , aduersus maritum , atque huius filium , Iohannem , animi , dedisse visa est . *Nec multo post , rebus in Pannonia dispositis , neque conuento Wladislao , in Italiam concessit , ibique , uti est apud ISTVÁNFFYVM , occupato , a Gallis , Neapolitano regno , Friderici regis , patris sui , ac totius domus Arragonicæ , quæ centum & amplius , annis , steterat , miseris ruineque interfuit , posteaque in arce Aenariæ insule , quam olim Pithecusas , nunc Isclam vocant , vitam (n.) cum morte commutauit .* Atque iste , feminæ , sua ætate doctissimæ , & de vrbe , atque regia Budensi , (si demas , inuictam peregrinitatem , & cum hac , nullum non genus illecebrarum ;) præclare meritæ , exitus fuit . Neque enim , nisi , qua precibus , qua exemplo Itatorum , MATTHIAM induxisset , Bude ornandæ , tantum , & temporis , & impensæ daturum fuisse Regem , vulgo creditum . Profecto autem , haud impune abiit Wladislao , reginam , ad eum modum delusisse . Sunt , qui indignam rege egestatem ,

*Wladislai
 panna.*

l.) SENECA , Medea , versu 851.
 m.) Loco citato , versu 266.

n.) Euenit hoc , anno MCCCXCVIII . adeoque altero , post excessum , ex Pannonia .

*Szilajon felütve rázza,
Fenyegetve még királyt is!
Ki hinné: száműzött?
Pirulva lángol arca,
S a pirt elúzi fűzöld:
Orcája váltogatva
Színét, soká nem őrzi.
Fel és alá rohangál,
Akár a kölyke-fosztott
Tigris, befutva bőszen
Ganges vadonjait.
Nem oltva sem haragját
Medea, sem szerelmét:
Haragja és szerelme
Most összefog. (l.)*

Így pusztította el önmagát az asszonyi gonoszság, hiszen még MÁTYÁS életében azon mesterkedett, hogy hol *Miksának*, hol *Ulászlónak* játssza át titkos cselszövéssel magát és az országot. S most, mindkettőtől megvetetten s mellőzve mehetett, amerre látott. Bizony, mennyire más volt BEATRIXNAK Magyarországra jövetele, mint kényszerű eltávóztatása. Akkor BONFINI nem is egy istennő alakját rajzolta meg róla, most pedig távoztakor SENECA szavaival kellene megszólítania:

*Te, csak te, csúfos gáztettek kovácsa, te
merészelsz minden rosszat, férfimód erős,
asszony létedre, s hírnevedre mit sem adsz.
Eredj, pusztulj az országból, halálhozó,
Füveid vigyed, polgárim ne rettegetsd:
Más földön élj, izgatni istenségeket. (m.)*

Bizony, úgy látszott, megbűnhődött féktelen becsvágya és férje meg annak fia, János iránt hálátlan lelke miatt. „Nem sokkal később, miután dolgait, Magyarországon elrendezte, s még csak nem is találkozott ULÁSZLÓVAL, Itáliába távozott, s itt”, ahogy ISTVÁNFYFYNÁL olvassuk, „mivel a franciák elfoglalták nagybátyja Frigyes király, és az egész aragóniai ház nápolyi királyságát (ez a ház több, mint száz évig állt fönn), szenvedő részese lett a szerencsétlenségnek s az összeomlásnak, s majd Aenaria szigetének várába, melyet hajdan Pithecusának, ma Isola d'Ischiának hívnak, életét (n.) halálra cserélte.” S ez volt a halála ennek a maga korában igen művelt, Buda városával és a királyi palotával szemben sok érdemet szerzett asszonynak (ha leszámítjuk az ide behozott idegen szokásokat s az ezekkel járó, bűnre csábító dolgokat). Általános a vélemény, hogy csupán a sok könnyörgéssel illetve az olaszok példájával vette rá MÁTYÁST, hogy Buda ékesítésére oly sok időt s költséget pazaroljon. S bizony, ULÁSZLÓ sem kerülte el a büntetését, hogy a királynét ilyen módon becsapta. Vannak, akik a királyhoz méltatlan nélkülözést

Magyarországról való távoztatása és halála.

Ulászló bűnhődése.

l.) SENECA, Medea, a 851. sortól. [Ford. Kárpáti Csilla.]

m.) I.h., a 266. sortól. [Ford. Kárpáti Csilla.]

n.) Ez az eset 1498-ban, tehát a Magyarországból való távoztatást követő évben történt.

I. RÉSZ. BUDA VÁROS TÖRTÉNETE. I. IDŐSZAK.

övéi gyűlölködését s fiának, *Lajosnak* szerencsétlen sorsát erre a bűnre vezetik vissza, hogy visszautasította *Beatrixot*. Ebből következőleg sokan úgy vélekedtek, hogy bárcsak gyermektelenül halt volna meg ULÁSZLÓ, még ha apa is lett, — mivel fia, LAJOS a saját és az övéi hibájából teljességgel romlásba döntötte Magyarországot. Mi boldognak tarthatjuk, hogy ANNÁT maga után hagyta, hiszen az ő házasságának köszönheti Magyarország az üdvét. Egyébként nagyon helytelenül írja OVIDIUS (o.):

*Iuppiter esküszegő szeretőkre mosolyogva tekint le,
S déli szelek szárnyán küldi tovább szavukat.
Esküdt ő maga is hamisan Iunónak a Styxre,
S nem veszi rossz néven, hogyha ma más tesz ilyet.*

XXIX. §

A budaiak kegyetlenkedése a zsidók ellen.

Alig hogy szétoszlott a most említett országgyűlés, mikor egy újabb zavargás dűlta föl a *budaiak* békéjét és egymás ellen ingerelte a tanácsbélieket és a köznépet, akik régtől fogva vetélkedtek egymással. *Keresztény* legények történetesen zavargást keltettek a *zsidók* utcájában; illetlen szemérmertlenséggel ajtajaik előtt lármáztak és ablaküvegeiket meggondolatlanul betördösték. Mikor a *zsidók* erejükhez képest megpróbálták őket eltávolítani, a csőcselék roppant nagy számban sereglett össze és támadt rájuk, — leginkább azok, akik szegénységük miatt a zsákmány s rablás reményében bármilyen gaztetre kaphatók. Mikor ezt a csődületet az *egri* püspöknek a házból kirohanó emberei valamimódon megpróbálták lecsillapítani, csak fokozták azt, s még jobban fölizgatták a népet, mert általános volt a vélemény, hogy az *egri* püspök az értelmi szerzője az adó kirovásának, s mert az előző évben emberei, akiket azért küldött, hogy a *zsidókat* megvédelmezzék a bántalmazásoktól, három *keresztény* fiatalembert megöltek. A zűrzavar egészen az éjszakáig elhúzódott, míg végül néhány főrangú közbelépésére lecsillapodott, s ez véget vetett a rablásnak. Másnap virradatkor azonban sokan, részint az előző napi nem túl szerencsés összecsapás miatti dühükben, részint a most biztosabb zsákmány reményétől csábítva, újra támadást intéztek a *zsidó* házak ellen; a tömeg óráról-óra-ra növekedett, s a *zsidók* ajtajait, kapuit betörve benyomultak házaikba, széthordták holmijukat, a zálogtárgyakat elvitték, s rávetették magukat az arany-és ezüst edényekre, aranyszövésű selyemruhákra. Mások távolabb helyezkedtek el a házaktól, s mintegy állást alakítva ki, a zsákmánnyal távozó embereket megtámadták (lévén hogy ezt biztonságosabbnak gondolták), s ez a város különböző részein újabb zavargásokat szított. S hogy a fölfordulás még nagyobb legyen, az előkelők emberei, akik a király és uraik parancsára a zendülés elfojtására rohantak elő, ugyanúgy nekiláttak a házak kifosztásához, és csak annál hevesebben folytatták a dúlást, azzal ürüggyel, hogy éppen azt fékezik meg. Ezért az egész városon uralkodó rémületben és a szinte már általános veszedelem közepette a király úgy vélte, hogy a legvégső orvossághoz kell fordulnia, és leküldte a palotaőrsg kapitányát a testőrcsapattal.

Súlyos büntetések árán csillapodik le.

o.) A szerelem művészete, I.könyv, 633.sortól. [Ford. Gáspár Endre.]

rem, suorum odia, & filii *Ludouici*, funestissima fata, ab hoc, reiectæ *Beatricis* crimine, arcessant. Atque opinabantur sane multi, proinde futurum fuisse, improlis, aut pater, decessisset *Wladislavs*, quando filius *Lvdovicvs*, sua, suorumque culpa, penitus perdidit Hungariam. Nos, felicem existimamus, quod *ANNAM* reliquerit, cuius nuptiis, salutem suam debet Hungaria. Alioquin, pessime *OVIDIUS (o.)*:

*Iupiter ex alto, periuria ridet amantum,
Et iubet Aeolios irrita ferre notos,
Per Styga Lunoni falsum iurare solebat
Iupiter: exemplo, nunc fauet ipse suo.*

§. XXIIX.

Vix comitium, quod nunc memorauimus, dissitum est, cum noua seditio, res *Budensium* perturbat, & patres, plebemque, veteribus simultatibus laborantes, committit. Tumultus a *Christianis* pueris, in vico *Iudeorum*, casu est excitatus, indecora nimis petulantia, in eorum ianuas insultantibus, ac vitrea fenestrarum specilla, temere lacerantibus. Quos, cum submouere *Iudei*, pro viribus, instituisent, ingentem aduersus se, humilium hominum multitudinem, concitarunt. eorum maxime, qui re familiari impediti, facile, spe prædæ, & rapinarum, ad quodcunque flagitium, adducuntur. Quem tumultum, cum domo egressi familiares *Agriensis*, quoquo possent modo, sedare vellent, maiorem multo, incitatioemque fecerunt: quippe, irritatis plebis animis, quod *Agriensis*, imponendæ dicæ, vulgo auctor existimaretur, ac, superiore item anno, familiares eius, ad propulsandas *Iudeorum* iniurias missi, mortem, tribus *Christianis* adolescentibus, intulissent. Rixa, vsque ad noctem perducta, aliquorum regulorum intercurfu, demum sedata, repressæque sunt rapinæ. Illucescente autem die, multi, partim, superioris lucis, parum secunda pugna, incensi, partim spe certioris prædæ, illecti, *Iudaicarum* ædium oppugnationem, renouant, crescenteque, in horas, multitudine, in eorum tecta, valuis ianisque refractis, illapsi, supellectilem diripiunt, pignora asportant, vasis aureis, argenteisque, vestibis sericis, auroque intextis, manus iniiciunt. Alii, longe ab ædibus, quasi in statione locati, abeuntes cum præda homines, opportuniore consilio, adgressi, nouum, diuersis in partibus vrbis, tumultum, spoliandorum illorum causa, miscent: &, quod tumultum magis augebat, familiares procerum, qui regis, dominorumque suorum iussu, ad reprimendum tumultum, concurrerant, pariter, ad ædium populationem conuersi, iniurias, quas se abigere simulabant, vehementius inferebant. Quare, in tanta, totius vrbis, trepidatione, & vniuerso omnium prope periculo, rex, ad summum remedium deueniendum ratus, præfectum aulæ, cum prætorianorum cohorte,

*Sauities
Buden-
sium in
Iudaos:*

*praesentissi-
mis suppli-
ciis sedatur:*

G g 3

im-

immittit. qui, cum vnum alterumue abreptum subito, inspectantibus ceteris, obruncasset; reliquos omnes, facile imminentis supplicii terrore, continuit. Longius autem, in plebem, rex inuehi non est ausus, ne eius animos, in pontifices, tributorum, vti credebatur vulgo, auctores, incitaret acrius, atque ex seditione, seditionem multo atrociorer fereret. Adeo, prona, ad tumultuandum plebs *Budensum* fuit. quod eo plus habet admirationis, quia in regis, procerum atque antistitum, conspectu fiebat. Nempe, contemni iam rex coeperat, sufflantibus odium optimatibus: præfulibus autem, in plebe, eo minus fuit auctoritatis, quo magis constabat, non tam eos, mysteriorum faciendorum, quam rei auctitandæ cura, tangi. Verbo, in ruinam res Hungaricæ, inclinabant, quam hi animorum motus, quodammodo præfagire, existimati sunt.

§. XXX.

Pacatiora annus sequens, MCCCCXCVIII. dedit, fecitque *Budam* hospitio, SIGISMVNDI, regis Poloniae, illustriorem. *Inter hac negotia*, inquit ISTVÁNFYVS (p.), *Sigismundus, Wladislai germanus frater, cui Glogouium, & Opauiam dederat, iisdem fere conditionibus, quibus eas, antea Albertus habuerat, Budam venit, ibique, per aliquot menses, cum rege fratre, coniunctissime vixit, & utriusque Silesia, & Lusatia praefecturas gubernandas, obtinuit. quas, usque ad illud tempus, quo regnum Polonia adeptus est, summa aequitate rexit, ac tutatus est.* Dolendum est omnino, nihil, de ea SIGISMVNDI, apud fratrem, diuersatione, scriptores, præter nudam mentionem, in litteras retulisse. Credimus enim, menses illos, non abiisse regibus, sine oblectamentis, & quod est reliquum, augusti conuictus. Nihil inde gestum *Buda* est, valde memorandum, vsque ad annum MDI. Tum vero WLADISLAVS, prope Quinquagenarius, ANNAM, *Aquitanam*, regii sanguinis virginem, vxorem duxerat. Itinere, ea, per *Salassos, & Allobroges*, in *Italiam* facto, *Venetias* accessit: vbi, a *Petro, Lauradano Duce*, senatuque Veneto, splendide ac magnifice excepta, muneribusque, regia dignis sponsa, excolta fuit. *Budam* deinde, emensis itineribus aduenit. Peractæ sunt nuptiæ, regali festiuoque luxu; sed quem nuspiam, si factam ab ISTVÁNFYVO mentionem excipias, memorauerunt scriptores. Id, felicitum nuptiarum indicio fuit; quod anno, nondum exacto, cognominem sibi filiam, regina enixa sit. cuius demum nuptiæ, quas cum FERDINANDO I. celebrauerat, cæso, ad Mohácssum LVDOVICO II. perpetuitatem Hungariæ, conciliauere. Vix autem lustrum, eo matrimonio, perfruitus est, WLADISLAVS, cum ANNA, edito in lucem *Ludouico*, ex partus doloribus, supremum diem *Buda* obiit. Meminit rem ISTVÁNFYVS (q.): *Cum regina uterum gereret, puerum peperit, incredibili patris letitia, quem in gratiam, memoriam*

Sigismundus, Polonia Rex, Budam co-
cedit:

nuptia
Wladislai, cum
Anna
Aquitani-
ca, Budæ
celebrata:

mors regi-
na:

ez aztán hirtelen egy-kettőt elkapott, s a többiek szeme láttára fölkoncolt, a többi pedig mind megzabolázta a fejük felett lebegő büntetés félelmével. A király azonban nem mert a néppel szemben tovább menni, nehogy még inkább a főpapok ellen hangolja, (akiket általánosan az adók értelmi szerzőinek tartottak), s a lázadás után még véresebb lázadást támasszon. Ennyire hajlamos volt a *budai* köznép a zavargásra, – amit annál is inkább furcsállni kell, mivelhogy a király, az előkelők és a főpapok szeme láttára történt. Ekkortájt már kezdték megvetni a királyt, hiszen maguk a főnemesek szították ellene a gyűlöletet. A főpapoknak pedig annál kevesebb volt a tekintélye a köznép előtt, minél inkább nyilvánvaló lett, hogy nem annyira szent szolgálattal, mint inkább azzal foglalkoznak, hogy megtollasodjanak. Egy szóval, Magyarország ügyei az összeomlás felé kezdtek tartani, – valamiképpen ezt érzékelték jó előre ezek a szenvedélyes megmozdulások is.

XXX. §

Az 1498. esztendő nyugodalmasabb időt hozott, és ZSIGMOND lengyel király vendégeskedésével *Budát* is ékezebbé tette. „*Ezen ügyek közepette*”, írja ISTVÁNFFY (p.), „*Zsigmond, Ulászló édestestvére, akinek Glogówt és Opavát adta ugyanolyan feltételekkel, mint ahogy azelőtt Albert birtokában voltak, Budára jött, s itt királyi fivérével együtt néhány hónapon át sülve-főve együtt volt, s megkapta a két Szilézia és Lausitz kormányzását, melyeket egészen addig az időig, míg a lengyel királyságot megszerezte, igazságosan kormányzott s megvédett*”. Nagyon sajnáljuk, hogy ZSIGMONDNAK fivérével való időzéséről az írók pusztán említésen kívül semmit nem közölnek. Azt hisszük ugyanis, hogy azokat a hónapokat a királyok szórakozásokkal s fejedelmi lakomákkal töltötték el. Egészen 1501-ig semmi említésre méltó nem történt *Budán*. Akkor viszont ULÁSZLÓ, aki akkor közel ötven éves volt, feleségül vette a királyi vérből származó *aquitániai ANNÁT*. A hajdani *salassuszok* és az *allobroxok* földjén át utazott *Velencébe*, ahol *Lorettói Péter dozsé* a velencei tanáccsal együtt fényes és nagyszerű fogadásban részesítette, és királyi menyasszonyhoz méltó ajándékokkal tisztelte meg. Végül (ugyanazt) az utat megtéve *Budára* visszatért. Az esküvőt királyhoz illő, ünnepi fényűzéssel tartották meg, erről azonban sehol nem emlékeznek meg az írók, kivéve ISTVÁNFFY megjegyzését. A házasság sikeres voltát az jelezte, hogy nem egészen egy év múltán a királyné leánygyermeket hozott a világra, akinek szintén az *Anna* nevet adták. Végül is az I. FERDINÁND DAL kötétt házassága, II. LAJOSNAK Mohácsnál történt eleste után, biztosította Magyarországnak a folyamatosságot. Alig töltött öt évet ebben a házasságban ULÁSZLÓ, mikor ANNA fiát, *Lajost* világra hozva. *Budán* belehalt a szülési fájdalmakba. Megemlékezik erről az esetről ISTVÁNFFY (q.): „*Mikor érkezett a szülés napja, a királyné fiút szült az apja igen nagy örömeire. Rokona, Lajos francia király iránti tisztelettel, s annak az emlékére Lajosnak nevezték el.*”

Zsigmond
lengyel király
Budára
látogat.

Ulászló eskü-
vőjét aquitá-
niai Annával
Budán tartja.

A királyné
halála.

p.) III.könyv. 45.l.,18.

q.) IV.könyv, 53.l.,14.

I. RÉSZ. BUDA VÁROS TÖRTÉNETE. I. IDŐSZAK.

Különféle játékokat tartottak, még csatajátékokat is. A játékokban fegyveres csapatok össze nagy nekikészülődéssel s mindenféle pompa felvonultatásával. A látványosságra mindenünnen összesereglettek a szomszédban lakó lengyelek s csehek, nagyrészt ők vettek részt az ünnepségben. De – ilyen forgandó az emberi szerencse – az örömet hirtelen gyászba fordította a gyermekágyas asszony néhány nappal később bekövetkezett halála, melyet a heves szülési fájdalmak idéztek elő.” Ugyanezidőtájt a rendek tétlenségre értelmezték a király békés törekvéseit s Rákos mezején kiadták azt a baljós oklevelet, melyben a legszigorúbban megtiltották, hogy ha ULÁSZLÓ örökös nélkül halna meg, idegen nemzetbeli királyt válasszanak. Ezt az elhatározást ugyan közbeszakította Lajos megszületése, ám a király iránt már egyszer megfogalmazott elutasítás megmaradt a magyarok lelkében.

A király lenézése.

XXXI. §

Magyarország és Buda bukásának okai.

Herberstein szavait idézzük.

Akkor aztán végül hanyatlani kezdtek a Magyarország dolgai, mivel a király elleni gyűlölet, a rendek közötti kölcsönös széthúzás és az addig hallatlan fényűzés tévútra vezette az előkelőket. Budát nem királyi székhelynek, hanem mindenféle kicsapongás gyakorlóterének nevezhetted volna. Minden értelmes ember megjósolhatta mind Magyarország egészének, mind Budának a vesztét. Hasznos volt meghallgatni SIGMUND HERBERSTEINT, FERDINÁND királynak a magyarokhoz küldött követét, aki súlyos szavakkal írta le Magyarország bajait. „MÁTYÁS KIRÁLY”, írja, „nem született királyi vérből, s nem is volt valami híres ősi hercegi vagy fejedelmi családfája, mégis nem csak a neve volt király, hanem tetteivel is bizonyította, hogy valóban az. Nem csak a török szultánnak állt bátran ellen, annak igen súlyos betöréseit legyőzhetetlenül feltartva, hanem még magának a római császárnak s Csehország meg Lengyelország királyainak is nehézségeket okozott s végül minden szomszédja rettegett tőle. S amiképpen ennek a királynak erénye és ragyogó tettei révén a magyar királyság még a király életében a hatalom csúcsára jutott, éppúgy annak halála után hanyatlani kezdett, – mint aki nem bírja elhordozni a saját súlyát. Utóda, ULÁSZLÓ, cseh király, Kázmér lengyel király előszülött fia ugyanis noha jámbor és vallásos, feddhetetlen életű uralkodó volt, de egy ilyen harcias nép kormányzására, mégpedig egy ilyen nagy ellenség szomszédságában egyáltalán nem volt alkalmas. Így aztán a sok kedvező körülmény közt elvadultak és önteltek lettek a magyarok, visszaéltek a király jóindulatával s kíméletes bánásmódjával, szabadosságra, fényűzésre, tétlenségre és dölyfösségre adták magukat. S ezek a bűnök odáig fajultak, hogy magát a királyt is lenézték. Továbbá, ULÁSZLÓ elhunytá után fia, LAJOS alatt ezek a bűnök még inkább egyre jobban elhatalmasodtak, s ha a magyarok valamit még megőriztek volna a katonai fegyelemből, most azt is mind elvesztették. A gyermek király – zsenge kora miatt – nem tudta e bajokat orvosolni, s nem is nevelték arra a komolyságra, mely illett volna hozzá. Az ország előkelői és főképpen az egyháznagyok szinte hihetetlen dőzsölésben leledztek, szinte azon versengtek mind egymás között, mind

riamque consanguinei Gallie regis, Ludouicum, nominauit. Diuersi ludi editi, ac simulacra praeliorum, & congregantium per ludicrum, armatorum, magno adparatu, & pompa representata; concurrentibus undique ad spectacula, Polonis, & Bohemis, e vicinia, qui magna eorum pars fuerunt. Quae tamen gaudia, mors ipsius puerperae, grauissimis partus doloribus accelerata, paucos post dies, prout sunt rerum humanarum, varia incertaque vicissitudines, vehementer corrupit. Sub idem tempus, pacis, conturbans regni. in rege studia, otium interpretati Ordines, funestum illud diploma, in campis Rákos edidit, quo seuerissime cauebatur, ne WLADISLAVO, sine haerede mortuo, alienigenae reges crearentur. quam destinationem, tametsi interruperit, Ludouici natiuitas, haesit tamen, concepta semel regis auersatio, in animis Hungarorum.

§. XXXI.

Tunc vero demum, labascere res Hungariae coeperunt, quando, Causa, occasus Hungariae Budaeque: odium in regem, dissidia, inter Ordines, mutua, & luxus inauditus haecenus, in transuersum proceres agebant. Palaestram tunc, omnis generis libidinum, Budam, non regiam, potuisses dicere. id quod, uti Hungariae vniuersim, ita vrbi exitium portendisse, nemo non prudens, augurabatur. Audiuisse iuuat, SIGISMUNDVM HERBERSTEINVM, regis FERDINANDI, ad Hungaros, legatum, grauiter, mala Hungariae, describentem. MATTHIAS REX, inquit, verbu Herbersteinii, describunt. neque regio sanguine natus, neque vetusto ducum, aut principum stemmate clarus, non tamen nomine solum Rex fuit, sed ipsa re regem se praestitit: ac non modo Turcarum principi fortiter resistit, eiusque grauissimas impressiones inuictus sustinuit: verum, & ipsi Romanorum Imperatori, atque adeo, Bohemiae & Poloniae regibus, negotium fecit: denique, omnibus vicinis suis, terrori fuit. Quemadmodum autem huius Regis virtute, ac rebus praclare gestis, Hungariae regnum ad summam potentiam, ipso viuente, peruenerat: ita, eo sublato, quasi mole sua laborans, inclinare coepit. Nam, qui ei successit, VLADISLAVVS Bohemiae Rex, Casimiri Poloniae Regis filius primogenitus, princeps quidem pius, religiosus, & vitae inculpatae; sed, ad moderandam, tam bellicosam gentem, in tanti praesertim hostis vicinitate, minime sufficiens fuit. Etenim, tot rebus secundis, ferociore & insolentiores facti Hungari, benignitate & clementia regis, abutebantur ad licentiam, luxuriam, desidiam, factum: quae vitia, eo tandem euasere, ut etiam rex ipse contemptui haberetur. Porro, VLADISLAVO defuncto, sub eius filio LVDOVICO, cum haec ipsa vitia, magis ac magis inualuere; tum, si qua reliqua fuit belli disciplina, ea tota est amissa. Nec potuit rex puer, his malis, ob aetatem mereri: nec alioqui ad eam, quam decebat grauitatem, educatus fuit. Primores regni, ac praecipue praelati, luxu pene incredibili distabant: & certabant, quasi aemulatione quadam, tum inter se, tum cum

„ cum Baronibus, vt alios, profusione, & splendore, vincerent. Ii-
 „ dem nobilitatem, partim beneficiis ac præmiis, partim etiam poten-
 „ tia, ac metu, sibi obnoxiam tenebant, vt plures affectatores habe-
 „ rent, ac eorum studiis, & acclamationibus, in publicis conuenti-
 „ bus, iuuarentur. Mirum dictu, qua pompa, quo apparatu, ac quibus
 „ equitum vtriusque armaturæ, copiis, *Budam* sint ingressi, præci-
 „ nentibus tubicinibus, ad cuiusdam quasi triumphi speciem. Por-
 „ ro, in regiam cum irent, aut inde redirent, tanto deductorum, &
 „ stipatorum comitatu vndique septe incedebant, vt vici & plateæ vix
 „ cateruam caperent. Cum vero prandendum esset, tota vrbe, ad
 „ ædes cuiusque, tubæ non aliter, atque in castris resonabant; & du-
 „ cebantur prandia, in multas horas, quæ somnus & quies excipie-
 „ bant: cum contra, quasi solitudo quædam esset circa regem; & fi-
 „ nes regni, interea destituti necessariis præsiidiis, impune ab hostibus
 „ vastarentur. Episcopatus, dignitates, & præcipua quæque officia,
 „ promiscue, non pro meritorum ratione, conferebantur: & quo plus
 „ potentia quisque obtinebat, hoc plus iuris habere credebatur. Ita-
 „ que, laborabat iustitia, & premebantur infirmiores: ac omni bo-
 „ no ordine sublato, atque euerso, subinde inueniebatur aliquid, quod
 „ reipublicæ, labem aliquam, cum vulgi detrimento, afferret: &c. De-
 „ nique, ea erat, in vniuersa Hungaria, omnium rerum inclinatio,
 „ vel potius confusio, vt quiuis, vel minimam experientiam habens,
 „ regnum hoc, tot malis obnoxium, etiamsi nullum vicinum haberet
 „ hostem, mox perire oportere, prospiceret, &c. Quod mihi tum
 „ præfagebat animus, quodque metuebam, nihil proficientibus bonis
 „ ac fidis monitoribus, & consultoribus, ingenti nostro malo euenit:
 „ neque dum huius tragoediæ finis est. Aula mansit, qualis erat:
 „ & nihil remissum est a pompa, fastu, insolentia, ac luxu, donec
 „ consideret. Vt non inepte, quidam ex aulicis tum dixerit, SE NVN-
 „ QVAM VIDISSE, VEL AVDISSE, REGNV M VLLVM, QVOD MAIORE, ATQVE
 „ HVNGARIA, GAUDIO ET TRIPVDIO, PERIRET. Hactenus (r.) *Herber-*
 „ *steinus*. Quid ergo mirum, cecidisse, cum Hungaria, *Budam*?

S. XXXII.

*Excedit Bu-
da Wla-
dislaus,
metu pesti-
lentia:*

NON est opus, reliquum WLADISLAI tempus, & quæ, per id,
 fata vrbis fuerint, recognoscere. Ruebant in deterius omnia:
 iterumque regem, pestilentia reformidatio, quæ anno MDX,
 late depopulabatur regionem, non vrbe tantum, sed *Hungaria* etiam,
 in *Bohemia* depulit. Inde, sedata morborum contagione, redux,
 magnis

r.) Lege, quæso, Lector beneuole! & re-
 lege, iterumque lege, & relege, IA-
 COBI BONGARSII, præfationem, quam
 præmisit, RERVM HVNGARICARVM
 SCRIPTORIBVS, editis cum M. IOH.
 THVRÓCZII Chronico Hung. Fran-

cofurti, apud heredes ANDREAE
 WECHELII, Francof. A. MDC. fol.
 qua vix vnquam legimus, de
 malis nostris, efficacius quidquam:
 vbi, & verba extant HERBERSTEI-
 NI.

pedig a bárókkal, hogy másokat a költekezésben és a fényűzésben túlszárnyalják. Ugyanők a nemességet részben javadalmakkal s jutalmakkal, részben pedig erőszakkal s megfélemlítéssel is lekötelezettjeikké tették, hogy több párthívük legyen s azok helyeslő éljenzésükkel támogassák őket a nyilvános gyűléseken. Elmondani is csodálatos, milyen pompával, milyen fölszereléssel, s milyen nehéz- és könnyűfegyverzetű lovascsapatokkal vonultak be *Budára*, előttük trombitások fűjták, mintha csak valami diadalmenetet tartanának. Továbbá, mikor a királyi palotába mentek vagy onnan visszatértek, mindenünnen olyan népes kíséret vette őket körül, hogy az utcák és a terek alig bírták befogadni a tömeget. Ha pedig ebédeltek? – az egész városban, minden egyes háznál zengtek a trombiták, akár csak a táborban. S az ebéd több óra hosszát tartott, egészen addig, míg nyugovóra tértek s álomra hajtották a fejüket. A király körül pedig mintha kihalt volna az élet, a végvidékeket pedig, melyek eközben nem kapták meg a szükséges védelmet, büntetlenül pusztította az ellenség. A püspökségeket, méltóságokat s bármely más főhivatalt válogatás nélkül, nem pedig az érdemeknek megfelelően adományozták. S minél nagyobb hatalma volt valakinek, azt hitte, annál több a joga is. Az igazság csorbát szenvedett, a gyengéket elnyomták. S miután minden jó szép sorjában megsemmisítettek vagy fölforgattak, lassacskán már semmit nem lehetett találni, ami az államnak – a köznép kárára – valami (újabb) romlást okozott volna. stb. Végül, egész Magyarországon minden dolog oly hanyatlásnak indult vagy inkább összezavarodott, hogy akinek csak egy kevés tapasztalata is volt, előre láthatta, hogy ennek az oly sok bajjal küszködő országnak akkor is el kell pusztulnia, ha egyetlen ellenséges szomszédja sem lenne. Stb. S amit már akkor megsejtettem, s amitől félttem, roppant nagy kárunkra be is következett, – hiába voltak a jó és megbízható figyelmeztetők és tanácsadók, semmit nem használtak –, s a tragédiának még ma sincs vége. Az udvar maradt olyan, amilyen volt, egyáltalán nem hagytak alább a pompával, dőlyfősséggel, önteltséggel s fényűzéssel, míg csak meg nem szűnt? Úgyhogy nagyon találóan mondta akkoriban az udvari ember: SOHA NEM LÁTOTT VAGY HALLOTT EGYETLEN OLYAN ORSZÁGOT SEM, AMELY NAGYOBB VIGASSÁG ÉS GYŐZELMI TÁNC KÖZEPETTE PUSZTULT VOLNA EL, MINT MAGYARORSZÁG.” Ennyit ír (r.) *Herberstein*. Csoda-e tehát, hogy Magyarországgal együtt *Buda* is el-esett?

XXXII. §

Nem szükséges újra fölidézni ULÁSZLÓ hátralévő idejét és a város sorsát, mely annak következménye volt. Minden a romlásba rohant, s a dögvéstől való rettegés (ez a dögvész 1510-ben széltében-hosszában földülta az országot) a királyt nem csak a városból, hanem *Magyarországról* is elűzte, mégpedig Csehországba. Miután a járvány lecsillapodott, visszatért

A dögvéstől való félelmében Ulászló eltávozik Budáról.

r.) Kegyes olvasó, kérlek, olvasd el és ismét olvasd el s megint csak olvasd el és ismét olvasd el JACQUES BONGARS előszavát, melyet a MAGYAR TÖRTÉNETÍRÓK elé írt (ez THURÓCZI JÁNOS Magyar krónikájával együtt Frankfurtban jelent meg ANDREAS WECHELIUS örökösénél, Frankfurt 1550, fölió). A mi bajainkról kevés helyen olvashatunk érzékeltebben képet; innen idézzük HERBERSTEIN szavait is.

I. RÉSZ. BUDA VÁROS TÖRTÉNETE. I. IDŐSZAK.

Házassági szerződés a császárral.

A király halála.

Lajosnak
Zsigmond lengyel
királyhoz erről
írott fájdalmas
levele.

nagy s hosszantartó gondoskodással alig tudta elérni, hogy a város, egyszersmind az ország bajait orvosolják, míg aztán a parasztháború, melyet *Pestnél* meséltünk el, a királyt s *Budát* is veszélybe juttatta. Az ezután következő szerződés, melyet *Mikszával* szerencsésen kötött meg, a király hanyatló tekintélyét helyre látszott állítani. Ezt azonban nem tudta sokáig élvezni, mivel *Budára* visszatérve, 1516. márc. 13-án, 60 éves korában elhunyt. S hogy milyen volt, milyen válságos, veszedelmekkel teli helyzetbe került bele, s milyen nehézségek közt kezdte meg uralkodását a gyermek LAJOS, sehonnan nem ismerhetjük meg jobban, mint abból a gyászos hangú leveléből, melyben nagybátyjának, ZSIGMOND lengyel királynak hírüladja atyja halálát. A levél fájdalommal telten, de választékos stílusban íródott, s nem tehetjük meg, hogy e kor történetének illusztrálására ne iktassuk ide, mint egy különös emléket – bár kissé terjedelmes –, nehogy teljesen kiesse az emlékezetből. Ilyesformán hangzik: „Nem kételkedünk abban, hogy Felségtek levelünk megérkezése előtt értesült a néhai felséges *Ulászló* úr, nekünk jó emlékezetű kedves szülőatyánk elhunytáról mind más személyektől, mind pedig a Felségtek által csak nemrég felséges atyánkhoz küldött követtől, aki őt elhunytakor látta és a temetési szertartáson is részt vett egészen a sírhoz való kikísérésig. Őszintén bevalljuk, hogy mindenki más előtt nekünk kellett volna ezt megtenni, s meg is tettük volna, ha a késlekedésre országunk igen súlyos ügyei nem adnak okot. Ha Felségtek, mint ahogy ezt hisszük is, ezt az okot mérlegelni fogja, minden bizonnyal helyt ad jogos mentegetőzésünknek. Végyvidékeinket, különösképpen Jajcát igen súlyos veszedelem fenyegette, mégpedig olyan, amilyen még soha. Néhány nappal ezelőtt ugyanis az élelmet, amit oda szállítottak, az ellenség elfogta, akik pedig szállították, azokat részben foglyul ejtették, részben levágták, s nem maradt remény Jajca megtartására, hacsak nem igen gyorsan az egyébként szokottnál nagyobb csapattal új élelmet és újabb őrséget juttatunk be. Ennek érdekében felséges atyánk kevéssel a halála előtt magához rendelte az országnagyokat, hogy e veszély elhárításáról tanácskozzák velük. S noha az ügyet gondosan elkezdtek tárgyalni, ám annak lezárása előtt felséges atyánk bevégezte életét, ránk hagyva e bajos ügy gondját. S bár ezt a dolgot Isten segítségével, nemkülönben a mellettünk álló tanácsos uraink tanácsával s támogatásával úgy végeztük, hogy a nagy fáradtság s gond árán összeszedett őrség és élelem már úton van, még mindig hevesen féltünk kell Jajcánkat, – részben s elsősorban az éhezés miatt, melyben gyötrődnek, akik a várat tartják, ha ugyan még tartják, hiszen nem tudtunk eléggé megbizonyosodni arról, hogy a mi, vagy az az ellenség birtokában van-e Jajca, – másrészt azért is, mert tudjuk, hogy ez az erősítés és az élelem nem juttatható be összezsapás nélkül, aminek kimenetele pedig kétséges. Míg ugyanis mondott tanácsos urainkkal nagy gonddal fáradoztunk ennek a dolognak az előkészítésén,

magnis & diuturnis curis, vix effecit, vt mala vrbs, iuxta & regni, sanarentur: dum bellum rusticum, quod ad *Pestum* enarrauimus, regem, *Budamque*, in discrimen vocaret. Consequutum postea, cum *Maximiliano* Cæsare, ietumque auspicato foedus, labantem regis auctoritatem, instauraturum credebatur. cuius ille tamen vsura, nequiuit diu perfrui: quippe, *Budam* redux, anno MDXVI. ætatis LX. III. Iduum Martii, fato suo functus. quod, quale fuerit, & in quam periculosum temporis articulum, inciderit, quamque dura regni exordia habuerit, *LVDovicvs* puer, nusquam cognoscas melius, quam ex lugubribus eius litteris, quibus *SIGISMUNDO* patruo, *Poloniæ* regi, mortem patris nunciabat: scriptæ sunt enim, dolenter non minus, quam eleganti dictione, quas ideo, tamquam peculiare monumentum, ad eius temporis historiam illustrandam, non possumus non, tametsi prolixiores paullo sint, isthic interferere, ne intercidant penitus. Sunt autem istiusmodi: Nihil dubitamus Maiestatem Vestram, prius, quam hæc litteræ nostræ ad eam peruenirent, de obitu, quondam Serenissimi Domini *Wladislai*, genitoris mei charissimi, piæ recordationis, cum ab aliis, tum a Maiestatis Vestræ, misso proxime, ad paternam ipsam Maiestatem oratore, qui eam, & expirantem vidit, & funebribus officiis, vsque ad sepulchrum, interfuit, factam esse certiozem. Debebat, (fatemur ingenue) id a nobis ante alios fieri, & fuisset factum, nisi dilationi, grauiissima Regnorum nostrorum negotia, causam præbuisent. quam, si Maiestas Vestra, vt credimus, expendet, nihil ambigimus, quin excusationi nostræ iustæ, locum sit datura. Incumbebant consiliis nostris, & præsertim *layczæ*, grauiissima pericula, & quidem tanta, quanta numquam antea. His enim paucis ante diebus, commeatus qui ad ipsam inferebantur, ab hostibus intercepti fuerunt; his qui inferebant, partim captis, partim cæsis; nec erat amplius spes vlla, *layczæ* retinendæ; nisi noui commeatus, & noua præsidia, maiori, quam alias, manu, & copia, quam citissime imponerentur. Cuius rei gratia, paterna Maiestas, paulo ante mortem suam, Dominos primates regni, vocari ad se iusserat, de his auertendis periculis consulturus. quæ res, licet agi, & sollicitè tractari coepta fuerit, prius tamen, quam absolueretur, paterna Maiestas, cura, tam ardui negotii, nobis relicta, viuendi finem fecit. Quanquam autem hæc res, per nos, Deo adiuuante, consilio pariter, & subsidio Dominorum consiliariorum nostrorum, nobiscum existentium, eo deducta sit, vt & præsidia, & commeatus, non sine magnis laboribus & curis, comparati, in itinere iam sint; non possumus tamen non, vehementer *layczæ* nostræ timere; tum propter inedia maxime, qua laborant, qui eam tenent, si modo teneant, nam non satis est nobis exploratum, in nostrane, an hostium potestate sit *laycza* constituta; tum etiam, quod sciamus, hæc præsidia & commeatus, sine conflictu, cuius exitus dubius est, imponi non posse. Dum igitur cum præfatis D. consiliariis nostris, circa huius rei expeditionem occupamur accuratius,

factum matrimonium, cum Cæsare: dies regis supremus:

de eo, lugubres Ludouici ad Sigismundum Polonia Regem litteræ.

„ tuis, dumque charissimi parentis nostri, tumulationi sedulo vaca-
 „ mus, facere commode non potuimus, ut Maiestati Vestrae, genito-
 „ ris nostri amantissimi obitum, tempestiue significarem; de quo
 „ Maiestati Vestrae, per oratorem suum praefatum, ab ipso funere remis-
 „ sum, nunciauimus; rati, Maiestatem Vestram, pro sua innata benigni-
 „ tate, non iniquo laturam animo, si per suum prius, quam per no-
 „ strum nuncium, haec eidem significarentur. Per quem quidem ora-
 „ torem, illud quoque declarauimus, quod nos, futuri conuentus re-
 „ gnicularum nostrorum celebrationem, ab instituto termino, ad fe-
 „ stum *Beati Georgii Martyris*, nunc venturum, coegerit reuocare. Sed
 „ iam, quod nostri est propositi, paternum obitum scilicet, & quomo-
 „ do contigerit, quidue postea, ad hunc luctum nostrum, aduersi ac-
 „ cesserit, quam fieri potest, breuissime perstringemus. Tristia sunt
 „ Serenissime Rex! quae scribimus, & non nisi acerbo moerore profe-
 „ quenda, atque adeo tristia, ut nec nos sine lacrymis ea scribere,
 „ nec Maiestas Vestra, sine ingenti dolore, vel legere, vel audire queat.
 „ quae licet iam, & legerit, & audiuerit, tamen, dolorem Maiestatis Ve-
 „ strae, id quod non libenter facimus, cogimur, vel litteris nostris
 „ refricare. Orbati sumus ambo nos, patre pientissimo, Maiestas Ve-
 „ stra, fratre charissimo, & illo quidem vnico, cuius defunctio, etsi
 „ vtrique nostrum est acerba, nobis tamen tanto acerbior, quanto
 „ magis eius praesentia, eius ope, eius tutela, indigere videamur.
 „ Reliquit enim nos, in hac tenera & puerili aetate, ad talia regna gu-
 „ bernanda, quae etiam ab adultis, & bello exercitatis regibus, ob
 „ hostes, quibus paene circumdantur, ferocissimos, non sine difficulta-
 „ te magna sunt gubernata. In quo moerore, si est, aut esse potest
 „ aliquid, quod faciat ad nostrum dolorem leuandum; illud vnum
 „ est, quod paterna Maiestas, ut in vita saepe antea fecerat, etiam in
 „ extremis, dum iam animam ageret, praesente Maiestatis Vestrae ora-
 „ tore, cuius supra meminimus, adstantibus huius regni, vtriusque or-
 „ dinis primatibus, expressa voce, sanaque mente, inter salutare actus
 „ suos, inter pias lachrymas, Maiestati Vestrae, & eius curae, atque
 „ tutelae, nos commendauit, & per manus tradidit, utpote, illi fratri
 „ suo, quo nihil in vita charius habuerit, & cui orbitatem nostram,
 „ fortunasque nostras omnes, committere nunquam dubitauerit. Quae,
 „ cum paullo ante mortem, consilia, de auertendis, ut praemissum est,
 „ periculis, quae confinibus huius regni impendebant, agere cum do-
 „ minis coepisset, podagricis primum fuit correpta doloribus; dein-
 „ de, febre accedente, adeo vis morbi sensim inualuit, ut nulla ope
 „ feruari potuerit, quin diem obiret. Tulit autem, & aegritudinem
 „ suam, & mortem ipsam, eadem patientia, qua vitae molestias, &
 „ quaeque incommoda, ferre consueuerat. Et priusquam ad extrema
 „ perueniret, integris sensibus, sano, & vegeto mentis intellectu, ut
 „ pium, & catholicum, ut religiosum decebat principem, confessio-
 „ nem absoluit. Eucharistiae Sacramentum, reuerenter, & deuotis-

s míg kedves atyánk végtisztességével voltunk elfoglalva, nem volt alkalmunk arra, hogy időben jelezzük Felségteknek szeretett nemzõnk elhunytát, ám ezt hírül adtuk Felségteknek Felségtek mondott követe révén, akit a gyászszertartásról bocsátottunk el Felségtekhez, — azt gondoltuk ugyanis, hogy Felségtek, veleszületett jóindulata miatt, nem fog megneheztelni ránk, ha elõbb a saját, nem pedig a mi követünk révén jelezzük mindezt Felségteknek. E követ révén azt is kinyilvánítottuk, hogy országlakosaink gyülésének megtartását a tervezett időpontról *Szent György vértanú* most következõ ünnepére voltunk kénytelenek összehívni. Mármost, hisz ez a föltett szándékunk, a lehető legrövidebben, futólag érintsük atyánk elhunytát, ti. hogy hogyan esett meg, s később ehhez a gyászunkhoz még milyen szerencsétlenség járult! Szomorú, Felséges király, amit leírunk, s csak nagy-nagy keserőséggel tudjuk tenni: olyan szomorú, hogy mi magunk sem tudjuk könnyek nélkül leírni, sem Felségtek nem olvashatja vagy hallgathatja roppant fájdalom nélkül; s noha mindezt már olvasta és hallotta, mégis, bár nem szívesen, kénytelenek vagyunk Felségtek fájdalmát megújítani. Mindketten elárvultunk: mi kegyes atyánk, Felségtek pedig kedves fivérét, mégpedig egyetlen fivérét vesztette el, akinek elhalálózása noha mindkettõnknek keserû, nekünk mégis annyival keserûbb, amennyivel inkább rászorulnánk jelenlétére, segítségére, védelmére. Minket ugyanis itt hagyott, hogy zsenge gyermekkorunkban ilyen nagy országokat kormányozzunk, melyeket felnõtt s háborúban gyakorlott királyok is csak nagy nehézségek árán tudtak kormányozni az országokat szinte mindenünnen körbevevõ vad ellenségek miatt. S ha ebben a gyászban van vagy lehet valami, ami enyhíteni tudja fájdalmunkat, az csupán az, hogy felséges atyánk, mint ahogy életében azelõtt is gyakran megtette, halálos ágyán is, mikor már haldoklott, Felségtek már említett követe jelenlétében ez ország egyházi és világi renden levõ országnagyjai jelenlétében határozottan s teljes öntudatával egyéb üdvös cselekedetei között, jámbor könnyeket hullatva Felségtek mint fivére gondjára és oltalmára bízott s hagyott minket, Felségtekre, akinél életében semmit nem tartott drágábbnak s akire soha nem habozott rábízni árvaságunkat s minden vagyónunkat. Mikor, kevéssel halála elõtt, mint elõrebocsátottuk, az urakkal elkezdte tárgyalni az ország végvidékeit fenyegetõ veszély elhárításának terveit, elõbb köszvényes fájdalmak kerítették hatalmukba, majd belázasodott, s fokozatosan úgy elhatalmasodott rajta a betegség ereje, hogy semmi úton-módon nem lehetett megakadályozni a halál beálltát. Betegségét s halálát is ugyanolyan türelemmel viselte, mint ahogy életében a nehézségeket s más bajokat szokta hordozni. S mielőtt elérkezett volna a végórája, teljes öntudatában, ép és eleven értelemmel, ahogy jámbor és katolikus, vallásos uralkodóhoz illik, meggyónt, tisztelettel és áhítatosan vette az oltáriszentséget,

I. RÉSZ. BUDA VÁROS TÖRTÉNETE. I. IDŐSZAK.

fölvette az utolsó kenetet, s míg tudott, folyamatosan imádkozott; majd mikor már a nyelve nem engedelmeskedett, az érette imádkozókat hallgatta, s így készítette, így ékesítette magát az elköltözésre, így gondoskodott üdvösségéről minden tekintetben. Úgy tűnt, inkább akar meghalni, mint élni, s mind az uralkodóknak, mind az alattvalóknak példát szolgáltatott a jó halálra. Az elmúlt március 13-án boldogan költözött el az életből, délután 7 órakor. Holttestét fölrvatolozták, majd szokás szerint királyi ruhába öltöztették, majd páratlan és emlékezetes pompával a kegyes emlékezetű Felséges Anna úrnő, szülőanyánk csontjaival együtt Székesfehérvárra, vagyis a magyar királyok koronázási és temetkezési helyére vitték nagy tisztelettel, az összes úr és előkelő kíséretében. Budán azonban előbb megadtuk nekik az őket, mindkettejüket megillető vég-tisztességet. Székesfehérvárt, március 19-én helyezték őket örök nyugovóra, illő gyászszertartással, ugyanabba a sírba. Az ugyanitt tartott temetésen jelen volt Felségtek mondott követe is. Ennyit gondoltunk, hogy megírunk, Felséges király, felséges atyánk elhunytáról. Mikor mindezek végbementek, tanácsosaink Fehérvárról visszatértek Budára hozzánk, hogy vigasztaljanak minket, s hogy rendelkezzenek azokban a dolgokban, melyek rendünk méltóságára és megtisztelésére és országunk védelmére tartoznak. S mikor a Jajca megsegítését illető dolgok elintézését követően a más végvidékeinkről való gondoskodáshoz is hozzákezdünk, igen ellenséges és nagyon-nagyon félelmetes híreket kaptunk alattvalóinktól, kémeinktől és a mellettünk álló szomszédainktól is: ti. hogy a török császár befejezván az ázsiai háborúkat a tengeren is úgy intézte dolgait, hogy már itt sem okoz neki semmi gondot, s nem kell semmitől tartania. Azt a hadjáratot, melyről azt mondták, hogy Szófia ellen készítette elő, nem Szófia ellen, hanem miellenünk indította; a ravasz kényúr azért fordult ehhez az elképzeléshez, hogy más ellenséget színelve ily módon jobban el tudja rejteni ellenünk irányuló kísérleteit, s illetéknéppen jobban fölkészülve ellenünk, akik óvatlanok s fölkészületlenek lennének, könnyebben s kisebb fáradsággal támadhasson. Mint mondják, igen erős hadsereget gyűjtött össze, s Drinápoly mellett ütött tábornot. Nagy tömeg népet is kiállított nem csak egy részt, mint máskor, személyenként, bárdokkal, kapákkal, ásókkal, fúrókkal és más efféle paraszti eszközökkel, melyek vagy építésre, vagy bontásra alkalmasnak látszanak. Erősen föltette magában, hogy mindenünnen összevont erőit miellenünk összpontosítja, országainkat minél előbb megtámadja, – nem azért, hogy valami kis könnyű portyázást hajtson végre, nem rablásért, nem néhány vár ostromára, hanem az ország elfoglalására szerelkezett föl s készült fel, s elsősorban azért, hogy hacsak tervét később, nem más végvidékeink megtámadására változtatja, a két oláhországi vajdaságot támadja meg, ti. Moldvát és Havasalföldet, mégpedig azzal a céllal, hogy a vajdákat megzavarva azokat a országokat a törökök szokása szerint tartományokra és elöljáróságokra ossza. S hogy annál könnyebben elérhesse, amit akar, a puszta erő mellett cselvetéshez és

„ sime suscepit , permisit se vngi , orauit , dum potuit , continue ;
 „ cessante linguæ vsu , audiuit orantes , & ita se ad exitum præpara-
 „ uit , ita ornauit , ita saluti consuluit , in omnibus , vt mori , quam
 „ viuere malle videretur , & exemplum , cum subditis , tum principi-
 „ bus relinqueret , bene moriendi . Deseruit autem vitam feliciter III.
 „ Idus Martii præteriti , ad horam , post meridiem , septimam . cuius cor-
 „ pus pheretro compositum , & regali habitu , vt mos est , primo de-
 „ coratum , insigni ac memorabili pompa , vna cum ossibus Serenissimæ
 „ Dominæ Annæ , genitricis nostræ charissimæ , piæ memoriæ , ad Al-
 „ bam regalem , locum scilicet , & coronationis , & sepulturæ regum
 „ Hungariæ , comitantibus omnibus dominis & proceribus , honorifice
 „ est perductum : Budæ tamen prius , iustis , quæ vtrique debebamus , ri-
 „ te persolutis ; conditaque sunt eorum corpora in Alba regali , XIV. Ca-
 „ lend. Aprilis , eodem sepulchro , dignis exequiis . quibus etiam præfatus
 „ Maiestatis Vestræ orator interfuit , ibidem celebratis . Hæc sunt , Sere-
 „ nissime Rex ! quæ nobis , de obitu paternæ Maiestatis , scribenda vi-
 „ debantur . Quibus ita peractis , consilarii nostri , ex Alba , huc Bu-
 „ dam , ad nos redierunt , tum , vt nos consolarentur , tum , vt ea , quæ
 „ ad status nostri honorem & dignitatem , regnorumque nostrorum
 „ defensionem pertinent , ordinarent . Cumque , expeditis his , quæ ad
 „ Iayczæ succursum pertinebant , de aliorum quoque confinium proui-
 „ sione agere cœpissimus , superuenerunt ad nos , tum ex subdi-
 „ tis , ac exploratoribus nostris , tum ex vicinis nostris , nobis fauenti-
 „ bus , aduersissimæ atque formidolosissimæ nouitatates ; Imperatorem
 „ scilicet Turcorum , finitis bellis Asiaticis , res suas maritimas , ita
 „ composuisse , vt nihil ei timoris , aut curæ amplius illic impendat .
 „ Illam vero expeditionem , quam in Zophy præparare prædicabatur ,
 „ non in ipsum Zophy , sed in nos esse paratam ; vsu autem astu-
 „ tum tyrannum ea fictione , vt conatus in nos sui , hostis nomine
 „ dissimulato , magis occultarentur , & ipse hoc pacto , paratior , nos in-
 „ cautos , atque imparatos , facilius , ac minori negotio , aggrediretur .
 „ Collegisse autem eum ferunt , validissimum exercitum , & iuxta A-
 „ drianopolim , castra metatum ; eleuasse etiam multitudinem populo-
 „ rum , non partialiter , vt alias , sed viritim , cum securibus , ligoni-
 „ bus , fossoriis , terebris , & aliis , id genus rusticanis armamentis ,
 „ quæ vel ad construendum , vel ad destruendum apta esse videren-
 „ tur ; & ita secum certa mente constituisse , vt omnes vires suas , vir-
 „ dique contractas , in nos conuertat ; & regna nostra , quam primum
 „ adoriatur , non ad faciendum leuem aliquem excursum , non ad ra-
 „ pinas , non ad obsidenda aliqua castra , sed ad occupandum regnum ,
 „ instructus , ac accinctus ; & in primis , vt , nisi consilia , ad alia confi-
 „ nia nostra inuadenda , postea mutauerit , duas Valachiæ prouincias , in-
 „ uadat , Moldauiam scilicet , & Transalpinam , eo consilio , vt detur-
 „ batis Voyevodis , prouincias ipsas , more Turcarum , ad officia , & præ-
 „ fecturas , partiatur . Et , quo facilius votis potiri queat , artem , &

„ dolum, viribus appofuit; proclamari enim, vt nobis dicitur, fecit, fe
 „ popularibus Voyeuodarum subditis, dimidium census, & cuius-
 „ uis oneris partem, fi sibi, Voyeuodis relictis, adhæferint, condo-
 „ naturum. Ratus, callidus Imperator, hoc astu, populares illos, dulcedi-
 „ ne promiffionis fuæ allectos, ad feditionem, contra eorum dominos,
 „ atque rebellionem, poffe concitari. Quod, fi fieret, quid effet Voye-
 „ uodis difficilius, quam vt foris contra Turcas, domi vero, contra
 „ fuos Valachos, dimicarent? Quid poffet etiam, & nobis, & Maie-
 „ ftati Veftræ, perniciofius contingere, quam fi prouinciæ illæ, quæ
 „ vtriusque noftrum regnis, veluti quædam antemuralia propofita
 „ funt, perderentur; ex quibus, tam ad Maieftatis Veftræ, quam noftra
 „ ad regna, facillime poffent hoftes ipfi femper infultare. Præfentien-
 „ tes itaque Voyeuodæ, tam diros Imperatoris conatus, nobis suppli-
 „ cauerunt, vt eos, in his periculis conftitutos, non deferamus, pro-
 „ mittentes fe, viriliter & conftanter, fideliterque, contra ipfos infide-
 „ les, pugnaturos, fi auxilio noftro, non fuerint deftituti. quibus nos,
 „ omnem fuccurfum polliciti fumus, & reuera, atque in effectu, nos
 „ fuccurrere volumus, pro viribus noftris. Sed Maieftas Veftra, confide-
 „ ret, quantulæ funt vires noftræ, præ potentia, tanti, & tam crudelis
 „ tyranni; cuius vis & potentia, eo creuit, vt nifi Deus illum conte-
 „ rat, totus orbis Chriftianus, de illo reprimendo fit laboraturus.
 „ Quamobrem; moti periculorum, quæ noftris, & confequenter, toti
 „ Chriftianitati, certiffima imminent, magnitudine, miffimus ad sum-
 „ mum Pontificem nuncios, miffimus ad Cæfaream Maieftatem, ad Im-
 „ perium, ad regnum noftrum Bohemiæ, ad Morauiam, & Silefiam,
 „ quibus omnibus, hanc Turcarum voluntatem significauimus, implo-
 „ rantes auxilium, quo tam nefandi, & perfidiffimi hoftis conatus,
 „ vel debilitari, vel frangi poffint. Quoniam autem, nemo eft morta-
 „ lium, in quo plus, quam in Maieftate Veftra, confidamus; eam, non
 „ folum vt patrum, fed vt patrem alterum, plurimum rogamus, ve-
 „ lit, quam fieri potefit, citius, res fuas Lythuanicas componere, &
 „ maturare reditum ad Poloniam, atque rebus noftris ita laborantibus,
 „ & in his periculis conftitutis, intercedere & inuigilare; & ante omnia,
 „ Voyeuodæ Moldauix, præfidium ministrare, quo prouinciam fuam
 „ retineat; cuius amiffio, certiffimum periculum regnis Maieftatis Ve-
 „ ftræ non minus, quam noftris, eft allatura. Cui nos quoque, vt
 „ præmiffimus, fuppeticas quascunque poterimus, feremus, ac illius
 „ dominium, non fecus ac regni noftri portionem, quantum in no-
 „ bis erit, defendendum curabimus; fed, cum ille fuccurfus celerita-
 „ tem defideret; nam quicquid Turca facturus eft, in vno, aut duo-
 „ bus ad summum menfibus, experietur; propterea, Maieftatem Veftram,
 „ iterum, atque iterum rogamus, quicquid, & ipfa circa fuccurfum
 „ ipfius Voyeuodæ Moldauix, factura eft, faciat præter moram, quæ in
 „ rebus tam arduis, fine periculo, committi non confueuerit. Quod
 „ reliquum eft, optamus, vt Deus optimus maximus, Maieftatem Ve-
 „

ravaszághoz is folyamodott. Mint megtudtuk, kihirdettette, hogy a vajdák alattvalóinak átengedi az adó felét s mindenféle teher egy részét, ha a vajdákat elhagyva átpártolnak hozzá. A ravasz császár azt gondolta, hogy ezzel a furfanggal azok földijeit, ígéretésének édesgetésével megnyerve, ráveheti az uraik ellen való lázadásra és pártütésre. S ha ez így történnék, mi sem lenne nehezebb a vajdáknak, mint hogy kívül a törökök ellen, otthon pedig saját oláhjaik ellen harcoljanak. Mi történhetnék akár velünk, akár Felségtekkel szemben veszedelmesebb dolog, mint ha azok a tartományok, melyek mindkettőnk országai előtt mintegy védőbástyákként állanak, elvesznek; innen ugyanis mind a Felségtek, mind a mi országunkra mindig kényelmesen rátámadhatna az ellenség. A vajdák tehát, megsejtvén a császár gonosz kísérleteit, nekünk könyörögtek, ne hagyjuk el őket, most, mikor ilyen végveszélybe jutottak; fogadkoztak, hogy ha mi nem hagyjuk őket cserben, akkor ők derekasan és állhatatosan s hűségesen fognak küzdeni a pogányok ellen. Minden segítséget meg is ígértünk nekik, s valóban és ténylegesen erőnk szerint támogatásukra is akarunk sietni. De lássa meg Felségtek, milyen kicsiny a mi erőnk egy ilyen nagy és íly kegyetlen tirannus hatalmához képest, akinek ereje és hatalma odáig nőtt, hogy hacsak az Isten nem tapossa el őt, az egész keresztény világ azon erölködhet majd, hogy valahogy visszaszorítsa. Ennekokáért, a miránk s következésképpen az egész kereszténységre bizonyosan leselkedő veszélyek nagyságától megrémülve követeket küldtünk a pápához, s küldtünk a császári felséghez, a birodalomhoz, Csehországunkhoz, Morvaországunkhoz és Sziléziához, s mindnyájuk előtt föltártuk a törökök szándékát, segítségért esedeztünk, hogy az oly istentelen s hitszegő ellenség próbálkozásait vagy gyengíteni, vagy megtörni tudjuk. Mivel azonban senki a halandók közt nincs, akiben jobban bízhatnánk, mint Felségtekben, ezért nem csak mint nagybátyánkat, hanem mint második atyánkat esedezve kérjük, hogy a lehető leggyorsabban rendezze el litvániai dolgait és igyekezzék vissza Lengyelországba, lépjen közbe és kövesse figyelemmel ezt a mi válságos, veszedelmes helyzetünket, s mindenekelőtt nyújtson segítséget Moldva vajdájának, hogy tartományát megtarthassa; ennek elvesztése ugyanis nem csak Felségtek, hanem a mi országunkra is a legbiztosabb végveszélyt hozza magával. Mi is, mint előre bocsátottuk, segítségére sietünk, amennyire csak tudunk, s birtokát, nem különben, mint ha saját országunk része lenne, tőlünk telhetően védelmezni fogjuk: de mivel ez a segítségnyújtás igen sürgős, mivel amit a török tenni készül, egy vagy legfeljebb két hónap alatt meg is kísérli, annakokáért újra meg újra kérjük Felségteket, hogy amit a moldvai vajda segítségével kapcsolatban tenni készül, haladéktalanul tegye meg, mivel ilyen válságos dolgokban a késlekedés igen veszedelmes. Egyébiránt, kívánjuk, hogy a legjobb, leghatalmasabb Isten teljes boldogságban és igen sokáig tartsa meg

I. RÉSZ. BUDA VÁROS TÖRTÉNETE. I. IDŐSZAK.

tartsa meg Felségteket ellensége és a mi ellenségünk romlására. Kelt Budán, 1516. április 10-én, királyságaink: magyarországi és csehországi uralkodásának kilencedik évében.” Íme, ez LAJOS ama levele, mely, oh jaj, mint látható, igazán megjövendőlte a szerencsétlenséget.

XXXIII. §

*A gyermek
Lajos.*

*Milyen volt
az ő idejében
Buda képe?*

Mihelyt a gyermek LAJOS a melléje rendelt gyámjaival az ország kormányrúdjához ült, az előkelők a Magyarországszerte az egész sokaság erkölcssei teljesen elgonoszkodtak. *Budából* komédiások színháza és a paráznák menedékhelye lett. Most idéznünk kell, hogyan írja le OLÁH (s.) saját kora Buda városának és a várának állapotát, hogy nyilvánvaló legyen az utókor előtt: BUDA mind fekvése, mind pedig a művészi és szokatlan bőségben lévő igen drága dolgok révén szerzett ékeségében milyen nagyszerű volt. Nagyon helyesen dícséri fekvése miatt a költő, mikor azt *Velencével s Firenzével* veti egybe.

Síkja Firenzének, Buda darabja, velencei vízár . . .

Ugyanis, ahogy Velencében a tenger, (bámulatós tömegével erre épült ugyanis a város), Firenzében a kellemes és ráadásul termékeny síkság váltja ki az ember csodálatát s tetszését, ugyanezt jelenti BUDÁNAK hegyen való fekvése, mely szélesen elterülő síkságokra néz. Ám hallgassuk meg OLÁHOT: „BUDA Magyarország királyainak királyi székhelye, teljes egészében egy elég magasra kiemelkedő sziklára építették, és északról dél felé húzódva déli homlokzatán fellegrvár áll, melyet nem nagy távolság választ el a várostól, remekül fel van szerelve mindenfajta erődítéssel, hozzá figyelemre méltó épületektől, művészi boltozatoktól, arany és színesre festett mennyezetes termektől elbűvölően ragyogó.” Majd miután leírta a könyvtárat: „Kelet felé BUDA a város tövét mosó Dunára tekint, annak túlsó oldalán pedig Pest mezőváros vidékének távolba vesző síkságára, mely minden irányban háromnál is több hazai mérföldre terjed. Ennek a síkságnak kezdetét, amely csaknem a városfalakba kapaszkodik, Rákosnak hívják, ez a mező van kijelölve ősi szokás szerint honfitársaink országgyűlésére, Magyarország királyainak és nádorainak választására. Ugyanis a mi szokásunk szerint mindkettőjüket itt választják, és más közgyűléseinket is itt tartjuk. Délről egy igen-igen magas és meredek szirt mered vele szembe, melyet azért szenteltek Szent Gellértnek, mert innen taszították le bizonyos magyarok, kordéra kötve, a mélységbe.” Ennyit ír a város fekvéséről. Majd így folytatja: „Ennek lábánál a Duna partjától mintegy húsz lépésnyi távolságban hévízek buzognak föl; a testi betegségben, különösen a keléses és gennyes fertőzésben szenvedők számára nagyon jók. Vannak másfajta is, ezeket Király-fürdőnek nevezik a benne levő királyi fürdő miatt, ezekben akár úszhatsz is. Nyugat felé láthatók a falak alatti síkságon a király és mások szép díszkertjei. Feljebb, húsz lépésnyi távolságban szőlőskertek vannak a hegyekre telepítve, gyönyörködtető látvány.” És ezek az alkalmatosságok a várossal szomszédosak voltak.

s.) ADPARATUSUNKBAN, I. decas, I. monumentum, 8.1.9. [Hungaria 1536, az 5. fejezetből. Ford. Németh Béla.]

„ stram, ad destructionem hostium suorum, nostrorumque, felicissime & diutissime conseruet. Datae Budæ, X. Aprilis, A. MDXVI. Regnorum nostrorum, Hungariæ nono, Bohemiæ similiter nono. Hæ sunt, LVDOVICI litteræ illæ multarum, cheu! sicuti videre est, prælagæ calamitatum.

S. XXXIII.

Simul, LVDOVICVS puer, moderantibus, quos pater constituerat, ad clauum reipublicæ sedere cœpit, mali optimatum, & promiscuæ passim multitudinis, per Hungariam, mores, prorsus pessimi euasere: *Buda*, in comœdorum theatrum, cynædorumque perfugium, abiit. Nunc, quemadmodum, urbis & arcis habitum, quo erat sua ætate, OLÁHVS, (s.) descriperit, memorandum est, vt constet apud posteros, & situ valuisse BVDAM, & ornamentis, ab arte, atque pretiosissimarum rerum inusitata copia, adscitis. Recte Poeta, urbem, ob situm laudat, quando eam *Venetiis* confert, atque *Florentiæ*.

Ludouicus puer:

eius tempore, quæ Budæ facies?

Venetiæ pelago, Buda monte, Florentia campo.

Nempe, quam *Venetiis*, mare, cui sunt, molibus stupendis, inædificatæ; campus, *Florentiæ*, amœnus iuxta & vber, & admirationem conciliant, & gratiam; id *BVDÆ*, montanam positionem, latissime despicientem, præstare affatim. Verum, *Oláhum* audiamus: *BUDA Regum Hungariae est regia, quæ tota in saxo, ad altitudinem satis magnam enato, sita, & a septentrione in meridiem protensa, in fronte meridionali, arcem habet, non magno interuallo ab urbe distans, egregie, omni munitiois genere, instructam. Adhæc, adificiis insignibus, artificiosis fornicibus, tabulatisque, auro & coloribus depictis, ad admirationem usque splendidam.* Et post descriptas Bibliothecas: *Ad orientem, BUDA Danubium respicit, radices urbis alluentem; ultra quem, oppidi Pesthi, e regione siti, latam diffusamque planitiem, quæ in omnem partem, ad tria & ultra, nostratum miliaria patet. Eius planitie initium, quod hæret mœnibus fere oppidi, appellatur Rákos, qui campus designatus est electioni regum Hungariæ, & Palatinorum. Vterque enim, more veteri hic eligitur, in quo, alii etiam conuentus Hungarorum publici, aguntur. A meridie, obiicitur altissima præruptaque rupes, Diuo Gerhardo, ex eo sacra, quod hinc biga alligatus, per quosdam Hungaros, in præceps actus erat. Illa, de situ urbis. Pergit: In huius radice, a Danubii ripa, ad viginti fere passus recedente, scaturiunt thermæ, agris corporibus, præsertim pustulis, & tabo infectis, maxime salutare. Inter quas sunt & aliæ, quæ Regiæ nominantur, ob Regis in his balneum, in quibus natæ possis. Occidentem versus, regii, & alii amani sub mœnibus horti, in planitie visuntur. Supra, interstitio viginti passuum, vineæ in montibus sunt consite, amana visu spectacula.* Atque, hæc quidem opportunitates, urbi fuere vicinæ.

Hh 3

Ad

Ad septentrionem, Ferarium est regis, cui nomen est Nyék, cingens vallo, non tantum siluosum montem, sed prata etiam latissima, in ambitu, quatuor milliarium Hungaricorum, feris variis abundans. Lateri huic adnectitur aula, magnificis exstructa adificiis. Supra, mons cernitur Diui Paulli, siluosus, monasterio Fratrum Eremitarum, & corpore Paulli Primi Eremitæ, clarus. Postea, quæ longius ab vrbe in septentriones abeunt, describit: Ad ipsum vero aquilonem, partim alii exsurgunt montes, frugiferi vitibus, in quorum radice, monasterium est Eremiticum, Diuæ Virgini sacrum, quam Albam MARIAM appellant; partim, Sicambriæ urbis, de qua infra dicemus, reliquæ adhuc cernuntur. Introrsus meridiem versus est oppidum, Vetus Buda, in quo fundata est Ecclesia Collegiata, Præpositura, & aliis Sacerdotiis insignis. Supra hoc oppidum, ex eodem tractu est Xenodochium Sancti Spiritus, in quo thermæ salubres erumpunt. Paulo longius, est aliud oppidum, Sancta Trinitatis, quod Hungarice Felhéviz vocatur, Collegiata Ecclesia, & thermis elegantiori domo conclusis, pariter inclytum. Sunt & aliæ, in tribus aut quatuor locis, thermæ, omnes mirum in modum salubres. Aliqua ex his, a ripa Danubii, vix decem absunt passibus, sub dio patentes, in quibus rustici, vinearumque cultores, lauari consueuere, capite & humeris tenus exstantes. Quod intuentibus, speciem quodammodo præbet picturæ resurrectionis generalis, in parietibus adium sacrarum picta. Sequitur vrbis habitus, & frequentia: Oppidum ipsum Budense, celebre est, Italis, Germanis, Polonis, & nostra hac ætate, Turcis quoque, mercatoribus eo confluentibus, veluti ad totius Hungaria emporium. Quacunque ex parte, oppidum & arcem, extrinsecus longe prospexeris, magnam capies ex situs amœnitate voluptatem: ut adificia, non ex materiis facta, sed insignem quandam videaris picturam conspiciere. Contra; si ex oppido, loca amœnissima illi subiecta despexeris, in maximam ducaris admirationem, sic utrobique oculi reficiuntur. Rupes ipsa, in qua consistit oppidum, excauata est, propter cellas vinarias, ut non minus sub qualibet domo operis, intra ipsius rupis viscera, quam adificii sub dio videas; qua ex causa, terra motus maxime illic formidantur. Ista, non erant silenda, ut constet palam, sensim, pristino flore orbatam Budam, iam tum, ante prælium Mohácsiense, præcipitare cœpisse in deterius: tametsi, potuisset omnino perdurauisse, si ei, & reges contigissent feliciores, & tempora, Coruinianis illis, haud absimilia. Nunc, PERIODVM HUNGARICAM emensi, BARBARICAM illam, oppido tristem, de qua supra diximus, pari studio curaque, expendamus.

„Északra esik a királyi vadaskert, neve Nyék, nemcsak egy erdős hegy, hanem messze nyúló rétek is vannak benne; kerülete három magyar mérföld, bővelkedik különféle vadakban. Oldalához királyi palota csatlakozik, melyet nagy költséggel remekbe építettek. Fentebb Szent Pál erdős hegye látszik, mely egykor a pálos barátok kolostoráról és az első remete, Szent Pál testének ereklyéjéről volt híres.” A továbbiakban a várostól észak felé messzebre elnyúló vidéket írja le: „Szorosan véve észak felé részben más szőlőtermő hegyek magasodnak, melyek lábánál egy másik pálos kolostor áll a Szent Szűznek szentelve, melyet Fehér MÁRIÁNAK hívnak, részben pedig Sicambria városának – róla majd később szólunk – máig látható romjai. A Duna mentén dél felé van Óbuda mezőváros, itt társas egyház van, prépostságáról és egyéb papi tisztségeiről is híres. E mezőváros felett ugyanabban az irányban van a Szentlélek ispotály, itt gyógyhatású hévizek törnek a felszínre. Kissé tovább, Buda felé van Szentháromság mezővárosa, melyet magyarul Felhévíznek hívnak; ez társas egyházáról és izléses házakkal körülvett hőforrásairól híres. Ugyanott, a szabad ég alatt is vannak hőforrások, három vagy négy helyen, mind csodamód gyógyító erejűek. Némelyek közülük a Duna-parttól alig tíz lépésnyire található a szabad ég alatt, ezekben szoktak fürödni a földművesek és a szőlőmunkások úgy, hogy csak a fejük és a válluk látszik ki, és aki rájuk néz, mintha a test feltámadásának festményét látná, ahogy azt a szent templomok falaira festett képek mutatják.” Következik a város kinézete és látogatottsága: „Magát Buda városát gyakran látogatják az olasz, német, lengyel, s korunkban a török kereskedők is, akik mintegy Magyarország főpiacára özönlenek ide. Kívülről, távolabbról akármerről nézed a várost és a várat, nagy gyönyörűséged telik benne, egyrészt fekvésének szépsége, másrészt drága házainak s tornyainak magassága miatt, úgyhogy ragyogó fekvésén is ámulhatsz, másrészt azt hiszed, nem földi anyagból készült épületeket, hanem valamely kitűnő festményt látsz magad előtt, ha viszont a városból pillantasz le a lábad alatt elterülő gyönyörű vidékre, a legnagyobb csodálat ragad el; mindkét helyen gyönyörűséggel telik el s felüdül szemed. Magát a szirtet, amelyen a város áll, kivájták borospincéknek, úgy hogy bármelyik ház alatt annyira nyúlik az építmény a szikla belsejébe, amennyi épületet fent látsz; ezért a földrengésektől is nagyon félnek.” Mindezt nem hallgathattuk el, hogy világos legyen, hogy Buda, mely lassanként elvesztette hajdani virágzását, s már a mohácsi csata előtt hanyatlani kezdett; pedig teljességgel megmaradhatott volna, ha szerencsésebb királyok jutnak néki, és olyan idők, melyek nem nagyon különböztek Hunyadi Mátyás idejétől. Fölmértük tehát a város MAGYAR KORSZAKÁT, s most fejtsük ki a BARBÁR korszakot hasonló igyekezettel s gondossággal; ez bizony igen szomorú volt, mint már fentebb mondtuk.

